
3 1761 09427935 3

BERÄTTELSER
UR
SVENSKA HISTORIEN.

TJUGONDEFÖRSTA DELEN.
KARL DEN TOLFTES HISTORIA.

FÖRSTA HÄFTET,

KARL DEN TOLFTES UNGDOMS- OCH FREDSÅR,
HANS FÖRSTA KRIGSÅR
SAMT
AFSÄTTNINGS-FEJDEN MOT KONUNG AUGUST.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN
AF
AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
HOS L. J. HJERTA.

STOCKHOLM,

TRYCKT HOS JOH. BECKMAN, 1856.

INNEHÅLL.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

KARL DEN TOLFTES UNGDOMS- OCH FREDSTID.

ANDRA AFDELNINGEN.

KARL DEN TOLFTES FÖRSTA KRIGSÅR.

TREDJE AFDELNINGEN.

AFSÄTTNINGS-FEJDEN MOT KONUNG AUGUST.

Under Karl den tolftes tid följde Sverge den gamla stilen; utom för åren 1700—1711; då svenska tideräkningen var en dag framskjuten, så att t. ex. dess d. 17 Juni svarade mot gamla stilen 16 Juni. Dateringen i detta arbete är angifven i öfverensstämmelse dermed.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

Första häftet.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

OM KARL DEN TOLFTES UNGDOMS- OCH FREDSTID.

FÖRSTA KAPITLET.

KARLS BARNDOM.

Konung Karl den elftes och drottning Ulrika Eleonoras andra barn och äldsta son föddes på Stockholms slott klockan tre qvart till sju på morgonen den 17 Juni 1682. Några hafva velat uträkna, att i samma ögonblick nedgick i vester den bleka stjernbild, som är bekant under namn af *lilla räfven;* hvaremot öfver österns rand höjde sig den klara stjernan, som kallas *Lilla Kungen* eller *Lejonhjertat.* En annan sägen är, att den nyfödde hade händerna fulla af blod och att samma förmiddag rasade öfver Stockholms stad en storm så häftig, att spånor och tegel kastades af taken. Man ville då och sedermera i allt detta se förebud till en ärorik, men orolig och blodig framtid. Den under dylika jertecken födde prinsen blef den sedermera så ryktbare konung Karl den tolfte.

Till firande af hans födelse utgåfvos en mängd lofvande och lofprisande verser och skådemynt. Prinsen föreställdes ena gången såsom af gudarne skänkt åt Svea land; och andra gången såsom en ny stjerna, uppgången öfver norden, icke olik den, herdarne fordom skådat öfver Bethlehem.

Till sjunde året lemnades han i moderns, drottning Ulrika Eleonoras vård. Af hennes ord, exempel och omgifning vandes han vid mildhet, rättvisa och välgörenhet och att på knä och med andakt deltaga i morgon- och aftonbönerna. Under samma tid och genom daglig öfning lärde han äfven tyska språket; samt inhämtade dessutom bibliska historien dels genom muntliga berättelser, dels genom förevisade kopparstick och skådemynt. Det tyckes, som en sekreterare vid namn Guthermuth biträdt vid denna hans första undervisning.

Redan 1686 eller vid fyra års ålder fick han dock egen och serskild lärare. Drottningen reste nämligen med prinsen till Uppsala, och efter noga pröfning af dervarande professorers egenskaper, framställde hon på förslag trenne sådane herrar och uppmanade prinsen att välja, hvilkendera han önskade till lärare. Karl räckte då genast handen åt eloquentiæ professorn Andreas Norcopensis, hvilken enkedrottningen dessutom förordat. Det var en femtiofyra års man, hvars redan grånade hjessa kröntes af högskolans odelade aktning. Serskildt har han af kännare blifvit utmärkt, såsom den svenske man, genom hvilken latinsk språkfärdighet har hos den stora lärda allmänheten först hunnit någon högre fulländning. Han har till och med blifvit kallad denna vältalighets svenske fader, och en förelöpare till de stora latinska skalderne Lagerlöf och Uppmarck. För öfrigt var han enkel, tarflig och gammaldags så till drägt som seder; men förvärfvade det oaktadt hoffolkets aktning och bifall. Enligt tidens tänkesätt kunde dock en så ringa man, som en ofrälse professor, icke vara lärare åt en svensk kronprins. Norcopensis erhöll derföre namn, heder och värdighet

af statssekreterare och upphöjdes i adligt stånd under namn af Nordenhielm.

Den gamle läraren visade stor förmåga att vinna sin unga lärjunges tillgifvenhet och lifva dess flit. Detta, jemnte prinsens lätta fattning, påskyndade framstegen. Snart, och nästan under lek, lärde denne läsa och skrifva samt första grunderna af jordkunskap, historia och räkning. Redan vid sex års ålder uppsatte han bref och smärre räkenskaper. Inför drottningen måste dessutom hvarje söndag afläggas angående predikans ingångsspråk och innehåll en redogörelse, som fordrades mer och mer vidlyftig, ju äldre prinsen blef. I allmänhet följde Ulrika Eleonora undervisningen med mycken uppmärksamhet och lät prinsen ofta om qvällarna göra reda, för hvad han under dagens arbete inhämtat. Som ett uppmuntrande exempel fick han ock en afskrift af den dagbok, farfadern, Karl Gustaf, fört öfver sin ungdoms studier och resor.

Vid sex och ett halft års ålder eller nyårsdagen 1689 togs prinsen från fruntimrens vård och erhöll egna rum och egen blott manlig betjening. Till guvernör hade Erik Lindskiöld [1]) blifvit nämnd, som vi sett mot drottningens vilja [2]). För det sätt, hvarpå det hela skulle ledas, uppsattes ordentliga förhållningsbref; först ett tämligen kort och sedermera ett utförligare, enligt någras gissning flutet ur Lindskiölds egen penna. Dess innehåll erinrar mången gång om tidens och personernas förhållanden och tänkesätt. Man tycker sig deri spåra så väl Ulrika Eleonoras varma hjerta som Karl den elftes ärlighet och uppriktiga ånger öfver egna fel. Der finnes t. ex. föreskrifvet, huru prinsen bör lära *styra sig sjelf och sina själsrörelser,* och för sådant ändamål flitigt läsa Salomos Ordspråk och Predikare samt Syrachs bok. På ett annat ställe heter det: *ehuru väl många vägar*

---

[1]) Se **19**, sid. 68.
[2]) Se **20**, sid. 75.

och tillfällen finnas, genom hvilka furstar och konungabarn blifva förledda till öfvermod och egensinnighet; så kommer likväl sådant mest af sjelfgjorda inbillningar eller smickeraktiga menniskors tal, hvaraf den meningen insupes, att såsom konungabarnen äro upphöjda öfver andra, så hafva de ock magt att göra, hvad dem lyster. Genom detta lockas de att fela mot den aktning, de äro skyldiga både Gud och menniskor. Derföre bör läraren vid alla tillfällen inprägla, att fastän prinsen är en konunga-son och arffurste till ett stort rike; så bör han dock alltid ödmjukt erkänna detta såsom en serdeles Guds nåd och välgerning, och beflita sig om de kristliga dygder och nödiga kunskaper, som göra honom till så hög börd värdig och till så hög kallelse skicklig. Prinsen bör lära besinna, att Gud den aldrahögste, som sätter konungar af och till, en gång skall efterfråga, huru sådana till spira och krona födda menniskor vårdat, hvad de om händer haft; så att de icke till eget förderf och andras förtryck missbrukat den magt, Gud dem förlänat, o. s. v. I samma anda uppsattes en serskild för kronprinsen skrifven bön, hvilken han tillhölls att dagligen upprepa.

Vid samma tid eller omkring 1689 fick prinsen egna rid-, dans- och språkmästare. När Lindskiöld 1690 afled, nämndes Gyldenstolpe till efterträdare, äfven detta mot drottningens vilja, som önskade i stället en Rosenhane. Det befinnes dock, att Gyldenstolpe behandlat sin lärjunge med värdigt allvar, såsom man kan se af åtskilliga ännu för handen varande bref.

Omkring prinsens elfte år inträffade i hans uppfostran en vigtig förändring. Drottning Ulrika Eleonora afled. Följande året likaså Nordenhielm, sörjd och saknad af alla och ej minst af prinsen, hvilken infann sig vid begrafningen, den första enskilda, han någonsin bevistat.

Efter båda dessa personers frånfälle vårdades undervisningen med mindre fart och framgång än förut. Till lärare nämndes väl efter hvarandra Polus och Gustaf Cronhielm [1]), tvänne lärda och välsinnade personer, och Gyldenstolpe stod qvar som guvernör. Men prinsen sjelf blef genom en år från år växande lust dragen till ridter, jagter och soldat-öfningar; och fadren, som sjelf hade i dylika sysselsättningar sin största lust, gynnade sonens böjelser och tog honom esomoftast med på dylika resor, hvarigenom lärotiderna mycket afknappades.

I kristendomen hade prinsen emellertid fått god underbyggnad och blifvit hållen att studera de vigtigare symboliska böckerna, reformationshistorien med mera dylikt. Om sådane och andra ämnen höll Nordenhielm ofta med honom dels muntliga, dels skriftliga samtal, under hvilka prinsen redan vid 6 till 7 års ålder utvecklade en för sina år sällsynt skarpsinnighet. — Handstilen var deremot alltid dålig, och blef sedermera genom bristande öfning allt sämre och sämre. — Ehuru Karl sjelf yrkade på modersmålets vård, hade han dock derutinnan icke förvärfvat någon skicklighet. Hans bref äro utmärkta af tung hand, dålig stafning, osammanhängande långsläpiga meningar och ganska tarfligt innehåll. I latinet var han skickligare. För sina lärare läste han flere äldre författare och bland de nyare Barclaji Argenis, samt lärde tala språket visserligen icke rent, dock med någorlunda färdighet. Dèt är en sägen, att han i början alldeles icke ville beqväma sig till inöfvandet af nämnde tungomål, och att han icke kunde på något annat sätt dertill förmås, än genom påminnelsen om, att en sådan kunskap innehades af de båda konungarne i Polen och Danmark, och att konungen i Sverge icke borde vara sämre.

---

[1]) I 20 del. sidd. 213, 216, 220, 221, står genom författarens misstag Gustaf Cronhielm i st. f. Salomon Cronhielm, hvilket torde benäget rättas.

Äfven i grekiskan tyckes någon öfning hafva erhållits; nämligen så till vida, att han på detta språk söndagligen läst evangelierna. Tyskan hade redan i barndomen blifvit som modersmål inhämtad. Äfven fransyskan var af Karl den elfte föreskrifven; och prinsen lärde sig derföre att läsa och någorlunda förstå densamma; men till dess talande ville han icke samtycka. *Det är*, sade Lindskiöld, *dock ett vackert språk; och om i framtiden ett sändebud från Paris har någon vigtig angelägenhet att enskildt föredraga, så vore det ju ganska nyttigt och vackert, om Sverges konung kunde sjelf derom med honom samtala.* Prinsen svarade: *min kära Lindskiöld! Jag kan fransyska och vill lära mig än mer. När jag råkar konungen i Frankrike, skall jag med honom tala hans språk. Men kommer ett franskt sändebud hit, så är det mer passande, att denne lär sig svenska för min skull, än att jag lär mig fransyska för hans.* Det blef dervid. Dock finner man, att Karl har sedermera varit mycket road af fransyska skådespel; och att han med flere konung Ludvigs sändebud hållit långa samtal på deras eget språk [1]; ehuru han ej ofta kunde dertill förmås.

I yngre åren var hälsan något svag, som man sade, i följe af ett vådligt fall [2]. Den blef dock snart och betydligen stärkt genom tidig och stark böjelse för kroppsöfningar. Redan vid fyra års ålder, såg man honom då och då på en liten häst bevista trupparnas vapenöfningar. Vid sju års ålder begynte han oftare sitta i sadeln, och på det trettonde skref han med förtjusning om det nöje, han haft, att få galopera omkring på »Brillant» och de »andra hästarne» [3]. Äf-

---

[1]) Franska ministerbref från Guiscard, Croissy m. fl. Enligt D'Avaux's bref d. 22 Maj 1697 talade Karl då ofta i hvardagslag fransyska med sin omgifning.
[2]) Fr. ministerbr. Campredons relation 1718.
[3]) Upps. Gustav. papperen.

ven i jagtens nöjen och vådor började han tidigt taga del. Vid sju års ålder sköt han en räf, och vid ej fyllda tolf år sin första björn. Detta sednare skedde på Wallby-skogen i Sätterbo socken i Westmanland. Kulan gick in på högra sidan af halsen och derpå längs igenom hjertat och sist ut igen vid venstra bogen. Man beundrade, ock med skäl, den köld och skicklighet, hvarmed prinsens nästan barnsliga hand riktat geväret. Lika ifrigt bevistade han fadrens andra nöjen och tidsfördrif, t. ex. notdrägter och kappköruingar; men isynnerhet och framför allt soldatöfningarna.

Redan nu visade nämligen prinsen en afgjord fallenhet och lust för krigsyrket. Ett bland hans skriftliga samtal med Nordenhielm var af följande lydelse:

Nordenhielm: *är det nyttigt att mycket utsätta sig för faror?*

Prinsen: *ja! men icke alltför mycket.*

Nordenhielm: *när tycker herrn, att man är för mycket vågsam?*

Prinsen: *när man icke aktar någonting.*

Nordenhielm: *kanske vore det bäst, att ingen gång våga sig i fara?*

Prinsen: *nej! ty då skulle man kallas en hare.*

Nordenhielm: *är det icke bättre att kallas en hare och lefva, än kallas ett lejon och vara död!*

Prinsen: *nej! det skulle vara en skam att så lefva. Då vill jag häldre ligga döder med äran.*

En annan gång frågade Nordenhielm, *hurudan en braf karl borde vara?* Prinsen svarade: *han skall vara mild, men hafva hjerta i bröstet; mot fienderna barsk som ett lejon, mot hemmavarande from som ett lam.* Dessa svar nedskref Karl före sitt sjunde år, och de visa tydligt den riktning, hans själ redan då tagit. Också voro gamla nordiska kämpasagor honom så kära, att Lindskiöld måste varna för den tidsspillan, deras allt för flitiga läsande förorsakade. Månända var det i dessa skrifter, Karl hämtat tanken på medregenter; ty redan vid sju års ålder hörde man honom önska

sig en bror, *hvilken*, som han sade, *kunde stanna hemma och styra riket, medan Karl sjelf med sina kämpar tågade kring i verlden.* Bland de latinska arbeten han läste, voro ock Curtii och Cæsars krigsberättelser [1]). Det säges, att Nordenhielm en gång frågade, *hvad han tyckte om Alexander?* Prinsen svarade: *jag skulle gerna vilja blifva honom lik.* Nordenhielm invände: *men han fick icke lefva längre än till sitt trettiondeandra år?* Prinsen svarade: *man har lefvat länge nog, när man eröfrat ett helt konungarike.* En gång betraktade han i fadrens rum två kartor, den ena öfver Riga, den andra öfver en ungersk stad, som turkarna tagit från kejsaren. Nederst på sistnämnde blad stod skrifvet: *Herren gaf och Herren tog; välsignadt vare Herrans namn!* Då prinsen läst dessa ord, tog han genast en blyertspenna och skref på kartan öfver Riga: *Gud har gifvit mig den; och djefvulen skall icke taga den ifrån mig.*

I följe af denna afgjorda böjelse omfattade prinsen tidigt och ifrigt alla till krigsyrket hörande ämnen. Vid sex års ålder hade han vid Karlberg låtit anlägga en skans, hvars alla bastioner voro olika, så att han med en enda blick kunde öfverse och jemnföra de sins emellan skilda befästningssätten. Äfven kanongjuterier besöktes och bland alla undervisningsämnen fanns intet, som prinsen så älskade, som Stuarts föreläsningar i fältmätnings-, befästnings- och allmän krigskonst. Karl var då outtröttlig att höra, fråga och taga reda på alla föremål. Om möjligt, var han dock än ifrigare i fråga om verkställigheten. Han deltog så ofta ske kunde i de mönstringar och än mer i de öfningsläger, fadren tillställde. Den trettonårige pilten trotsade gerna hunger, törst och besvär, endast han fick vara med i stridshvimlet. Man såg honom under skendrabbningarna störta in i vildt kringtumlande ryttaresvär-

---

[1]) Upps. Palmskiöld. Poli berättelse om Karl den tolftes studier.

mar[1]), och det med en djerfhet som ofta blottställde hans lif; men ock med en köld, hvilken på samma gång frälste honom ur faran. Redan nu aktade han hvarken skråmor eller sår och ådagalade en för så unga år märkvärdig sinnesstyrka. En gång vid drottningens bord, räckte han något bröd åt en hund. I sin glupskhet högg denne till så häftigt, att han illa sårade gifvarens hand. Denne hade dock styrka nog, att icke låta sig märka. Han lindade helt lugn servietten kring handen, och teg, tills förhållandet slutligen röjdes genom det blod, som framträngde genom linnet.

Denna tidigt utvecklade själsstyrka visade sig äfven i andra hänseenden, stundom lofvärda, stundom betänkliga. Uppasserskan hade en gång satt prinsen i en med pinnar stängd stol och af honom tagit löfte om, att der stanna qvar, tills hon hunnit tillbaka. Emellertid inträdde drottningen för att hämta prinsen till predikan. Han ville i början alldeles icke följa med. Drottningen, förvånad, frågade efter orsaken. Då omtalade han sitt gifna löfte och tillika sin föresats att stå fast dervid. Detta gjorde han ock; äfven i mindre berömliga fall. Han hade en gång påstått, att den blåa färgen var svart, och en annan gång, att hofmålaren Behn liknade en markatta; och båda gångerna var det omöjligt att förmå honom frångå, hvad han en gång yttrat.

En mundtlig sägen berättar från denna tid följande händelse. Karl hade den ovanan att under lärotimmarna peta i de framför stående ljusen. Nordenhielm hade bedt honom upphöra dermed, kanske ock någon gång liknat honom vid käringsjälen, den lilla nattfjäril, som ständigt fladdrar kring brinnande ljus, der sådana finnas. En afton framställde Nordenhielm den hedniska läran om själavandringarne. Prinsen satt efter sin vana och stack i ljuset; men lyssnade upp-

---

[1]) Fr. ministerbr. den 29 Maj 1697.

märksamt och sade slutligen: *jag kan just undra, i hvilken slags varelse min själ skulle inflytta enligt själavandringen?* — *Troligtvis i en käringsjäl,* svarade Nordenhielm. Prinsen kastade på ögonblicket bort ljussaxen, och man såg honom från den stunden aldrig mer öfverlemna sig åt den fordna vanan.

Prinsens anlag till sjelfrådighet och egensinne framträdde snart nog; men tyglades genom dels kärlek till modren, dels fruktan för fadren. Man lade derföre på denna själsriktning ännu icke någon serdeles vigt. Så mycket mer fästade man sig vid de tydligt och bestämdt framträdande egenskaperna af mod, ordhållighet, kraft, rättskänsla och Gudsfruktan. I allmänhet ingaf Karl den tolfte som kronprins ganska stora förhoppningar. De berömmande skådepenningar, som den tiden vanligtvis präglades öfver alla prinsar och deras framsteg, voro här icke alster af blott smicker och lycksökeri, utan ock af den känsla, som verkligen fanns hos både hof och folk.

ANDRA KAPITLET.

RIKSFÖRMYNDARETIDEN.

Till riksstyrelsens ledning under konungens omyndiga år hade Karl den elfte utnämnt enkedrottning Hedvig Eleonora med tvänne röster; och till vård af hvarje serskild förvaltningsgren: Bengt Oxenstierna för utrikes ärenderna, Kristofer Gyllenstierna för krigsmagten till lands, Fabian Wrede för krigsmagten till sjös, Nils Gyldenstolpe för lagskipningen, och Lars Wallenstedt för kammar- och handelsärenderna. Rådets mening måste af dessa riksförmyndare alltid i rättegångs- och utrikes ärender inhämtas och följas. Inrikes mål deremot skulle afgöras af riksförmyndarne ensamt, äfven om dessa funnit för godt att i ämnet

höra det öfriga rådets tanke. Hela riksförmyndarestyrelsen skulle vara underkastad konungens granskning, när denne till myndiga år kommen var.

Detta testamente öppnades redan dagen efter Karl den elftes död och trädde genast i verkställighet. Dock gjordes vid detsamma många anmärkningar. Först angående den ovanliga ordningen, att nämligen kanslipresidenten fick första och lagskipningens vårdare blott fjerde platsen. Detta, som stridde emot vanliga bruket, ansågs vara gjordt för att smickra Bengt Oxenstierna; men hvilken derigenom också blef mål för mycken ovilja. En annan och långt vigtigare anmärkning var den, att konungen besynnerligt nog flyttat de flesta riksförmyndarne från sådane förvaltningsgrenar, om hvilka de egde närmare kännedom, och i stället satt dem i spetsen för andra, om hvilka de voro nästan okunniga. T. ex. Man hade väntat se sjöförvaltningen anförtrodd åt Hans Wachtmeister. Den lemnades dock åt Fabian Wrede, som var i detta yrke alldeles oerfaren; men deremot bättre än någon annan kände kammar- och räkenskapsverken. Dessa sednare anförtroddes åt Lars Wallenstedt, som förnämligast egnat sin tid åt lagskipningen. Sistnämnde förvaltningsgren uppdrogs åt Nils Gyldenstolpe, hvilken mest sysselsatt sig med utrikes ärender [1]. Ett dylikt ordnande tycktes besynnerligt, till och med ändamålsvidrigt. Det torde hafva varit en följd af Karl den elftes vanliga misstänksamhet, och af någon hans önskan att hindra riksförmyndarne från allt slags envälde hvar i sin väg. Så som de nu blifvit ställda i spetsen för ämbetsverk, hvilka de icke kände, måste nämligen hvar och en nödvändigt komma att bero af sina underlydande tjenstemän samt af någon annan i ämnet invigd riksförmyndare. Med denna misstroendets beräkning sammanhängde en tredje af många tadlad fö-

---

[1]) Paris. Fr. ministerbr. d. 24 April 1697.

reskrift. I serskildt förségladt bref skall nämligen Karl den elfte hafva utnämnt några rådsherrar till ett slags uppsyningsmän öfver det sätt, hvarpå riksförmyndarne vårdade sina uppdrag. — En fjerde anmärkning riktades mot valet af personer; i synnerhet, att konungen anförtrott landtförsvaret åt den mycket tadlade Kristofer Gyllenstierna, med förbigående af Erik Dahlberg och Nils Bielke, hvilka åtnjöto långt mera aktning och förtroende [1]. En, som mycket harmades öfver att vid detta tillfälle se sig förbigången, var ock den rike, mägtige och stolte Johan Gabriel Stenbock. Konungen hade just med tanken på honom sagt, att man borde *akta sig för de herrar, som hafva fransyska magar.* Orden blefvo framburna och ökade harmen [2].

Också en annan art af missnöje sökte vid detta tillfälle gifva sig luft. Många bland adeln trodde nämligen tiden nu vara inne, att öfverändakasta flere den förra regeringens beslut och återtaga så stor del som möjligt af de gods och den magt, hvilka de mente sig hafva med orättvisa förlorat. Partiet räknade eller trodde sig kunna räkna på Nils Bielke, Nils Brahe, Nils Gyllenstierna, Klas Rålamb och den unge Axel Lewenhaupt. Men ingen bland dem var villig eller passande att sätta sig i spetsen för ett dylikt företag [3]. Redan dagarna före Karl den elftes död, infann sig dock Lewenhaupt hos danska sändebudet i Stockholm och berättade, att Nils Gyllenstierna ville, i händelse af denne konungs frånfälle, kasta sig i danska konungens armar och återlemna Skåne, Halland och Blekinge med villkor, att adeln skulle återfå sina gods. Dagarne efter konungens död, kommo ett par personer åter till samma danska herre och förde i samma rikt-

[1] S. st.
[2] Paris Ark. Franska ministerns bref d. 12 Juni 1697.
[3] Paris Ark. Franska ministerns bref den 17 Apr. och 29 Maj 1697.

ning hvarjehanda högt språk. Men de lära för tillfället varit tämligen beskänkta; så att man deraf kan till en del förklara de stora och djerfva orden [1]. Modet försvann med vinets ångor. Några dagar derefter berättas, att de öfvergifvit alla våldsamma förslag och ämnade vid nästa riksdag söka hos konungen lagligen återvinna, hvad de ansågo sig hafva olagligen förlorat. Denna utväg hade ock blifvit föreslagen af gamle Klas Rålamb, hvilken ännu lefde och blifvit af de missnöjde tillspord.

De mål, som under riksförmyndaretiden förefölle, voro icke af någon större vigt. Ryssvigkska freden blef visserligen afslutad under Sverges medling; dock utan, att Sverge derpå utöfvade något serdeles inflytande. För öfrigt tyckte man sig märka ett slags bemödande att härma Kristinas förmyndare; nämligen genom att motarbeta hertigens af Holstein inflytande på regeringen, liksom Axel Oxenstierna gjorde med pfaltsgrefven Johan Kasimirs; äfvenså att, i den ryktbara Güstrowska saken, skydda Mecklenburg mot Österrike, på samma sätt som Sverge gjort under trettioåriga kriget [2] o. s. v. Men i andra hänseenden rådde mycken olikhet. Karl den tolftes förmyndare söndrades ofta nog genom en missämja, som öfvergick till bittra förebråelser och öppen fiendskap, serdeles mellan Bengt Oxenstierna och Kristofer Gyllenstierna. Likaså fortforo ännu Holland och isynnerhet England, att med sina kaperier skada svenska handeln; och Bengt Oxenstierna att motverka hvarje kraftigare försök till hämmandet af ofoget [3]. Knappt hade det ock blifvit bekant, hvilka personer fått sig riksförmyndareskapet uppdraget, förr än Frankrike, Holland och England gjorde det ena försöket efter det andra att genom så

---

[1] Fr. ministerbr. den 7 Aug. 1697.
[2] Fr. ministerbr. den 29 Maj 1697.
[3] Fr. ministerbr. Juli och Augusti 1697.

kallade vängåfvor vinna dessa herrars biträde vid de planer, hvarje stat för sig uppgjort [1]).

Efter stora slottsbranden bodde hofvet för det mesta ute på Karlberg, tills det mot hösten inflyttade i wrangelska [2]) och bondeska [3]) palatsen. Dessa täta ombyten af vistelseort jemnte slottsbranden, hungersnöden och konungens död förorsakade då för tiden en vantrefnad, tystnad och stillhet i hoflifvet, lika tung som under Karl den elftes regering.

Karl den tolfte skulle visserligen ännu mottaga undervisning [4]); men lärotimmarna minskades mer och mer. Genast efter förra konungens död inbjödo riksförmyndarne den nye att bevista deras sammanträden [5]), hvilket han tillhölls att ganska träget göra, och visade derunder mycket både skarpsinne och beslutsamhet, serdeles för sina år. Vid stora slottsbranden utmärkte han sig ock genom lugnt och värdigt uppförande. Enkedrottningen var mycket bestört och nedslagen. Den fjortonårige Karl tröstade den sextioåriga farmodern. Medan gamla slottet brann, påminte han derom, att byggnaden hade i alla fall snart måst rifvas; och när elden slutligen angrep det nya, sade han blott: *ske Guds vilje, välsignadt vare hans namn* [6])!

TREDJE KAPITLET.

FÖRBEREDELSER TILL KARLS MYNDIGHETSFÖRKLARING.

Karl den elftes testamente bestämde icke för efterträdaren någon viss myndighetsålder. Äldre tider

---

[1]) Fr. ministerbr. April—Augusti 1697.
[2]) Nuvarande Statskontoret och Hofrätten.
[3]) Nuvarande Rådhuset.
[4]) Fr. ministerbr. den 1 Maj 1697.
[5]) Fr. ministerbr. d. 24 April 1697
[6]) S. Ist. d. 22 Maj 1697.

hade likväl som sådan vanligen antagit adertonde året, och man trodde i början, att detta skulle blifva gällande äfven för Karl den tolfte. Men redan några månader efter fadrens frånfälle hördes här ock der omtalas, huru den unga konungen borde inom kort förklaras myndig; — och att detta kunde beqvämligen ske på en riksdag, hvilken skulle för sådant ändamål sammankallas o. s. v. Karl lät sjelf påskina en dylik önskan. Den förorsakades af flere omständigheter; dels af missnöje med Bengt Oxenstierna, hvars fel den tidens framtidsmän hade beställsamt för tronföljaren omtalat; dels af ovilja mot farmodern, gamla enkedrottningen; dels ock af en femtonårig ynglings vanliga begär att så snart som möjligt uppträda som en mogen och oberoende man. Under mönstrandet af några troppar stannade han en gång försjunken i djupa tankar. Piper märkte det och frågade efter orsaken. Karl svarade: *jag tycker, att jag kunde vara värdig att sjelf föra befälet öfver dessa raska gossar; och att hvarken jag eller de borde regeras af en qvinna.* Piper begagnade förtroendet och begynte arbeta för konungens snart blifvande myndighet, öfvertygad om, att på samma gång arbeta för egen lycka. Till hjelp och handtlangare togs den fyratiofem-årige häftige öfverst-löjtnanten Axel Sparre, som också derigenom påskyndade sin förut långsamt framskridande befordran. Äfven en bland riksförmyndarne, nämligen Wallenstedt, hörde till partiet. Saken gynnades ock af allmänna sinnesstämningen, hvilken hyste ganska fördelaktiga tankar om konungen. För öfrigt såg man också nu de olika samhällslagren, det ena undergräfva det andra näst ofvan liggande, och sålunda bereda hvarandras och allas gemensamma fall. Bengt Oxenstierna, understödd af enkedrottningen och Gyldenstolpe, hade tillvällat sig öfvervägande inflytande. För att tillintetgöra detta, önskade hans kamrater, att Karl måtte så snart möjligt tillträda styrel-

sen [1]). Troligen sökte de ock dels att genom detta fjesk vinna den blifvande regentens ynnest, dels ock att undvika en förmyndareräfst, möjligtvis sådan som den af 1680. Detta om riksförmyndarne. De rådsherrar, som icke blifvit bland dem upptagna, afundades de lyckligares magt och företräde, och önskade, så snart ske kunde, göra slut derpå. — Samma riksförmyndare bestodo för det mesta af fordna reduktionsherrar och deras vänner; och voro alltså af adeln hatade för redan verkställda och misstänkte för nya tillämnade indragningar. Nästan hela ridderskapet längtade efter deras snara aflägsnande; så mycket mer, som man hoppades, att den nye konungen, hvilken redan nu ådagalaggt sin stora gifmildhet, skulle godtgöra några af fadrens orättvisor mot ståndet. — Äfven många bland krigsbefälet ville snart se honom på tronen, för att under en ung och krigisk konung vinna lagrar, guld och befordran [2]). Ofrälseständen öfverflyttade på honom gerna och lätt det förtroende, de hyst för fadren. Bengt Oxenstierna tyckes hafva varit något obenägen; men under förmyndarestyrelsens sista tider mötte han inom densamma så mycket obehag, att äfven han längtade efter dess upplösning; i hopp att med stöd af enkedrottningen, sina många vänner och sin stora erfarenhet kunna under den unga konungen vinna mer inflytande än nu bland afundsjuka kamrater. Den, som visade mesta oviljan, var Hedvig Eleonora sjelf. Vand vid stort inflytande, först omedelbart under sin sons tolfåriga omyndighetsålder, och sedermera medelbart under hans tjugufem-åriga regering, ville hon, säger man, ogerna frånträda den ånyo erhållna magten; och det så mycket mindre, som den skulle öfverlemnas åt en konungapilt af blott femton år, och hvilken dessutom redan då visat mindre välvilja för

---

[1]) Andra säga, att de inom sig önskade minderårighetens fortfarande.

[2]) Fr. ministerbr. d. 30 Okt. 1697.

hennes person. Men också detta motstånd bröts, isynnerhet genom Kristofer Gyllenstierna, hvilken i sittande råd lät henne tämligen tydligt förstå, huru hon vid förra riksförmyndareräfsten år 1680 dragit sig undan och lemnat sina kamrater, de andra riksförmyndarne, i sticket [1]; och att de nuvarande derföre icke ville mot konungens önskan längre bibehålla styrelsen, emedan de kunde liksom företrädarne blifva vid den kommande redovisningen öfvergifna [2].

FJERDE KAPITLET.

KARL FÖRKLARAS MYNDIG.

De flesta ledarne trodde dessa planer böra genomdrifvas på en ordentlig riksdag, för att blifva så mycket mer kraftiga och gällande. Envåldets starkaste kämpe, Lars Wallenstedt, var kanske den, som, jemnte Piper, ifrigast dref på konungens myndighetsförklaring. Men just i följe af nämnde sina grundsatser, såg han ogerna hvarje ständernas sammanträde, såsom det der kunde gifva tillfälle att åtminstone i en eller annan punkt lägga band på konungamagten. Han fruktade ock, att den mot förra regeringen mycket förbittrade adeln skulle begagna tillfället af en riksdag för att söka öfverändakasta reduktionen och måhända hela styrelsesättet. Han dolde icke dessa farhågor och ådrog sig derigenom från frälseherrarnes sida både hat och hot, i rikligt mått. Egennytta och frihetskänsla drefvo dem nämligen att kämpa för bibehållandet af åtminstone ett skenlif hos Svea rikes ständer.

---

[1]) Se **16**, 244—245.
[2]) Fr. ministerbr. d. 20 Nov. 1697. Jmfr Fryxells Handlingar **4**, 151.

Man påstod ock, att Karl den elfte sjelf ämnat sammankalla riksdag, om döden icke mellankommit, och hans testamente förutsatte tydligt, att under Karl den tolftes minderårighet borde sådana riksmöten hållas. Emedan det nu också var vanligt, att hvarje konung skulle, vid anträdet till regeringen, se och likasom hälsa på sina samlade ständer och undersåtare, alltså beslöts att hösten 1697 sammankalla riksdag; dock, mente några enväldets anhängare, borde den betraktas blott som ett möte, anställdt för att låta undersåtarne bevista den gamle landsherrens begrafning och den unges kröning.

Riksdagen öppnades den 4 November. Konungens öfverhofpredikant Wallin höll den vid sådana tillfällen brukliga predikan, och tog till ingångsspråk samma ord som Wirænius begagnade vid envålds-riksdagen 1682, nämligen: »*såsom vi hafva varit Mose lydiga, så vilja vi ock vara dig lydiga; allenast vare Herran din Gud med dig, såsom han var med Mose*». I landtmarskalkens hälsningstal samma dag hördes redan flere uttryck, som syftade på, hvad komma skulle. Han yttrade nämligen till enkedrottningen följande ord: *genom förmynderskapet lefver eders maj:t uti ganska stor oro, och det vid en ålder, då eders maj:t borde få åtnjuta all välönsklig hugnad och ro. Dock hoppas ridderskapet och adeln, att eders maj:t skall snart kunna derifrån befrias; emedan vår allernådigste konung är så till år kommen och med kongliga gåfvor beprydd, att han kan eders maj:t från denna stora börda lindra eller aflösa.* Den 7 November, efter slutad aftonsång, samlades flere inflytelserika herrar och samtalade om konungens blifvande myndighet, och när och hur den kunde på lämpligaste sätt genomdrifvas. Tiden utsattes till redan följande dag; och sättet ses af nedanstående.

Den 8 November och straxt sedan ridderskapet på morgonen sammanträdt, bortskickades sekreteraren för att, som det hette, uppleta några behöfliga hand-

lingar. Medan således intet protokoll fördes, språkade riddarhusets medlemmar, den ene med den andre. Äfven landtmarskalken Gripenhielm började med sina närmsta grannar af första klassen att samtala *om den unga konungens stora dygder och egenskaper; — huru man hade vid riksdagens öppnande sett honom så ljuflig som en engel; — huru allas hjertan vid denna syn rördes; — huru enhvar önskade se honom redan som regerande herre sitta på sin ärftliga tron; — huru han sjelf torde med nåder upptaga en sådan sina undersåtares anhållan; — huru konung Karl den elftes testamente icke lade något hinder i vägen* o. s. v. Då uppstod schoutbynachten, grefve Axel Lewenhaupt, och sade: *när, enligt hvad vi veta, vår unge konung är begåfvad med så höga dygder och egenskaper, hvarföre då icke begära, att han genast måtte tillträda regeringen. Mig tyckes, att denna sak bör vara den första, som till öfverläggning företages.* Gustaf Cronhielm, Karls lärare, invände, *att ämnet vore ganska ömtåligt, och borde noga betänkas.* Lewenhaupt tog hastigt och mer och mer eld och svarade: *det ämnet må vara ömtåligt för eder; men icke är det så för oss andra. Vågar ni motsätta er ett sådant förslag? Säger ni ett ord, skall jag kasta ut er genom fönstret!* Härvid sprang Axel Sparre upp och trädde på Lewenhaupts sida, ropande: *man skall hos en konung se på hans förstånd och icke på hans år;* och i och med detsamma kastade alla sina hattar i vädret och ropade: *lefve konung Karl den tolfte!* — och dermed var hos ridderskapet frågan afgjord, just vid samma tid, som från tornen tio-klämtningen hördes öfver staden.

Envåldsförklaringen 1680 utgick på riddarhuset från lågadeln; myndighetsförklaringen 1697 från högadeln; båda gångerna af egennyttiga beräkningar.

Ledarne ville dock framställa det i förväg öfverenskomna uppträdet, så som hade det varit ett tillfälligt, oförberedt utbrott af den varma, undersåtliga kärleken. När saken var afgjord, sade derföre Gripen-

hielm: *det är en stor glädje att förnimma, huru detta beslut blifvit föranledt endast deraf, att jag tillfälligtvis kommit att med mina bänkgrannar tala om kongl. majestäts stora egenskaper.*

Fråga väcktes nu, om man icke borde inbjuda de andra stånden till deltagande i åtgerden. Men detta afböjdes; ty adeln ville vara den, som ensam, först och frivilligt visade konungen ett sådant förtroende. Afsigten var, att beveka honom till serskild välvilja för frälseståndet och till mildrande af dess genom reduktionen undergångna lidanden. Liksom ofrälsestånden sökte 1680 vinna Karl den elfte genom att göra honom enväldig; så ville nu adeln vinna Karl den tolfte genom att göra honom i förtid myndig.

Emellertid beslöt ridderskapet inhämta rådets och riksförmyndarnes tankar, med hvilket uppdrag landtmarskalken affärdades.

Vid dennes ankomst till rådssalen voro der församlade konungen, enkedrottningen och tolf rådsherrar. Af fulltaligheten ses, att man var beredd på, hvad komma skulle. När Gripenhielm och hans ärende anmäldes, önskade Fabian Wrede, att det vigtiga målet måtte något uppskjutas. Men på Mellins och Pipers föreställning, tillsades landtmarskalken att, med ett utskott af ridderskapet, infinna sig klockan elfva samma dag. Gripenhielm gick ned till riddarhuset, der sjuttiofyra personer valdes att med honom i rådet uppträda och härom öfverlägga. Tillika beslöt adeln enhälligt och med höga jarop, *att landtmarskalken skulle tillkännagifva ståndets ödmjuka anhållan, att hans maj:t måtte så snart som möjligt tillträda regementet; — att ståndet alldeles icke skulle gå ifrån denna sin åstundan; — och slutligen, att den var grundad på deras innerliga längtan efter hans maj:ts egen regering* o. s. v. När klockan slog elfva, aflägsnade sig konungen ur rådssalen och Gripenhielm med sina sjuttiofyra utskottsherrar inträdde och tog plats. Han aflade då en kort berättelse om det beslut, adeln fattat

och begärde rådets och riksförmyndarnes bifall och biträde dertill.

Medan rådsherrarna härom samtalade, afträdde adels-utskottet i ett bredvid liggande rum. Under rådets korta öfverläggning talade Wrede för uppskof och för de andra ståndens hörande, men i öfrigt yttrades icke ett enda allvarligt ord mot förslaget, utan tvärtom det högljuddaste bifall; isynnerhet af Johan Gabriel Stenbock. *Det är mycket hugneligt*, sade han, *att hos undersåtarne förspörja en sådan tillgifvenhet för öfverheten. Jag måste säga: denna är den dagen, som Herren gjort hafver, och detta är ett Guds verk.* Innan man återinkallade och affärdade adelns utskott, beslöt dock rådet att sjelft uppvakta konungen, dels för att höra hans tanka, dels i hemlig afsigt att förekomma adeln och ständerna och för rådet serskildt vinna konungens tillgifvenhet genom att frivilligt och före alla andra sätta spiran i hans hand. Medan utskottet väntade, gick derföre hela rådet upp till konungen, omtalade adelns underdåniga bön och begäran, instämde sjelft deri, såsom *den största lycksalighet*, hvilken kunde Sverge vederfaras; samt frågade, hvad svar hans maj:t täcktes gifva. Karl tackade för förtroendet och tillade: *fast jag vet, huru svår bördan är, och att jag ännu borde hafva derifrån någon frihet, så vill jag dock, af kärlek till mina trogna undersåtare, icke undandraga mig, utan efter deras åstundan tillträda regementet, och dervid bedja Gud om hjelp.* Hedvig Eleonora tog honom då i hand, under tillönskan af Guds välsignelse, hvilket ock skedde af de närvarande herrarne. Sedermera gingo de ned i rådssalen, hvarpå adelns utskott inkallades och underrättades om, *att riksförmynderskapet och rådet instämde, i hvad adeln föreslagit; men önskade, att, innan något ytterligare vidgjordes, ridderskapet måtte, för ordnings och enighets skull, derom öfverlägga äfven med de andra stånden, så att saken icke måtte få ut-*

seende af att komma från en enskild samhällsklass, utan från hela folket.

När utskottet framförde detta svar till adeln, blef der mycken och högljudd glädje. Man inbjöd genast de tre andra stånden att medelst ombud infinna sig på riddarhuset klockan tre eftermiddagen. Derefter gick man bort att spisa, hvarvid många glas tömdes i glädje öfver det lyckade företaget.

Vid bestämd tid infunno sig på riddarhuset adeln samt utskott af de andra stånden. Landtmarskalken framställde ärendet. Erkebiskopen svarade: *en hvar bland oss åstundar hans kongl. majestät på tronen. Men, som det är en vigtig sak och för största delen af vårt stånd ännu okänd, anhålla vi om uppskof för att hinna derom öfverlägga med samtlige ståndsbröderna.* Biskop Wirænius skyndade sig tillägga, *att alla presterna ville se hans maj:t så snart möjligt på tronen; fast man önskade, att, för ordningens skull, få derom öfverlägga.* Borgrarnas utskott ingick på adelns förslag utan några omständigheter; likaså böndernas. Dessas talman sade: *jag svarar enfaldeligen. Vi tycka, detta vara ett ärende, som de höge herrar förmyndare snarare än vi böra svara på. Dock synes oss bättre, att landet styres af en konung, än af flere.* Gripenhielm framställde saken omigen. Presterna fortforo ändå att fordra betänketid; men fingo derföre uppbära hårda ord af många bland adeln, som ännu sedan middagsbordet voro heta om hufvudet. Slutligen blef presternas prutande tvärt afbrutet; då nämligen adeln började enhälligt och högljudt ropa: *lefve konung Karl! lefve konung Karl!* hvarvid alla kastade hattarne i luften. Så gjorde ock utskottsledamöterna af de andra stånden och dermed var saken afgjord. Just nu klämtade klockan fyra på eftermiddagen.

Härpå återvände ofrälse utskotten till sina stånd för att inhämta dessas tankar och sedermera klockan sex om igen infinna sig på riddarhuset. Borgare och

bönder biföllo genast; men presterna hade skingrat sig, innan dessas utskott återkom till ståndsrummet. Samma utskott infann sig dock klockan sex på riddarhuset och försäkrade, att deras stånd, ehuru icke tillspordt, skulle otvifvelaktigt instämma i de andras önskningar; hvarpå alla gingo upp till konungen, som för deras emottagande utsatt nämnde timma. På alla fyra ståndsutskottens nu framställda begäran svarade Karl enkelt och kort, *att han icke ville afslå sina undersåtares önskan, utan bedja Gud om hjelp och så taga emot regementet.*

Dagen derpå samlades presteståndet och godkände helt och hållet hvad gjordt var; dock yttrade biskop Steuchius jemnte åtskilliga andra något missnöje med det alltför häftiga sätt, hvarpå saken blifvit framjagad. Kort derefter tog hela förmyndarestyrelsen afsked och konungen tillträdde regeringen [1]).

FEMTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1697.

Ofvannämnde myndighetsförklaring skedde redan på tredje dagen efter mötets begynnelse. Detta sednare liknade Karl den elftes riksdagar i så väl korthet som medgörlighet. Hemliga utskottets medlemmar nämndes af regeringen och nästan uteslutande bland

---

[1]) Rådsprot. Riddarhusark. Adelns och Secreta Utskotts Protok. 1697.

Säfstaholms Ark. N. Gripenhielms bref till K. Bonde, d. 29 Dec. 1697, innehållande en kort berättelse om myndighetsförklaringen.

Franska ministerbref i November och December 1697.

Thorsjö Arkiv. Charl. Oxenstiernas bref till sin syster 1697.

dess anhängare. Det hade sig anförtrodda de vigtigaste ärenderna; men sammanträdde blott trenne gånger och dess alla protokoll utgöra — två och ett halft skrifna ark [1]). När riksdagens hufvudafhandling, den s. k. hemliga propositionen, derstädes blifvit uppläst, sade landtmarskalken: *vi kunna väl icke hålla någon öfverläggning härom; ty ingenting annat lär vara att göra, än att sätta upp ett svar med underdånig tacksamhet för den nåd, hans maj:t oss bevisat.* Utskottet biföll genast. När samma proposition sedermera upplästes på riddarhuset, blef ej heller derstädes någon öfverläggning hållen; utan man framlade för adeln ett svar, som redan förut var uppsatt; *ty*, hette det, *kongl. maj:t har brådt om att få slut på riksdagen.* Svaret underskrefs genast, På samma sätt gick det med riksdagsbeslutet. Förslag dertill blef af Karl Piper uppläst och genast bifallet. Det innehöll en ödmjuk tacksägelse derföre, att *konungen, som eger magt sitt rikes styrelse efter behag tillträda, utan att vara bunden till vissa år, har med nådig bönhörelse af ständernas underdånigsta och trägna anhållan, allernådigst täckts tillträda sitt konungsliga välde, regemente och arfrike för att som en myndig konung detsamma sjelf styra och regera.* Riksdagen öppnades den fjerde och afslutades den 29 November. Adelns protokoll för samma tid utgöra nittiotvå skrifna sidor.

Konungen hade tillkännagifvit sin förhoppning, att kostnaderna för såväl hans egen kröning som fadrens begrafning skulle kunna bestridas utan att kräfva några bland de gerder, som för dylika tillfällen plägade beviljas; likaså och i allmänhet, att han icke fordrade några andra slags pålagor, än de vanliga skatterna. Dessa löften höllos; och bidrogo ej litet att vinna ständerna och deras bifall till allt, hvad som i andra mål begärdes.

---

[1]) Riddarhusark.

Adeln och rådet voro de, som mest fjeskade med den femtonåriga konungens myndighetsförklaring. Deras beräkning, att derigenom vinna hans välvilja och lindring i reduktions-lidandet, slog dock alldeles felt. Ty se! Jemnt en vecka efter samma myndighetsförklaring lät Karl för adeln uppläsa Gyllenborgs berättelse om reduktionsverket, uti hvilken yttrades, att allt, hvad Karl den elfte i detta hänseende företagit, var rätt och väl gjordt. När läsningen slutades, sade landtmarskalken: *ingen lär finnas, som icke med vördnad erkänner sanningen af denna skrift och får jag nämna, det hans majestät önskar, att något härom måtte intagas i riksdagsbeslutet.* Adeln svarade ingenting, utan skiljdes åt [1]. Några ord om skriften blefvo verkligen i beslutet inryckta, dock utan att beledsagas af något omdöme öfver saken.

Fem dagar derefter lät Karl för riksens ständer uppläsa den under företrädarens tid gjorda samlingen af sådane det gamla riksrådets yttranden, som envåldspartiet ansåg stridande mot konungamagten [2]. Vid läsningens slut föreslog landtmarskalken, att också härom borde några ord i riksdagsbeslutet införas, jemnte tacksägelse till konungen. Första klassen biföll, *efter man märker, att så åstundas;* andra klassen teg; af den tredje sade sig några vara nöjda med, att nämnde punkter blefvo i riksdagsbeslutet insatta [3]. De blefvo det äfven; och beledsagades der af följande försäkran: *alltså hembäre vi kongl. maj:t vår allerunderdånigste tacksägelse, att han nådigst behagat oss härom underrätta; skolande vi alltid veta att iakttaga den underdåniga lydnad, tro och hörsamhet, som vår undersåtliga pligt fordrar, och att dymedelst göra oss värdiga all konglig nåd och mildhet.*

---

1) Ridarhusark. prot. d. 15 Nov. 1697.
2) Se **16**, 216—218.
3) S. st. d. 20 Nov. 1697.

Sedan den egentliga riksdagen blifvit afslutad, fick adeln tillåtelse att ensam någon tid stanna qvar för att öfverlägga om sina enskilda angelägenheter. Främst bland dessa kom reduktionen i fråga; och man ville begära lindring i några dess svårare punkter, Landtmarskalken Gripenhielm framförde då från konungen den hälsning, *att adeln icke borde föreslå några enskildheter, utan blott i allmänhet bönfalla om konungens nåd, hvilken i sådant fall*, mente Gripenhielm, *torde blifva dem bevisad i högre mått, än man väntat* [1]. Det var att taga saken ungefär på samma sätt, som när Wrede och Lindskiöld [2] vid riksdagarne 1682 och 1686 lockade adeln att, med förtigande af hvarje bestämd fordran, helt enkelt öfverlemna sig åt konungens godtycke. Denna gång misslyckades försöket. Adeln ingaf anhålian om förskoning från flere bland reduktionens svåraste föreskrifter, t. ex. den att ansvarsskyldigheten för ärfda gåfvogods skulle kunna läggas på en, den förmögnaste bland arfvingarne, hvilken sedermera finge hos de andra sterbhusdelägarne söka ut sin rätt [3]. Men Karl den tolfte förklarade nu detta reduktionens beslut vara rättvist och afslog adelns begäran. — En annan punkt, som man ville afskaffa, var den företrädesrätt, Karl den elfte tillerkänt kronan i de reduktions-skyldiges längesedan sålda gods [4]. Men också denna på mycken billighet grundade anhållan förklarade Karl den tolfte vara ett *tilltag och konstgrepp, ämnadt att kullkasta, hvad reduktionen på god grund och med ständernas enhälliga bifall hade till det allmänna bästa förordnat.* — Adeln bad om bekräftelse på sina förläningar. Karl svarade: *jag håller sådant onödigt, emedan ingen lärer dem deruti*

[1]) Riddarhusark. Prot. d. 3 Dec. 1697.
Se **17**, 145—148.
[2]) Se **17**, 206, 207, 374.
[3]) Se **17**, 159—161.
[4]) Se **17**, 161, 165.

oroa; utan få de dem, enligt gamla förläningsbref, oklandradt innehafva, så länge kongl. maj:t behagar det tillåta. — Adeln anhöll om stadfästelse på sina privilegier. Konungen svarade, *att såsom i dessa privilegier många ändringar blifvit sedan 1680 vidtagna, så kunde han desamma icke stadfästa, innan de blifvit närmare öfversedda, hvartill man nu icke hade behöflig tid.* — Adeln inlade en allmän böneskrift om lindring i sina stora besvär. När ombuden aflemnade uppsatsen, var Otto Vellingk med och framlade en stor af honom författad karta öfver slaget vid Lund. På densamma visade han för Karl, huru allt tillgått, hvarvid ock omtalades, huru mången frälseman der kämpat och fallit för fäderneslandet; hvarföre ståndet nu hoppades af sin unga konung nåd och bönhörelse. Karl svarade mildt, och att han skulle taga saken i betänkande. Adeln började fatta goda förhoppningar. Men när svaret kom, innehöll det blott [1]) *att konungen i nåder inhämtat deras ödmjuka anhållan, och lär bäst veta, hädanefter som hittills, med kongl. nåd anse de bland ridderskapet, som dertill göra sig värdiga, medelst trogna tjenster och vördsamt förhållande mot kongl. maj:t och dess kongl. hus.* Dessa tre sista svar voro [2]) ej utfärdade i några serskilda kongliga bref, utan blott med några få rader tecknade på sjelfva de inlemnade böneskrifterna.

Så slutades och belöntes adelns försök att återvinna fordna fördelar genom att till rikets styrelse upphöja en föga mer än femtonårig prins.

Konungens uppförande har åtskilliga förklaringsgrunder; — dels farhåga att en började eftergifvenhet skulle gifva luft åt adelns återgångsförsök till gamla missbruk och obilliga företräden; — dels vördnad för fadrens minne; — dels en från denne ärfd ovilja mot de högre samhällsklasserna, såsom de för

---

[1]) S. st. och danska ministerbref Nov. och Dec. 1697.

[2]) Så vidt vi känna.

konungens envälde farligaste; — dels begäret att redan från början vänja alla vid lydnad, vid fullkomlig undergifvenhet.

SJETTE KAPITLET.

KONUNGENS HYLLNING OCH KRÖNING.

Rörande denna högtidlighet hade åtskilliga nya och egna åsigter begynt framställas. Personer funnos, hvilka, antingen af öfvertygelse eller lycksökeri, ville sträcka det konungsliga enväldet så långt möjligt. Som sådana nämnas uttryckligen Lars Wallenstedt och biskop Lang [1]). Dessa påstodo, att, *emedan konungen ärft en oinskränkt magt, så vore han född till, ja likasom med kronan, — och att han derföre ej borde mottaga henne af någon annans hand; utan tvärtom bära henne på hufvudet redan, när han begåfve sig till kyrkan, till kröningen* [2]). Man mente ock, att i Danmark och Frankrike blefve de enväldiga konungarna krönta just på sådant sätt. Karl fann behag i förslaget och gunstlingarna beslöto bringa det till verkställighet.

Den 8 November eller samma dag, som myndighetsförklaringen afgjordes, samlades rådet också på eftermiddagen. Ännu hade ingen bland ständerna, mer än adeln, yttrat sig om konungens anträde till regeringen. Utgången ansågs likväl så säker, och ifvern var så het, att fråga om kröningens snara verkställande redan nu och i förväg bragtes å bana. Wallenstedt sade: *kröningen är i sig sjelf öfverflödig, ty hans maj:t är född till krona; men för gemene mans skull, torde den dock böra ske.* — *Ja*, mente Hedvig

[1]) Se **16**, 222.
[2]) Fr. ministerbr. den 11 Dec. 1697.

Eleonora, *ty den har varit vanlig vid andra konungars anträde till regeringen; och hans maj:t bör väl salvas, efter han skall kallas Herrans smorda.* Gyldenstolpe sade: *i ett valrike måste konungen krönas; men här i ett arfrike är det helt annat.* Wallenstedt anmärkte ytterligare: *att konungen icke behöfde aflägga någon ed eller försäkran; ty den, hans farfar, konung Karl den tionde år 1654 aflaggt, hängde ännu vid hans nuvarande kongl. maj:t och vid det kongl. husets ättlingar, så länge några deraf i nedstigande led funnes till* [1]. Vi veta ej, om något beslut fattades; men möjligt är, att det var ryktet om dessa öfverläggningar, som föranledde adeln att ett par dagar derefter anhålla, *det konungen måtte med det första, på vanligt sätt, afgifva konungaförsäkran och låta kröna sig* [2]. Med denna önskan blef ett utskott den 11 November afsändt till regeringen. Det släpptes icke in, utan måste stanna i yttre rummet. Wallenstedt sade: *man bör afskära hvarje ständernas sjelftagna myndighet; hvarje deras försök att blanda sig i ting, som dem icke angå.* Flere bland rådsherrarna instämde i dylika tänkesätt. Man beslöt svara adeln, *att konungen skulle, angående kröningen, tillkännagifva sitt beslut, så snart han ett sådant fattat; men att ridderskapet icke borde derom öfverlägga, hvarken med rådet eller med de andra stånden.* Bengt Oxenstierna gick ut i yttre rummet och gaf de väntande utskottsledamöterna detta svar [3], hvilket de också återburo till riddarhuset, hvarpå adeln i protokollet *bedyrade sin underdåniga vördnad för den nåd, konungen dem härutinnan bevisat* [4]. Två dagar derefter föreslog Johan Gabriel Stenbock, att, *ehuru adeln hade förut vid hyllningar infunnit sig till häst, för att få bekräf-*

---

1) Rådsprot. d. 8 Nov. 1697.
2) Riddarhusark. Adelns prot. d. 10 Nov. 1697.
3) Rådsprot. d. 11 Nov. 1697.
4) Riddarhusark. Adelns prot. d. 11 Nov. 1697.

telse på sina län; så borde de numera komma till fots, emedan de icke längre hade några län, som behöfde stadfästas [1]. Detta blef också gilladt och anbefalldt, ridderskapet till stor förargelse.

Konungens afsigt, att icke låta sig krönas, och att icke aflägga någon försäkran, väckte emellertid mycken oro. *Det förra,* mente man, *kan väl på sätt och vis betraktas som en mindre vigtig sedvänja; men det sednare är så mycket angelägnare. Mot undersåtarnes trohetsed svarar ju regentens konungaed; mot undersåtarnes hyllning likaså hans konungaförsäkran? Karl den elfte har ju låtit uppsätta en ny konungaed, ställd efter sednare förändringar? Hvarföre blir ej denna af sonen, af efterträdaren, begagnad* [2]? Så frågades öfverallt. Flere biskopar gjorde föreställningar om ovanligheten, kanske olagligheten af det nya föreslagna kröningssättet; några rådsherrar likaså; men allt förgäfves. Det svarades, att då konungen i Frankrike sjelf satte kronan på hufvudet, så kunde konungen i Sverge göra på samma sätt. Några bland råden anskaffade då ett exemplar af »theatrum europæum» och visade genom dess innehåll samt genom franska ministerns utsago, att Frankrikes konungar verkligen kröntes på det sätt, att erkebiskopen satte kronan på deras hufvud. Lika förgäfves! Hedvig Eleonora bad sin sonson på det enträgnaste, *att, såsom förra konungar gjort, låta kröna sig i Uppsala och icke i Stockholm; och att för öfrigt i denna vigtiga handling icke införa några betänkliga nyheter.* Då han icke kunde öfvertalas, förklarade hon, att, *om han krönte sig på annat ställe och sätt, än hans fader gjort, skulle hon icke dervid infinna sig i kyrkan.* Karl

---

[1]) Rådsprot. d. 13 Nov. 1697.

[2]) Wilde i sin Historia Pragmatica försvarar så väl utelemnandet af kröningseden som att kronan icke fick genom en annan påsättas. Han påstår ock, att Karl den tolftes envälde icke var oinskränkt.

svarade, att hennes uteblifvande *vore honom ganska oangenämt; men han kunde icke för hennes skull ändra sitt en gång tagna beslut* [1].

Den tjugesjunde November öfverlemnade förmyndarne riksstyrelsen åt konungen, hvilken dervid gaf tillkänna, att han ämnade, innan ständerna åtskildes, låta hyllningen och smörjelsen förrättas. Högtidligheten skulle nämligen kallas och kallades också hädanefter icke *kröning*, utan *smörjelseakt*. Det var nämligen nu mera alldeles afgjordt, att konungen, såsom född till kronan, skulle icke densamma af annan hand mottaga, och således icke *krönas*; men dock *smörjas*, detta sednare på det han skulle göra skäl för det bibliska namnet af *Herrans smorda* [2].

Vi hafva sett, huru det gick med adelns försök att locka sig till konungens välvilja. Ungefär på samma sätt gick det med rådets, såsom man såg af några utfärdade befallningar rörande dem och den blifvande högtidligheten. T. ex. vid Karl den elftes kröning år 1675 hade de fått sin ståtliga rådsdrägt, skarlakansfärgade och hermelinsfordrade mantlar. Dessa blefvo nu, i anseende till konungasorgen, förbjudna, och rådet befalldes kläda sig i svart. Karl gjorde det ock; men bar deröfver den högtidliga kröningsmanteln. Den enda purpur, som syntes i tåget, var således den konungsliga. — Förut hade tronhimmelen vanligen burits af öfverstar och generaler; nu befalldes rådsherrarne bestrida detta göromål. — Förut hade konungen under den högtidliga kröningsmåltiden blifvit uppassad af hofvets tjenstemän; nu föreskrefs, att sådant skulle ske af sjelfva rådsherrarne. Dessa harmades, men vågade hvarken neka eller visa missnöje. Wallenstedt och Piper voro de, som troddes

[1] Fr. ministerbr. d. 11 Dec. 1697.
[2] Rådsprot. d. 8 Nov. 1697.

hafva till rådets nedsättande uppfunnit dessa nyheter [1]).

Den trettonde December, emellan elfva och två på dagen, firades hyllningen. Platsen var framför det så kallade kungshuset på Riddarholmen. Alla ständerna aflade trohetsed på vanligt sätt; utom att adeln, som sagdt är, kom till fots i stället för till häst. Väderleken var blåsig och kall, hvarjemnte betydligt snö föll. Åskådare, främmande ministrar m. fl. voro alldeles snöhöljda, innan de kommo derifrån [2]).

Dagen derpå blef kröningen eller den så kallade *smörjelse-akten* förrättad. Man iakttog alla dervid vanliga bruk, med undantag af de ändringar, som redan äro omtalade. Således blefvo blott trenne af regalierna, svärdet, äpplet och nyckeln, burna af rådsherrar. Konungen sjelf skulle deremot under ridten till kyrkan hafva kronan på hufvudet och spiran i handen, såsom dubbelt bevis på, att han redan genom sin börd och utan något annat bemyndigande ägde det verkliga af regentmagten. Just när han, så utstyrd, svängde sig upp på hästen, lossnade kronan. Konungen, med tyglarne i ena och spiran i andra handen, kunde icke hålla henne fast. Hon halkade af hufvudet och skulle ofelbart hafva fallit till marken [3]); om ej öfverstemarskalken Stenbock upptagit henne i fallet. Karl blef härvid något bestört, och ett doft sorl gick genom den kringstående folkmängden. Kronan fästades om-

---

[1]) Thorsjö Ark. Charl. Oxenstiernas bref den 8 December 1697.

[2]) Fr. ministerbr. i Dec. 1697.

Säfstah. Ark. N. Gripenhielms bref till K. Bonde.

[3]) Enligt någras berättelse skall detta hafva inträffat högt uppe i Storkyrkobrinken; der sedermera, till minne af händelsen, en förgylld krona länge var fästad öfver närmsta husets port. — Några säga, att kronan föll till marken och fick dervid en buckla.

igen, och på en präktig silfskodd svettfux red konungen till kyrkan.

Oaktadt sitt missnöje och sin hotelse, hade dock enkedrottningen der infunnit sig, jemnte flere furstar och furstinnor, hoffolk, främmande sändebud, ständer, ämbetsmän m. fl. Många voro okunniga om Karls afsigt och väntade derföre att, efter predikans slut och före den egentliga invigningen, få höra honom afgifva vanlig konungaförsäkran. Men denna uteblef. Karl, som förut med krona på hufvudet och spira i hand sutit på sin tron framme i högkoret, trädde nu till altaret, aftog sjelf kronan, lade den jemnte spiran på ett hyende, och föll på knä. Då framträdde erkebiskopen och smorde honom på ännet och begge handlederna under vanliga böner. Derpå steg Karl upp, tog så först kronan och fästade den sjelf på hufvudet, tog sedan spiran i hand och satte sig så omigen på tronen. Nu kommo kanondunder, böner, psalmer och välsignelsen. När tåget gick ur kyrkan, halkade smörjelsehornet ur erkebiskopens händer och föll i golfvet.

Sedermera följde vanliga högtidligheter och fester; t. ex. konungens offentliga måltid; folkhoparnas förplägning med vin och stekt kröningsoxe m. m. Klädet, som blifvit användt på gatan, skänktes åt riksdagsbönderna. Skådepenningar af allahanda slag och med allahanda beröm utkastades bland folket. Uppmarck firade i Uppsala händelsen med, efter sin vana, herrliga latinska verser, och Nils Gyldenstolpe var förtjust att se sin Jedidia, Guds älsklige, på tronen [1]). Riket öfversvämmades af verser och hänryckning. Något deraf var hyckel och lycksökeri; men det mesta

---

¹) Säfstah. Ark. N. Gyldenstolpes, N. Gripenhielms och Falkenbergs bref till K. Bonde Dec. 1697.

Fr. ministerbref samma tid.

Thorsjö Ark. Charl. Oxenstiernas bref Dec. 1697.

öfvertygelse och sann glädje. Karls många och stora egenskaper ingåfvo öfverallt stora förhoppningar. Hans egna lynne och hans nya föreskrifter om kröningen voro af allmänheten föga kända; och många ursäktade dem, som följder af omogen ålder och omdömeskraft eller af tadelvärda rådgifvare. Ej få ofrälsemän gladdes till och med öfver dessa åtgerder, såsom de der än mer nedsatte adelns och rådets anseende. Några betraktade dock saken med helt andra blickar. Man ansåg det orätt och ogudaktigt att ställa sig in hos sonen genom att bryta fadrens testamente och yttersta vilja; — olagligt och oförsvarligt, att lofva trohet åt en regent, som ej ville gifva konungaförsäkran tillbaka; — oförståndigt och orimligt, att åt en blott femton-års gosse anförtro ett helt rikes styrelse. Bland dem, som varit med om sistnämnde tillställning, funnos åtskilliga, som redan de närmaste dagarne derefter blefvo ångerköpta; då de nämligen sågo, hur konungen betraktade och behandlade både kröningen och riksdagen. Ej heller saknades tillfälliga omständigheter, som gåfvo anledning till oroande tydningar; t. ex. blåsten och snöfallet midt under hyllningen; kröningstågets dystra utseende, emedan nästan alla buro sorgedrägt; ytterligare, att Karl skulle under sjelfva predikan hafva roat sig med att bortplocka de svarta punkterna på sin hermelinsmantel; sist och mest, att smörjelsehornet föll ur erkebiskopens hand och kronan från konungens hufvud. Åtskilligt tal spriddes kring landet, och det var till en del dessa ämnen, som eggade Mora-prosten Boethius till dess märkvärdiga skrifter, om hvilka och om den derpå följande rättegången mera framdeles.

SJUNDE KAPITLET.

KARL VID ANTRÄDET TILL REGERINGEN.

Ehuru blott femton och ett halft år gammal, var dock konungen tämligen uppväxt, fast ännu smal och spenslig. Hyen blomstrade vacker och fin som på en flicka. Detta förtretade honom, ty han ville nödvändigt se karlaktig ut; gjorde också allt för att blifva solbränd och väderbiten och satte med barnslig stolthet mycket värde på några i ansigtet befintliga koppärr [1]. Drägten var enkel; dock brukades peruk tills den vid adertonde året under vistandet på Seland bortlades. Enkelt var ock lefnadssättet, rätterna få och tarfliga. Redan nu älskade han framför allt annat smörgås, stekt fläsk och svagdricka [2].

Hans begifvenhet på jagt öfvergick stundom fadrens. Räfvar, vargar, elgar och isynnerhet björnar voro föremål för bragderna. I början nyttjades eldgevär. Men snart tyckte sig den ridderlige konungen hafva derigenom mer fördel å sin sida, än billigt var. Han befallde derföre, att man skulle använda blott spjut och hirschfängare. Dervid var han sjelf mångfaldiga gånger den, som med dylika vapen mötte vilddjuret. Jagtkamraterna sågo med förfäran björnen komma upprest mot konungen, färdig att slå denne under sig; så att för ett ögonblick lif och död berodde på, om Karl förde sitt vapen med nog styrka och säkerhet för att hinna genomborra skogens konung, innan denne kunde med tassar eller tänder nå rikets. En gång kommo de hvarandra så nära på lifvet, att björnramen kammade Karl peruken från hufvudet. — Men snart tyckte konungen äfven detta vara alltför lätt vunna segrar.

---

[1]) Fr. ministerbr. d. 19 Mars 1698.
[2]) Danska ministerbref Aug. 1698.

Han förkastade då till och med eggjernet, och lät åt sig och sina förnämsta jagtkamrater göra långa trädgafflar. När nu björnen kom upprest mot jägaren, skulle denne stöta honom gafflen om halsen, så att han föll baklänges, hvarvid de andra borde springa till och kasta rännsnaror om bakfötterna. Våren 1700 anställdes vid Kungsör en sådan rätt märklig jagt. Konungen hade nu förbjudit både hofherrar, jägare och allmoge att hafva eldgevär; ja, de borde rätteligen icke ens nyttja eggjern utan endast trädgafflar och duktiga knölpåkar, med hvilka hvar och en, bakom sitt jagtnät, skulle afvakta djuret. Man föreställde Karl vådan, omöjligheten; men han ville icke veta af någondera. En hop björnar inringades och jagten begynte. Ej mindre än fjorton blefvo då inom ett par dygn dödade eller tagna. En bland de största kom löpande mot konungen, hvilken då med knölpåken gaf honom två till tre så dugtiga slängar, att björnen döfvades och blef derunder bunden. Så ungefär gick det med de öfriga. Sedan lades de på slädar och kördes liksom i triumftåg och under jagtmusik till Kungsör. — Det var just under detta äfventyr, som Karl fick underrättelse om, huru konung August trolöst angripit Liffland.

Karl den tolfte liknade sin fader också i mycket och oförväget ridande. Flere gånger störtade han och häst öfver hvarandra, så att konungen fick blånader i sidan och skråmor i ansigtet. En gång hade han föresatt sig att, oaktadt ett nyss föregående ymnigt snöfall, tillryggalägga inom kort tid ett längre stycke väg. Inga föreställningar hjelpte, utan tåget satte sig i rörelse. Snart var konungen långt framom sällskapet. Men när han ridit en eller annan mil, störtade hästen i en djup snödrifva nedanför vägen. Konungen blef liggande under halfsvimmad, och hästen ofvanpå, så både utmattad och i snö fördjupad, att han icke förmådde resa sig. Lyckligtvis hade en bland hofherrarne vid namn Sparre mägtat följa tämligen nära efter, så att han i rätt tid kom till stället och hjelpte

båda upp igen. Konungen fortsatte då genast ridten på samma häst; och, tillägger berättaren, *var han mycket glad öfver att kunna genom sådana bragder ådagalägga vighet, styrka och mandom* [1]. — En annan gång, det var i medlet af April 1698, red han ut en morgon klockan fyra, åtföljd af blott en page och en gardeskapten och kom så till en bland vikarna kring Stockholm. I följe af långt framskriden årstid, var isen på många ställen landlös och i allmänhet så svag, att ingen gerna ville färdas till fots deröfver. Konungen beslöt dock göra det till häst. Kaptenen föreställde faran, men Karl afbröt honom, sägande: *är du rädd?* — *Nej,* svarade kaptenen, *icke om mig, men om ers maj:ts helgade person.* Det hjelpte ej; konungen red ut på fjerden och de andra måste följa. Isen bar dem verkligen; men när de kommo till andra stranden, var der en öppning, femton fot bred. Konungen ville med en djerf sats spränga deröfver; men det var för långt. Han sporrade då sin häst ut i vattnet. Det steg honom till bältet; men han och hans följeslagare kommo dock lyckligt i land [2]. — Stundom satte han i väg uppför branta och kala klippor, så att han och häst baklänges störtade kullerbytta öfver hvarandra ned igen; och det så häftigt och vådligt, att konungen tycktes blott genom ett underverk hafva blifvit räddad. Efter flere sådana äfventyr, grep sig gamle stallmästaren Gustaf Hård an och förnyade med största allvar de varningar, han förut ofta gifvit. *Gud,* sade han, *har nu två gånger i sådane faror skyddat eders maj:t. Men kommer man tredje gången igen på samma sätt, då är den högste Guden excuserad* [3], *om det aflöper illa; ty jag har sannerligen aldrig sett någon rida så oförväget. Gud har skapat kreaturen*

---

[1] Fr. ministerbref d. 19 Mars 1698.
[2] S. st. d. 16 April 1698.
[3] Ursäktad.

oss menniskor till tjenst, men icke att vi medelst dem skola bryta halsen af oss.

De vådliga slädfarterna utgöra ett eget kapitel. De anställdes stundom på det sätt, att alla hästarne spändes framför hvarandra i en lång rad och der bakom på samma sätt alla slädarne. Sedermera satte sig tåget i rörelse och ilade framåt under de mest äfventyrliga slängningar. — I Februari 1699 lät konungen ute vid Kungsör, på ett kalt och sluttande berg, gång på gång ösa vatten öfver drifvor och hällar, så att man fick en ovanligt både lång och brant kälkbacke. I sällskap med några raska herrar roade han sig der med halsbrytande kälkåkningar, hvarunder dock en och annan fick med stötar och blånader betala det ovanliga hofnöjet. En gång, när banan var serdeles glatt, förde man upp på högsta spetsen en stor vedslip. Främst satte sig grefve Lillie, för att med fötterna utanför styra farten; bakom honom konungen och der bakom öfverstallmästaren Gustaf Hård. På ena bakmeden stod grefve Wrangel och på den andra Axel Hård. Man satte släden i gång. Snart bar det i väg med så brådstörtande fart, att Lillie ej längre kunde styra, utan drog in fötterna, för att ej få dem afbrutna. Vid landsvägen nedanom berget stod en tjock stolpe med fattigbössa på. Mot denna stötte man så häftigt, att slipen slets itu, Lillie fick sina ben sönderrifna och Axel Hård svåra blodviten för bröst och mun. Dagen derpå var björnjagt, hvarvid ett bland vilddjuren bet båda armarne af en bonde.

Under dessa oförvägna ridter och resor råkade konungen stundom i sjönöd. I Mars 1700 hade han en gång vid Kungsör kommit helt och hållet under isen, så att man endast med möda kunde få honom upp igen [1]).

Efter hvart och ett af dessa äfventyr, brukade han åt det oroligt tillspringande hoffolket blott säga:

---

[1]) Danska ministerbref Mars 1700.

lappri! eller *bagatell!* eller *Es schadet nichts* [1]), hvilka uttryck, och isynnerhet det sista, blef ett efter honom länge upprepadt ordspråk.

Lika, och om möjligt än mer vådliga voro hans krigiska öfningar. Såsom under fadrens tid, roade man sig också nu med handgranater af papp [2]), och de så kallade lustlägren kostade ej sällan menniskolif. I Mars 1698 stormades en snöskans, hvarvid konungens kläder blefvo rifna i trasor, och flere personer mer eller mindre skadade. Stundom anställdes sjöstrider på ett ganska eget sätt. Konungen lät bevära några Mälarejagter med stadssprutorna och besättningarna med handsprutor. Genom användandet af sådana vapen sökte man nu besegra och undanjaga hvarandra. Vid ett dylikt tillfälle klädde sig Arvid Horn i bara skjortan och rodde med en liten julle till konungens jagt och började öfverspruta dess besättning. Denna svarade så ymnigt och starkt, att den lilla farkosten fylldes och kantrade. Horn sprang i vattnet och simmade ett hvarf rundt kring jagten. Karl såg på och frågade slutligen, *om det var svårt att simma?* — *Nej*, svarade Horn, *endast man icke är rädd.* Knappt hörde Karl dessa ord, förr än han hoppade bums i vattnet; men hade med allt sitt mod drunknat, om ej Horn, som måhända förutsett och beräknat alltsammans, fattat i kläderna och dragit honom till den några alnar derifrån varande stranden. — En annan gång tillställdes en annan lek. Drabanterna delades i två hopar, af hvilka Karl anförde den ena och Horn den andra. Sadel fick ej nyttjas, utan alla sutto barbaka på hästarne och hade i händerna intet annat vapen än hasselkäppar. Derpå angrepo de hvarandra på fullt allvar, skonande ingen. Leken var för Horn så mycket vådligare, som han hade på ena kindbenet en stor, omogen och högst ömtålig böld. Men midt under hand-

---

1) Det gör ingenting.
2) Se **19**, 31.

gemänget störtade Karl rakt mot honom. Kraftiga slängar vexlades; men när de, som Horn utdelade, kändes alltför tunga, förifrade sig konungen och riktade påken mot Horns ansigte samt träffade ofvannämnde böld. Vid den förfärliga smärtan sjönk Horn afdånad från hästen. Slaget och den starka sommarhettan förorsakade en feber och sårbrand, som var nära att kosta Horn lifvet. Konungen erkände uppriktigt sitt fel, besökte esomoftast den sjuke och gaf honom till läkare-arvode och för sår och sveda två tusen dukater jemute löfte att sedermera betala fältskärslön hvarje gång, Horn blefve sårad.

Med dessa krigslekar åsyftade Karl icke blott tidsfördrif för tillfället, utan ock härdande och öfning för framtida verkliga krig; ty på sådana lekte hans håg oupphörligt. Man märkte, att han stundom om nätterna hade stigit upp och lagt sig nästan utan kläder på bara golfvet [1]. I December 1698 låg han en gång, tre nätter å rad oafklädd på en bland hofstallets höskullar. På tillfrågan svarades, *att han ville sålunda öfva och härda sin kropp till framtida fälttåg och mödor* [2].

Våldsamheten och modet gjorde sig äfven i hvardagslifvet gällande. Liksom fadren plägade han bland förtrogna gunstlingar brottas, skuffas, afrycka perukerna; likaså att under måltiderna sprätta körsbärsstenar i ansigtet på än den ene, än den andre, till och med på den gamle ståtlige öfverstemarskalken Johan Gabriel Stenbock [3]. Stundom framstack en betänklig hejdlöshet i lynnet. I sällskap med liksinnade kamrater bröt han då sönder stolar, ljushållare m. m. En annan gång roade han sig med att i slottssalarne skjuta till måls på dervarande marmorbilder, och en sådan skall hafva på dylikt sätt blif-

---

[1]) Fr. ministerbref d. 5 Febr. 1698.
[2]) S. st. d. 17 Dec. 1698.
[3]) Kaggs dagbok d. 30 Juli 1699.

vit alldeles förderfvad [1]). — Karl hade i rummen gående en tam björn. En gång vid middagsbordet lät han denne utdricka en hel kanna vin samt uppäta den på bordet stående sockerpyramiden. Under hofvets löje sprang björnen sedermera yrande omkring; men tog slutligen vägen uppåt slottsvinden, der han genom en af gluggarne ramlade ned och krossade ryggen, så att han dog efter några dagars plågor [2]).

I enskildt umgänge med sina närmaste vänner var konungen ännu mycket fri och glad. Men vid alla offentliga tillfällen iakttog han en hållning, så kall och allvarsam, att den gränsade till stelhet. Det var ofta nästan omöjligt att vid sådana tillfällen få ett enda ord från hans läppar. Detta kom icke af bristande förmåga, utan af en serdeles stor blyghet, liknande, ännu stundom öfverträffande fadrens. Vid hofvets böntimmar brukade Karl den elfte sitta i dörren till sitt eget rum, så att han sågs af alla. Karl den tolfte satte sig vid sådane tillfällen bakom dörren, så att han sågs af ingen. Till böntimmarne, liksom måltiderna smög han nästan osedd genom en liten lönntrappa; och hans liksom fadrens resor anträddes ofta i skydd af nattens skuggor [3]). Detta ändrades snart; dock förblef han alltid mycket tyst och förbehållsam.

Sistnämnde egenskap framträdde redan nu, och i en grad, som var förvånande; serdeles vid dessa år, då hvarje tanke, hvarje känsla vanligtvis genast utbryter i ord och gerning. Alla talade med förvåning om den sextonårige konungens ovanliga förmåga att tiga och förställa sig ända derhän, att ingen kunde förstå eller ens gissa hans tankar och känslor [4]). Detta

---

[1]) Fr. ministerbref d. 19 Mars 1698.
[2]) Kaggs dagbok d. 10 Aug. 1699.
[3]) Fr. ministerbref d. 5 Febr. 1698.
[4]) Fr. ministerbref d. 19 Mars 1698.

Köpenh. Ark. Brechlings berättelse fr. Helsingör d. 29 Aug. 1698.

sträckte sig äfven till statsärenderna. Ofta blefvo vigtiga företag ställda i verket, utan att någon menniska derom förut vetat ett enda ord.

Detta sammanhängde med en annan bjert framträdande egenskap; nämligen en sjelfrådighet, som gick till lika förvånande höjd. Redan i Februari 1698 ville han sällan höra andras råd eller afstå från fattade föresatser. De, som envisades med föreställningar, blefvo snästa. Man ville till och med märka, att när någon rådt honom till en sak, gjorde han just motsatsen. Detta gick så långt, att när menniskor med fin beräkning önskade, att han måtte gå till höger, rådde de honom att gå till venster [1]. Hvad var orsaken? Dels misstänksamhet, dels sjelfrådighet, båda ärfda och inlärda af fadren och utbildade genom aktgifvandet på lycksökarne kring tronen, både fadrens och sonens; — dels den sextonårige ynglingens bemödande att visa sig som en konung, en man, den der kunde sjelf fatta sitt beslut och verkställa det. Derföre ville han nästan göra allting ensam och grep i början med serdeles ifver i regeringsärenderna. Han var också mycket ömtålig om kunglighetens majestät; och den aflidne fadren började kallas *divus* [2]; i fordna tiden en smickrande benämning på aflidna romerska kejsarne [3]. Man påstod, att det var Piper, som stärkte konungens envåldstankar och lärde honom att mot så väl undersåtare som utlänningar alltid taga sin person i säkerhet [4].

Envåldsgrundsatserna lågo dock hos Karl både i ärfdt blod, eget lynne och erhållen uppfostran. Dels

---

[1]) Fr. ministerbref d. 3 Febr. 1700, d. 29 Jan. och d. 19 Mars 1698.
Säfstah. Ark. Gripenh. br. till K. Bonde.
Danska ministerbr. d. 2 Nov. 1698.

[2]) Förgudad eller upptagen i gudarnes antal.

[3]) Fr. ministerbr. 1698.

[4]) Fr. ministerbr. L'etat present de Suede 1718.

af lycksökeri, dels af öfvertygelse hyllade många personer envåldslärorna; och den uppväxande prinsens öron fylldes af sådana ord, hans hufvud af sådana tankar. Han styrktes ej litet deri genom det krypande sätt, hvarpå både råd och ständer uppförde sig vid hans myndighetsförklaring. Liksom fadren, hyste han mot rådsherrarne mycket misstroende, mycken ovilja, såsom de der vore benägna eller frestade att i någon mån inskränka hans magt. Huru de vid smörjelsen blefvo förödmjukade, är redan omtaladt. Efter densamma höll han inga allmänna rådssammankomster under åren 1698, 1699 och början af 1700, ehuru Karl den elfte hade brukat sammankalla sådana en eller annan gång hvar vecka. Karl den tolfte afgjorde ärenderna ensam och i sin sängkammare, de utrikes med Polus [1]), de inrikes med Piper till biträde. Rådet tillkallades blott vid rättegångsmålens afgörande. Om öfriga, äfven vigtigare, angelägenheter höllos de i mycken okunnighet. Troppar afskickades, generalissimus utnämndes [2]), krig blef nästan påbegyndt [3]), utan att de förut visste deraf. Stundom fingo de icke på lång tid del af de bref, som svenska sändebud vid främmande hof hemskickat; stundom vidtogos vid flottan tämligen vigtiga förändringar, utan att ens Hans Wachtmeister derom tillspordes. Rådsherrarna höllos ganska strängt. Ibland måste de långa stunder vänta i förmaket, medan Karl samtalade med Piper. När de sedermera kommo in i kammaren, fingo de blott hviska med hvarandra, icke tala högt, såsom under Karl den elftes tid [4]). Det säges, att Karl den tolfte en gång drifvit några bland dem på dörren; en annan gång att han vid rådets sittningar laggt sina ben på bordet; alltsammans för att nedsätta deras anseende och stolt-

---

[1]) Stundom B. Oxenstierna och kansliet.
[2]) Fr. ministerbr. d. 9 Juli 1698.
[3]) S. st. d. 15 Aug. och 20 Sept. 1699.
[4]) Fr. ministerbr. i Jan.—Apr. 1698.

het. Sistnämnde sägen måtte väl vara ogrundad; men märkvärdig är den stränghet, den öfverlägsenhet, hvarmed han vågade behandla dessa grånade statsmän. Man hörde dem stundom göra en jemnförelse mellan honom och fadren. *Karl den elfte,* sade de, *var häftig och förhetsades ofta vid motsägelser; men lät sedermera tala med sig och tog skäl. Sonen deremot står orubblig och lugn och afhör tåligt, allt hvad mot hans förslag invändes; men upprepar sedermera helt bestämdt, hvad han redan förut beslutat, och säger: »Sådan är min vilja»; och dervid blir det.* — Man känner blott ett enda exempel på, att han förifrat sig. Sommaren 1697 hade nämligen Salomon Cronhielm gjort några kanske för närgångna anmärkningar. Karl hotade med hugg och slag, om han ej skyndade ut. Cronhielm skyndade ej. Karl jagade honom då med fotsparkar på dörren [1].

Man märkte i konungens hela väsende en icke obetydlig förändring just vid anträdet till styrelsen; i ty, att han efter detsamma blef långt mindre öppen och meddelsam än förut. Man tillskref detta en egen omständighet. Några dagar före sin död lät nämligen Karl den elfte tillkalla Wallenstedt och genom denne uppsätta en skrifvelse, ett slags enskildt testamente, ställdt till sonen, efterträdaren. Detta inlades i en liten jerndosa, hvilken förseglades för att öfverantvardas åt Karl den tolfte; men icke förr, än denne antagit regeringen. Nu blef den framlemnad och öppnad [2]. Skriften lär hafva innehållit åtskilliga förmaningar, t. ex. *att frukta Gud och regera med rättrådighet; — att icke sjelf börja något krig; — men att, om han dertill tvingades, föra detsamma med kraft; — att akta sig för Frankrike, emedan i rådet många hade fransyska magar; — att se väl upp med Bielke och Wre-*

---

[1]) Thorsjö Ark. Charl. Oxenstierna till sin bror d. 22 Sept. 1697.

[2]) Fr. ministerbr. d. 24 Apr. 1697.

de, men deremot förlita sig på Piper. Enligt andra berättelser, skall Karl den elfte, dels i denna skrift, dels mundteligen hafva varnat sin son för ämbetsmännens egennytta och rådets regeringslystnad, bedjande honom taga tömmarne i egen hand. Likaså skall han till det bästa hafva anbefallt Wallenstedt, hvilken under de sista tiderna stod i serdeles hög nåd hos Karl den elfte. Man trodde, att denna skrift haft stort inflytande på Karl den tolfte; att den gjort honom än mera förbehållsam, misstrogen och sjelfrådig; och ingifvit ett ensidigt förtroende till gunstlingarne Wallenstedt och Piper. En bland samtidens smygskrifter förliknade det hemliga testamentet vid den förseglade boken i Johannis uppenbarelse. *Ty*, skref man, *då testamentets försegling blifvit bruten, då skedde, såsom i Uppenbarelseboken, att der utgingo ej blott röda och hvita, utan ock blacka och svarta hästar.* Med sista orden mentes gunstlingarne, isynnerhet Piper och Wallenstedt. Den sistnämnde var mera fritalig, så att man fick flere gånger höra, huru han uppmanat konungen att icke bry sig om rådsherrarne; att icke afgifva någon konungaförsäkran o. s. v. Piper misstänktes och hatades kanske än mer; men antingen var han i detta hänseende mer oskyldig; eller ock visste han sopa igen spåren, så att man sällan fick efter honom något dylikt att anföra. Han blef snart förklarad gunstling. Dock hände stundom, att konungen tog ganska vigtiga beslut, utan att ens Piper visste ett ord derom.

För öfrigt ville man då för tiden urskilja tre olika partier, som hvardera sökte tillrycka sig Karls förtroende och ynnest.

Det ena bestod af enkedrottningen, holsteinska huset, Bengt Oxenstierna och denne sednares två svågrar, Wachtmeistrarne, bland hvilka Axel sökte genom hvarjehanda upptåg och putslustigheter ställa sig in hos den unge liksom fordom hos den gamle konungen. Men han var nu mera sjelf alltför gammal och tung; och försöket misslyckades. Hedvig Eleonora hade aldrig

haft Karl den tolftes kärlek. Partiets hufvudman, Bengt Oxenstierna, föll snart i onåd, och dermed var denna ligas magt bruten. Dess syften voro blott personliga, dels enskild, dels holsteinsk egennytta.

Det andra bestod af Bielke, Wrede och Johan Gabriel Stenbock. Dessa herrar voro stämda för Frankrike och utmärktes derföre med spenamnet *de fransyska magarna.* Med högadliga tänkesätt önskade de en återgång i både in- och utrikes styrelsen. Men Bielke blef snart af Wallenstedt och Piper störtad. Wrede hotades så, att han drog sig tillbaka; och Stenbock, enligt vanan både försigtig och lycklig, kryssade sedermera mellan klipporna, utan att stöta mot någon. Sina förhoppningar om större inflytande måste dock han och hans vänner snart uppgifva. I politisk riktning var detta parti en förelöpare till frihetstidens hattar.

Det tredje och segrande partiet bestod af Wallenstedt, Falkenberg, Wrangel och Piper. Att dess kärna var Piper, det visste alla, ehuru försynt och försigtigt mannen ännu uppförde sig. I utrikes ärender hade detta parti icke någon bestämd riktning; men lutade något till Frankrike. I afseende på inrikes angelägenheter, föregåfvo de sig vilja upprätthålla freden, reduktionen, och Karl den elftes grundsatser, och voro således ett slags föregångare till frihetstidens mössor.

Alla partier och personligheter försvunno dock snart i skuggan af Karl Piper. Genom sin utomordentliga arbetsförmåga, klokhet, erfarenhet, blef denne snart konungens allt i alla. Karl ville genast utnämna honom till högre värdigheter; men kännande afundens lynne och magt undanbad sig Piper all befordran. Slutligen blef han utan sin vetskap nämnd till kongligt statsråd med samma rang som de kongliga råden; och fick brefvet härom som nyårsgåfva 1698. Kamraten Polus erhöll samma befordran; hvarefter begge blefvo på en dag den 3 Januari 1698 upphöjda till både friherrar och grefvar; allt detta inom de första två månaderna af Karls egen regering. Det tyckes, som Pi-

per dragit Polus med sig, blott för att minska afunden. Ty Piper var den egentliga gunstlingen. Det sågs tydligast i hans förmak, hvilket hvarje dag hvimlade af uppvaktande personer.

Medan vi tala om den tidens gunstlingar, bör kammarpagen Karl Bernhard Klinkowström icke förgätas. Han var årsbarn med konungen, lär en gång hafva räddat dess lif, och var den ende, som alltid mägtade följa med på ridterna, ehuru häftigt dessa ock störtade fram. Nåden och inflytandet voro äfven stora; ända derhän, att en mängd personer med vängåfvor sökte vinna den unga pagens välvilja och förord. Ehuru stark spelare, lemnade denne ock vid sin död 1702 en förmögenhet af öfver femtiotusen riksdaler [1], som man sade till större delen samlad på ofvannämnde sätt.

Förhållandet till enkedrottningen och båda prinsessorna skall framdeles omtalas.

I afseende på regeringsärendenas vård, var konungen sig ganska olik. Långa tider bortåt och serdeles i början, visade han mycken flit och deltog flere timmar å rad så väl i rättegångsärendernas afgörande som i statskontorets öfverläggningar. Ofta arbetade han med Piper från kl. 5 om morgonen ända till aftonen. Vid andra tillfällen undvek eller försummade han styrelseverket mer än rätt var. Det sista inträffade isynnerhet under de besök, hertigen af Holstein gjorde.

Vid ärendernas sjelfva handläggning visade Karl mycken skarpsinnighet och rättvisa, till och med stränghet. De, som voro medvetande om mord, tjufnad eller dylikt skulle straffas lika med gerningsmannen; bedrägliga bankruttörer dömdes till skampåle och fästningsarbete. En groft brottslig prest straffades med gatlopp ända till döds [2], o. s. v.

---

[1] Dansk. ministerbr. d. 30 Nov. 1704. Fr. ministerbr. d. 23 Mars 1702.

[2] Fr. ministerbr. d. 30 Juli och 6 Aug. 1698.

Konungen utmärkte sig mycket genom de korta och träffande svar, med hvilka han afgjorde målen, och afvisade hvarje försök till motsägelse. Han var ganska fyndig och lycklig i att upptäcka de svaga sidorna i motsägarens person eller tankegång; likaså när det gällde att med ett kort och kraftigt ord stoppa sin vederdeloman munnen till. Det var isynnerhet genom dessa egenskaper, som han, en femton- eller sextonårig yngling, kunde till allas förvåning lyckas att genast tämja och helt och hållet nedkufva sin faders gamla och erfarna rådgifvare.

Härtill bidrog äfven aktningen för hans många verkligt stora egenskaper; en allvarlig Gudsfruktan; — en orubblig rättvisa; — en lika orubblig ordhållighet; — ett afskräckande allvar vid lastens bestraffande; — en välgörande gifmildhet vid förtjenstens belöning; — en sedernas renhet, som ingaf kärlek och vördnad. Han hade ett par gånger tagit för mycket till bästa, och dervid mot enkedrottningen uppfört sig på opassande sätt. Han beslöt då, att ej mer smaka starka drycker och höll denna föresats allt till sin död. En och annan gång såg man honom skämta och rasa med några bland hofvets tärnor; men det var blott, som den ena lekkamraten handskas med den andra. Personer saknades ej, som ville göra lycka genom att locka honom in på vällustens bana. De missräknade sig helt och hållet. En lättsinnig qvinna, som vid något sådant tillfälle blef för närgången, visade han tillbaka med ovilja och harm. Sägner finnas, att han hyst någon böjelse för en fröken Fersen; — att han för sjelfsvåldigt uppförande en gång fått en örfil af en vacker dalkulla; — att en främmande skönhet Rhoda d'Elleville, förklädd till page, sökt, men förgäfves, vinna hans kärlek. Dessa tre berättelser sakna alla bevis, och tyckas vara alster af blott dikt eller lösa ogrundade rykten.

För de sköna konsterna ådagalade han mycken böjelse, ärfd från modren och farmodren. Man såg

honom ofta flere timmar å rad bläddra i Tessins samlingar af kopparstick m. m. och derunder taga noga reda på allt, hvad de innehöllo. Också gaf han en betydlig summa till upprättande af en minnesvård öfver den nu aflidne målaren Ehrenstrahl. Tillika visades i några hänseenden en viss benägenhet för praktfullare hofhållning, sådan som den franska konungens.

Med undantag af misstroende och sjelfrådighet, voro den unge konungens fel sådana, som man kunde hoppas, att en mognare ålder skulle öfvervinna. I de flesta fall ådagalade han en skarpsinnighet i omdöme, en ädelhet i tänkesätt, en storsinthet i åsigter, en kraft i viljan, som vunno allas beundran. *Om ej krigslystnaden hindrar*, mente franska sändebudet, *så kan denna unga furste blifva med tiden en ganska stor man* [1].

ÅTTONDE KAPITLET.

BENGT OXENSTIERNAS FALL.

Redan under sednare åren af Karl den elftes regering hade Bengt Oxenstiernas magt och anseende sjunkit. Oumbärlig var han dock ännu genom sin stora arbetsamhet; — genom sina i många fall stora förtjenster; — genom sin alldeles utomordentliga kännedom af alla europeiska förhållanden; — genom den kärlek till fred, som var gemensam för honom och den gamla konungen; — och slutligen, och kanske ej minst, genom vanans magt, hvilken i afseende på personligheter hade stort inflytande hos Karl den elfte. Ehuru många häftiga ord, Oxenstierna fått af denne

---

[1]) Fr. ministerbr. d. 26 Sept. 1699.

konung uppbära, blef han dock i testamentet utnämnd till kansliets ledare och till riksförmyndarnes första man, och detta sednare tvärt emot vanliga ordningen [1]).

Men då Karl den elfte dog, förlorade Bengt Oxenstierna sitt ryggvärn. Gammal afund och ovänskap bröto ut äfven bland hans kamrater, riksförmyndarne. En och annan gång tilläto de sig att skämta öfver den numera sjuttiofyra-åriga åldringens, som de tyckte, alltför stora försigtighet [2]). Flere hans förslag blefvo ogillade, hans ansökningar afslagna. Inflytandet minskades den ena veckan efter den andra, och under sista förmyndaretiden utsattes han för flere obehagliga anfall. Vanliga beskyddarinnan, Hedvig Eleonora, ville eller kunde icke hjelpa mer; ty man såg snart, att också konungen var honom obenägen. Denne hade nämligen under fadrens sista lefnadsår insupit stark ovilja mot Oxenstierna. Ehuru omyndig, bevistade han ofta riksförmyndarnes sammanträden och deltog med ett och annat ord i öfverläggningarna. Vid en rådets sittning voro alla de öfriga en stund församlade, innan Oxenstierna infann sig. Karl föreslog då, att man borde det oaktadt genast börja öfverläggningen. Hedvig Eleonora ville invänta samlingens ålderman och ordförande; men Karl tycks hafva drifvit sin vilja igenom, och i allmänhet var han redan nu nästan aldrig af samma tanka som Oxenstierna. Af dessa och dylika småsaker gissade man till en närvarande och anade en än större kommande onåd [3]).

Denna utbröt nästan i samma dagar, som Karl blifvit myndig. Förut hade Oxenstierna fått när som hälst inträda i konungens rum; nu tilläts det honom ej, utan att vara kallad eller anmäld. Förut blef han

[1]) Se sid. 10.
[2]) Riksark. Act. histor. B. Oxenstierna till Hedvig Eleonora d. 7 Okt. 1697.
[3]) Fr. ministerbr. d. 30 Okt. 1697.

genast insläppt; nu måste han med sina papper sitta hela timmen i förmaket och vänta, medan konungen derinnanför arbetade eller samtalade med hans vederdeloman och efterträdare, Karl Piper. Förut hade han fått ensam hos konungen föredraga de utrikes ärenderna; nu, uppkommen i samma afsigt, visades han tillbaka och befalldes framlägga handlingarna i närvaro af de öfriga kansli-kollegiets medlemmar. Alla dessa och flere dylika stötar träffade den gamle redan under första veckorna af konungens myndighetstid [1]. Han jemrade sig högt och klagade icke blott öfver egna motgångar; utan sade sig med anledning af uppträdena vid kröningen, m. m., förutse Sverges olycka och förderf. Han önskade sig döden, för att slippa blifva vittne till hvad komma skulle. Han reste till landet; han blef, eller som några sade, han gjorde sig sjuk, hvilket fordom plägade föranleda ett besök af Karl den elfte och en dermed följande försoning. Verklig, eller låtsad, medförde sjukdomen denna gång icke sin vanliga följd. Hedvig Eleonora och Greta Wrangel, den förra hans beskyddarinna, den sednare hans vän, sökte beveka Karl; men fåfängt. Från annat håll höjdes andra röster, som gällde mer. De kommo från Wallenstedt och Piper, hvilka sades hafva svurit Oxenstiernas undergång; och man hörde den förstnämnde kalla honom för *Sverges pest*. Af förtvifan, eller kanske för att skrämma Karl, hotade han flere gånger att taga afsked, och tycks verkligen hafva skrifvit en ansökan derom. Men det gick ej i verkställighet; och undsluppna ord tyckes antyda, att trånga enskilda omständigheter tvingade honom tjena qvar för att fortfarande få uppbära kanslipresidentslönen.

Oxenstierna älskade och ville nödvändigt bibehålla freden. Detta har säkerligen bidragit till hans nåd hos den elfte och hans onåd hos den tolfte Karl.

---

[1]) Fr. ministerbr. i Jan. och Febr. 1698.

Så ungefär var det ock med frågan om förbund med Frankrike, hvilket Oxenstierna alltid motarbetade, men Karl den tolfte eftersträfvade, i trots af fadrens varningar mot *de fransyska magarne.* I anledning häraf föreföll i rådet en ganska allvarsam ordvexling. Oxenstierna, sedan han fåfängt talat emot Frankrike, sade slutligen: *mitt samvete har tvungit mig, att göra eders maj:t dessa motföreställningar.* Karl genmälte: *men jag har ju sagt eder min vilja, — och att det är jag, som afslutar förbundet.* Oxenstierna ville svara; men konungen befallte honom tiga. Man berättar, att när sedermera förbundet, sådant det var, blifvit afslutadt, hoppade konungen af glädje; och, som några trodde, icke så mycket för förbundets skull, utan fastmer deröfver, att han sålunda fått nedsätta Oxenstierna.

Den afgörande brytningen skedde i Maj 1698. Länge missnöjd med Piper, som nu mera började blanda sig äfven i utländska angelägenheter, beslöt Oxenstierna att med ett djerft tilltag söka befria sig från denne medtäflare. Han sade derföre en dag till konungen: *jag ber eders maj:t förbjuda andra obehöriga personer blanda sig i de utrikes ärenderna. Konungen af Frankrike tillåter aldrig något sådant, och jag vet eders maj:t följer gerna dess exempel.* Karl svarade: *det är nog sannt; men också jag är envåldig herrskare och regerar så, som det mig behagar.* Oxenstierna: *men emedan jag blifvit satt i spetsen för utrikes angelägenheterna, är jag af pligt och samvete förbunden att åt eders maj:t, liksom åt dess högstsalige herr fader, öppet utsäga, hvad jag anser lända till dess tjenst.* Karl: *ni får ju också fritt säga mig edra tankar. Men sedan jag hört dem, är det jag, som fattar beslutet, såsom jag för godt finner.* Oxenstierna: *jag återkommer till mitt förra tal. Det uppstår mycken villervalla, om obefogade personer få blanda sig i nämnde ärender.* Karl: *men hvilken är det då, som inblandar sig deri?* Oxenstierna, efter någon

tvekan: *det är Piper, hvilken jag tycker har nog att göra med inrikes ärenderna.* Just vid dessa ord inträdde Piper i rummet. Konungen log och sade: *hör Piper! jag säger eder, att ni alldeles icke får blanda eder i utrikes ärenderna.* Härvid blef Oxenstierna eldröd i ansigtet. Men konungen fortfor med ändrad ton: *min kära Piper! ni har alltid gjort konungen, min herr far, trogna tjenster, så att han eder städse berömt; och emedan ni tjenat äfven mig med mycken nit och skicklighet, alltså befaller jag eder, att hädanefter blanda eder också i de utrikes ärenderna;* hvarpå han tog honom med in till den rådsförsamling, som just då sammanträdt. När denna ordvexling föreföll, hade Karl ännu icke fyllt sitt sextonde år [1]).

Vid ett samtal kort derefter, prisade Oxenstierna den trefnad, han nyligen åtnjutit på sin landtegendom. *Men,* sade konungen, *om ni fann landet så angenämt, hvarföre stannade ni der icke qvar?* — År 1700 blef Fabian Wrede förordnad att deltaga i kansliets göromål, såsom man trodde, endast för att dermed förargà Oxenstierna [2]). — Någon tid talade man ock om stora mot denne sednare tillämnade reduktionsanspråk; och huru man beslutat anställa stränga bakräkningar rörande de många fördelar och reduktionseftergifter, som Karl den elfte honom beviljat [3]). Dessa hotelser gingo icke i fullbordan; ty reduktionen blef afbruten, och det rådande partiet ville icke helt och hållet krossa Oxenstierna, utan snarare hafva honom till en slags skott-tafla att dermed sysselsätta konung och allmänhet. Uppträdet erinrar i flere punkter om förföljelserna mot Magnus Gabriel De la Gardie år

---

[1]) Märkas bör, att sagesmannen för detta samtal är dåvarande franska sändebudet, som var Oxenstiernas bestämda motståndare. Den 21 Maj 1698.

[2]) Fr. ministerbr. d. 7 Apr. 1700.

[3]) Se **17**, 382, och **20**, 41 och 42.

1675 [1]. I dessa hade Bengt Oxenstierna haft en icke obetydlig del [2]. Nu tjugutre år derefter kom också för honom vedergällningens dag.

NIONDE KAPITLET.

FRIERIER TILL KARL DEN TOLFTE.

En ung konung, utmärkt till sin personlighet och herrskare öfver det då för tiden mägtiga svenska riket blef naturligtvis mål för allahanda beräkningar vid de hof, som hade fullväxta men oförmälta prinsessor. Att uppräkna alla, som med eller mot sin vilja, blefvo föreslagna eller blott omtalade, tillåter hvarken rummet eller läsarens tålamod. Vi nämna blott dem, om hvilka några verkliga underhandlingar bragtes å bana.

Ett bland de första anbuden kom från Würtemberg och rörde samma prinsessa, som varit föreslagen åt Karl den elfte [3]. Men hon ansågs vara för sjuklig, och redan i Mars 1698 lemnade sändebudet Stockholm, sedan underhandlingen misslyckats.

Andra anbudet var furstinnan Sofia Eleonora af Braunschweig-Bewern. Hon var systerdotter till prinsessan Juliana [4]) och dotterdotter till Karl den tiondes syster Eleonora Katarina [5]), båda ökända för lättfärdighet och missöden. Svenska hofvet hade derföre alltid och äfven nu sökt så mycket möjligt undvika hvarje beröring med denna närbeslägtade furste-ätt. Modren, enkehertiginnan af Bewern, lät dock genast efter Karl den elftes död tillkännagifva sin önskan att

---

[1]) Se **16**, 16—29.
[2]) Se **16**, 16 och 17.
[3]) Se **19**, 88.
[4]) Se **19**, 94—95.
[5]) Se **11**, 9, 10.

besöka Stockholm, som det hette, för att besörja egna angelägenheter; men, som man trodde, för att vinna svenska kronan åt sin dotter, hvilken hon också ämnade föra med sig. Denna var visserligen åtta år äldre än konungen; men lång och väl växt, och man hade trott sig hos Karl märka ett visst välbehag för sådane personer; hoppades måhända ock, att han, blott femton år gammal, skulle lätt nog kunna öfverraskas och eröfras. Svenska hofvet och regeringen ville dock alldeles icke höra talas om denna förbindelse. Man skref derföre till enkehertiginnan och sökte afböja resan, förebärande, att i anseende till den nyss timade slottsbranden rum icke funnes till hennes mottagande; och detta så mycket mindre, som man redan förut måst herbergera det hertigliga hofvet från Holstein och dess medförda prinsessa. Karl sjelf var obenägen. *Hvad vill hon här?* sade han. *Vi hafva redan förut nog af sådant främmande.* Högt och öppet omtalades ock, att man borde låta konungen sjelf söka upp sin brud, och icke bruden söka upp konungen. Men de furstliga fruntimren läto sig icke afvisas, utan anlände i April 1698 till Stockholm. De behandlades ganska snäft. När prinsessan Hedvig Sofias förmälning med hertigen af Holtsein skulle firas, kom ingen bjudning till de i Stockholm varande furstinnorna af Bewern, ehuru de voro konungahusets anförvandter. Enkehertiginnan skickade till öfverstemarskalken och lät tillkännagifva, att en dylik uraktlåtenhet kunde blifva illa upptagen af lüneburgska furstehuset. Det tyckes icke hafva hjelpt. I Oktober återvände furstinnorna till Tyskland, och dottren dog sedermera oförmäld.

Den tredje var furstinnan Sofia Lovisa af Mecklenburg-Grabow, ett välväxt, temligen vackert fruntimmer [1]) och tre år yngre, än Karl den tolfte. Hon blef af sin moder, enkehertiginnan, förd till Stockholm i slutet af 1699; men reste tillbaka i början af det föl-

---

[1]) Fr. ministerbr. d. 25 Nov. 1699.

jande året, utan att någon förbindelse kunnat afslutas. Sedermera förmäldes hon med förste konungen i Preussen [1]) i dennes tredje äktenskap.

Den fjerde var sistnämnde furstes äldsta dotter i första giftet, Lovisa Dorotea Sofia. Hon var två år äldre än Karl; men från flere håll arbetades ifrigt på denna förbindelse. Berlinska hofvet visade sig tämligen angeläget och lät till Stockholm öfversända prinsessans porträtt. Genom dålig nedpackning fick det under vägen fem hål eller skråmor, så att Ehrenstrahls pensel måste putsa upp dess behag. Rådsherrarne voro i allmänhet böjda för saken; till och med Hedvig Eleonora och Bengt Oxenstierna [2]), nämligen då dessa förtviflade om att kunna fästa konungen vid furstinnan af Holstein. Men Karl var obeveklig. *Jag har,* sade han, *lofvat min herr fader, att icke förmälas med någon prinsessa, som är af annan lära än den lutherska;* och han ville icke ens se det ofvannämnde porträttet. Svenskarne tycktes likväl icke hafva uppgifvit allt hopp om förbindelsen. Men snart derpå anmälde sig som friare till samma furstinna arfprinsen Fredrik af Hessen, densamme, som sedermera blef konung i Sverge. Hofvet i Berlin, som ej tyckte om de af Karl framkastade svårigheterna, afbröt hastigt underhandlingen i Stockholm och förlofvade prinsessan med nämnde prins.

Den femte var Maria Elisabet, yngsta dottren af hertig Kristian Albert af Holstein-Gottorp, och således på fädernet syskonbarn med Karl den elfte och på mödernet med Karl den tolfte. Hon var fyra år äldre än den sistnämnde, och obehaglig så till utseende som umgänge [3]). Men Hedvig Eleonoras holsteinska tänkesätt hade redan tidigt föreslagit äktenskap mellan henne och Sverges unge konung; dervid understödd af sina

---

[1]) Förut varande kurfursten af Brandenburg.
[2]) Fr. ministerbr. d. 5 Nov. 1698.
[3]) Fr. ministerbr. d. 25 Dec. 1697.

vanliga vänner med Bengt Oxenstierna i spetsen; samt likaså af holsteinska hertigen Fredrik [1]), och dennes trolofvade brud, Hedvig Sofia [2]). Men bland svenskarne rådde en häftig och allmän ovilja emot saken, likasom mot allt, hvad holsteinskt var. Emellertid och på uppmaning af Hedvig Eleonora reste holsteinska enkehertiginnan med sin dotter till Stockholm och det just under svåraste höstvädret 1697. Hon kom fram först i December och under en stark snöyra. Stockholmsboarnes speord kunna lätt anas. Men äfven konungen sjelf mottog furstinnorna ganska kallt, talade knappt ett enda ord med den tillämnade bruden, förbigick henne vid utdelning af de rika nyårsgåfvorna och visade henne i allmänhet en likgilltighet, som väckte gamla enkedrottningens förtviflan [3]). Det var till och med icke ens likgilltighet, utan verklig vedervilja; ty han tillät sig att med plumpa ord ogilla hennes utseende och serdeles stora mun. Mot henne talade ock rikets förnämsta män, och isynnerhet Karl Piper. Hedvig Eleonora arbetade visserligen länge och envist, men förgäfves. Den unga furstinnan fick återvända till Tyskland, der hon slutligen dog ogift.

Den sjette var Karls syskonbarn danska prinsessan, Sofia Hedvig, född 1677, och således fem år äldre än konungen. Första tanken på detta äktenskap kom ifrån Frankrike [4]). Det hade nämligen uppstått fråga om en förbindelse mellan nämnde prinsessa och kejsar Josef af Österrike. Detta öfverensstämde ej med Frankrikes planer; hvarföre Ludvig lät för danskarnes ögon framhålla ett svenskt giftermålsförslag jemnte deraf flytande fördelar; isynnerhet den att sålunda binda Sverges händer, medan Danmark fråntoge holsteinska huset åtskilliga för det danska rätt svåra,

[1]) Danska ministerbr. d. 26 Jan. 1704.
[2]) Fr. ministerbr. d. 3 Sept. 1698.
[3]) Fr. ministerbr. d. 15 Jan. 1698.
[4]) Fr. ministerbr. Maj 1697.

nästan odrägliga fördelar. Hofvet i Köpenhamn omfattade förslaget med mycken ifver. Också i Sverge blef det väl upptaget. Af kärlek för den nyss aflidna Ulrika Eleonora, önskade allmänheten att återigen bekomma en dansk prinsessa till drottning. Hvad man önskar, det tror man. Genast efter Karl den elftes död gick derföre bland folket det rykte, att nämnde konung hade åt sin son utsett ifrågavarande prinsessa. Förslaget gynnades af de flesta landets utmärktare personligheter, Bielke, Dahlberg, Falkenberg, Kristofer Gyllenstierna, Hjärne, Piper, Wallenstedt, Wrede och i synnerhet af Johan Gabriel Stenbock. Under riksdagen 1697 hördes bland alla fyra stånden samma tänkesätt, samma önskan. Svenskar och danskar arbetade derpå gemensamt och stundom på ganska eget sätt. Mutor gåfvos åt Düben, som skulle vinna konungen; åt Juliana Schierberg, som skulle vinna prinsessan Hedvig Sofia; och åt en hushållsmamsell, som skulle vinna Wallenstedt. Ifrån Danmark anskaffades ett prinsessans porträtt; och när detta icke var nog vackert, lemnades det åt Ehrenstrahl att förskönas; och flere svenske herrar och fruntimmer lofvade skaffa detsamma för konungens ögon, och i allmänhet att göra allt möjligt för att bringa planen till verkställighet. Till och med kammartjenarne åtogo sig att, vid af- och påklädandet, söka med allahanda samtal uppelda konungens i denna väg ovanligt kalla lynne; och det tyckes, som sjelfva Urban Hjärne någon gång haft lust att för samma ändamål använda också de medel, som stodo läkarekonsten till buds. Holsteinska partiet arbetade visserligen med mycken häftighet mot hela planen; men ingen bland dem hade något serdeles inflytande.

Hvad som helt och hållet tillintetgjorde icke blott detta utan ock alla förslagen, var konungens utomordentliga köld, till och med vedervilja mot alla äktenskap. Då enkedrottningen eller någon annan blef alltför envis, såg man hos honom stundom leds-

nad, stundom ovilja, stundom en verklig ängslan, som ingaf allahanda misstankar. *Jag vill ej giftas; jag är för ung att giftas*, sade han ofta. En qväll vid afklädningen talade kammartjenaren mycket om den danska förbindelsen. Hastigt och med sträng uppsyn frågade Karl: *hvem är det, som lockat dig att språka på detta sätt?* Kammartjenaren bleknade och teg. Karl än mera uppbragt, sade: *om du ej svarar, hugger jag hufvudet af dig.* Stammande och förskräckt, uppgaf nu betjenten, att han vidtalats af danska sändebudet Juel [1]. Karl teg, men afskedade på stället mannen ur sin tjenst; tog honom dock om några dagar till nåder igen. — En annan gång talade han sjelf med fröken Lewenhaupt och just om dessa giftermålsplaner. Med allvarliga ord förordade hon den danska prinsessan. Konungen medgaf ett och annat, gick slutligen till fönstret och sade suckande: *ja, Gud gifve mig de bästa råd!* — En annan gång kom han till Axel Wachtmeister, kastade sig på sängen och började föra allahanda tal. Wachtmeister iakttog tillfället och berättade, huru alla önskade, att konungen måtte snart förmäla sig. Karl afbröt, och sade: *Axel! om du älskar mig, skall du aldrig mer tala om detta ämne* [2]. — Danmark misströstade slutligen om framgång och vände sig mer och mer till ett förbund med Sachsen och Ryssland och mot Sverge; hvarvid giftermålsförslaget naturligtvis i sjelfva verket föll; ehuru Danmark för någon tid fortsatte underhandlingen för att dölja sina ändrade tänkesätt. Men några år derefter, och sedan Karl fördjupat sig i krig och krigstankar, hördes kloka svenskar gång på gång söka utgrunda något sätt att återupptaga den afbrutna underhandlingen och knyta det ifrågavarande äktenskapet; allt detta för att locka Karl tillbaka och fästa honom inom landet. Så tänkte slutligen till och med Hedvig Eleonora, som

---

[1]) Fr. ministerbr. d. 8 Okt. 1698.
[2]) Fr. ministerbr. d. 26 Nov. 1698.

eljest var så fiendtligt sinnad mot Danmark. År 1702 hörde man henne ofta önska sig danska prinsessan till sonsonens gemål. *Om*, sade hon, *detta går i fullbordan, då kan jag med Simeon utbrista och säga: Herre nu låter du din tjenare fara i frid, ty mina ögon hafva sett din salighet* [1].

Man berättar, att konungen skall omkring 1698 fattat tycke för en hoffröken Lewenhaupt, sondotter af fältmarskalken Gustaf Adolf och syskonbarn till generalen Adam Ludvig. Det synes likväl hafva varit en tillgifvenhet, mer grundad på aktning och förtroende, än på andra känslor. Den alltid gifmilde Karl ville öfverhopa henne med skänker. Men hon afböjde på värdigt sätt allt dylikt; och använde sitt inflytande endast till att förorda, hvad för konungen var hedrande och för fäderneslandet nyttigt.

TIONDE KAPITLET.

GOTTORPSKA RASERIET, ELLER KARL OCH HERTIGEN AF HOLSTEIN.

Hertig Fredrik af Holstein var genom sin mor syskonbarn med Karl den tolfte och genom sin far likaledes med Karl den elfte. Hedvig Eleonora hade lyckats genomdrifva en äktenskapsförbindelse mellan honom och Karl den tolftes äldsta syster Hedvig Sofia, hvarom mera framdeles. Den föranledde emellertid åtskilliga hertigens besök i Stockholm, hvilka på sin tid väckte mycket uppseende i och för sig sjelfva, men i synnerhet genom deras inverkan på Karl den tolfte.

---

[1]) Berättelsen om holsteinska och danska frierierna grundar sig förnämligast på danska ministerns uppsatser och torde sålunda i någon mån vara partiska mot det förra och för det sednare hofvet.

Det var våren 1698, som hertigen anlände till Stockholm. Karls redan förut djerfva ridter och sjelfsvåldiga yrhet antog nu i hertigens sällskap ett mycket betänkligare skaplynne. De fordna jagtäfventyren fortforo, stundom på mer stötande sätt än förut; t. ex. då man en gång företog sig att i sjelfva rikssalen hetsa en hare [1]. En afton redo konungen och hertigen utåt Karlberg i kapp med den sednares begge löpare. — En annan gång foro konungen och hertigen i kapp från Stockholm till Kungsör; konungen till häst, men hertigen i vagn och med två mils försprång; och det säges, att Karl på hela vägen ej använde mer än fem timmar (??). — En gång hände, att han och hertigen med deras sällskap kommo vid fulla dagsljuset inridande i Stockholm, konungen visserligen klädd, men bakom honom på hästländen hertigen i bara skjortan [2], och sedermera de andra herrarne i samma utstyrsel, och med blottade värjor i händerna. Så gick det i fyrsprång genom gatorna under stoj och skrik, hvarvid alla rutor, som kunde nås, blefvo sönderslagna [3]. — En annan gång narrade man konungen att rida på en vild, nyss fångad hjort, och det ansågs vara en serdeles lycka, att äfventyret slutades väl. — Stundom om aftnarne gingo konungen och hertigen ned i staden och slogo ut fönsterna, än för den ene, än för den andre; bland annat för Johan Gabriel Stenbock [4]. Denne herre, som verkligen hade konungens både aktning och tillgifvenhet, slet dock med sitt stolta och prydliga väsende rätt ondt under dessa så kallade ungdomslekar. En gång ryckte konungen och hertigen peruken af hans hufvud; en annan gång sökte de bryta af hans värja; en tredje gång utkastade de hans hatt

---

[1]) Kaggs dagbok d. 18 Juni 1698.
[2]) Några säga, att han dock hade benkläder, ehuru de voro dolda under nämnde plagg.
[3]) Fr. ministerbr. d. 25 Juni 1698.
[4]) Fr. ministerbr. d. 21 Maj 1698.

genom fönstret, och när den uppbars, höggo de densamma i stycken, — allt, som det skulle heta, i vänskap och för roligbets skull [1]. — En annan gång slogo de matfaten ur pagernas händer [2]. — Esomoftast bröto de sönder stolar, bord och andra husgerådssaker och kastade dem sedermera ut genom de krossade slottsfönstren. — En gång nedrefvo de alla bänkarne i slottskapellet, så att största delen af församlingen måste bevista nästa Gudstjenst stående [3]. På Kungsör tillställdes en slags djurfäktning. Man släppte emot hvarandra en tjur och några hertigens hundar. När den ene bland dessa kom i fara, sprang egaren fram för att hjelpa sin fyrbenta gunstling. Tjuren vände sig då mot hertigen, så att folk måste ila till för att afvärja faran [4]. — En dag framvisade hertigen en sabel, med hvilken han sade sig hafva i ett enda hugg afslagit hufvudet på en kalf. Detta lockade konungens nyfikenhet och vapenlust. Han lät flere dagar i rad till slottet upphämta getter, får och kalfvar, då han och hertigen roade sig med att söka i ett enda slag halshugga dem, hvarefter hufvudena utkastades genom slottsfönstren till förvåning för det nedanföre vandrande folket. Det säges till och med, att slika öfningar förehades i konungens eget rum och att dettas golf och väggar voro derföre af blod öfversudlade och bestänkta [5]. Några dagar derefter reste hofvet till Kungsör. Der uppköptes en hop bondhästar, mot hvilkas halsar samma slags vapenöfningar och krafthugg anställdes.

Några månader sednare var det, som Karls ena motståndare, tsar Peter, med egen hand halshögg, som

---

[1] S. st. d. 2 Juli 1698.
[2] Kaggs dagbok d. 17 Nov. 1698.
[3] Fr. ministerbr. d. 21 Maj 1698.
[4] Danska ministerbr. d. 26 Juni 1698
[5] Fr. ministerbr. d. 11 Juli 1698. — Danska ministerbr. d. 26 Maj 1698.

man säger, öfver 80 upproriska strelitzer. Andra motståndaren August tillät sig ock stundom att dels af dåligt lynne, dels för att skryta med sin armstyrka hugga halsen af en och annan häst. Sådan var den så kallade gamla goda tiden!

Under ofvanbeskrifna våldsamma yrsel kunde man nästan aldrig förmå den sextonåriga konungen till någon allvarlig sysselsättning med regeringsärendena. Det hände till och med, att han i vildt öfvermod jagade på dörren de ämbetsmän, som sig i sådan afsigt infunnit [1]).

Allmänheten trodde, att hertigen narrade konungapilten till dessa öfverdådiga och tadelvärda sysselsättningar, i afsigt att göra honom hatad och föraktad, och om möjligt föranleda någon olycka, som kunde kosta Karls lif och bereda hertigen väg till tronen. Man påstod ock, att han sökte med lättsinniga qvinnor locka konungen till utsväfningar; fast det misslyckades [2]). Så mycket lättare var Karl att locka i lifsfaror. En gång redo de förbi en djup grop. Hertigen undrade, om någon skulle kunna i ett enda språng sätta deröfver. Karl var genast färdig och drog hästen baklänges för att komma i full fart. Att afråda honom var förgäfves. Men en page, måhända Klinkowström, höll honom tillbaka och begärde att få göra första försöket. Det tilläts, hvarvid hästen krossades till döds och pagen bröt af sin arm, dock med glädjen att hafva räddat sin konung. — En annan gång, det var nere vid Karlshamn, ville hertigen locka Karl att rida öfver en hög, men lutande brädstapel. Hans Wachtmeister, som var tillstädes, vände sig i vredesmod till hertigen och sade: *låt bli sådant! Man ser väl afsigten; men vi hafva ingen konung att låta bryta halsen af för eder skull.* Hertigen tog eld och värjorna

---

[1]) Fr. ministerbr. d. 2 Juli 1698.

[2]) Fr. ministerbr. Relat. de l'etat de la Suède Oktober 1718.

hade snart kommit fram, om ej konungen laggt sig emellan, sägande till Wachtmeister: *tyst, tyst, kära Hans! Jag skall icke rida dit upp. Gif dig till freds min gubbe!* [1]. En annan gång voro konungen, hertigen och samme Wachtmeister ute och rodde i en mindre slup. För ro skull, som det hette, började nu hertigen vagga slupen upp och ned, så att den höll på att kantra. Wachtmeister, hvilken också nu misstänkte afsigter mot konungens lif, slog handen på värjfästet och hotade att genomborra hertigen, så framt denne ej upphörde med den vådliga leken [2].

Svenskarne voro icke vana vid konungsliga tidsfördrif af sådan art, som de omtalade grassatimsridterna, kalfhalshuggningarna m. m. Missnöjet, isynnerhet mot hertigen af Holstein, blef allmänt och häftigt. Man talade om det *gottorpska raseriet;* — man liknade konungen och hertigen vid kesande kalfvar; — man önskade hertigen, dit pepparn växer; — man fruktade, att i Karl den tolfte få en blodig like till Erik den fjortonde o. s. v. Åtskilliga försök gjordes att varna konungen; men blefvo afsnästa. Piper ogillade de vilda upptågen; men vågade, oss veterligen, icke säga ett ord deremot. Hedvig Eleonora vågade det, men fåfängt. Gunstlingen Rehnskiöld framkastade några varningar; men Karl svarade: *om du ej tycker om vårt lefnadssätt, kan du resa ned till ditt regemente* [3]. Wallenstedt, som jemnte Piper skulle vara förnämsta gunstlingen och statsmannen, och som genomdrifvit den femtonårige konungens myndighetsförklaring, grep sig an med några föreställningar. *Eders maj:ts undersåtare,* sade han, *äro mycket bedröfvade öfver det nattliga ridande och buller, som hålles på gatorna; och de frukta, att eders maj:t torde dervid råka i någon*

[1] Danska ministerbr. d. 9 Jan. 1701.

[2] Det ena eller kanske båda sistnämnda uppträdena tilldrogo sig i Blekinge och först år 1700.

[3] Fr. ministerbr. d. 2 Juli 1698.

olycka. Konungen afhörde honom till slut och med alldeles orubbligt lugn. Derpå svarade han med samma köld: *till lön för det förtroende, du visat mig, skall jag tillbaka omtala, hvad folket säger om dig. De påstå nämligen, att du är den störste hundsfott i hela Sverge; och att jag borde hänga dig i det högsta träd, som finns.* Från denna stund föll också Wallenstedt i onåd, och kunde aldrig rätt återvinna sitt förra inflytande [1]).

Missnöjet och oron i alla klasser blefvo slutligen så stora, att presterna togo bladet från munnen. Tre bland dem predikade i Stockholms kyrkor på en och samma dag öfver ett och samma ämne, nämligen: *ve det land, hvars konung ett barn är!* Det berättades på hofvet och man tog eld. Allmänna åklagaren fick befallning att angripa berörde prester och infordra deras predikningar. Saken föreföll dock betänklig. Den afbröts och slutades, enligt sägen, med ett förbud för samma prester att hädanefter i Stockholm uppstiga på predikstolen [2]).

Efter denna varning, höll sig konungen några dagar mer stilla. Men när det nygifta hertigliga paret återvände till Holstein, följde dem Karl på vägen ned till Skåne, under hvilken färd åter några vilda uppträden föreföllo. På vägen mellan Stockholm och Malmö red han ganska ofta omkull, dock alltid utan att skada sig. Fem hästar sprängde han ihjel, men betalte dem på stället.

En gång, det var i Skåne, anställdes följande blodiga lek. Man upprättade ett slags galgar, i hvilka hängdes lefvande gäss med halsarne nedåt och smorda med fett, så att de voro mycket svåra att fasthålla. Derpå lät man bönder och drängar rida i fyrsprång

---

[1]) S. st.

[2]) Danska ministerbr. d. 10 Aug. 1698.
Fr. ministerbr. d. 30 Juli 6 och 20 Aug. 1698.

genom galgen och försöka att i farten fasttaga och rycka hufvudet af gässen, gifvande en dukat åt hvar och en, som lyckades. Dagen derpå fingo en hop bondpigor anställa samma försök, blott med den skilnad, att de erhöllo två dukater för hvart afslitet gåshufvud [1]). — På den så kallade *Langedam* vid Kristianstad hade Karl hunnit ett stycke framför sitt sällskap och mötte der en ko, som stängde vägen. Förtörnad framdrog han sin pistol och sköt kreaturet för hufvudet. Egarinnan, som ej kände personen, begynte på sin halfdanska skria och ropa: *Ei! du skal få en Ulykke!* hvarjemnte hon hotade, att tala om det för konungen. Karl blef förlägen och började gifva penningar och goda ord, men fåfängt. Nu kom det öfriga sällskapet efter. Qvinnan vände sig till den grannaste i tanka, att denne var konungen. Hon pekade på Karl och klagade öfver våldsbragden; men blidkades nu genom upplysning om misstaget och erhållande af kons dubbla värde.

Misstaget borde förlåtas, ty högst egen var den drägt, som Karl åtminstone då och då begagnade under denna sin eriksgata genom Skåne. Den bestod nämligen af mössa och gul peruk på hufvudet; och för öfrigt en svart enkel klädesrock, samt väst och byxor af bockskinn och med läderknappar, allt slitet och, liksom lädergehänget, tämligen smutsigt; och tillhopa värderadt till ej mer än tolf riksdaler. I denna utstyrsel och på dåliga bondhästar och i sällskap med den lägre hofbetjeningen, kom han ofta före de andra till de städer, som besöktes. Vid tullen ansågs han stundom vara en uppassare; och man frågade: *kommer kungen snart? Ja, på ögonblicket,* svarade Karl och sprängde så in i staden. I Malmö kom han inridande, sittande bakom Barnekou på dennes häst; häl-

[1]) Upps. Palmskiöld. Bref fr. Ystad d. 2 Juni 1699. Måhända var det dock 1699 och ej 1698, som denna lek anställdes.

dre än att enligt anbud begagna den ensam. Men i öfrigt var han god, nådig och mild, lemnade företräde åt enhvar, och mottog sjelf alla bref. Han tillät hvarken då eller eljest några knäfall för sin person; men vid topparnas bönestunder föll han alltid sjelf på knä, och det på bara marken och med hufvudet lutadt mot en stol. Krigsöfningar voro också här förnämsta nöjet. Gång på gång höll han mönstringar och lät minor springa. Vid Engelholm anställdes en stor skendrabbning. Den blef vild och blodig, kostande flere personers lif. Bland de tappraste hussarne utdelade Karl två dukater åt hvardera. Sjelf hade han den dagen tröttridit fem hästar. Mot qvällen alldeles utmattad, vände han sig till Rehnskiöld, fattade denne om halsen, och lutade sitt hufvud mot krigaregunstlingens skuldra. Nästan hvarje natt sof den sextonårige konungen i den då fyrtioåtta-årige generalmajorens armar [1]).

Sedan hertigen rest och konungen återkommit till Stockholm, var han en helt annan menniska; stilla, fredlig och i hög grad arbetsam och trägen vid uppfyllandet af sina regentpligter. Man bad honom taga någon hvila. *Nej*, svarade han, *det vore orätt att låta mina stackars undersåter länge vänta på den rättvisa, de af mig hafva att fordra.* Då fråga blef om det förra vilda lefvernet, sökte han ursäkta det, såsom ett bemödande att åt den främmande hertigen förskaffa de nöjen och tidsfördrif, denne mest älskade. Han tycktes till och med stundom göra narr af dessa sina pojkbragder. Magnus Stenbock hade en liten son, vid namn Bengt, hvilken var utmärkt för snille och liflighet. Ett år efteråt bad man en gång på hofvet gossen visa, huru det gick till, att rida grassatim genom gatorna. Han sattes på en stor hund. Konungen tog denne i nacken och drog honom framåt, under det hertigen

---

[1]) Geheim Ark. i Köpenhamn. Brechlingens bref fr. Helsingör till reger. i Köpenhamn.

gick vid sidan. Barnet härmade nu, hvad man berättat om hofvets grassatimsridter, och gjorde det under ord och åtbörder så löjliga, att alla, äfven konungen sjelf, kiknade af skratt [1]).

Våren 1699 råkade hertigen i så svårt krig mot Danmark, att han med sin unga gemål måste fly öfver till Sverge. Ryktet om hans återkomst väckte mycken oro i landet; dels för kostnaderna, ty man fick ett helt holsteinskt hof af mer än femtio personer att underhålla; — dels emedan man fruktade, att hertigen skulle återigen förleda konungen till nya äfventyr och kanske för alltid bringa honom på orätta vägar [2]). Piper och Wrede gjorde allt för att hindra besöket; men förgäfves. Karls tillgifvenhet för det af andra hatade holsteinska huset var ock ganska stor. När de väntades till Ystad, stod han länge på yttersta ändan af dammen, otåligt afbidande sina gäster. Kärlek till systern torde dock haft mesta andelen deri [3]).

Under detta hertigens sednare och mycket långvariga besök, förefölло väl några besynnerliga upptåg; likväl mycket få och obetydliga emot de under förra året. Lynnet kastade sig nu på en helt annan sida. Karl började hålla ett hof, så lysande och präktigt, att Stockholm sedan Kristinas dagar icke sett något dylikt. Utom andra nöjen, gafs i Augusti 1699 en stor och praktfull högtid i Kungsträdgården, der man vid lampors sken dansade hela natten igenom. I Oktober firades Hedvig Eleonoras sextiondetredje födelsedag med oerhörd kostnad och prakt. I November inkom en serskildt efterskrifven fransysk skådespelaretropp, hvilken uppförde flere bland Molières och Corneilles mästerstycken, utom andra fransyska skådespel; och detta

---

[1]) Fr. minist. br. hösten 1698.

Thorsjö Ark. Charl. Oxenstiernas bref, d. 24 Jan. 1700.

[2]) Fr. minist. br. d. 11 Febr. 1699.

[3]) S. st.

hela vintern igenom; och esomoftast med konungen till åskådare. I Januari och Februari år 1700 gaf denne efter hvarandra tre stora maskerader, förenade med baler; och dessa så lysande och dyra, att hvardera kostade omkring fyrtiotusen d. s. och till och med derutöfver; men ock af Tessin med så mycken smak och prakt ordnade, att utländningar förklarade sig icke ens i Frankrike hafva sett något bättre. Maskerad-tågen gingo stundom utefter hela gator, hvilka blefvo för sådant ändamål öfverdragna med blått kläde [1]). Under vintermånaderna aflöste den ena festen den andra; ty de höga herrarne följde hofvets exempel. Till och med pastor i Storkyrkan, den hos regeringen alltid väl stående Iser, gaf ett gästabud så ymnigt, att de fleste kommo derifrån med mer än vanligt tunga hufvud. Karl deltog icke i dryckenskapen; men så mycket ifrigare i dansen, och det stundom ofta från qvällen ända till klockan nio till tio på vintermorgonen, derunder ofta på en natt flera gånger ömsande kläder. Han öfverlemnade sig nu åt dessa nöjen med samma fart, som förut åt de häftiga ridterna. Tessin, den snillrike tillställaren af dessa lysande hofnöjen, fick flere och stora bevis på Karls tillfredsställelse, dels i dryga penningegåfvor, dels genom upphöjelse i friherrligt stånd.

Vanda vid fordna tiders enkla och tarfliga hoflefverne, blefvo svenskarne vid åsynen af dessa lysande nöjen i början något glada, såsom öfver en återgång från *gottorpska raseriet;* sedermera förvånade; och slutligen mycket missnöjda i anseende till de dryga utgifterna. Ingen tycks likväl hafva vågat sätta sig deremot, tills en gång Svedberg kom till Kungsör, våren 1700. Han fick höra, det konungen ämnade dagen derpå, det var en söndag, hålla maskerad. *Kan,* sade han till hofpredikanten, *kan ers välärevördighet icke predika denna lustbarhet konungen ur hufvudet? — Det mägtar jag icke,* svarade den andre. — *Vill ni då*

[1]) Dansk. minist. br. d. 17 Jan. 1700.

tillåta mig, att i morgon och i edert ställe predika för hofvet? frågade Svedberg. Det bifölls. Dagen derpå uppträdde ock Svedberg och utmålade då maskeraders hållande på söndags- och sabbatsqvällar som en så vederstygglig synd, att konungen verkligen inställde den tillämnade festen. Just i detsamma blefvo alla sådana nöjen afbrutna, och för alltid; ty det var just nu, som man fick underrättelse om sachsiska infallet i Liffland.

ELFTE KAPITLET.

TRONFÖLJAREPLANER.

Från 1698 till 1772 var Sverge oupphörligen deladt emellan tvänne olika partier; först och till 1715 kalla vi dem de svenska och holsteinska; — sedermera under någon tid de hessiska och holsteinska; och slutligen och vanligast mössor och hattar. I början gällde striden blott den personliga tronföljden. Sedermera inblandades deri politiska grundsatser, hvilka slutligen nästan ensamma utgjorde tvisteämnet. Vi vilja här göra bekantskap med första begynnelsen till denna långvariga partikamp.

Karl den tolftes vågsamhet och många äfventyrliga upptåg satte redan nu hans lif i fara, och det icke en, utan mångfaldiga gånger. Man var ingen dag säker om, att han icke skulle drunkna eller rida ihjel sig. Naturligtvis uppstod derunder i många sinnen den frågan: *hvem skall i sådant fall blifva efterträdare?*

Många kastade härvid sina blickar på systern Hedvig Sofia, såsom både äldst och genom sina egenskaper mest utmärkt. Hon hade väl nu mera blifvit förmäld med hertigen af Holstein; men man var sedan långliga tider vand att betrakta svenska och holsteinska furste-ätterna, såsom nära nog utgörande en enda. Det var

dessutom Hedvig Eleonoras lifliga önskan, att i händelse af tronledighet se en holsteinsk hertig eller hertiginna beprydd med Sverges konungakrona. Hon understöddes härutinnan af sina vanliga vänner och anhängare. Vid medlet af 1698 såg man detta parti bilda likasom en trollkrets kring konungen och söka ensamme bemägtiga sig dennes öra, förtroende och välvilja [1]); och allt detta, såsom vi sett, i början icke utan framgång.

Hos svenska folket, så höga som låga, blef förhållandet alldeles motsatt. Redan i Karl den elftes tid hade mot holsteinska fursteätten utbildat sig mycken ovilja, och det af flere orsaker. Hedvig Eleonora lyckades aldrig vinna någon varmare tillgifvenhet, hvarföre hennes ständigt framstickande partiskhet för holsteinska huset väckte ovilja icke blott mot henne, utan ock mot hennes skyddlingar. Det var också allmänt bekant, huru hon af förkärlek till samma Holstein hade förbittrat den från Danmark härstammande Ulrika Eleonoras lif. Ju mer nu denna sednare var af svenska folket älskad, till och med dyrkad, desto mer förbittrades man ock mot hennes fiender, holsteinarne. Man visste dessutom, att det var för samma Holsteins skull, som Karl den elfte tvänne gånger gjorde stora rustningar, tillhopa kostande staten två millioner d. s.

Detta redan under Karl den elftes tid grundlaggda missnöje brådmognade till verkligt hat genom uppträdena i Stockholm 1698; — genom hertigens oroliga beteende samt lösaktiga lefnadssätt, äfven midt under frieriet till svenska prinsessan; — likaså genom det sätt, hvarpå han missbrukade och förledde Karl den tolftes oerfarna ungdom till en orimligt slösande gifmildhet, som riktade det holsteinska furstehuset, men nästan uttömde Sverges skattkammare; — likaså genom det sätt, hvarpå han lockade samma konung till sådana äfventyr, som blottställde denne för lifsfaror

---

[1]) Fr. minist. br. d. 27 Aug. 1698.

eller åtminstone för undersåtarnes ovilja; — och isynnerhet genom misstanken, att detta allt skedde med djup beräkning att sålunda bereda sig sjelf väg till kronan. Svenskarne, höga och låga, fattade mot nämnde hertig ett allmänt och bittert hat, och redan i Augusti 1698, och genast efter hans bröllop, omtalades, huru rikets förnämsta män sinsemellan uppgjort hemliga, men starka öfverenskommelser om att icke lemna Sverges krona åt holsteinska huset [1]).

Man kunde också i detta hänseende stödja sig på lagens tydliga bokstaf. Till grund för de kungliga prinsessornas arfsrätt låg nämligen Norrköpings förening 1604, och denna tillerkände tronföljden åt den konungadotter, som *»äldst och oförsedd»* är. Sedan Hedvig Sofia nu blifvit förmäld, var således Ulrika Eleonora ovedersägligen närmsta tronarfvingen. Hedvig Sofias namn blef ock ur kyrkobönerna uteslutet, emedan hon ansågs numera höra till ett främmande furstehus. Detta redan 1698. Sinnena förbittrades än mer, när hertigen år 1699 lockade Karl in i danska kriget; och likaså till det yra och dyra hoflefvernet vintern mellan 1699 och 1700.

Till den blott tioåriga Ulrika Eleonora vände sig derföre de flesta blickarna. Man hyste redan förut en viss ömhet för denna unga furstinna, som längesedan förlorat sin mor, och snart likaledes sin far, och som var om ej hatad, åtminstone mycket tillbakasatt af sin hittills allrådande farmor. Deltagandet för en så olycklig barndom ökades genom kringlöpande berättelser om hennes fromma och ödmjuka sinne. Den ifver, hvarmed man omfattade hennes sak, torde likväl hafva härledt sig mindre från tillgifvenhet för hennes person, än från den allmänna ovilja, som hertigen af Holstein sig ådragit.

En ytterligare driffjeder, ehuru vid denna tid föga omtalad, kan dock anas. Envåldsmagtens afskaffande

[1]) Fr. minist. br. d. 13 Aug. 1698.

önskades af många; icke blott af adlige herrar, som ville återfå gods och inflytande; utan ock af många ofrälse män, förelöparne till en för folkvälde talande frisinnighet. Båda parterna hoppades, att under en ung, värnlös prinsessa kunna för sina afsigters verkliggörande hafva bättre utsigter, än om den sjelfrådige och tilltagsne hertigen af Holstein komme på tronen [1]).

TOLFTE KAPITLET.

RIKETS STYRELSE UNDER FREDSÅREN.

Med undantag af rikshushållningen, föreföll uti allmänna styrelseverket ingenting nytt eller märkvärdigt. Allt fortgick ungefär på gamla sättet. Kammarärendena leddes af Fabian Wrede; de utrikes af Polus eller Bengt Oxenstierna, och de öfriga af Piper, hvilken sednare dock hade ett stort inflytande, äfven i sådana mål, som icke hörde till hans enskilda förvaltningsgren. Tidtals deltog väl konungen tämligen ifrigt både i det ena och andra. Ungdom, oerfarenhet och lystnad efter nöjen voro honom dock ofta till hinders, hvarföre de flesta ärenderna afgjordes genom hans ofvannämnde förtroendesmän. Dels af pligtkänsla, dels kanske ock för att visa sig herre och konung, grep han likväl understundom in i styrelsens gång, och det på ett både sjelfrådigt och oväntadt sätt; t. ex. då han 1698 utnämnde hertigen af Holstein till generalissimus öfver svenska tropparna i Tyskland; — och 1699 skickade flere regementen, för att hjelpa samma hertig i kriget mot Danmark. Han ville ej heller underkasta sig de högtidligheter, som voro vanliga, då förläningsrätten öfver Pommern och Bremen skulle mottagas.

[1]) Franska och Danska minist. br.

En annan gång skall han hafva befallt, att alla hus i Stockholm skulle strykas med lika färg [1]) o. s. v.

Skuggsidan af denna tidens förvaltning var rikshushållningen. Vi hafva omtalat de stora skatter, Karl den tolfte fick efter sin far tillträda, utgörande mer än tre och en half millioner d. s. [2]). Men det gick med honom som ofta nog med rika arftagare. Han började genast ett slöseri, som icke hade några gränser. Han trodde sina skatter outtömliga och kunna på en gång bekosta slottsbyggnad, lysande hofnöjen, svåra krig och dessutom én hejdlös gifmildhet. Mycket gafs åt behöfvande, isynnerhet åt sådana, som blifvit genom reduktionen utarmade. Men mycket blef ock rof för omgifvande herrar och gunstlingar. Ej sällan hände, att den sexton- till sjuttonårige konungen oförmärkt stoppade i dessas fickor ganska stora summor, som gåfvotagarne först blefvo varse, när de om qvällen aflade sina kläder. Nikodemus Tessin blef så flere gånger öfverraskad. Det ovanliga i sättet kom väl deraf, att Karl då såsom alltid ville undvika alla tacksägelser.

Hertigen af Holstein var den, som häraf drog största vinsten. Han blef helt onödigtvis nämnd till generalissimus i Tyskland och med en lön af 24,000 d. s. Åt gemålen Hedvig Sofia gaf Karl en bland kronans bästa diamanter, som varit af Kristina pantsatt och nyss för 10,000 riksdaler inlöst. Johan Gabriel Stenbock invände väl, att det var en kronans tillhörighet, som ej finge afyttras; men fåfängt. En del af de andra kronjuvelerna vandrade samma väg. En annan gång fick hon en hop kärl och bordprydnader af guld, värderade till 10,000 riksdaler; — en tredje gång en jagt, hvars byggnad kostat samma summa; en fjerde gång en ring, den dyrbaraste i Sverge och värderad tiil 18,000 ecus; en femte gång löfte att

---

[1]) Lunds Ark. De la Gardian. Saml. af Kongl. br. d. 19 Sept. 1699.

[2]) Se 18, 178.

också efter förmälningen få behålla sin årspenning af 5000 rdlr. De många lustbarheter, som till det hertigliga hofvets nöje anställdes, kostade äfven dryga summor; stigande minst till 200,000 d. s. Tessin fick för ordnandet af en bland dem serskildt ett tusen dukater [1]). På det fattiga gardesofficerare skulle kunna med nog lysande drägter deltaga i samma nöjen, utdelades bland flere af dem femhundra d. s. åt hvardera [2]). Man beräknade, att afskedsgåfvorna åt holsteinska hofvet uppgingo i dyrbarheter och husgeråd m. m. till mindst 400,000 rdlr; andra säga till tio tunnor guld, d. v. s. en million d. s. [3]); hvarförutan betjeningen erhöll 18,000 lod silfver. Vid inpackandet af alla dessa gåfvor voro åttatio karlar under trenne dagar sysselsatta, och för nedfraktandet till Ystad 1698 voro vid hvarje ombyte ett tusen, andra säga femtonhundra (?) hästar framkallade. Svenskarne förbannade högt den holsteinska snikenhet, som nästan helt och hållet tömt Karl den elftes skattkammare.

Och tömd var den. Skatterna i hvalfvet »elefanten» smälte bort, inom ett, högst två år. Under värsta tiden af *gottorpska raseriet* hade Karl på blott fyra dagar derutur lyftat till handpenningar 20,000 rdlr, hvilka ingen visste, hvart de tagit vägen. I samma hvalf stod ock en kista, fylld med dyrbara silfver-, guld- och juvelsmycken, samlade af Karl den elfte. Denna bars upp i Karl den tolftes rum och blef likaledes snart tömd. Vi veta, att förra konungen hade i fästningarne och vid regementerna insparade kassor af mer än 670,000 d. s. [4]). Äfven ur dessa tyckes sonen hafva redan nu under fredstiden uttagit stora summor. Sedan behållningarne blifvit på detta sätt

---

[1]) Dansk. minist. br. d. 27 Jan. 1700.
[2]) S. st. d. 3 Jan. 1700.
[3]) Vi veta ej, om häri inräknades brudskatten 100,000 d. s. m. Ett franskt sändebud säger, att besöket 1698 kostade Sverge 3,200,000 livres.
[4]) Se 18, 178.

skingrade, funnos inga reda medel att betala Hedvig Sofias brudskatt. Karl ville för sådant ändamål pantsätta en del af Pommern eller Bremen. Wallenstedt och Piper gjorde motföreställningar, men fingo hvar sin skrapa. Piper hade invändt, att en sådan pantsättning vore stridande mot Karl den elftes testamente. Karl den tolfte svarade genast: *huru kan du tala om pligten att upprätthålla gamla konungens testamente? Det var ju du sjelf, som rådde mig att detsamma bryta, då jag tog regeringen?* Efter myndighetsförklaringen hade föga mer än ett halft år förflutit, innan Piper blef för densamma på detta sätt straffad. Sjelfva förpantningen tyckes dock ej hafva gått i verkställighet.

På ofvannämnde sätt voro rikets alla tillgångar uttömda, när 1699 års rustningar kommo i fråga för att mot Danmark skydda holsteinska furstehuset. Karl utskref derföre, och det utan ständernas hörande, en gerd af ungefär samma art och storlek som de, hvilka på riksdagarne 1686 och 1689 blifvit beviljade. Vi minnas, att Karl den elfte 1693 befriade landet från alla dylika utlagor. Denna lättnad varade dock icke längre än till 1699; och att svenska folket fick nu återigen påtaga sig den tunga bördan, dertill var i dubbelt hänseende holsteinska huset orsak, för hvars skull nämligen först Karl den elftes skatter blifvit förslösade, och sedermera det nya kriget påbegynt. Tanken härpå har mot nämnde fursteätt än mer uppretat svenskarnes sinnen.

ANDRA AFDELNINGEN.

KARL DEN TOLFTES FÖRSTA KRIGSÅR.

TRETTONDE KAPITLET.

GRANNSTATERNAS FÖRBUND MOT SVERGE.

Efter freden i Knäröd 1613 hade Sverge haft nästan oafbruten framgång mot alla sina grannar. Från de flesta bland dem voro betydliga landsträckor borttagna; nämligen Kexholms län och Ingermanland från Ryssland; Liffland från polackarne; Stettin, För-Pommern och Rügen från Brandenburg; Wismar från Mecklenburg; Bremen och Verden från tyska riket; och från Danmark icke mindre än Ösel, Gottland, Jemtland, Herjedalen, Särnadalen, Bohus län, Halland, Skåne och Blekinge; hvarförutan genom Sverges tillhjelp hertigen af Holstein erhållit så stor sjelfständighet, att den för Danmark var oroande och skadlig. Sådana framgångar födde hos alla grannstater en gemensam känsla af hämndlystnad, afund och hat. Detta hade i synnerhet blifvit händelsen, sedan Karl Gustaf genom sina försök att underkufva Polen och Danmark och att stänga Östersjön, uppretade folkens rättkänsla och hotade Europas jemnvigt. Allmänt klagades öfver Sverges aldrig hvilande *eröfrings-politik;* och det latinska *vivitur ex rapto* [1]) lämpades gång efter annan på både staten och dess medlemmar. Alla grannrikena lurade

---

[1]) Man lefver af rof.

oupphörligt efter tillfälle, att bryta Sverges öfvermagt och återtaga enhvar, hvad han förlorat. Det var ungefär samma känsla, hvarmed svagare och lidande stater vanligtvis betrakta en redan öfverlägsen och för framtiden än mer hotande granne; samma känsla, som genomgick den bildade verlden, vid åsynen af det öfvervälde, hvarmed Europa hotades först af Österrike under habsburgiska ätten, sedan af Frankrike under Ludvig den fjortonde och under Napoleon, och sist i våra dagar af Ryssland.

Till dessa allmänna driffjedrar kommo ock andra, grundade på hvarje stats enskilda läge. Ryssland behöfde återfå de hamnar vid Östersjön, som det förlorade då Sverge 1617 borttog Ingermauland. Brandenburgs förnämsta handel var på Oderströmmen, men led mycket deraf, att svenskarne genom Stettin beherrskade utloppet af samma flod. Mecklenburg önskade återfå Wismar och dess förträffliga hamn; och Danmark kunde aldrig komma till någon stadga eller styrka, så länge Holstein genom Sverges hjelp bibehöll ett nästan fullkomligt oberoende.

Dessa grannstaternas tänkesätt kommo likväl icke till utbrott, så länge Karl den elfte lefde. Man fruktade hans väl rustade här, hans fyllda förråder och skattkammare; och ej minst det mod och den lycka, hvarmed han fört det sista skånska kriget. Danmark gjorde väl under hans tid ett par försök mot Holstein, men qvästes genast och de andra aktade sig.

Men vid Karl den elftes död ändrades utsigterna. Genom hungersnöden 1696 och 1697 voro Sverges krafter redan förut i någon mån försvagade. Den af Karl den elfte efterlemnade rika skattkammaren hade sedermera hastigt blifvit tömd. För grannarne mest inbjudande var dock Karl den tolftes egen personlighet. En aderton-årig yngling tycktes i sig sjelf föga fruktansvärd; än mindre när han visade en sådan obetänksamhet, ett sådant öfverdåd, som vid hertigens af Holstein första besök; — eller ock en sådan jagt efter

nöjen och lustbarheter, som vid det andra; och derjemnte fortfarande ett slöseri af så ohejdad art, som vi det nyligen beskrifvit. De flesta grannstaterna hade eller fingo vid denna tid unga, kraftfulla eller tilltagsna beherrskare; Danmark Fredrik den fjerde; Polen Fredrik August af Sachsen, och Ryssland tsar Peter, alla tre mellan det tjugufemte och trettionde året. Sådana gynnande omständigheter lockade till ett försök att angripa och försvaga det fruktade Sverge. Tanken derpå tyckes ock hafva uppstått samtidigt i alla tre rikena. Underhandlingar om ett förbund dem emellan fördes under loppet af åren 1698 och 1699, dock mycket tyst och försigtigt. Sverges äldre och erfarnare statsmän anade och fruktade väl, att något sådant var å bana; men visshet derom kunde icke erhållas. Förbunden blefvo slutligen uppgjorda, hvarvid Patkull visade mycken verksamhet. Villkoren voro: att af det blifvande svenska rofvet skulle Ryssland erhålla Ingermanland med Narwa, Kexholms län och så stor del af Finnland som möjligt; konung August på sin lott Liffland och Estland; och Danmark deremot biträde till Holsteins underkufvande och till återtagande af några bland sina åt Sverge afstådda landskap; Brandenburg eller, som vi numera vilja kalla denna stat, Preussen, skulle bekomma Stettin och kanske någon del af För-Pommern. Dock höll sig samma Preussen mycket tillbaka, och ville ej formligen deltaga i förbundet, förr än det visat sig, hvad de andra magterna kunnat uträtta. Vi skola för hvarje stat serskildt framställa det sätt, hvarpå först underhandlingarna och sedermera kriget fördes.

FJORTONDE KAPITLET.

KRIGET MOT DANMARK.

För redighetens skull skifta vi ämnet i flere delar, och börja med

TVISTERNA MELLAN DANMARK OCH HOLSTEIN.

Genom freden i Roeskild och de derpå följande fördragen hade Sverge åt hertigarne af Holstein-Gottorp förskaffat friheter, så stora, att de för Danmark voro både vådliga och skadliga. Konungarne i detta sednare land hade derföre gång på gång sökt jemnka eller helt och hållet bryta nämnde öfverenskommelser. Men Sverge uppträdde städse till Holsteins försvar och det så kraftigt, att de för Danmark betungande villkoren alltid blefvo ånyo stadfästade. Holsteins oberoende var ock för Sverge af stor vigt; ty på detta sätt försvagades Danmark och försvårades hvarje dess försök att återtaga någon del, af hvad det till Sverge måst afträda.

År 1694 dog Kristian Albert af Holstein-Gottorp, och efterträddes af sonen hertig Fredrik, Karl den tolftes svåger och syskonbarn. Vi hafva redan från vistelsen i Stockholm lärt känna mannen och hans oroliga sinnelag. Detta gjorde sig gällande äfven i Holstein. Genast i början af sin regering vidtog han några åtgerder, som retade hofvet i Köpenhamn. Förnämsta tvistepunkten var, huruvida hertigen egde rätt, att utan danska konungens, sin länsherres, bifall anlägga fästningar eller intaga främmande krigsstyrka. Danmark vägrade; men hertig Fredrik lät det oaktadt

och förnämligast af retsamhet bygga några dylika skansar och inkalla en mindre tropp svenskar. Då intågade ock en dansk här och nedbröt de nya fästningarna. Hertigen lät åter uppbygga dem. Ömse bundsförvandter och freds-löftesmän uppmanade till förlikning, men fåfängt. Danmark trodde, att Sverge, utmattadt af den svåra hungersnöden och oroadt genom Karl den elftes död, icke skulle uppträda till försvar. Konung Kristian ville derföre ej släppa ur händerna ett så gynnande tillfälle att kufva Holstein.

Detta tillfälle bestod i ofvannämnde mellan Ryssland, Danmark och konung August ingångna förbund. Underhandlingarna derom hade, som sagdt är, blifvit bedrifna i största hemlighet. Polska sändebuden Galecki och Patkull kommo till Köpenhamn och höllo med regeringen nattliga möten, hvarvid ofvannämnde öfverenskommelser afslutades. Allt gick så tyst, att svenska dervarande sändebudet icke på länge erhöll minsta underrättelse om saken. Konung August lofvade Danmark en hjelptropp af 8000 man att mot Holstein begagnas, och utfäste sig derjemnte att medelst angrepp mot Liffland sysselsätta en del af svenska magten.

Emellertid dog konung Kristian den femte af Danmark. Efterträdaren, Fredrik den fjerde, var än ifrigare på saken; med ungdomshoppets liflighet räknande på, att Ryssland, Polen, Preussen och Danmark skulle i en gemensam strid nedsätta det öfvermägtiga Sverge. I September 1699 afslöt han derföre med konung August ett nytt förbund, och denna gången icke blott till skydd utan ock till anfall.

KARL BESLUTAR FÖRSVARA HOLSTEIN.

Mot Danmarks öfverlägsna stridskrafter kunde hertigen af Holstein icke i längden värja sig och sitt land.

Han for derföre i sällskap med den unga hertiginnan och en betydlig hofstat öfver till Sverge år 1699, såsom vi redan omtalat. När han i Skåne mötte sin svåger, svenska konungen, kastade han sig och sitt land i dennes armar och begärde hjelp. Karl svarade: *Emedan eders höghet så helt och hållet anförtror sig åt mitt beskydd, så lofvar jag eder också detsamma, och det helt och hållet; äfven om det skulle kosta min krona.* Han befallte ock genast, att en hop svenska troppar skulle från Stade och Wismar inrycka i Holstein till hertigens bjelp [1]). Detta beslut tog konungen alldeles ensam, utan att derom, oss veterligen, höra en enda rådsperson mer än Piper. Han visade dock någon förlägenhet, när det sedermera gällde att för Oxenstierna berätta åtgerden. Men hertigen gjorde det i hans ställe, och Oxenstierna, alltid hörande till holsteinska partiet, gillade saken. De andra rådsherrarne blefvo deremot förtretade. Det var dem en ny och kännbar skymf, att konungen, utan deras hörande, fattat och verkställt ett så vigtigt beslut. Dessutom ogillade de hela kriget, ty de hade hoppats att såsom under Karl den elftes tid kunna genom underhandlingar, medlare och de andra fredslöftesmännen åstadkomma förlikning, utan att behöfva gripa till vapen. Man förbannade de holsteinska herrarne Wedderkop och Königsstein, hvilka ansågos hafva bidragit att locka konungen till ett krig, som man trodde vara onödigt, men som torde komma att kosta Sverge femton till sexton millioner. Sådant språk fördes af Wrede, Gyldenstolpe, Polus, Åkerhielm, till och med af Piper [2]). Sverges bundsförvandter, Holland och England, ville afstyra fejden. Men alla bemödanden strandade mot hertig Fredrik och dess stämplingar. Denne furste kittlade Karls ärelystnad med föreställningen om att blifva Holsteins räddare; och när andra rådgifvare

---

[1]) Fr minist. br. d 15 Aug. 1699.
[2]) Fr. minist. br. d. 11 Nov. 1699.

ville medla fred och tills vidare draga regementerna ur Holstein, föreställde hertigen, att det vore nesligt för en konung att taga tillbaka sina en gång utskickade troppar, sitt en gång gifna ord. Härtill kom Karls egen benägenhet för krig. Fåfängt talade Piper och en mängd rådsherrar mot saken. Det enda, man kunde utverka, var att hindra Karl från att sjelf angripa. *Men*, skref Piper, *den behagligaste nyhet, hans majestät skulle kunna få, vore den, att Danmark börjat leken.* — *Konungen har*, skref franska sändebudet [1]), *icke känsla för någonting annat än krig. Man har alltför mycket talat med honom om hans företrädares ärorika bragder. Han har hufvud och hjerta fulla deraf och anser sig i spetsen för sina svenskar alldeles oöfvervinnelig. Man tror allmänt, att han skall genom sin öfverdådiga vågsamhet snart blifva skjuten och att det är just detta, som hertigen af Holstein åsyftar.* Den sista blodiga anklagelsen kan icke bevisas, och är ej ens trolig; men säkert är, att hertigen vid flere tillfällen sagt, att han med flit velat genom sina fästningsbyggnader reta Danmark till krig. Märkas bör ock, att konungen i sistnämnde land, den unge Fredrik den fjerde, var till försoning fullt ut lika så obenägen, som Karl den tolfte [2]). Bland danska konungens rådgifvare saknades icke de, som varnade för krigets vådor och visade ofullkomligheten af Danmarks rustningar. Men så saknades ej heller de, som förde motsatt språk; och konungens egna tänkesätt, hans hopp om återeröfringar från Sverge äro redan omtalade. Österrike afrådde; England och Holland hotade. *Om*, sade dessa sednare, *om Danmark förstör Holsteins fästningar, skola också vi med vapen i hand angripa Danmark.* Det hjelpte ej. När konung Fredrik fick underrättelse om, huru August angripit

---

[1]) Fr. minist. br. d. 26 Sept. 1699.
[2]) Fr. minist. br. d. 2 Jan. 1700.

svenska Liffland, inbröt han ånyo i Holstein. Det skedde våren år 1700.

KARL BEREDER SIG TILL KRIGET.

Karl var på Kungsör och inbegripen i förut omtalade stora björnjagter, när han fick underrättelse om, huru sachsiska troppar hade utan krigsförklaring infallit i Liffland. Han visade dervid icke ringaste oro eller bestörtning, utan vände sig till det åtföljande franska sändebudet och sade, småleende: *vi skola snart få konung August att återvända samma väg, som han kommit.* Derpå fortsattes jagten, på sätt ofvan berättadt är, slutande med vilddjurens betvingande, hvilket syntes ett godt förebud för det nu öppnade kriget.

Kort derefter återvände Karl till Stockholm, hvarest den förut yra ynglingen nu uppträdde med manlig och fast hållning. *Jag har*, sade han till rådsherrarne, *beslutat, att aldrig börja ett orättvist krig; men också att aldrig sluta ett rättvist, förr än jag kufvat mina fiender.* Vid ett annat tillfälle sade han: *det är besynnerligt, att mina båda syskonebarn nödvändigt vilja hafva krig. Må så vara! Men konung August har brutit ord och afsked. Vår sak är fördenskull rättvis, och Gud skall nog hjelpa oss. Jag ämnar först afgöra tvisten med den ena; sedermera får jag alltid tala med den andra.* Kort derefter bekom man underrättelse om, att också Ryssland ingått i det mot Sverge rigtade förbundet. Karl tog äfven detta så lugnt, att man förvånades och frågade sig, om det var mod eller öfvermod; förtröstan på Guds hjelp eller oförmåga att inse farans vidd. Emellertid ändrade konungen från detta ögonblick sitt uppförande. Lekar, skådespel, dans och nöjen, hvilka under sista vinter upptagit håg och tid, blefvo helt och hållet och på en gång öfvergifna. Han vände sig deremot nästan ute-

slutande till allvarsamma, häldst krigiska sysselsättningar; noga frågande efter, huru allting borde ordnas, och huru hans fader och farfader under sina krig ledt ärenderna o. s. v. Faran brådmognade gossen eller ynglingen till en man; alldeles så som det gick med Karl den elfte under den svåra brytningen år 1675 [1]).

Nästan alla Europas magter väntade vid denna tid utbrottet af det stora spanska arftagarekriget. En hvar bland de kämpande parterna ville vinna Sverge eller Danmark på sin sida, och sökte derföre med mycken ifver att dememellan stifta en fred, som skulle gifva nämnde stater fria händer. Inga visade dock härutinnan större ifver, än England och Holland. De voro också fredslöftesmän mellan Danmark och Holstein och derföre pligtiga att hålla hand öfver de afslutade fördragen. Nämnde sjömagter befarade ock stor skada för sin handel i händelse af ett allmänt nordiskt krig. De hoppades å andra sidan, att, om detta kunde förekommas, skulle Sverge, deras bundsförvandt, uppträda till hjelp under fejden mot Frankrike. De sökte derföre både med lockelser och hotelser hindra krigets utbrott; men fåfängt, i anseende till båda konungarnas krigslystnad. Sjömagterna beslöto då, att genom kraftiga rustningar påskynda ett hastigt slut och ingingo med Sverge nära förbund samt hotade att skicka sina flottor mot Köpenhamn, i händelse dervarande hof fortsatte angreppet mot Holstein. Det fortsattes dock; och flottorna kommo, såsom vi framdeles få se.

Karl å sin sida rustade med all flit. De gamla regementerna gjordes fulltaliga och nya uppsattes. Presterna ålades värfva ett regemente dragoner; landsstat och andra ämbetsverk likaledes; Stockholms borgerskap ett regemente fotfolk o. s. v. En och annan bland högadeln, t. ex. Axel Julius De la Gardie, följde det gamla bruket att till kronans tjenst uppsätta nå-

[1]) Se 15, 74—79.

gra egna kompanier. Från Finnland skickades troppar att försvara Est- och Liffland. Flere svenska regementer lades utefter gränsen mot Norge; men största delen skickades dels till Skåne, dels till Pommern.

Flottan i Karlskrona utrustades tidigt om våren, för att i de sydligare farvattnen kunna så snart möjligt möta och tygla den danska. Den hann således icke gå till Stockholm och derifrån nedhämta härens förråder och från norden kommande förstärkningar. För detta ändamål befallde konungen, att alla i eller kring hufvudstaden varande handelsfartyg skulle tagas i beslag och för kronans räkning användas. Ett vite af 200 d. s. bestämdes för hvarje skepp, som utan tillåtelse lemnade hamnen. Emedan bristen på matroser var stor, förbjöd konungen alla redare och köpmän att lega något sjöfolk, innan kronan fått sitt behof deraf uppfylldt.

Svårast var att bekomma nog penningar, emedan företrädarens samlade skatter redan voro skingrade. Hösten 1699 påbjöds den ofvan omtalade nya krigsgerden, hvilken några ha beräknat till en million d. s. [1]. Den förslog ej. Konungen begärde då erhålla inhemska lån. Några bland de höga herrarne gåfvo sådane; Piper, Wrede och Johan Gabriel Stenbock tillsammans två hundra tusen daler; men exemplet följdes af få och trögt. Stockholms borgerskap lemnade blott 30,000 d. s. Många vägrade helt och hållet. Man hade för ögonen det färska exemplet af reduktionen och af det sätt, hvarpå Karl den elfte betalt kronans fordna borgenärer. Det var svårt att våga ett nytt försök i samma väg, häldst ännu alla reduktionsstadgarne gällde till efterlefnad. Man fästade Karl den tolftes uppmärksamhet härå, och att han icke skulle kunna be-

[1] Enligt Rådsprot d. 30 Jan. 1700 tyckes den ha stigit till 5 tunnor guld d. v. s. 500,000 d. s. m. och 25,000 tunnor säd. — Andra beräkna den till fyra millioner floriner — andra till 1,100,000 d. s.

komma några betydliga lån, så länge dessa afskräckande lagar stode qvar. Det var af denna anledning som han upphäfde reduktionen, såsom redan förut berättadt är [1]).

Detta vigtiga beslut undertecknades den 13 April år 1700. Samma qväll tog konungen afsked af sin farmor och af sina systrar för att, som han sade, på några dagar resa till Kungsör. Furstinnorna anade dock en längre skiljsmessa och voro mycket sorgbundna. Om natten smög sig ock Karl i tysthet ut, och afreste till de södra orterna för att deltaga i kriget [2]). Han återkom sedermera ingen enda gång till sin hufvudstad, och återsåg aldrig mer hvarken sin farmor eller äldsta syster [3]).

SJÖKRIGET MOT DANMARK.

Sedan konungen under en hastig resa genom vestra och södra landskaperna besett dervarande försvarsanstalter, kom han ned till stora flottan. Med denna, utgörande fyrtiotre örlogsskepp, företog han ett litet kryssTåg på Östersjön; men skickade den sedermera inåt Sundet. Danska flottan, något öfverlägsen, hafvande nämligen femtiofyra skepp, låg vid Helsingör. Men nu nalkades från Kattegatt en förenad engelsk och holländsk styrka af trettio segel; och med uppdrag att tillsammans med svenska konungen tvinga den danska till förlikning. Vid åsynen af denna ovälkomna gäst, gick danska flottan tillbaka och lade sig mellan

---

[1]) Se **17**, 354.
[2]) Franska och Danska ministerbref samt Kaggs dagbok.
[3]) Det tyckes dock, som de i Oktober 1700 nedrest till Skåne. Kanhända hafva de då träffat Karl, ehuru vi derom icke funnit någonting berättadt.

Saltholmen och Amag, i den så kallade Drogen, som är den bästa och oftast begagnade segelleden mellan Östersjön och norra Sundet. Afsigten var att sålunda hindra hvarje förening mellan svenskarnas och sjömagternas flottor. Karl ville genast angripa sin fiende; men amiralerna afrådde i anseende till dennes fördelaktigare läge och större styrka. Seglatsen var ock ganska svår, emedan danskarne borttagit alla sjömärken. Då nämnde någon, att der fanns en annan utefter skånska kusten gående farled, nämligen den s. k. Flinträunan, hvilken likväl af större skepp sällan begagnades, emedan den var trång och vådlig. Karl den tolfte ville dock våga försöket. Hans Wachtmeister afrådde envist, men fåfängt. Man styrde in i det smala farvattnet. Några de största fartygen måste väl, mer eller mindre skadade, vända tillbaka; men de andra kommo lyckligt igenom och förenade sig den 7 Juli med holländsk-engelska flottan. Vid åsynen häraf, drog sig den danska tillbaka till Köpenhamns redd. De förenade följde efter och började beskjuta sin motståndare. Dennes skepp hade laggt sig framför dervarande kastell, likväl med så illa vald plats, att den sjelf var utsatt för svenskarnes kulor; men på samma gång hindrade kastellen från att desamma besvara. Om ej en dansk amiral Stücken hade i hast utrustat några stora kanonpråmar och genom dessa och danska matrosernas mod afhållit de förbundnas anfall, hade dessa måhända lyckats verkställa sin afsigt, nämligen att uppbränna hela danska flottan. Nu kunde å ingendera sidan något synnerligt uträttas. Karl inskickade i staden en till matros förklädd officer att undersöka dervarande försvarsanstalter. Denne återkom och påstod, att genom ett anfall från sjösidan kunde svårligen någonting uträttas. Holland och England ville ej heller genom Köpenhamns eröfring gifva Sverge en alltför stor öfvervigt och förstnämnde lands flotta lärer icke hafva mot danska hufvudstaden aflossat ett enda skott.

Att från sjösidan fortsätta anfallet mot Köpenhamn var således ändamålslöst. Men redan förut talades om en landstigning på Seland. Flere och isynnerhet holländarne hade dock afrådt. Nu återvaknade i den unge konungens hufvud samma tanke, och grep honom med oemotståndlig kraft. Plötsligt hänförd af krigarens ingifvelse, fattade han med hvardera handen tag uti Piper och Rehnskiöld och utbrast: *Köpenhamn är ju nu från sjösidan instängdt? Låtom oss begagna tillfället, våga en landstigning och angripa det äfven från andra sidan.* Rehnskiöld svarade: *allernådigste herre, den store konung Gustaf skulle efter femtonårig erfarenhet icke kunnat göra något bättre förslag.* Så blef beslutet fattadt om den sedermera så ryktbara

LANDSTIGNINGEN PÅ SELAND.

I början ämnade man verkställa densamma på tvänne punkter, nämligen vid Kjögebugt och Helsingör. Motvindar hindrade det första, och man vände sig uteslutande till det sednare förslaget. De fleste i Skåne varande troppar samlades i Landskrona, och till deras öfverförande nitton kronans skepp och ungefär hundra större eller mindre på redden tagna farkoster. Stuart besteg en liten jagt och undersökte den gentemot liggande seländska kusten. Till landstigningsplats valde han Toberups [1]) mark norr om Humlebek och belägen mellan Helsingör och Köpenhamn. Undersökningen af nämnde strand förrättades så hemligt som ske kunde; hvaremot Stuart med skenbar ifver och mycket och i ögonen fallande bråk lät pejla hela den öfriga kusten. Han lyckades sålunda att till en början locka danskarnes hufvudstyrka från Toberup och till andra ställen.

---

[1]) Kallas ock Tiberup, Tekerup.

På de i Landskrona samlade fartygen inskeppades emellertid icke blott landstigningstropparna utan ock en mängd spanska ryttare och skanskorgar, för att kunna genast efter landstigningen användas till skydd för folket. Flottans grofva kanoner skulle för öfrigt jaga fienden från kusten. Den 24 Juli afseglade hären. Då konungen skulle gå om bord, såg han der för sig franska sändebudet Guiscard. Karl sade: *ni har ju ingenting otaldt med danskarne och torde således, om det behagar er, stanna här i Landskrona.* Fransmannen svarade: *konungen, min herre, har befallt mig följa eders maj:t. Jag hoppas derföre, att eders maj:t icke fördrifver mig från sitt hof just nu, då det kommer att blifva mer präktigt och ärorikt än någonsin.* Guiscard fick följa med och flottan seglade ut. På högra flygeln var konungen, Hans Wachtmeister och Stuart; på den venstra Rehnskiöld, Arvid Horn och pfalzgrefven Adolf Johan. De större örlogsfartyg, hvilkas kanoner skulle rensa stranden, fördes af amiral Anckarstierna.

Landstigningsflottan blef af missgynnande vindar något uppehållen. Först klockan sex på aftonen den 25 Juli framkom den till bestämd ort. Från amiralskeppet gafs nu tecken till anfall, nämligen åtta skott och en röd flagga på stormasten. Under det af motvind förorsakade dröjsmålet, hade emellertid ett betydligt antal danskar, dock till största delen uppbådade bönder, samlat sig bakom förskansningarne på kusten. Anckarstierna hälsade dem med de gröfsta kanonerna och det så, att stoft och jord fyllde luften. Denna eld kunde danskarne endast ofullkomligt besvara, hafvande inom sina förskansningar blott några smärre fältstycken. Så någorlunda skyddad af svenska flottans eld, satte sig landstigningshären i rörelse. En mängd slupar och båtar närmade sig hela stranden utefter. Äran och faran af första anfallet voro uppdragna åt gardet. Men sommartorken hade minskat vattenhöjden, och båtarne stötte på grund, långt innan

de hunnit landet. Gardesmajoren Karl von Nummers, ytterst på venstra flygeln, hoppade då först ur båten och vadade åtföljd af de sina mot fienden; aldrafrämst en löjtnant Siegroth med grenadiererna. Här och ännu i vattnet möttes danskt rytteri; men blef kastadt tillbaka, hvarefter Nummers med sitt folk lyckades få fast fot på landbacken. När Karl vid högra flygeln såg Nummers och den venstra vadande i böljorna, hoppade han genast sjelf den första på sin sida ur slupen. Vattnet var dock så djupt, att det nådde honom under armarna; men med värjan i hand trängde han framåt, följd af alla sina både herrar och soldater; och det gick äfven framåt under det danska kulor hveno kring öronen. *Hvad är det för hvisslande, jag hör i luften?* frågade konungen. *Det är ljudet af kulorna,* svarade en gammal krigare. *Godt,* genmälte Karl, *det skall hädanefter blifva min musik* [1]).

När Karl nu med sin högra flygel nalkades landet, kommo danskarne också här ur sina förskansningar ned till strandbrädden och gåfvo den ena salvan efter den andra. Men de blefvo snart undanjagade, dels genom det häftiga anfallet, dels genom örlogsfartygens kanoner. En stor del af de uppbådade bönderna sprungo redan i början af striden. Det andra folket följde sedermera efter och stannade icke förr än under Köpenhamns kanoner. Svenskarne inträngde i fiendens förskansningar, och med böjda knän aflade Karl under högtidlig bön sin tacksägelse för den vunna framgången. Den hade icke kostat mycket. Jemnförelsevis blott få svenskar föllo; men under sista striden vid fästningsverken erhöll generalmajor Stuart en kula i venstra låret [2]), så att han sedermera blef låghalt under sina få återstående år.

---

[1]) Verkligheten af detta samtal betviflas af flere. Sägnen bevisar i alla fall, hvad svenskarna voro vana vid att höra af sin konung.

[2]) Andra säga, att det var redan på sjön, som han bekom detta sår.

Vid denna landstigning medförde Karl ej mer än 5000 man [1]). Dagen derpå var vädret så oroligt, att ingen förstärkning kunde från Skåne afhämtas. Genom ett raskt fiendtligt anfall hade svenskarne således under loppet af denna dag kunnat lida ganska mycket och måhända blifva tillintetgjorda. Borgerskapet i Köpenhamn fordrade högt ett sådant försök och erböd sig att deri deltaga. Men befälhafvaren, generallöjtnant Schack, hade icke nog beslutsamhet. Dagen derpå blef vinden gynnande, och Karl fick från Skåne både rytteri, fotfolk och artilleri, så att hans styrka snart uppgick till 12 eller 14,000 man och kunde ej mer utan serdeles stora ansträngningar fördrifvas.

KARL DEN TOLFTE PÅ SELAND.

Knappt hade Karl hunnit komma i ordning, förr än till landets befolkning utfärdades en kungörelse, hvari han förklarade sig hafva anländt icke såsom fiende, utan såsom löftesman för det mellan Holstein och Danmark sist afslutade fördraget. Han uppmanade således landtfolket att stanna enhvar vid sitt hem och lofvade förbjuda all plundring. En af de första dagarne lyckades man få fatt på en hop seländska bönder, hvilka fördes till konungen. Han släppte dem straxt lösa igen och sade: *käre vänner! gån hvar och en hem till sitt och sköten i Guds namn edert arbete. Jag har icke kommit till edert förderf, utan för att skaffa frid åt våra riken. Hafven i några lefnadsmedel att sälja, så fören dem hit; och de skola med reda mynt på stället betalas.* Karl höll troget dessa löften och likaså den strängaste krigstukt. Soldaterna fingo icke tillåta sig minsta våldsamhet. Detta medförde helsosam verkan. Fredrik den fjerde hade

[1]) Några danska källor säga 8000.

väl vid lifsstraff förbjudit all tillförsel åt svenskarna. Men selandsbönderna strömmade dock dagligen med sina varor till Karls läger; ty de fingo der bättre betalning än i sjelfva Köpenhamn. Denna mildhet och rättvisa i förening med ungdom, renlefnad och mannamod förvärfvade honom det omgifvande folkets vördnad och kärlek. Dertill kom ock minnet af hans moder. Ulrika Eleonora var ännu icke glömd i sitt fädernesland. *Gud välsigne er!* sade folket till den svenske konungen. *Vi veta, att i icke viljen göra oss något ondt; ty i ären en son af vår fromma Ulrika.*

Till härens underhåll måste dock åtskilliga utskrifningar göras. Foder åt hästarne ålades närmaste socknar att framköra. Äfven brandskatter kräfdes; af Helsingör en mindre summa, af Köpenhamn deremot 400,000 rdlr. Sjelf med sina officerare jagade Karl fritt och obehindradt i danska konungens parker. Hundradetals hjortar och rådjur skötos, så att flottan och tropparna esomoftast försågos med läckert villebråd. I öfrigt visade Karl mycket förakt för alla slags försigtighetsmått. Åtföljd af endast några få personer, red han kring landet utan att frukta någon fara, något försåt. I Kronenborgs slott låg en besättning af 900 man. Det oaktadt kom konungen ett par gånger nära in till stadsportarna och hade kunnat bortsnappas, om man vågat försöket. I mat och dryck bibehölls den vanliga enkelheten. Ännu visas der i trakten en källa, ur hvilken konungen sjelf, enligt sägen, hvarje dag hämtade eller lät hämta sitt dricksvatten. En på stället upprest vård tolkar minnet af denna tid, och af den beundran, danskarne kände för sin unga hjeltemodiga besegrare.

Men inom dennes hufvud hvälfde sig tanken på nya och än större bedrifter. För hans ögon låg Danmarks hufvudstad, och för hans själ minnet af farfadrens fruktlösa belägring deraf, och för hans ärelystnad den stora lockelsen att fullborda, hvad segerrika företrädare fåfängt försökt. Beredelser till en sådan

storbragd vidtogos verkligen. Stuart uppgjorde planen. I Skåne utrustades mer troppar och gröfre artilleri, och svenska lägret flyttades till Runsta, blott en och en half mil från Köpenhamn. En beskickning från denna stad anlände och bönföll om skoning för kyrkor och skolor. Karl skall hafva svarat: *Jag ämnar uppföra mig mot eder stad så, som i uppfören eder mot mig.* Innevånarne blefvo väl oroliga; men lugnades något genom minnet af förra belägringen. Borgerskap, jägare och kringboende bönder väpnades; likaså studenter till ett antal af tolfhundrade. Fredrik den fjerde lät ock kungöra, *att alla lifegna, som frivilligt inträdde i krigstjenst mot svenskarna, skulle för sig och barn erhålla frihet.* Detta löfte kallade stora skaror till vapen. Också Holland och England satte sig emot hvarje försök att eröfra Köpenhamn. Slutligen kom underrättelse om, att fred mellan Holstein och Danmark var slutad. Karl måste afstå från sin stora plan. Men dagen före återfärden till Sverge, gjorde han en ridt kring Köpenhamn och betraktade dess murar och läge samt de ställen, der farfadren misslyckats, men der han sjelf hade hoppats med större framgång förnya det djerfva anfallet.

FREDEN I TRAVENTHAL.

För Danmark gick kriget i Holstein lika olyckligt som det på Seland. Mot Tönningen, hertigdömets förnämsta fästning, vände konung Fredrik hela sin styrka, började dess belägring, vågade till och med en storm, men misslyckades. Besättningen försvarade sig tappert under en i holsteinsk tjenst ingången Banér, en slägtinge till den svenske hjelten. Flere magter, som varit löftesmän vid förra fördragen mellan Danmark och Holstein, uppträdde också nu till sistnämnde lands försvar och skickade för sådant ändamål hvardera några

troppar. Dessa stater voro Sverge, Holland, Lüneburg, Hannover, och dessas gemensamma här uppgick till omkring 20,000 man. När en sådan styrka kom antågande, måste danska hären upphäfva belägringen af Tönningen och draga sig tillbaka. Konung August ville väl enligt löfte skicka 8000 man till Danmarks hjelp. Men de andra tyska staterna släppte dem icke fram; ty de önskade förekomma alla krigsrörelser i det nordliga Tyskland. Några bland dem gynnade visserligen Danmark; men i allmänhet ville enhvar få slut på kriget, ju förr desto hällre. Ingen var dock, som sagdt är, angelägnare om freden än England och Holland. Utom förut nämnde driffjedrar, leddes de numera också af den farhåga, att, i händelse af krigets fortsättning, Karl skulle genom en djerf och lyckad rörelse taga Köpenhamn och sålunda störa den nordens jemnvigt, sjömagterna alltid bemödat sig om att upprätthålla. Derföre ville de å ena sidan hindra Karl från hvarje sådant försök. Men å den andra såg man dem ena gången just hota Danmark med att deltaga i ett dylikt anfall, och andra gången locka genom löfte om billiga fredsvillkor. Detta sednare gick i fullbordan. I Traventhal undertecknades den 8 Augusti mellan Holstein och Danmark en fred, i hvilken det sednare måste medgifva Holsteins ofvannämnde ifrågasatta rättigheter; men i öfrigt slapp med den ringa uppoffringen af att åt samma Holstein utbetala 260,000 rdlr. Hela underhandlingen varade endast elfva dagar.

Till Sverges fördel var deruti ingenting betingadt; utom en försäkran, att Danmark icke skulle understödja några Sverges fiender. Många tyckte, att Sverge hade kunnat fordra några verkliga fördelar, då dess landthär nämligen stod utanför Köpenhamns murar och dess flotta med bundsförvandter utanför samma hufvudstads hamn. Eftergifvenheten saknade dock icke sina orsaker. Sverge hade icke uppträdt som krigförande magt, utan endast som löftesman för Altonaiska fördraget. Att åt sig sjelft fordra någon ersättning, der-

till egde det i sjelfva verket ingen större rättighet, än de andra på samma sida väpnadt uppträdande medlarestaterna England, Holland, Hannover och Lüneburg.

Man tyckte sig dock märka, att Karl den tolfte var mindre nöjd med freden; antingen med villkoren, eller troligare med afbrottet i den bragdrika segerbana, hvarmed han smickrat sin inbillning. Han ville för egen räkning fortsätta kriget. Detta uppskrämde hans omgifning högeligen. August hade infallit i Liffland, och man befarade, att tsaren skulle snart göra likaså i Ingermanland. Det var rådligast att så fort möjligt afsluta danska kriget för att sedermera kunna med så mycket större eftertryck vända sig mot de andra två fienderna. Hans Wachtmeister föreställde ock vådan af att ensam fortsätta kriget mot Danmark, och huru svenska flottans besättning var minskad och dess förråder slut. Piper samt Åkerhielm inlemnade till Karl en den 8 Augusti uppsatt skrifvelse. I densamma rådde de konungen högeligen att åtnöjas med den då nära afslutade Traventhalska freden. *Eders majestät,* heter det, *har offentligt tillkännagifvit, att han uppträdt endast som löftesman och för att upprätthålla fred och fördrag, icke för att sjelf någonting vinna. Uppför sig eders majestät i enlighet med dessa löften, då skall både inför Gud och menniskor en odödlig ära vinnas. Alla skola då prisa eders majestäts rättrådighet, ordhållighet, återhållsamhet. Men om eders majestät efter slutad holsteinsk fred börjar sjelf föra krig här på Seland; då skola alla betrakta eders majesät som angripare. England och Holland, ja till och med Österrike, Frankrike och Preussen skola gå på Danmarks sida och än mer uppreta tsaren i Ryssland och konungen i Polen. Så kan eders majestät blifva af myckenheten öfvermannad och förlora både sin här och sin nyvunna ära* [1]. Äfven Holland och England

[1] Utkastet finnes i Riksark. bland acta historica. Jfr.

ogillade alla ytterligare krigsföretag. Detta allt verkade. Konungen drog sig tillbaka; men blott långsamt och ovilligt och sedan sjömagternas flottor seglat bort och lemnat honom ensam. I sitt hjerta harmades han dock öfver det band, nämnde stater sålunda laggt på hans verksamhet. Man påstår, att det var nu och i följe af dessa omständigheter, som han beslöt, att för framtiden så litet som möjligt ingå förbindelser med främmande magter, för att icke genom dylika hindras från att följa sin egen vilja och att begagna de gynnande tillfällen, som kunde erbjudas.

Men sedan nu saken blifvit på sådant sätt afgjord, beslöt Karl orubbligt rätta sig derefter. I ett hjertligt och uppriktigt bref tog han afsked af konungen i Danmark och seglade den 23 Augusti tillbaka öfver Sundet. Danska landtfolket visade i sista ögonblicket beundran och en viss tillgifvenhet för den unge hjelten, — känslor, som underhöllos genom hans sista ord till dem. *Det är mig oangenämt,* sade han, *om i under denna tid lidit något ofog. Hvad jag gjort, det har jag mot min egen vilja varit tvungen till. Men nu kunnen i vara försäkrade om, att jag från denna dag skall blifva eder konungs uppriktigaste vän.*

Hvad Piper och Åkerhielm förutsagt, inträffade. Hela Europa genljudade af beundran och beröm öfver Karl den tolfte och öfver den sällsynta förening af mod och måtta, som han vid detta tillfälle ådagalaggt [1]).

Wahrenberg om Sverges politiska förhållande 1697—1700 s. 78.

[1]) Franska och Danska ministerbref. — Kaggs Journal.

FEMTONDE KAPITLET.

FÖRSTA KRIGSTÅGET MOT RYSSLAND.

Vi indela äfven detta uppträde i flere skiften och börja med

RYSSLANDS FIENDTLIGHET MOT SVERGE.

Läsaren erinrar sig, huru genom de så kallade demetriska oroligheterna från 1605 till 1613 Ryssland blef splittradt i många partier, som försvagade både hvarandra och hela riket; — huru Sverge och Polen begagnade dessa omständigheter, uppretade oenigheten, och blandade sig i striden; — och huru Polen på detta sätt vann Smolensk, Czernikow och Severien; Sverge å sin sida Kexholms län och Ingermanland. Genom förlusten af sistnämnde landskap, blef Ryssland helt och hållet stängdt från Östersjön och från all möjlighet att på densamma drifva någon omedelbar handel. Detta kändes tungt, serdeles efter de framsteg i inre odling, som folket gjorde under de första romanowska tsarernas fredliga regeringar. Gång på gång hade ock Ryssland sökt antingen genom köp eller krig återbekomma detta Ingermanland. Men Sverge kämpade alltid och häftigt emot hvarje dylikt försök, inseende vådan af att släppa en så mägtig granne fram till hafvet. Det var denna för båda staterna ytterst vigtiga punkt, som hela tiden bortåt utgjorde sjelfva kärnan och grundorsaken till alla dem emellan utbrustna tvister och krig.

Så äfven denna gång. Genast vid sitt anträde till regeringen fästade Peter begärliga blickar på nämnde länder, i synnerhet på Ingermanland. Genom dess återvinnande till Ryssland, det förra moderlandet,

ville han bota gamla mot Sverge lidna förluster; — afskaffa de tunga bördor, som svenska tullarne i Riga, Narwa och Nyen lade på rysska handeln; — bereda denna sednare en fri och öppen bana till Östersjön; — sätta derigenom sitt folk i beröring med Europas upplystare stater; — och slutligen skaffa utrymme åt den flotta, han ämnade bygga, och till hvilken hans land gaf i rikt mått alla de råämnen, som behöfdes. Det var onekligen ett stort mål, som föresväfvade tsarens tankar.

Mellan honom och detta mål uppreste sig dock ett hinder, som likaledes var ganska stort. Sverges besittning af nämnde kustland var nämligen bekräftad genom många högtidligt besvurna fördrag. Till dessas brytande hade icke mindsta anledning blifvit gifven. Tvärtom sökte både Karl den elfte och i början också Karl den tolfte att medelst beskickningar och rika skänker hålla tsaren vid godt lynne. Karl den elfte tillät honom att i Sverge uppköpa de kanoner, han sade sig för turkiska kriget behöfva. Han lofvade honom ytterligare tre hundra dylika och Karl den tolfte fullgjorde löftet [1]), dertill bifogande en gåfva af 10,000 lod bergfint silfver i väl arbetade prydnader. Tsaren hade således icke ringaste lagligt skäl till fredsbrott och ett sådant tycktes äfven vara i sig sjelf orådligt med hänsyn nämligen till Sverges starka här och rika skattkammare. Det berättas ock från flere håll, att tsaren i stället öppnade fredliga underhandlingar rörande nämnde kustländer, och att han velat antingen köpa dem eller byta sig till dem mot andra landskap; men att Sverge nekat [2]).

---

[1]) Rådsprot. d. 15 Nov. 1697.
Fr. minist. br. d. 30 Jan. 1697.

[2]) Flere samtidiga källor omtala, andra förneka denna underhandling. I svenska arkiver hafva vi ännu derom icke funnit någon tillförlitlig uppgift. Envåldskonungarnas sätt, att ofta afgöra ärenderna icke i rådet, utan i sängkammaren, gör, att man stundom har svårt att finna spåren

Då beslöt tsaren att med våld och list vinna sin afsigt. Vid en resa åt vestern sökte han under förklädning bese Rigas fästningsverk, och höll i Augusti 1698 ett samtal med konung August, hvaruti grunderna uppgjordes för ett framtida närmare förbund mot Sverge. Som förbemäldt är, skulle tsaren af det stora bytet erhålla Ingermanland, Kexholms län och en del af Finnland; August deremot Estland och Liffland. Kinkigaste frågan dem emellan var Narwa, hvilken stad August, enligt Patkulls råd, nödvändigt ville behålla, för att hafva Narowa-floden till naturlig och skyddad gräns mot Ryssland; men hvilken stad Peter lika nödvändigt önskade bekomma, såsom stödjepunkt för den handelsrörelse, Ryssland skulle på nämnde flod drifva. August fick slutligen gifva efter. — Det beslöts ock, att sistnämnde furste skulle börja fejden genom ett anfall mot Riga; Peter deremot icke förr, än han hunnit sluta sitt nuvarande krig mot Turkiet. En stor svensk beskickning var i Moskwa, just när Patkull och Carlowitz från konung August ditkommo med uppdrag om nämnde underhandling. För att dölja afsigten, höll sig dock Patkull gömd uti dervarande danska sändebudets hus, så att svenskarne först på slutet fingo aning om hans närvaro. Under nattliga sammanträden uppgjordes nu af Sachsen, Danmark och Ryssland alla enskildheterna i deras mot Karl riktade öfverenskommelse. För att bedraga svenska sändebuden, afslöt Peter den 8 November 1699 med desamma ett nytt förbund. Han bekräftade dervid *innehållet af alla de sista frederna och bedyrade heligt, att han hädanefter skulle hålla dem i hvarje punkt, och i allmänhet visa mot konungen i Sverge en fast och pålitlig vänskap.* Tre dagar derefter eller den 12 November afslöt han med August det ofvannämnde hemliga förbund, som innehöll hans löfte, *att med de*

efter en del förhandlingar, ehuru dessa varit både verkliga och vigtiga.

andra båda magterna inom kort angripa samma Sverge.

Några funnos, som genomskådade eller misstänkte tsarens afsigt. Den gamle Dahlberg, då för tiden general-guvernör i Liffland, hade redan under loppet af år 1697 flere gånger varnat svenska regeringen för Peters äregiriga lynne och djerfva planer [1]). Samma föreställningar gjordes ock af konung Ludvig i Frankrike. Holland och England misstänkte likaledes förhållandet och afstyrkte gång på gång rysska regeringen från alla våldsammare företag. Svenska statsmännerne sjelfve anade länge oråd, dels i följe af kännedom om tsarens lynne och tänkesätt, dels i följe af åtskilliga framstickande tecken; serdeles af det sätt, hvarpå de till Moskwa komne sändebuden behandlades.

Peter deremot sökte på allt vis föra Sverge bakom ljuset, och sparade dervid hvarken list eller osanning. Falskheten drefs ovanligt långt. Rysska sändebudet i Haag betygade inför så väl dervarande styrelse som svenska beskickning *tsarens ledsnad deröfver, att man misstänkte honom vilja anfalla Sverge och alltså bryta freden med sin trogne bundsförvandt, konung Karl.* *Tsaren*, hette det, *sutte på en tron, som i magt och anseende vore jemngod med hvarje annan. På så hög plats eftersträfvade han framför allt den äran att vara ordhållig och att afsky hvarje nedrig gerning, som kunde honom i framtiden förevitas,* o. s. v. Peter lät ytterligare säga svenska i Moskwa varande sändebuden, att tsaren ämnade affärda en enskild underhandlare och sedermera en stor redlig beskickning till Stockholm och anhöll, att densamma skulle blifva vänligt mottagen.

Sedan August angripit Riga och rysska hären började nalkas Ingermanland, återvaknade samma misstankar. Tsaren lät då genom sina sändebud i både Hol-

[1]) Rådsprot. d. 23 Juli 1697.
Fr. minist. br. d. 4 Febr. 1699.

land och England ånyo förklara sin ledsnad öfver ofvannämnde rykten och sin försäkran, att han ämnade orubbligt hålla den sist med Sverge afslutade freden. Till och med i egen person nedlät han sig till dylika förespeglingar. Han skref och tackade Karl den tolfte för de skänkta kanonerna och omtalade, huru han ämnade bruka dem mot turkarne, det kristna namnets fiender. Han fick veta, att svenska sändebudet i Moskwa, namnet var Knipercrona, hyste några misstankar, och att frun skrifvit derom till Sverge. Tsaren, som ansågs något svag för nämnde fruntimmer, besökte dem genast, och började skämta öfver deras oro. *Du lilla toka,* sade han till fru Knipercrona, *har du icke bättre tankar om mig? Tror du, att jag skulle vilja börja ett orättmätigt krig, och bryta det nyss ingångna heliga förbundet?* Fru Knipercrona bad tsaren om ursäkt. Denne omfamnade svenska sändebudet med alla tecken af välvilja och sade: *om konung August äfven skulle lyckas intaga Riga, skall han icke länge få behålla det,* o. s. v. Just i samma dagar skref han till samme August, som började blifva orolig, följande ord: *käraste herr broder och granne! var försäkrad om, att jag skall utföra det oss emellan öfverenskomna verket. Sedan jag nu fått trettio års fred med turkarne, låter jag inom några dagar kriget förklaras och skickar mina troppar in uti Ingermanland.* Alldeles i samma dagar kom Peters sändebud Chilkow till Karl den tolfte på Seland och öfverlemnade ett bref, hvaruti tsaren *försäkrade om orubblig vänskap för Sverge.*

Emellertid hade Peter dragit sina troppar till estländska gränsen och tillika afslutat en trettioårig fred med Turkiet. Omedelbart härpå och i Augusti år 1700 förklarade han krig mot Sverge. De åberopade skälen voro i hög grad obetydliga; nämligen: att tsaren vid en resa genom Riga 1697 icke blifvit nog höfligt bemött; — att några tvister om postgången rikena emellan förefallit; — att några ryska köpmän icke fått

ut sina fordringar i Sverge; — att rysska sändebudets vagn blifvit i Liffland bestulen eller plundrad, hvilket sistnämnde dock lärer hafva skett genom rysska bönder. Några oväldiga rysska häfdatecknare hafva sjelfva erkänt obetydligheten af dessa skäl, och detsamma blef ock på Sverges vägnar ådagalaggdt af Hermelin uti en skrift, som med både skärpa och qvickhet genomhäcklade hela rysska krigsförklaringen [1]).

RYSSARNA BÖRJA KRIGET.

Under sista månaderna före fredsbrottet hade Peter i trakterna af Nowgorod och Pleskow samlat en styrka af 60,000 man. För att hindra svenskarna få kunskap härom, lät han i det närmaste afbryta all postgång länderna emellan. Genast efter krigsförklaringen skickades denna här jemnte flere andra troppar mot Ingermanland och Estland. Infallet skedde den 9 September. Tsaren utfärdade på samma gång till innevånarne en uppmaning att stanna hvar och en vid sitt hem, och försäkrade dem om trygghet till lif och egendom, samt om reda betalning för allt, som togs. Men om också han och öfverbefälet verkligen velat hålla detta löfte, så förmådde de det likväl icke; emedan ryssarne voro alltför råa och vanda vid det sätt, hvarpå krig fördes mellan dem och kosacker, tartarer och andra halfvilda folk. De svenska landskapen blefvo derföre redan vid första inbrottet alldeles utplundrade. Den 19 September började ryssarna visa sig utanför Narwa och den 1 eller 2 Oktober öppnades belägringen. Fienderna vände sig först mot Iwanogrod, som blott hade 300 mans besättning. De trodde dess eröfring vara en lätt sak, affyrade derföre blott några kanonskott och stormade så genast mot det lilla

---

[1]) Rådsprot. samt Danska och Franska minist. br.

fästet. Men svenskarne slogo dem tappert tillbaka. Härigenom mycket uppbragta lupo de ånyo till storms och det med icke mindre än 10,000 man. Men eldgevär, kanoner och hela försvaret sköttes af svenskarne så, att ryssarne förlorade 3000 (?) man och måste med oförrättadt ärende vända tillbaka.

Det gick dem icke bättre med sjelfva Narwa. Befälet derstädes fördes af Rudolf Henning Horn. Besättningen utgjorde omkring ett tusen soldater och nära nog lika många väpnade borgare och landtmän. Belägringshären, anförd af tsar Peter sjelf, steg deremot till ungefär 80,000 man. Bland dessa har dock en stor del bestått af nyss uppbådadt alldeles oöfvadt folk, och kanske knappt en fjerdedel kunnat räknas som ordentliga soldater. Tsaren var dock så förvissad om seger, att han inbjöd fransmännen till handel på nämnde ort och lofvade dervid åtskilliga friheter. Han omgaf hela Narwa med två rader förskansningar, den ena mot utfall från staden, den andra mot anfall från landet. Mellan båda lineerna låg den stora ryska hären. Löpgrafvar öppnades; kanonerna spelade; till staden inskötos pilar med vidhäftade uppmaningar till uppror, och gång på gång lupo ryssarne till storms, men så olyckligt, att de vid dylika försök sägas hafva förlorat 9000 man. Deras utrustning lär ock hafva skett med så stor brådska, att de icke hunnit medföra tillräckligt antal bomber och kanonkulor. Vecka efter vecka gick förbi, utan att något kunde uträttas, och belägringstropparna började lida af senhöstens skarpa köld eller flödande regn. En svensk i rysk tjenst varande kapten vid namn Bommert gick som öfverlöpare till Narwa och berättade ryska härens svåra belägenhet. Detta jemnte den lycka, hvarmed man afslagit flera stormar, ökade svenskarnes mod; och emedan stadens förråd voro tillräckligen fyllda, hoppades man kunna uthärda ännu ett par månaders belägring. Snart kom äfven underrättelse om, att kung Karl nalkades med undsättning. Tsaren uppfordrade staden; men Horn

genmälte: *jag skall i morgon skicka svar ur det stora bläckhornet;* och det både hårda och heta svaret kom dagen derpå ur kanonernas mynningar.

KARLS RESA TILL LIFFLAND.

Från Seland återvände Karl öfver Skåne till Blekinge, hvarest i Karlskrona och Karlshamn åtskilliga rustningar gjordes för att undsätta det af August angripna Liffland. Några säga, att Karl ämnade redan samma höst med en betydlig styrka segla öfver till nämnde trakter, och att 12,000 man skulle tillika från Pommern infalla i de sachsiska arfländerna [1]). Andra åter påstå, att denna hjelpsändning skulle uppskjutas till våren 1701; att flottan redan blifvit aftacklad och att konungen ämnade tillbringa vintren i Stockholm.

För att i det längsta dölja sina krigiska afsigter, hade Peter skickat kammarherren Chilkou till Karl med försäkringar om orubblig vänskap. Dess bref och helsningar framfördes på Seland, hvarefter Chilkou följde konungen till Blekinge, förande öfverallt samma språk. De som påstå, att Karl aftacklat flottan och ämnade sjelf återvända till Stockholm, säga, att sådant skedde i förlitande på Chilkous försäkringar. Men nu kom underrättelsen om tsarens inbrott i Ingermanland. Karl blef uppbragt öfver dylik trolöshet; och det så mycket mer, som nämnde anfall skedde, innan kriget blifvit vederbörligen tillkännagifvet. Chilkou med en hop ryssar blefvo qvarhållna i Sverge, likasom Knipercrona och en hop svenskar i Ryssland. Karl ordnade så mycket möjligt rikets angelägenheter och påskyndade utrustningen med brådstörtad fart för att hinna undsätta sina häftigt angripna östanhafsländer. Han

---

[1]) Fr. minist. br. d. 6 Sept. 1700.

var så ifrig, att det i Kristianstad varande hofvet icke fick besöka honom i Karlshamn; emedan, sade Karl, han icke hade tid till dess mottagande.

Det var under dessa veckor, som Karl inrättade eller ordnade den tropp, hvilken sedermera blef så ärorikt ryktbar under namn af Karl den tolftes *drabanter*. Ett slags dylika krigare funnos väl förut, men utan något serdeles anseende. Nu omskapades hela troppen. Gemenskapen bestod af fänrickar och löjtnanter, de friskaste, starkaste, modigaste, som i hela hären kunde utletas, frälse eller ofrälse. Hvar drabant hade löjtnants eller kaptens rang samt 30 kronor månadteligen jemnte häst, kläder och mundering. Antalet utgjorde 150 man. Deras korporaler hade majors, deras löjtnanter öfverstes, deras kaptenlöjtnant generalmajors rang, med månadtlig aflöning af 50, 150 kronor och den siste 100 dukater. Konungen sjelf åtog sig snart högsta befälet; och kaptenlöjtnant under honom blef Arvid Horn. Den urbild, som vid denna inrättning sväfvade för den adertonårige Karls blickar, var väl dels franska konungens *Maison du Roi*, som likväl bestod af blott frälse; dels och kanske mest medeltidens och den nordiska fornålderns sagor om kung Arthus och dess riddare, om Rolf Krake och dess kämpar, hvilka ingen kunde göra motstånd. Sådana voro och förblefvo ock Karl och hans drabanter under de många och segerrika fälttåg, hvilka skola utgöra föremålet för vår berättelse.

Emellertid skulle troppar öfversändas till Liffland. Man anmärkte dervid vådan af en seglats öfver Östersjön så sent som i Oktober månad, och påstod, att åtminstone borde icke konungen på slikt sätt blottställa *sin egen helgade och för riket oumbärliga person.* Karl svarade: *jag går för att våga mitt lif för mina älskade undersåtares frihet och väl. Skulle mig något menskligt vederfaras, så vet nog Gud råd, och Sverge har redan min efterträdare i hertigen af Hol-*

stein [1]. *I Guds namn begifver jag mig åstad. Han skall nog skydda min rättvisa sak.*

För öfrigt började redan vid denna tid visa sig åtskilliga tecken till det egna sätt, hvarpå både konungen sjelf och många andra betraktade hans person och kallelse. En sägen gick, att man på en bland forntidens största valplatser, på sjelfva Bråvalla hed, hittat en underligt formad och tecknad sten. Man skulle på densamma hafva sett Karl den tolftes namn, vapen och till och med hela gestalt, jemnte årtalen af hans födelse och anträde till regeringen. På andra sidorna ville man urskilja bilder af påfven, af en kalbjessad munk samt af englar, örnar, hundar, kattor o. s. v. På samma gång började man omtala en dröm, som Gustaf den andre Adolf sades hafva haft under ett besök hos kurfursten af Brandenburg. Han skulle nämligen hafva drömt, *att han sjelf af alla krafter arbetade på att bestiga ett högt berg; men att han icke hann mer än halfva vägen. Efter sig såg han komma en liten tjock och frimodig herre, som sträfvade än ifrigare, men kunde icke hinna ens så långt. Sedermera kom en liten haltande man, som arbetade mer än de förra, men icke kunde komma ur stället. Sist framträdde en lång smal yngling, som hurtigt sprang uppföre berget, hann till spetsen och der glad ropade sitt: Victoria victoria!* Detta lämpades naturligtvis på de trenne Karlarne, den tionde, elfte och tolfte. — Man hörde ock en annan sägen; nämligen att Karl ofta drog sig undan i ensamhet och der öfverraskades liggande på knä. Han skall då hafva sagt: *såsom generalerna hämta hos mig föreskrifter, om hvad de skola företaga; likaså gör jag hos Den, som eger att befalla öfver mig.* Mer och mer utbredde sig ock, i synnerhet bland lägre folkklasser, den öfvertygelsen, att konungen grundade sina djerfva un-

[1]) Några påstå, att konungen aldrig yttrat denna sista mening.

derbart lyckade företag, icke på menniskoråd och mensklig visdom, utan på omedelbara ingifvelser af högre art. Sådana äro de första spåren af den vidskepliga tro på Karl den tolftes underbara kallelse och framtid, hvilken man sedermera träffar någon gång hos honom sjelf och ofta hos andra.

Från denna tid läses i ett enskildt bref från Karlshamn ord, som äro i annat hänseende ganska märkvärdiga. *Man hade*, säger brefskrifvaren, *hoppats, att hans majestät skulle återvända till Stockholm; men han har beslutat fara öfver till Liffland, kosta hvad det kosta vill. Att han låtsade ämna sig till Stockholm var blott en list, för att hindra franska och brandenburgska sändebuden från att komma hit. Han ville nämligen undvika deras möte, för att slippa höra talas om de fredsförslag, man säger, att de medföra. Han vill nämligen ovillkorligen slåss mot konung August och betraktar med ovilja allt, som kan dervid lägga hinder i vägen. En afton, då han skulle gå till sängs, kom grefve Polus, sägande sig hafva fått vigtiga nyheter, som borde genast framföras. Men innehållet lär icke hafva behagat konungen. Denne vände sig leende mot Polus och gjorde den ena djupa bugningen efter den andra och trugade grefven sålunda baklänges ut genom dörren igen. Han fruktar, att Polus och Åkerhielm skola vid föredragningarna framkasta några ord om fred och förlikning; och undviker dem derföre så mycket som möjligt. De skulle icke ens hafva fått sina många handlingar underskrifna, om ej Piper slutligen hjelpt dem dertill.* Detta bref är första bestämda tecknet till så väl den oemotståndliga krigslystnad, såsom ock till den häftiga ovilja mot konung August, hvilka båda känslor sedermera följde Karl hela hans lif igenom.

Vi minnas, huru hertigen af Holstein ville narra konungen att rida öfver en brädstapel, men huru Wachtmeister hindrade försöket. Hertigen visste nu hämna sig. När öfverresan till Liffland skulle ske,

ställde han så till, att konungen för sin person valde amiral Anckarstiernas skepp och icke general-amiral Wachtmeisters, denne sednare till mycken förtret [1]. Hertigen sjelf fick genom en annan sin vedergällning. Han ville gerna följa med på tåget; men Piper fruktade i honom en farlig medtäflare och öfvertalade derföre Karl att skicka hertigen till Stockholm; *ty,* skall Piper hafva sagt, *hertigen är generalissimus och en äldre person. Om han följer med, så kommer man att tillegna honom största äran af allt, som blifver uträttadt* [2]. Skälet medförde välberäknad verkan.

Den 1 Oktober afseglade konungen med 200 fartyg och en här af 8000 man. Färden gick i början ganska lyckligt och fort. Men nära kurländska vallen öfverfölls flottan af en storm, som några dagar dref den utefter kusten. Konungen blef flere gånger sjösjuk. Soldaterna ledo mycket och en mängd hästar kastades mot hvarandra och dogo. Slutligen anlände Karl till inloppet utanför Pernau. Han lemnade der örlogsskeppet och steg ombord på en mindre jagt vid namn Sofia för att med densamma inlöpa till staden. Men ett för stort antal menniskor och hästar hade der inskeppat sig. Farkosten sjönk djupare och djupare och redan steg vattnet mot relingen. Då svängde sig Rehnskiöld på sin häst, sporrade densamma och störtade ned i böljorna. Den sålunda lättade jagten flöt upp igen. Men det var endast med möda, som Rehnskiöld kunde räddas ur den fara, hvari han kastat sig för att rädda konungens än dyrbarare lif [3].

---

[1]) Dansk. minist. br. d. 2 Jan. 1701.

[2]) Dansk. minist. br. d. 9 Jan. 1701.

Andra säga, att hertigen så mycket möjligt undandrog sig verkliga lifsfaror och derföre sjelf ville resa till Stockholm, för att slippa deltaga i den vådliga Oktoberseglatsen, i hela det vådliga tåget.

[3]) Så berättas uppträdet af Nordberg. Enligt andra äfven trovärdiga källor var Rehnskiöld ej med på samma fartyg, som Karl; och händelsen inträffade först några da-

De öfriga fartygen framkommo till Est- eller Liffland, fastän till olika hamnar och efter att hafva lidit några mindre förluster. Flottan återvände genast till Karlshamn för att ytterligare afhämta 4000 man jemnte behöfligt artilleri. Också denna andra än senare höstsegling aflopp väl, och den väntade förstärkningen anlände i rätt tid och till bestämd ort [1]).

TÅGET TILL NARWA.

Lyckligen anländ till Pernau, ämnade Karl i början begifva sig till Riga för att först uppsöka och slå konung August. Men snart fick man veta, att besagde furste redan dragit sig tillbaka och gått i vinterqvarter. Denna omständighet jemnte faran för Narwa och generalernas föreställningar bevekte Karl att uppskjuta det mot August tillämnade fälttåget och straffet. Han red i stället till Revel och inväntade den från Sverge kommande förstärkningen. Under tiden utskickades några smärre troppar, hvilka nästan öfverallt slogo och förjagade de ryssar, som under omenskliga härjningar ströfvat omkring i landet. Vid Dorpt lyckades Schlippenbach bekomma den s. k. Pleskowska fanan, en bland de förnämsta i Ryssland och der i trakten nära nog motsvarande danskarnas Dannebrog och svenskarnas Sankt Eriks banér. Just då Karl genom ena porten höll sitt intåg i Revel, inbar man genom den andra detta ståtliga fälttecken och lade det för konungens fötter; ett uppträde, som lifvade svenskar-

gar efter landstigningen, och när konungen och Rehnskiöld på en färja satte öfver ett bland Lifflands vattendrag. Rehnskiöld skall blott med yttersta svårighet kunnat komma till lands igen, emedan is låg utefter båda stränderna och hindrade uppstigandet. (Se De la Gardiska arkivet 13, 139. Huset Tessin 3, 221, 223).

[1]) Fr. och Dansk. minist. br.

nes mod, men mycket nedslog de vidskepliga ryssarne.

Till mötesplats för sina troppar hade Karl utsatt Wesenberg. Efter att hafva dröjt några veckor i Revel, smög han obemärkt och nästan ensam ur staden, skyndade till hären och stannade der. Sedan förstärkningen från Sverge anländt, ville han genast tåga till Narwa. Företaget var vådligt. Ryssarne sades vara 80,000 man och lågo i ett befästadt läger; den svenska styrka, som kunde användas, var blott omkring 8000. Dessa redan genom brist och sen årstid något lidande troppar hade dessutom mellan Wesenberg och Narwa sju dagsleder att tillryggalägga och detta genom ett af fienden härjadt land, utan tak öfver hufvudet, utan några förråder, och dertill på gyttjiga, nästan bottenlösa, vägar, och under November månads mörker, frost och regn. Slutligen funnos på samma väg ej mindre än tre pass, Purtis, Pyhäjoggi och Silamäggi, af hvilka i synnerhet de två sista voro så starka, att de af en ringa hop kunde försvaras mot mycket öfverlägsna härar. Om tåget misslyckades, om konungen blefve slagen, så vore i och med detsamma både Est- och Ingermanland förlorade. Nästan allt öfverbefäl tvekade, äfven de modigaste, såsom Rehnskiöld och Stenbock. Understödde af franska sändebudet Guiscard, gjorde de allvarliga föreställningar; men fåfängt. Man bad Karl åtminstone invänta tusen ryttare, som inom en eller två dagar kunde komma från Revel; men lika fåfängt. Konungen å sin sida med understöd af några unga befälhafvare påstod, att hvarenda dag vore dyrbar; att man så fort som möjligt borde kasta sig öfver ryssarne, innan dessa hunnit sansa sig från första öfverraskningen. Då man talade om faran af ett nederlag, svarade han: *jag räknar på tapperheten hos mina svenska bussar och att jag i spetsen för dem skall lätt jaga bort en mångfaldigt starkare rysshär.* Då man talade om faran för hans egen person, svarade han: *jag vet, att jag har*

Gud och rättvisan på min sida och skyndar derföre glad till mina betryckta undersåtares hjelp.

Det djerfva tåget skulle således anträdas. Konungen qvarlemnade till Lifflands skydd 5000 man. Med de öfriga, en styrka af 8000 eller något deröfver, skulle han tåga mot Narwa. Som förberedelse och uppmuntran hölls offentlig gudstjenst. Sedermera lät han öppet tillkännagifva, att, *om någon ansåge det förestående tåget alltför vådligt och derföre icke ville i detsamma deltaga, skulle det stå en sådan fritt att stanna i Wesenberg och derföre icke hafva någon onåd att befara.* Men, lifvade af Karls mod och beslutsamhet, svarade alla med en mun, *att de ville för sin unga konung fäkta ända till sista blodsdroppen.* Nu befallde Karl, att all öfverflödig och betungande packning skulle lemnas qvar, och endast det allra nödvändigaste medtagas, Så skedde, och den 13 November uppbröt hären. De första två dagslederna funnos ännu här och der några qvarstående hus eller byar, under hvilkas tak en del af hären kunde finna skydd mot nätternas genomträngande kyla. Passet vid Purtis kom man ock utan något hinder igenom. Men på östra sidan derom och från och med den femtonde November var hela landet af ryssarne så förhärjadt och afbrändt, att knappt en enda hydda stod qvar, och både troppar och befäl måste tillbringa nätterna under bar himmel. Luften var kall, men de upptrampade vägarne så djupa, att gyttja ofta stod soldaterna till halfva smalbenet, och i hela nejden fanns icke en enda bit bröd, icke en enda tapp hö. Hären led ganska mycket.

Den 17 kom man till det starka passet Pyhäjoggi [1]). Det var ett betydligt vattendrag med höga stränder och derföre lätt försvaradt. Ryssen Gordon hade redan förut velat detsamma befästa. Tsaren vägrade dock; ty han trodde icke, att svenskarne skulle

---

[1]) Betyder den heliga ån.

företaga ett så äfventyrligt tåg. Men när man försporde, att någonting sådant var i fråga, föreslog Scheremetjew, att hela ryska hären borde vid nämnde pass möta svenskarne; *ty der*, sade han, *kunna vi utveckla vår öfverlägsna styrka, hvilket i lägret utanför Narwa icke låter sig göra; emedan just våra egna förskansningar äro i vägen.* Rådet blef ej antaget, utan tsaren skickade i stället Scheremetjew med ungefär 6000 man till försvarande af nämnde pass. Styrkan var ock för sådant ändamål tillräcklig. Men några hundra ryssar hade gått öfver till vestra sidan och der ströfvat omkring och slutligen stött på svenskarne. Vid första underrättelsen om mötet, skyndade Karl sjelf till stället. Ryssarne blefvo hals öfver hufvud jagade tillbaka öfver passet och utbredde oro och förskräckelse bland sina på östra sidan stående landsmän. Dessutom fingo svenskarna fatt på en estländsk bonde, vid namn Stefan Rabe [1]), som anvisade en omväg, på hvilken några svenska troppar trängde fram och togo ryssarne i ryggen. Vid midnattstid lät Karl blåsa larm och hans kanoner började spela i rigtning mot fienden. Scheremetjew och ryssarne, betagna af förvirring och häpnad, öfvergåfvo sin fördelaktiga ställning och flydde hufvudstupa till lägret utanför Narwa. Den 18 om morgonen tågade Karl utan hinder genom passet, höll derefter Gudstjenst och tacksägelse för den lycka, han haft, samt anslog till belöning åt bonden Rabe ett årligt lifstidsunderhåll [2]). Sedermera fortgick tåget utan motstånd genom passet Silamäggi, hvilket ryssarne i förskräckelsen glömt att besätta. Men det kalla uppehållsväder man hittills haft, förvandlades nu till snö och regn, så att vägarne blefvo än djupare och soldaterna hade ej mer en enda torr tråd på kroppen.

---

[1]) Månne af den slägt, som man föregifver hafva varit befryndad med kejsarinnan Katarina?

[2]) Uppsal. Palmsköld.

Genomfrusna och hungriga, kommo de ändtligen den 19 till Lagena, en och en half mil från Narwa. Der lät konungen skjuta svensk lösen och för den belägrade och väntande staden sålunda tillkännagifva sin ankomst.

FÖRBEREDELSER TILL NARWA-SLAGET.

Vid ankomsten till Lagena voro svenska tropparna mycket uttröttade och illa medfarna, så att många trodde, det konungen icke skulle inlåta sig i strid, förr än hans folk hunnit hvila ut och hämta krafter. Men Karl mente, att man borde begagna ryssarnas första förskräckelse och angripa dem, innan de hunne sansa sig och komma underfund med svenskarnas ringa antal. Dessutom hade man hvarken åt menniskor eller hästar några förråder, tillräckliga ens för ett par dagars behof. Det fanns i sjelfva verket intet annat val än strid eller hungersnöd. Man beslöt således, att följande dagen våga ett afgörande angrepp. Gudstjenst hölls; hvarefter konungen red genom lederna och sade folket några uppmuntrande ord, *huru i fordna tider deras förfäder ofta slagit ett tiodubbelt antal ryssar; huru han hoppades, att samma mannamod skulle nu medföra samma seger* o. s. v. Hans på en gång lugna men glada hållning och det mod och den segeraning, som blixtrade ur hans ögon, lifvade de förut nedslagna soldaterna och en hvar beredde sig till följande dagens bragder.

Under natten smög general-major Ribbing fram emot fienden och undersökte beskaffenheten af dess förskansningar. Tidigt morgonen derpå, det var den afgörande dagen, den 20 November, red konungen sjelf under ryssarnas skott nära till deras vallar och tog belägenheten i ögonsigte. Derpå uppgjordes planen för anfallet, hufvudsakligen enligt Rehnskiölds förslag.

Ungefär klockan tio på förmiddagen ställde Karl sitt folk i slagtordning midt framför rysska förskansningarna. Man sköt svensk lösen, såsom tecken åt landsmännen i Narwa och såsom en till fienderna ställd uppmaning att rycka ut på fria fältet. Svenskarna voro något öfver 8000 man [1]), ryssarne troligtvis 60 till 68,000 [2]). Ehuru sålunda mångdubbelt öfverlägsna, mottogo de icke den erbudna striden. Då beslöt Karl att sjelf angripa dem, och sådant till och med i deras egna förskansningar. Hären gick något baklänges och de till stormning utsedda tropparna försågo sig med en mängd i förväg tillredda risknippen, hvarefter allt ordnades till det blifvande anfallet. Grenadierer ställdes öfverallt främst. Södra flygeln fördes af Otto Vellingk och Knut Posse och hade gardet i spetsen; den norra af Rehnskiöld och Maidel med vermlänningar och dalkarlar främst. Ytterst åt norr till och liksom utgörande en här för sig, stod öfverste Magnus Stenbock med grenadierer, finnar och dalkarlar. Till dem sällade sig konungen sjelf, åtföljd af drabanterna, under Arvid Horn. Folket var uppställdt nästan kolonnvis, såsom vid en stormning, och bakom dem kommo fältstyckena och rytteriet.

Rysska förskansningarna sträckte sig kring Narwa i en lång halfcirkel med flyglarna stödda mot flodens strand, på norra sidan vid Wepsekyle, på den södra vid Joala. Svenska hären var så svag, att den ej mägtade angripa mer än ett par närbelägna punkter. Dessa utseddes på ungefär midten af ryska linien.

---

[1]) Uppgifterna härom äro mycket olika, alltifrån 7 ända till 20,000 man; men troligen voro de något öfver 8000.

[2]) Uppgifterna om ryssarnes styrka skifta från 38,000 till 150,000. Troligen var hela styrkan först 80,000; men blef sedermera genom nöd och misslyckade stormningar minskad med omkring 10,000 till 20,000. Svenskarna höllo sig gerna vid första siffran. Motsatsen mellan åtta tusen och åttatio tusen klingade behagligt för örat och stoltheten.

Ett par raketer skulle vara tecknet, klockslaget två tiden och orden: *med Guds hjelp,* lösen och kännetecknet. När detta utdelades bland tropparna, hörde man ock ropen: *Ja! med Guds hjelp skall fienden nu få betala allt det onda, vi för hans skull slitit*[1]).

Vändom oss nu till ryska lägret! Norra flygeln vid Wepsekyle fördes af furst Dolghoruky; den södra vid Joala af general Weide. Men ungefär blott hälften af tropparna hade någon betydlig krigsöfning[2]), och bland de öfriga funnos många, som icke ens egde eldgegär, utan endast klubbor eller båge med pilar. I Ryssland hade ock bibehållit sig en dunkel erinring af den tapperhet, svenskarna fordom under Jakob De la Gardie visat, och af det sätt, hvarpå de segrande framträngt ända till den gamla moskowitiska hufvudstaden. Dessa minnen hade sedermera blifvit uppfriskade genom ryktet om samma svenskars verldsbekanta bragder först under trettioåriga kriget, sedermera under Karl den tiondes polska och danska, samt Karl den elftes skånska fälttåg. Om ej soldaterna, så hade åtminstone öfverbefälet äfven hört omtalas, hvilken förträfflig här, Karl den elfte genom indelningsverket ordnat och genom ständiga vapenlekar öfvat och härdat. Sist hade ock ryktet förkunnat, huru samma här under sin nu varande hjeltekonung hade nyss med ett enda slag gjort slut på danska kriget. Det höga begrepp om svenska tapperheten, hvilket sålunda blifvit hos ryssarna från fordom och från andra håll inprägladt, hade också nu och inför deras egna ögon fått en lysande bekräftelse genom det serdeles modiga försvaret af Narwa och Iwanogrod.

---

[1]) Brokind. Berättels. om Narwa-slaget af en officer vid drabanterna.

[2]) Då rysska häfdatecknare uppgifva hela hären till blott 38 eller 40,000 man, torde de hafva räknat blott de troppar, hvilka voro ordentligt både bevärade och öfvade.

Vi hafva nyss omförmält, huru Scheretmetjew med sina 6000 ryssar skrämdes från Pyhäjoggi. Den 18 November kommo de brådstörtande tillbaka till ryska lägret och förkunnade, att svenska konungen med en segrande här af 20,000 man följde dem i hälarna. Den 19 November såg man ock dessa fruktade svenskar komma till Lagena. Förskräckelsen bland ryssarna blef nu allmän, äfven hos högre befälet. Enligt en trovärdig sagesman, spordes till och med från tsarens eget tält verop, tårar och förtviflan. Vid rysska hären fanns en hertig De Croi, hvilken visserligen egde mycken krigserfarenhet, men som derstädes infunnit sig endast såsom åskådare eller frivillig. Till honom skickade Peter bud på bud med anhållan, att han måtte åtaga sig öfverbefälet; ty i denna vådliga belägenhet vågade tsaren icke lita på sina egna oerfarna fältherrar. De Croi nekade. Då kom tsaren midt i natten in i hans tält med samma begäran. De Croi anförde till ursäkt, att han icke kände ryssarnes hvarken språk, vanor, krigssätt eller befäl; — att detta folk hade mycken ovilja mot främlingar; — att deras generaler icke skulle lyda honom o. s. v. Det hjelpte ej. Tsaren bönföll och besvor, trugade och hotade, tills De Croi ändtligen måste gifva med sig. Sedan ett kort förhållningsbref blifvit för den nye befälhafvaren uppsatt, steg tsaren med ett par sina förnämsta gunstlingar till häst och red klockan tre om morgonen bort inåt Ryssland, öfvergifvande sin här just i det afgörande ögonblicket. Som skäl för denna resa, föregafs behofvet af ett snart samtal med konung August. Något sådant egde likväl då icke rum, och många hafva trott och tro ännu, att det var blott oro och räddhåga, som jagade bort den rysske sjelfherrskaren [1].

---

[1]) Detta är enligt en berättelse af general Allart, hvilken för tillfället var i ryssk tjenst och på stället närvarande; men blef under påföljande strid tagen till fånga. Hans uppgifter ha vanligtvis blifvit af svenskarna följda. Med

Nu stod De Croi qvar, såsom den der skulle anföra ryska hären och ansvara för dess öden. Men öfverbefälet visade honom genast ovilja, till och med olydnad. När svenskarna, såsom vi berättat, ställde sig i slagtordning, kunde De Croi icke tro, att, hvad han såg för sina ögon, var hela hären, utan blott dess förtraf. Han ville derföre utskicka 15,000 man för att afhålla dem från förskansningen och sjelf känna sig före; men ryska generalerna vägrade. När den af svenskarna erbjudna drabbningen således icke blef mottagen, drog sig Karl något tillbaka så, som förbemäldt är. Ryssarne trodde då, att ingen strid skulle den gången mer komma i fråga.

SLAGET VID NARWA.

Men på sagdan timme flögo de två raketerna i luften och under rop af: *med Guds hjelp*, skyndade

---

dem öfverensstämmer ock en berättelse, som vi funnit i Brokinds arkiv och är uppsatt af en fransman (Guiscard?) och på grund af De Croi's egna ord. Saken torde väl sålunda ega sin riktighet; ehuru flere ryska häfdatecknare velat undandölja denna fläck på den store tsarens minne. De förtiga nämligen nyss beskrifna nattliga uppträde och säga, att tsaren icke kunde föreställa sig, att Karl skulle så snart hinna till Narwa; — att tsaren derföre red bort för att påskynda en hop andra troppar; men ämnade sjelf komma tillbaka, innan Karl hunnit anlända. Denna sidas berättelser innehålla ock flere motsägelser. Somliga mena, att tsaren reste den 18, andra den 17, andra åter den 10 November. Några och deribland tsaren sjelf påstå, att han for bort för att samtala med konung August. Sedermera hafva andra ryska sidans häfdatecknare öfvergifvit denna åsigt och påstått, att det skedde för att påskynda ankomsten af 20,000 vid Pleskow lägrade ryssar. Det hela är ett motstycke till några svenskars bemödande att försvara Karl Gustafs anfall mot Danmark i Augusti 1658.

Siffrornas förklaring.

1. Narwa. 2. Iwanogorod. 3. Ryska löpgrafvar och batterier. 4. Ryska contravaldatjonslinien mot Narwa. 5. Ryska circumvallationslinien mot anfall utifrån. Mellan dessa båda linier låg Ryska hären. 6. Wepsekyle, med bro. 7. Joala. 8. Ryska rytteriet flyr vid slagets början. 9. Svenska högra flygeln under O. Vellingk och Knut Posse. 10. Svenska venstra flygeln under K. G. Rehnskiöld, och G. J. Maidel. 11. En särskild tropp under Karl, A. B. Horn och M. Stenbock. 12. Svenska artilleriet. 13. Ryssarnas flygt.

svenska hären framåt. Dagen hade förut varit klar och luften ren; men just som tropparna satte sig i rörelse, kom efter dem drifvande ett tjockt, men enstaka moln, och med så stark vind och så tätt snöglopp, att ryssarne, som hade detsamma midt i ögonen, icke kunde se framför sig trettio till fyratio steg. Några svenska generaler ville uppskjuta anfallet, tills ovädret gått förbi. *Nej*, sade konungen, *vi hafva föga ondt deraf, ty det ligger oss på ryggen. Men ryssarne, som hafva det i ansigtet, kunna icke se vårt antågande, än mindre, hur liten vår styrka är. Låtom oss derföre passa på det gynnande tillfället!* Man gjorde så och utgången bekräftade konungens ord. Ryssarne, som trott, att Karl dragit sig tillbaka, och som sedermera förblindades af det starka snögloppet, anade ingenting, förr än deras fiender voro på femtio steg nära vallarne. Då försvann snömolnet med ens, likasom det blifvit skickadt endast för att skydda och dölja svenskarnas antågande. Vid det åter frambrytande solskenet störtade dessa mot förskansningen. Grafvarne fylldes af medförda risknippen; vallarne bestegos; det svenska artilleriets kulor understödde anfallet; och rysska linien blef bruten och i oordning kastad åt sidorna. Inom en knapp fjerdedels timme hade allt detta blifvit verkställdt, hvarpå genom den så tillvägabragta öppningen svenska rytteriet störtade fram att understödja fotfolket.

De första minuterna hade väl ryssarne sökt försvara sina vallar och sina lif; dock under en bäfvande bestörtning öfver svenskarnes utomordentliga mod och alldeles underbara ankomst. De nyutskrifna rysska regementerna, utan erfarenhet och fältvana, kommo ock genast i oordning. De Croi och generalerna sökte hejda dem, men fåfängt. De sprungo som skrämda får om hvarandra, och det var nästan omöjligt att på något ställe få tillhopa tjugu man af samma regemente. En mängd ilade till vallarne, klättrade öfver dem för att på sidan om svenskarne fly undan och till skogs.

Men vid samma vallar mötte dem Karl sjelf i spetsen för drabanter och dragoner och jagade de olycklige tillbaka in i trängseln. I vild oordning störtade nu ryssarnes norra flygel ned emot bron vid Wepsekyle, och sökte med tillhjelp af densamma komma undan. Men trängseln och oordningen voro för stora; bryggan brast och en mängd ryssar, man säger 3000, funno sin graf i böljorna. Största delen af deras norra flygel måste således stanna qvar nere vid stranden, hafvande på ena sidan floden, på den andra svenskarna. Ännu var dock denna flygel så stark, att den, modig och väl anförd, kunnat göra Karl segren stridig. Ryska gardesregementerna, som här hade sin lägerplats, och voro mer öfvade och krigsvana, hejdade ock för någon stund det svenska anfallet, och generalerna gjorde allt möjligt för att ordna den öfriga förvirrade massan. Men nu frambröt den misstro, det hat, som ryssarne länge hyst mot alla utlänningar. Allmänt ropades, att olyckan komme *från tyskarnes förräderi, från dessa främlingar, som tsaren dragit sina landsmän öfver hufvudet.* Från ord gick det genast till handling. I förtviflan och förbittring började ryssarne nedhugga allt, hvad tyskt var, både män och qvinnor, utan att akta någon ordning, något befäl. Till och med vid De Croi's sida blefvo två hans betjenter nedstötta. Sjelfva öfverbefälhafvarens lif hotades. De Croi samt generalerna Lange och Allart jemnte några andra utlänningar höllo en kort rådplägning och funno säkrare, att som fångar lemna sig i svenskarnas hand, än att stanna qvar, utsatta för ryssarnas raseri. Beslutet var snart taget. Med adjutanter och betjening sprängde de öfver till svenska sidan och stötte der på Magnus Stenbock, åt hvilken de gåfvo sig tillfånga.

Den vid stranden instängda ryska norra flygeln började emellertid att i sin förtviflan göra häftigt motstånd. Af trossvagnar, tält m. m. uppfördes i hast en slags förskansning, hvarifrån ryssarna sköto och försva-

rade sig med ihärdighet och förbittring. Der föreföll nu häftigaste kampen under hela Narwa-slaget. Vid ljudet af de täta skotten, skyndade Karl till stället. För att undvika en hop likhögar, måste han göra en liten omväg; men under den hastiga ridten nedstörtade han oförsedt i ett moras eller en grop, så djup, att vattnet stod honom till halsen. Han kunde icke sjelf hjelpa sig upp igen. Men händelsevis följdes han af Axel Hård, hvilken lyckades att med handräckning af två finska soldater draga konungen ur träsket. Hästen, värjan och ena stöflen stannade dock qvar i gyttjan [1]. Men Karl kastade sig genast på en annan springare och fortsatte ridten, fastän genomblött af det November-kalla vattnet och med ena foten bar och under ridten snart sönderrifven af buskar och trädqvistar [2]. Så skyndade han fram till stridshvimlet. Kanske var det här, som han i halsen träffades af en förlupen kula, hvilken sedermera fanns afplattad mot den hårda halskragen. Kanske var det också här, som hans nya häst blef skjuten. En officer vid namn Hierta hoppade af sin och lemnade den i stället. Karl sprang genast upp i sadeln, sägande: *Jag ser, att fienderna vilja öfva mig i ridkonsten.*

Striden vid Wepsekyle-stranden fortfor ännu. Ryssarne kämpade med förtviflans mod, svenskarne med segerns; och så fortgick det ett par timmar och ända till sena mörkret. Svenskarne hade till största delen bortskjutit de tjugufyra skott, hvarje soldat medfört, och uppsökte nu nya ur döda fienders patronkök. Der några ryssar kunde i öppet handgemäng åtkommas, blefvo de af svenskarne nedhuggna, *såsom rå ved,* säger en af de tyska generalerna. Ett stort antal föllo, och likväl ville de återstående ännu icke gifva sig.

---

[1] Riksark. Acta histor. K. M. Posses bref.

[2] Posses bref i Riksarkivets Acta historica säga, att konungen, uppkommen ur dyn, genast tog på sig Axel Hårds stöflor och begagnade dem hela dagen, fast utan strumpor.

Emellertid fruktade Karl, att fiendernas södra vid Joala stående flygel skulle komma sina betryckta landsmän till hjelp. Han befallte derföre general-fälttygmästaren Sjöblad samt generalmajor Maidel och öfverste Magnus Stenbock att eröfra ett stort ryßkt batteri, som låg på en höjd, midt emellan båda flyglarna. Det skedde; hvarpå konungen lät en del af sina troppar, med stöd af dessa kanoner, intaga en ställning, som å ena sidan öppnade förbindelse med den belägrade staden, och å den andra afskar fiendens båda flyglar från hvarandra.` När ofvannämnde till Wepsekyle-stranden drifna ryssar sågo sig på detta sätt afstängda och lemnade till hjelplöst mål för svenskarnes vapen, förlorade de modet och skickade ett par officerare att begära förskoning. Men den ena bland dem blef skjuten och den andra kunde för det inbrytande mörkret icke hitta fram till sin bestämmelse.

Detta mörker blef slutligen så tjockt, att striden ej längre kunde fortsättas, och konungen lät gifva tecken till dess upphörande. En hvar sökte hvila, bäst han kunde, men ingen skulle få aflägsna sig. Karl med de ännu genomvåta kläderna gick till en vakteld, som gardessoldaterna uppgjort, och lade sig der på en kappa, som man utbredt öfver marken. Här och med hufvudet i knäet på en bland bussarna, tog han en kort och behöflig hvila.

Men svenskarnes belägenhet var ännu ganska vådlig. Af ryssarnas norra flygel qvarstod vid Wepsekyle-stranden en skara, som visserligen var bragt i oordning; men retad till förtviflådt motstånd och i antal måhända alla svenskarna ännu öfverlägsen. Ryssarnes södra eller Joala flygel hade deremot mindre deltagit i striden och utgjorde en ganska hotande styrka. Svenskarne sjelfva voro icke i bästa ordning. Vellingk skickade från sin flygel gardesregementet till konungens hjelp. Det stötte i skymningen på dalkarlarne. Endera troppen bar framför sig tagna ryska fanor. Den andra igenkände de fiendtliga fälttecknen

och gaf eld på de förmenta ryssarna[1]). En strid uppstod, som kostade mången käck krigare lifvet, innan misstaget upptäcktes. I början och medan striden varade, hade svenskarne, ehuru frusna och uthungrade, skyndat förbi de ryska tälten, utan att lockas till plundring. Alla främmande generaler talade med beundran om denna manstukt, denna starka pligtkänsla. Men när nattens mörker inträdde och dolde hvarje oordning, och när tecken till stridens afbrytande hade blifvit gifvet, då gjorde sig naturens högljudda fordringar gällande, och soldaterna rusade in i fiendernas tält, för att söka en länge saknad förfriskning. Den fanns ock i ymnigt mått, isynnerhet af brännvin. En icke ringa hop berusade sig till den grad, att befälet ansåg dem ej kunna ordnas och användas, icke ens till fångarnas bevakande. Om ryssarne nu gjort ett nytt anfall, hade utgången måhända blifvit helt annan. Men de visste icke, huru det stod till. De vid stranden instängda fruktade tvärtom att, när dagen frambröt, blifva utsatta för ett nytt och mördande anfall af öfverlägsna svenskar. Frampå qvällen afskickade derföre Dolghoruky några personer att underhandla om stillestånd eller aftåg. Man kom ej öfverens om villkoren, och ryska ombuden återvände till sin vapenborg. Men straxt derefter kommo i samma ärende Dolghoruky sjelf och Golowin. De anmäldes för Karl, der denne låg vid vaktelden. *Fort*, ropade han, *tag hit min häst, så att jag ser ut så ståtlig som möjligt, när jag ger dem företräde.* Snart satt han i sadeln, omgifven af några sina befälhafvare. Ryssarne fördes fram och lade med blottade hufvuden sina sablar framför Karl och begärde dagtinga. Öfverenskommelsen blef snart uppgjord. Ryssarne, utan kännedom af verkliga förhållandet, tyckte sig ej nog fort kunna komma undan; svenskarne, med kännedom af samma förhållande, tyckte sig ej nog fort kunna blifva af med dem.

---

[1]) Brokind. Drabant-officerens berättelse.

På Karls hållning och utseende kunde dock ingen gissa till hans tankar, ty han satt i sadeln lugn och stolt, såsom efter den fullständigaste seger. När ryssarne begärde tillbaka sina kanoner, sade han: *vi hafva redan tagit och ämna icke återlemna dem;* hvarpå ryssarne måste åtnöjas med sex små fältstycken, hvilka han liksom af nåd medgaf. För öfrigt skulle generalerna och öfverbefälet stanna som krigsfångar. Kanoner, fanor, standarer m. m. borde ock qvarlemnas; men alla tropparna genast öfver den snart upplagade bron tåga hem igen och med bibehållna vapen. *Jag medgifver detta sista*, sade Karl, *såsom en utmärkelse för den tapperhet, hvarmed folket försvarat sig.* Ryssarne antogo villkoren. Svenskarne skyndade sig att laga bron i ordning och redan klockan fyra följande morgon, långt innan dagsljuset hunnit visa verkliga belägenheten, tågade ryska flygeln öfver bron och skyndade hvar och en till sitt hem igen [1].

Vi hafva nu sett, huru det gick på norra sidan vid Wepsekyle. Vid ryska lägrets södra ända, åt Joala till, stodo mot hvarandra, på svenska sidan Vellingk och Posse, och på den ryska Weide, samt allra ytterst Scheremetjew med största delen af rytteriet. Redan vid första skotten flydde hela sistnämnde tropp och samm eller vadade öfver floden, lemnande fotfolket att på egen hand försvara sig. Det gjorde så ock, och tämligen tappert. Ingendera sidans bragder hafva dock blifvit så noga uppteckn ade här, som på andra flygeln, der konungen sjelf var tillstädes. Man känner blott ett och annat drag; t. ex. att en major Wulf i spetsen för 400 helsingar har med okuflig tapperhet försvarat sig mot en öfverlägsen fiende, och det så länge som hans bussar hade kulor och krut qvar. General Weide och flere hans öfverstar blefvo sårade; men vid dagens slut hade ingendera kunnat besegra den andra. Mot qvällen höll ryska befälet

[1]) Brokind. Tre serskilda berättelser om Narwa-slaget.

krigsråd. Man kände icke, huru det gått med flygeln vid Wepsekyle, men beslöt, att omgifva sig sjelf med nya förskansningar, för att möta morgondagens händelser. Genast på qvällen började arbetet med dessa fältverk. Men sednare på natten kom från furst Dolghoruky underrättelse om hans dagtingan och blifvande aftåg, samt befallning till general Weide att med sin flygel göra på samma sätt. Krigsråd sammankallades omigen. De främmande öfverstarna ville alldeles icke sträcka gevär för en underlägsen fiende, utan häldre våga ny strid. Men Weide, illa sårad, var i sig sjelf svag och föga erfaren; rysska befälet likaså; och man beslöt lyda Dolghorukys befallning. Tidigt om morgonen den 21 November skickade Weide till Vellingk ett bref af följande besynnerliga ordalag: »*Högvälborne och högtärade Herre! Emedan vi äro skiljda från hären och vilja försvara oss till sista blodsdroppan; men kunna vi erhålla för båda sidor billiga villkor, så vill jag emottaga desamma, blott de äro ädelmodiga. Jag väntar svar härå och förblifver*» m. m.

Underhandlingen öppnades genast. Som emellertid Karl redan blifvit af med hela den rysska Wepsekyle-flygeln, trodde han sig kunna mot den andra spänna fordringarna än högre. Några ville tillfångataga hela svärmen. Men han sade: *låt de bondlurkarna löpa!* De fingo således fritt aftåg, dock ej, som andra flygeln med bibehållna vapen. Dessa måste nedläggas. Frampå förmiddagen den 21 November uppfördes det märkvärdiga skådespelet.

Rysska styrkan, som här dagtingade, utgjorde vid pass 10 eller 12,000 man [1]), bland hvilka många voro väl beväpnade. Svenskarne, för hvilka de skulle sträcka gevär, voro, alla inberäknade, knappt 6000 och bland dessa ett stort antal rusiga, uttröttade och sjuka efter föregående dagars svåra medfart. För många felades kulor och krut. *Bland mina sexhundra dalkarlar,*

---

[1]) Några, till och med svenska, källor säga dock blott 6000.

skrifver Magnus Stenbock, *hade ingen ett enda skott qvar.* Men han bad dem likväl antaga en modig och stolt uppsyn, hvilket de väl ock för det mesta hade. Svenskarna uppställdes nu i en lång rad och på ett led, för att se ut som en stor här. Derpå började ryssarnes aftåg. Med blottade hufvud måste de från södra ändan af lägret vandra i en lång sträcka förbi svenskarne och inför dessas konung vördnadsfullt nedlägga sina fanor, standarer och vapen. Öfverbefälet blef taget till fånga; men den öfriga skaran fick fortsätta tåget åt Wepsekyle till och öfver dervarande bro. Det varade länge, innan alla hunnit förbi. Ingen jagade, ingen ens hotade dem; men så stor var skrämseln, att de vid bron trängde och skuffade hvarandra i vattnet, så att många hundra också nu derstädes drunknade.

NARWA-SLAGETS FÖLJDER.

Ryssarnes förlust i skjutna och drunknade uppgifves mycket olika, från 3000 till 22,000 man. Det rättaste torde vara 12,000. Fångna blefvo 9 generaler, 11 öfverstar, samt alla öfverstelöjtnanter och majorer [1]. De öfriga släpptes hem. För öfrigt fingo

---

[1]) Ryska öfverbefälets fångenskap har förorsakat många tvister, i både verkligheten och historien. Ryssarna ha påstått, att, vid dagtingandet efter slaget, Karl lofvade dem, så höga som låga, fritt aftåg; men att han, sedan de sträckt gevär, bröt löftet och behöll i fångenskap hela öfverbefälet till och med majorer; några säga äfven kaptener. Detta åberopades sedermera som skäl och försvar för den trolöshet, hvarmed tsaren längre fram åtskilliga gånger bröt de löften, han och hans befälhafvare gifvit åt dagtingande svenskar.

Dessa å sin sida neka alldeles till beskyllningen, och berätta vanligtvis uppträdet ungefär så, som här ofvan.

svenskarne 149 kanoner, 32 mörsare, 10,300 kanonkulor, 4,050 musköter, 397 tunnor krut och 146 fanor jemnte en mängd standarer och dragonvimplar, samt krigskassan, utgörande 262,000 ecûs. Allt bytet sammanräknades till ett värde af tre millioner sexhundra

---

Att bestämdt slita tvisten är nu mera svårt, kanske omöjligt. Vid ryssarnas Narwa-dagtingan tyckes man ej hafva gifvit sig tid att uppsätta någon skriftlig öfverenskommelse *). Hvad mundtligen uppgjordes, derom äro berättelserna olika. Ryssarnas påstående ha vi sett; svenskarnas vanliga likaså. Dock finnas andra och af annat innehåll. Somliga, och deribland Karl sjelf, säga, att alla ryssar gåfvo sig på nåd och onäd, och att Karl derföre hade rättighet behålla eller lössläppa dem, hvilketdera han ville. Andra säga, att enligt dagtingningsvillkoren, skulle blott manskapet få fritt aftåg, men öfverbefälet blifva krigsfångar. Andra åter, att ryska Wepsekyle-flygelns öfverbefäl, Dolghoruky, Golowin m. m. erhöll, på lika sätt som soldaterna, tillåtelse att gå hem; men att dessa herrar dröjde några timmar; och att då svenskarna under tiden icke funno så stor krigskassa, som man väntat, blef samma öfverbefäl qvarhållet, som gisslan eller till straff; ty man trodde att de gömt eller undansnillat medlen.

Så lyda de olika förklaringarna. Hvem har rätt? Misstänkt å svenskarnas sida är, att olika berättelser uppgifvas, hvilket ej bort vara händelsen, om deras sak varit enkel och klar. Misstänkt å ryssarnas sida är, att några klagomål öfver fredsbrott icke hördes af, förr än långt efteråt, då de framkommo såsom ursäkter för de löftesbrott, tsaren då tillät sig. Måhända har ingendera haft rätt reda på saken. Möjligt är, att i mörkret, villervallan, och den ömsesidiga brådskan, villkoren antingen icke blifvit ordentligt uppgjorda, eller ock af ena eller andra sidan missförstådda; måhända ock af generalerna aldrig åt det andra öfverbefälet eller åt den andra flygeln ordentligt meddelade. Det löftesbrott, för hvilket man här anklagade Karl, var i alla fall blott ett, och detta är ovisst, obevist. De löftesbrott, Peter sedermera med åberopande deraf begick, voro många, grofva och ovedersägliga.

*) Åtminstone hafva vi hvarken sett eller hört talas om någon sådan.

tusen livres[1]). Tillgången på tagna hästar var så stor, att svenska soldaterna sålde dem sinsemellan för en daler silfvermynt stycket. Dagarne efter slaget togos vid Waschnarwa 150 ryska från Peipus kommande båtar, lastade med krigs- och munförråder.

De undsluppna ryssarne skyndade åt Pleskow eller Nowgorod till. Vid Augdow mötte dem tsar Peter i spetsen för 30,000 man. Tillsammans med flyktingarne hade han således inom kort återigen vid pass 50,000 man under sina fanor. Likväl vågade han icke angripa de svenska 6000; så stor fruktan hade dessa injagat, dels genom sitt okufliga mod och sin oemotståndliga tapperhet, dels ock derföre, att ryssarne fullt och fast trodde, att det var genom trolleri, som svenskarna vunnit en eljest oförklarlig seger. En sådan deras öfvertygelse uppenbarar sig tydligt i den krigsbön, som nu nedskrefs för att sedermera i ryska kyrkorna läsas. Den innehöll följande till skyddshelgonet riktade ord: *O, du store, oändligt mägtige S:t Nikolaus! Genom hvilken synd hafva vi under våra offer, knäfall och tacksägelser förolämpat dig, efter du så öfvergifvit oss. Vi hade anropat dig om hjelp mot dessa förfärliga, rasande och oemotståndliga förstörare; då de såsom lejon eller björnar, från hvilka man tagit deras ungar, kastat sig öfver oss, skrämt, sårat och dödat oss till tusental; oss, som dock äro ditt folk. Detta har ej kunnat ske utan svartkonst och trolldom. Derföre bedje vi dig, store S:t Niklas, att bära vår fana och vara vår kämpe och befria oss från denna svärm af trollkarlar, jaga dem långt från våra gränsor, och gifva dem deras förtjenta lön.*

Tsaren sjelf blef vid underrättelsen om slagets utgång mycket bestört och satt en stund tigande och med nedböjdt hufvud. Men snart lugnade han sig; erkände de begångna felen; och gladdes åt att hafva återfått så stor del af sin här: I afseende på striden

[1]) Fr. minist. br. d. 19 Jan. 1701.

sade han: *jag vet nog, att svenskarne skola ännu många gånger slå oss; men slutligen skola vi lära oss, att slå dem.* Han gaf rikliga belöningar åt de gardesregementer, som vid Wepsekyle utmärkt sig genom tappert motstånd. För utlänningarna sökte han dölja nederlagets vidd och nesa. Hans sändebud i Holland påstod, att ryssarne förlorat endast 3000 man, och att de frivilligt öfvergåfvo belägringen m. m., hvilket allt gaf svenska motförfattare anledning till bittert skämt och dräpande vederläggning.

Svenskarnes förlust utgjorde 667 döda, 1,247 sårade. Troppar och befälhafvare hade visat en utomordentlig tapperhet. Karl var förtjust. *Det finnes,* utropade han, *i hela verlden icke ett folk, som i tapperhet och ordning kan med svenskarna jemnföras.* Alla hade utmärkt sig. Gardet samt vermlänningar och dalkarlar, hvilka på hvar sin sida gingo i spetsen, hade lidit mest och förlorat hvardera omkring 100 döda och 200 sårade. Sjelfva Karl Piper, fast ej krigare, deltog modigt i striden. Arvid Horn med drabanterna följde konungen öfverallt och fick under handgemänget sin värja afbruten; Karl skänkte honom genast en annan i stället. Magnus Stenbock vann många utmärkelser. Det var han, som hade den lyckan att få tillfångataga ryska öfverbefälhafvaren De Croi och dennes åtföljande generaler; — likaså att bidraga till eröfrandet af det ryska batteri, som skiljde båda flyglarne åt; — ja, i allmänhet att segrande deltaga i hela striden; hvilket allt bevittnades af hans blödande sår och af hans kort derpå vunna befordran till generalmajor. Rehnskiöld inlade mycken ära icke blott genom sin tapperhet, utan ock genom det förstånd, hvarmed han ordnade och ledde allt. Han grundlade här de stora förhoppningar och det höga anseende, som sedermera vid Fraustadt och i polska fälttågen bekräftades.

Största äran tillföll dock konungen sjelf. Man beundrade den *skarpsinnighet*, hvarmed han insåg vigten af att så fort som möjligt öfverraska ryssarna; den *själsnärvaro*, hvarmed han begagnade hvarje tillfälle; det alldeles utomordentliga *mod*, hvarmed han först fattade beslutet om Narwa-tåget och sedermera ledde utförandet; — detta allt hos en yngling af blott 18 år. Dertill kom en oskrymtad *gudsfruktan*. Vid intåget i det befriade Narwa var hans första handling att besöka kyrkan och der med böjda knän inför härarnes konung nedlägga sin tacksägelse; — sedan *mildheten;* det fångna ryska öfverbefälet blef med skonsamhet behandladt. Som de förlorat alla sina penningar, skänkte dem konungen icke obetydliga summor; åt De Croi till och med 1000 dukater; — slutligen *blygsamheten*. I den segertidning, som till Stockholm hemskickades, utströk Karl med egen hand hvarje ord, som kunde tydas till beröm för honom sjelf eller till gäckeri mot de öfvervunna. En så förvånande seger och en så både ung och vördnadsvärd segerhjelte hade verlden knappast sett, och Karl den tolfte blef med ens föremål för hela Europas uppmärksamhet, beundran och kärlek. Svenskarnes eröfringslystnad och oupphörliga framgångar hade mot dem, såsom förut är sagdt, retat allmänna sinnesstämningen. Nu vände sig bladet. Orättvisan af de förenade magternas sak; lömskheten i det sätt, hvarpå förbundet blifvit ingånget och kriget begynt; det mod och den öppna beslutsamhet, hvarmed svenskarne och deras konung framträdde; allt detta stämde sinnena till Sverges fördel. Dertill kom jemnförelsen mellan beherrskarne sjelfva. Å ena sidan stodo tsar Peter och konungarna August och Fredrik, alla tre mer eller mindre utsväfvande i sina seder och trolösa i sina förbindelser; de två sednare tillika på barnslig hofgrannlåt bortslösande sina undersåters med svett och möda förvärfvade tillgångar. Å andra sidan den adertonårige Svea-konungen, gudfruktig, tarflig, beslutsam och ordhållig, med ett mod,

som icke kände några faror, och med seder, som icke hade någon fläck. Slutsatsen af en sådan jemnförelse kunde icke blifva tvifvelaktig. Öfver hela Europa gick ett allmänt rop af förvåning och beundran. I nästan alla länder och på alla språk sjöngo skalderna hans ära. Man skulle ensamt af sådana dikter kunna samla en dryg bok. Icke blott det förgängliga papperet, utan äfven den hårda metallen måste mottaga intrycken af allmänhetens förtjusning. Flere skådepenningar utkommo. På den ena sågs Karl den tolfte framför det belägrade Narwa rida öfver slagna fiender; inskriften var: *Superant superata fidem* [1]). På en annan såg man segren slå under sig trenne fiender och deröfver lästes orden: *tandem bona causa triumphat* [2]). En tredje anspelade på hvad, som hände apostèln Petrus sedan Frälsaren blifvit förd inför Pilatus. Ena sidan visade tsar Peter uti sitt tält, värmande sig vid elden från några mörsare, som kastade bomber in i det belägrade Narwa; öfver stod att läsa: *och Petrus satt och värmde sig.* På andra sidan sågos en hop från Narwa flyende ryssar och främst bland dem Peter med bortkastadt svärd, fallande tsarmössa och näsduken för ögonen. Deröfver lästes: *och Petrus gick bort och gret bitterliga.*

Till och med fienderna uttryckte sin vördnad för Karl och ovilja mot tsar Peter. Rysska kammarherren Chilkou, hvilken sommaren 1700 blifvit skickad till Sverge för att med falska fredslöften föra Karl bakom ljuset, tyckes hafva varit bedragen och sjelf trott på de ord han å tsarens vägnar frambar. Det var en Trubetskoi, som öfvertalat honom till nämnde beskickning. När nu kriget utbröt tvärtemot de af Chilkou gifna försäkringarne, blef denne sednare både bestört och harmsen, serdeles mot Trubetskoi. När han sedermera fick höra, att sistnämnde herre blifvit vid

---

[1]) Det sanna öfvergår det sannolika.
[2]) Det goda segra skall till slut.

Narwa tagen och skulle komma till Sverge, sade han: *min fångenskap blir mig hädanefter mindre svår, sedan samma öde träffat den olycklige man, som ålaggt mig ett så vanhederligt uppdrag och det hos en furste, hvilken ärligt och godtroget litade på mina ord.*

Vi hafva sett den utomordentliga ryktbarhet och den lysande ära, som segern vid Narwa gaf åt Karl den tolftes person och namn. Men just vid samma tid och till en del i följe af just samma seger, begynte hos honom framsticka ett och annat, som något afkylde tillgifvenheten hos dem, som stodo nog nära för att upptäcka åtskilliga för mängden ännu osynliga drag. Som sådana mörka punkter räkna vi en mer och mer växande sjelfrådighet, envishet; likaså en kärlek för striden endast för stridens skull, samt en viss känslolöshet för dess blodiga ohyggligheter, någon gång ock för soldaternas lidanden. Se här utdrag ur några bref, skrifna dagarna efter slaget. Axel Sparre berättar, *huru han tyvärr anlände för sent för att få deltaga i striden; men huru Karl förde honom sedermera öfver hela fältet och visade alla de ställen, der något märkligt förefallit, och sade konungen dervid bland annat: »det är ingen glädje att slåss mot ryssen; ty han »står icke som andra, utan springer sin väg. Om ström- »men varit tillfrusen, hade vi knappt fått död på någon »enda bland dem. Men,* tillade Karl, *största lusten var, »när ryssarna kommo på bron och den gick sönder. »Det såg ut, som när Farao kom i Röda hafvet. Öf- »verallt uppstucko ur vattnet hästar samt menniskohuf- »vuden, armar och ben, och svenskarne sköto efter dem »som efter änder.»* — Den sedermera ryktbare fälttygmästaren Karl Cronstedt skref just i dessa dagar: *vi hafva en konung, som så starkt förtröstar på Guds bistånd, att han icke fruktar med 4000 man gå emot 60,000. — — — Nu lär resan gälla Pleskow, men Gud tröste oss för ett sådant tåg! Jag fruktar, att folket kommer dervid att helt och hållet förgås af köld.* Ett par veckor efter slaget, skref Magnus Sten-

bock: *konungen vill nu ej tänka på annat än krig. Han bryr sig ej mer om att rådfråga någon menniska; och det tyckes, som Gud ensam ingifver honom, hvad han skall företaga. Piper är ytterst ledsen att se vigtiga angelägenheter afgöras utan föregående öfverläggning; och här går så underligt till, att jag ej törs förtro det åt pennan.* Två veckor sednare skrifver han om ett bland vintertågen: *vid anfallet mot Augdow* (nyårstiden 1701) *måste svenskarna tillbringa fem nätter under bar himmel. Sista natten fröso tre personer ihjel och åttatio officerare och soldater miste händer och fötter och de öfriga blefvo så stela, att de icke kunde handtera geväret. Det är att beklaga, att man utan föregående rådslag anbefaller sådana tåg i en sådan årstid. Af hela min tropp äro knappt ett hundra man friska* [1]). En tredje krigare, Karl Magnus Posse, slutligen öfverste för konungens garde och fången vid Pultava, skref år 1700 i December följande: *oaktadt köld, brist och vatten i hyttorna, vill konungen likväl icke släppa oss i vinterqvarter. Jag tror, att, om han också hade blott 800 man, så skulle han med dem gå in i Ryssland utan att besinna, hvad folket hade att lefva af. Ej heller aktar han så mycket som en lus, om någon blir skjuten; och beklagar aldrig en dylik händelse. Se sådan är vår konung till sinnes, och jag förutser derföre, huru det slutligen kommer att gå med oss* [2]).

Hvad som dock väckte mesta oron var, att Karl, efter det lyckade Narwa-tåget, hvilket han emot de flesta generalernas varningar företagit, fattade för så väl andras råd som för ryssarnas krigsduglighet ett så djupt förakt, att han ej mer brydde sig om de förra, eller ville mot de sednare iakttaga några försigtighetsmått.

---

[1]) Thorsjö Ark. Bref från Magnus Stenbock till Bengt Oxenstierna den 24 Dec. 1700 och 9 Jan. 1701.

[2]) Riksark. Acta hist. Karl Magnus Posses bref.

Vid denna tid började ock mer och mer framskymta Karls föresats att ej sluta fred med August, förr än denne blifvit afsatt.

Så, vid foten af Karls rikaste och skönaste lager, visade sig redan nu första brodden till hans och Sverges blifvande olyckor.

VINTERQVARTERET — 1700—1701.

Huru skulle nu den stora och lysande segern bäst begagnas? Piper, Wrede, Otto Vellingk, Stenbock och troligtvis många andra ville, att Karl skulle antaga fredsanbuden från konung August, men deremot så kraftigt och fort som möjligt förfölja de flyende och uppskrämda ryssarne, taga vinterqvarter i deras land, föda hären på deras bekostnad, samt underblåsa det myckna missnöje, som bland dem förefanns; dels hos de nyss kufvade Strelitzerna; dels hos prinsessan Sofia och hennes anhängare; dels hos hela det till främmande seder tvungna folket. På så sätt skulle man måhända kunna bland dem tillvägabringa stora inre oroligheter och dervid, såsom fordom under demetriska upproren, tvinga sig till fördelar, som än mer ökade Sverges trygghet åt den sidan och kanske för alltid tvingade ryska väldet att vända sig åt Svarta hafvet till. Tsaren fruktade mycket, att Karl skulle taga saken på detta sätt, och han sökte genom stora rustningar i trakten af Pleskow sätta sig i stånd att möta det väntade anfallet.

I början tycktes konungen sjelf gilla en sådan åsigt. Genom utfärdade skyddsbref förbjöd han sina troppar att härja ryska gränslandet; *ty*, sade han, *den snart inbrytande svenska hären skulle då icke kunna derstädes finna något uppehälle.*

Denna plan blef dock snart öfvergifven. Som förnämsta orsaken dertill anföres Karls häftiga ovilja

mot August. Dertill kom hans djupa förakt för ryssarne, grundadt på deras uppförande i Narwa-slaget. Karl ansåg sig säker om att kunna lätt och när som hälst krossa denna i hans ögon föraktliga fiende, och trodde sig för dess tyglande icke behöfva qvarlemna mer än några tusen man. Med den öfriga hären ville han tåga bort och straffa den menediske och hatade konung August. Ett krig i Ryssland hade dessutom för soldater och befäl föga lockelser. Kallt luftstreck och fattiga innevånare lofvade stora mödor och försakelser, men ringa byte. Det är troligt, att många hafva sjelfve sett och för konungen framställt saken från den sidan; och det omtalas äfven, huru åtskilliga herrar uppeggat hans hämndkänsla mot konung August, och förespeglat hans ärelystnad glansen af en snar och stor seger också öfver denna, den tredje fienden. Ehvad nu orsaken var; Karl beslöt inom kort att stanna i Liffland och att nästa vår vända sig mot August. I sammanhang härmed ordnades för stundande vintertid både qvarter, besättningar och ströftåg. I trakten af Ladoga och Newa ställdes Kronhiort med några finska regementen. Karl sjelf med Rehnskiöld, Stenbock och Narwa-besättningen under Rudolf Horn skulle skydda Est- och Ingermanland; Schlippenbach likaledes Liffland. Från alla tre hållen inbröt man flere gånger inom ryska gränsen, och nu mera med full frihet att härja landet, hvilket ock skedde. I det hela kunde dock ingenting serdeles vinnas. Svenskarne upprätthöllo väl ryktet om sin personliga tapperhet. Men vintren blef ovanligt både kall och snörik; och de utsända partierna kommo aldrig tillbaka utan att hafva lidit svåra förluster, icke mot ryssarna, utan mot den ryska kölden. Derjemnte antog kriget redan nu ett vildt och omenskligt skaplynne. Ryssarne hade börjat detsamma med förfärliga härjningar. En gång föste de stora skaror landtfolk in uti en trädkyrka och brände sedermera upp både den och menniskor-

na[1]). Svenskarna lönade med ungefär samma mynt. De fleste deras infall i Ryssland utmärktes af svåra ödeläggelser, och dervid sågos ofta långa rader karelska bönder, som med slädar och hästar frivilligt följde med för att så mycket möjligt taga del i plundrandet och taga vara på rofvet. På ett enda ströftåg i slutet af Mars skall Schlippenbach hafva uppbränt öfver tusen ryssaka byar; Kronhiort under loppet af Februari månad likaledes ej mindre än 1500; och här och der såg man ryssarna hällre låta sig innebrännas än tillfångatagas.

Konungens eget vinterqvarter erinrar om fadrens vanor. Han hade kunnat välja någon af de betydliga städerna Narwa, Revel, Riga eller Pernau med sin högskola. Han valde ingendera, utan en obetydlig, något förfallen adelsborg, benämnd Lais, hvilken låg norr om Dorpt och tillhörde Flemingarna. Vi hafva icke funnit, att han en enda gång under vintren besökte någon af de nämnde städerna eller undersökte dervarande förvaltningar och ämbetsverk. Till och med till Dorpt kom han icke förr än den 29 Maj; och det, ehuru afståndet från Lais var måhända icke tre svenska mil, och Karl esomoftast under sina besök hos regementerna tillryggalade mycket längre vägar.

Högqvarterets lefnadssätt var muntert nog. Den adertonårige konungen med sina krigsbussar hoppade lustigt omkring i julhalmen och roade sig med jagter, krigiska lekar och bevistande af bondbröllop. Magnus Stenbock var själen i alla dessa nöjen. På konungens namnsdag den 28 Januari tillställde han först på morgonen en stor jagt och på eftermiddagen ett värdskap, hvartill han sjelf ordnat och skrifvit alla prydnader och verser. Man såg der Svea glädjetempel med allehanda sinnbilder och inskrifter; t. ex. ett herrligt frukttäd: det var Svea rike; mot detsamma kommo tvänne foglar, den polska hvita och ryska svarta

[1]) Dansk. minist. br. d. 29 Dec. 1701

örnen; — de ville borttaga trädets frukt, men vid stammen hvilade ett lejon, som grep den svarta örnen i vingen med sådan kraft, att många fjedrar lossnade, och den hvita flydde skrämd tillbaka. På en annan tafla sågs ett lejon, som öppnade en rottfälla, hvarur stora skaror möss bortsprungo, under det lejonet sade: *ite, nuntiate Petro!* [1]). — I Mars månad ordnade Stenbock en annan förlustelse. Han lät sina dalkarlar uppföra en stor fästning med inneliggande citadell och rum för en stad, alltsammans af snö och efter konstens reglor. Öfver fästningen, den kallades Slappstad, och dess 380 man fördes befälet af Axel Sparre; och öfver citadellet, det kallades Bullersborg, af öfverstlöjtnant Roos, och öfver de angripande af Magnus Stenbock. Man genomgick i korthet alla vid en vanlig belägring förefallande rörelser. Slutligen blef Slappstad taget genom stormning och Bullersborg genom dagtingan, hvarpå Stenbock gaf en präktig middagsmåltid i en stor af granris uppförd byggnad. Afsigten med alltsammans var icke blott att roa konungen, utan ock att visa honom vådorna af allt för djerfva företag, och tillika fästa hans uppmärksamhet på vigten och värdet af ett väl ordnadt fotfolk [2]).

Sina mesta stunder använde Karl icke till arbete med regeringsärenderna, ty för sådant visade han denna tid föga benägenhet, utan till krigiska planer och sysselsättningar. Nästan hvarenda dag red han omkring, besökande soldaternas qvarter, äfven de mest aflägsna. Några påstå, att han dervid med faderlig uppmärksamhet vakade öfver ordningens upprätthållande och soldaternas vård. Enligt andra, tyckes han vid nämnde besök förnämligast hafva sysselsatt sig

---

[1]) Går och säger Petrus, hvad i hafven sett.

[2]) Thorsjö Ark. M. Stenbock till B. Oxenstierna d. 1 Mars 1701.

Nordin. Hist. reg. Carol. XII. Relation om attacken af Slappstad.

med mönstrande och drillning. Det befinnes ock, att tropparna, som ej fingo taga qvarter i städerna, hafva lidit mycket i följe af dåliga qvarter samt brist på munförråd, foder, ved och hospital; och detta under en vinter, hvars köld genomträngde alla väggar, och hvars snödrifvor stängde alla vägar. Många fröso, andra hungrade ihjel och snart utbredde sig svåra och smittsamma sjukdomar [1]). Karl befallte afhjelpa olägenheterna, men med föga framgång. Farsoten bortryckte slägtingen pfaltsgrefven Adolf Johan från hans sida och betjeningen nära nog i hans egna rum. Bland tropparna härjade den våldsamt. Af dalkarlarne dogo 270, af westmanländningarne 400 [2]), och vid vårens ankomst var icke hälften, några säga blott en tredjedel af hären i tjenstbart skick.

Svåraste förebråelsen drabbade härvid Anders Lagercrona, åt hvilken konungen anförtrott härens vård. Denne utskref väl tryckande gerder af hästar, vagnar, skor, hö, kreatur, säd, bröd m. m., hvilket allt togs med våld, då det ej lemnades med godo. Landet blef utsuget; men soldaterna ej hjelpta. Orsaken sade man var Lagercronas både egennytta och försumlighet.

Som emellertid staten icke mägtade anskaffa hvarken lön, föda eller kläder, begynte soldater och till och med befäl att från landets barn taga med våld, hvad som behöfdes. Nöden var plundringens både orsak och ursäkt.

Innevånarne, på så oförmodadt sätt af svenskarna sjelfva utplundrade, tänkte i sin förtviflan på uppror. De harmades så mycket mer, som man tyckte, att efter den stora Narwa-segern hade konungen gerna kunnat i det närbelägna Ryssland taga vinterqvarter, och skona sina egna landskap från en så svår börda. Den ovilja, som Karl den elftes reduktion hade bland Liff- och Estlands högre samhällsklasser redan förut

---

1) Fr. minist. br. d. 9 Febr. 1701.
2) Dansk. minist. br. d. 16 Mars 1701.

mot svenskarne förorsakat, blef genom detta Karl den tolftes vinterqvarter utbredt äfven till den fattigare befolkningen.

SEXTONDE KAPITLET.

KRIGET MOT KONUNG AUGUST ÅR 1700.

Den tredje fiende, som uppträdde mot Karl den tolfte, var August, kurfurste af Sachsen och konung af Polen; och tillika Karls syskonbarn på möderne, men honom mycket olik. August egde väl en högst ovanlig kroppsstyrka, kunnande med blotta händerna hopböja eller utdraga en hästsko. Han hade ock deltagit i några fälttåg och var derföre i egen inbillning och smickrares mun en utmärkt krigare. I sjelfva verket hade han likväl icke ådagalaggt någon högre grad af skicklighet eller mod, men deremot så mycket mer trolöshet, lättsinne, osedlighet, slöseri samt praktlystnad och barnslig fåfänga. Ursprungligen kurfurste öfver det rika och lugna Sachsen, ville han blifva också konung. Polens tron var för tillfället ledig. En fransk prins af Conti hade med 2,225,000 livres mutat en stor del af landets röstegande innevånare. De hade gifvit sina löften och Conti troddes med säkerhet blifva utsedd till konung. Då, och kort förr än valet skulle ske, framträdde såsom tronfriare också nyssnämnde kurfurste August, samt började utdela än rikare skänker. Dessa verkade mest, varande de största och de sista, hvarföre ock August fick de flesta rösterna. I följe af denna valstrid hade han dock sedermera alltid emot sig ett betydligt polskt parti, bebestående af dem, som förblifvit prinsen af Conti trogna, anförde af den mägtige rikserkebiskopen i Posen, kardinalen Mikael Radziejowsky.

Kort efter detta val ingick August i det omtalade stora förbundet mot Sverge. Driffjedrarna dertill voro lättsinnighet och fåfänga samt hoppet om segrar och eröfringar; derjemnte också den planen, att under sådan förevändning få i Polen underhålla en hop sachsiska troppar och sedermera med tillhjelp af dem och af den krigsära, som skulle vinnas, genomdrifva en statshvälfning till utvidgande af konungamagten. Dessa hans inbillningar uppkittlades af både tsar Peter och af Patkull, hvilken sednare blifvit tillkallad och ville iakttaga lägenheten att på Sverge och på Karl den tolfte hämnas de orättvisor, han af Karl den elfte lidit.

Hvad som mycket uppmuntrade August till ifrågavarande anfall, var det allmänna missnöje, som Liff- och Estlands adel och tyska borgerskap hyste mot Sverge för reduktionens skull. Knappt hade det blifvit bekant, att Patkull vistades i Dresden; och knappt hade en och annan gissat till, hvad der stämplades, förr än redan i Februari månad 1699 några missnöjda liffländare hemligt skickade honom bref med uppmaning att arbeta till deras befriande från svenskarna; — med löfte om bistånd; man skall till och med hafva utfäst sig till 24,000 man; — och slutligen med välsignelser öfver hans förehafvande. Patkull sände då tvänne hemliga underhandlare, en Smoll och en Löwenwolde, hvilka, den ene i Estland, den andre i Liffland, foro omkring på godsen, värfvade anhängare och skaffade underskrifter på en uppsats, i hvilken man inkallade polska konungen i landet. Redan i Augusti 1699 lär den, försedd med många namn, blifvit återsänd till Patkull, och här och hvar hörde man i tvetydiga men hotande ord omtalas, huru främmande troppar snart kunde komma in i Liffland; — huru svenska herraväldet derstädes varat i nära hundra år, men torde dock nu lida till slut, o. s. v. Äfven bland det tyska borgerskapet herrskade samma sinnesstämning, i synnerhet i de större städerna. August hade ock lofvat Riga att under hans spira få mindre skatter

men större friheter, ungefär såsom Danzig. Många dervarande borgare tyckas ock hafva undertecknat en skrift i samma anda som adelns och skickat den till polska hofvet. Det säges till och med, att liffländarne dit affärdat egna ombud för att uppmuntra August och äfven för att med en betydlig penningsumma vinna kardinalen Radziejowsky för ifrågavarande plan.

Utförandet hade sina svårigheter. Öfver Sachsen och dess troppar kunde August visserligen sjelfrådigt bestämma; men i Polen icke utan riksdagens medgifvande använda ett enda regemente; ej heller dit inskicka sina sachsare. Om åter kriget mot Sverge blefve på polsk riksdag föreslaget, kunde det lätt möta hinder och skulle i alla händelser blifva i förtid bekant. Sistnämnde olägenheter ville August nödvändigt undvika; tillkallade derföre Radziejowsky samt några andra mägtiga polska herrar och meddelade dem enskildt och i tysthet den plan, som var i fråga. Några varnade väl för svårigheterna; ty de hade i friskt minne Karl Gustafs och svenskarnes tapperhet. Men de mindes ock det sätt, hvarpå samme konung angripit och behandlat dem. Detta, jemnte hoppet om Lifflands återvinnande, stämde de flesta för bifall; dock, som sagdt är, alltsammans blott enskildt och med villkor, att polska folket icke skulle i striden inblandas, åtminstone icke i början.

Planen uppgjordes på följande sätt. Flere sachsiska regementer skulle skickas till Lithauen och mot kurländska gränsen, under förevändning, dels att förbättra hamnen i Polangen, dels att till frid och enighet tvinga de tvistande lithauiska partierna. Sedan vintren i December 1699 islaggt alla vattendrag, skulle dessa sachsare helt oförmodadt infalla i Liffland och söka öfver den frusna Düna-strömmen öfverraska och borttaga Riga. Om detta lyckades, trodde man, att polackarne, lockade af en så vigtig framgång, skulle besluta sig att deltaga i kriget. Utförlig plan för hela brag-

den hade blifvit uppgjord af Patkull, som noga kände ortens alla förhållanden.

Det var ej lätt att för svenskarne dölja så många stämplingar. Karl den tolftes sändebud i Dresden var vid den tiden Maurits Vellingk, en man, utmärkt för serdeles slughet i bedrifvandet af dylika underhandlingar, och som i början äfven misstänkte, hvad som var å färde. Det var denne, som först och främst skulle föras bakom ljuset. August gick härutinnan tillväga med slughet, med bakslughet. Han låtsade hysa för Vellingk ett obegränsadt förtroende, rådfrågade honom i alla vigtigare ärender, så in- som utrikes, och gaf sig sken af att vilja taga honom till förste minister. Sachsiska gunstlingen grefve Fleming låtsade ock för Vellingk en serdeles brinnande vänskap, och man såg dem esomoftast tillsammans. August föreslog ett nära förbund emellan sig och Karl; men, sade han, det bör hållas mycket hemligt; och underhandlingarna alltså föras om natten för att icke af Danmarks och Rysslands sändebud upptäckas. Den sluge Vellingk blef bedragen. Troende på de skenfagra orden, smög han sig den ena natten efter den andra till utsatt mötesplats, der man prutade och underhandlade om det föresjeglade förbundet. Det afslutades till och med, och Vellingk var både glad och stolt öfver att hafva kunnat genomdrifva en, som han trodde, för Sverge så nyttig sak. Men just vid samma tid hade August, under andra nattliga sammanträden, låtit med Danmark och Ryssland uppgöra det mot Sverge riktade förbund, som vi ofta omtalat, och som snart satte sig i verksamhet.

För att på samma sätt insöfva hofvet i Stockholm, ditskickades en polsk herre, vid namn Galecki, med försäkringar om orubblig vänskap.

Dessa stämplingar lyckades till en del, men icke helt och hållet. General-guvernören i Riga, Erik Dahlberg, misstänkte åtskilligt; t. ex. tsar Peters besök 1697 i samma stad och de granskande vandringar,

denne då ville låta anställa kring fästningsverken; likaså de troppar, som samlades, sachsare i Lithauen, ryssar kring Nowgorod. Svenska sändebudet i Warschau, han hette Wachslager, anade äfven oråd, och gaf Dahlberg några varningar. Sådana kommo ock från hertiginnan af Kurland, hvilken i strid mot andra af sin slägt var svenskarne bevågen. Dahlbergs misstankar ökades. Han meddelade dem åt hofvet i Stockholm och förbättrade sjelf Rigas fästningsverk samt iakttog flera andra försigtighetsmått. Sachsarne hade bestämt sitt inbrott till juldagarna för att under då rådande glädje och bekymmerslöshet lättare kunna öfverraska och intaga staden. Vid ryktet om Dahlbergs anordningar, öfvergåfvo de förslaget för den gången.

Men i Februari 1700 skulle det verkställas; och på följande vis.

Under återresan från Moskwa tog sachsiska sändebudet general Carlowitz sin väg genom Riga. Han sade sig då komma snart tillbaka och begärde och erhöll Dahlbergs tillåtelse, att packvagnarne skulle dervid fritt insläppas i staden. Tidpunkten för denna så kallade återresa valdes mot medlet af Februari, då kärr och floder voro frusna och således i stället för de omtalade vagnarna stora slädar kunde användas. På dessa lades en hop raska grenadierer, hvarjemnte man instufvade åtskilliga vid ett hastigt anfall behöfliga vapen. Alltsammans öfverhöljdes med halm och täcken, så att innehållet ej kunde ses. Ett stycke bakom dessa slädar framsmögo 80 dragoner och på längre afstånd en större sachsisk tropp och sist hela hären. Meningen var, att slädarne skulle vid ankomsten till Riga säga sig vara de packvagnar, för hvilka Dahlberg beviljat fritt intåg; och att, när man för dem öppnat porten, skulle grenadiererna rusa upp och bemägtiga sig densamma, hvarpå de bakom smygande 80 dragonerna skulle skynda fram och understödja dem, tills den större troppen slutligen hunnit anlända, då man hoppades lätt nog eröfra hela staden.

Men, som sagdt är, Dahlberg hade länge anat oråd, och utsatt förposter åt kurländska sidan till. Litet förr, än de försåtliga slädarne anlände, fick en sådan fältvakt spaning om deras verkliga innehåll. Vid ankomsten till samma vakt blefvo de derföre undersökta, de nedbäddade grenadiererna tillfångatagna och alltsammans skickadt till Riga. En annan lika vaksam förpost upptäckte i tid de öfriga fienderna och sände genast bud derom till Dahlberg. När sachsarna nalkades staden, hördes derifrån klämtningar och larmskott, hvilka tillkännagåfvo, att besättningen blifvit varnad. Vid sin ankomst funno fienderna med förvåning och harm allt vara rustadt till försvar. Den sjuttiofem-årige Dahlberg utvecklade nu lika mycken kraft, som förut klokhet. Allt onyttigt folk, ålderstigna qvinnor och barn drefvos ur fästningen, ehuru många bland dem måste förgås af köld och elände. Derpå afbrändes förstäderna, på det fienden icke måtte inom dem finna något skydd. Sachsarnas alla förhoppningar voro gäckade; och hela det listiga anslaget omintetgjordt.

De kunde emellertid icke numera draga sig tillbaka från ett redan påbegynt företag. Fiendtligheterna fortsattes. Ordentlig krigsförklaring blef likväl icke afgifven. Också hade det varit omöjligt att för densamma finna verkliga skäl. Några svepskäl framletades väl; men dessa ytterst svaga och på intet sätt mägtiga att inför allmänheten rättfärdiga det påbegynta kriget. De voro t. ex., att konung August lofvat polackarne återtaga deras förlorade länder; — att Sverge mot Oliva-fredens villkor anställt liffländska reduktionen; — att liffländarne begärt hjelp emot svenskarne; — och att konung August kunde med samma rätt understödja dem, som Karl den tolfte understödde Holstein, o. s. v. Någon gång påstods till och med, att svenskarna voro de, som börjat kriget, derigenom nämligen, att de tillfångatagit de i lassen instuckna grenadiererna o. s. v.

Sedan öfverraskningsplanen sålunda misslyckats, såg det verkligen ut, som konung August en och annan gång blygts för det baksluga i anslaget och det orättvisa i sjelfva kriget; och man finner, att han sökt på gunstlingen Fleming kasta skulden för båda delarne. Men återigen tog han mod till sig och vidkändes, hvad skedt var, och dref på fortsättningen.

Den midt emot Riga liggande skansen Kobron blef snart intagen. Derefter vände sig sachsarna mot Dünamünde, som likaledes eröfrades. Sistnämnde framgång uppblåste polackarna ganska mycket. Nästan i hela riket höllos deröfver högtidliga tacksägelser, i hvilka till och med kardinal Radziejowsky tog del. Fästningen omdöptes med namnet Augustusburg, till ära för polska konungen, som likväl i dess eröfrande icke haft någon personlig del. Sedermera vände man sig mot Riga och började dess bombardering.

Liffläningarnas uppförande var härunder ganska tvetydigt. August och Patkull hade hoppats, att vid sachsarnes ankomst skulle hela befolkningen göra uppror mot svenskarna. Men blott några hopar lifegna förenade sig med sachsarne, och detta hufvudsakligen blott för att få plundra sina egna husbönder. Sjelfva liffländska adeln låg stilla och afvaktade händelsernas utgång. De hjelpte icke sachsarne; men de ville ej heller hjelpa svenskarna. När Dahlberg uppmanade dem att bidraga till landets skydd, svarades, att reduktionen beröfvat dem all förmåga dertill. Men Dahlberg släppte dem icke så lätt. I Maj 1700 framlade han för landtdagen i Riga afskrifter af de listor, som Patkull lemnat konung August, och hvilka innehöllo namnen på de adelsmän och borgare, som inbjudit sachsarne. Flere bland ridderskapet erkände nu, att Patkull sökt förleda dem, men ingen enda ville vidkännas sina på listorna befintliga namn. Ridderskapet och Rigas borgare, så högre som lägre, förklarade skrifteligen, att de patkullska uppsatserna vore falska och

hopdiktade, Patkull en *äretjuf*, de sjelfva deremot den svenska kronans orubbligt trogna och tillgifna undersåtare.

Det var i förhoppning om ett liffländskt uppror, som August tillställt ofvannämnde fälttåg; och till detsamma skickat så litet troppar, att de icke mägtade på egen hand fortsätta kriget. Derföre och när å ena sidan liffländingarna icke rörde sig, och å den andra några svenska regementer kommo från Narwa till undsättning, då gingo Fleming och Patkull tillbaka öfver Düna och nedåt Lithauen igen.

I Juli 1700, och just när Karl var som ifrigast sysselsatt med danskarna, passade August på tillfället och gick för andra gången öfver Düna och nu med en här af ungefär 16,000 man. Otto Vellingk med 8000 svenskar kunde ej hindra honom, utan blef i stället sjelf kastad med förlust ur vägen, ena delen af tropparna åt Riga, den andra åt Pernau till. I begynnelsen af September började August belägringen af Riga. Men äfven denna gång försvarade sig Dahlberg så tappert och ihärdigt, att sachsarne icke förmådde någonting uträtta. Just vid samma tid fick man post efter post underrättelse om, huru Karl segrande infallit på Seland; — huru han genom freden i Traventhal afslutat danska kriget; — och huru han, lågande af hämnd mot August, ämnade med sina segerrika svenskar genast segla öfver till Rigas undsättning. Då blef August återigen vankelmodig och önskade förlikning med sin lycklige och stolte fiende. För detta ändamål ville han upphäfva den utomdess nu mera hopplösa belägringen och sökte blott skäl eller svepskäl dertill. Ett af sednare slaget erhölls ock. Sachsiska bomberna hade antändt några i Riga varande engelska och holländska magasiner. Dessa staters ombud gjorde föreställningar och begärde upphörandet af en dylik eld. August iakttog tillfället. För att, som det skulle heta, göra England och Holland till viljes, upphäfde han belägrin-

gen och drog sig tillbaka öfver Düna. Så slutades andra sachsiska anfallet mot Liffland år 1700.

SJUTTONDE KAPITLET.

FÄLTTÅGET MOT SACHSARNA ÅR 1701.

Redan förut orolig öfver Karls framgångar mot Danmark, blef August än mera uppskrämd genom underrättelsen om Narwa-slaget. Han ångrade nu bittert det påbegynta kriget och önskade fred. Om en sådan blifvit afslutad, hade hela svenska magten kunnat vända sig odelad mot ryssarna. Men Karl ville ej lyssna till något sådant förslag; och tsar Peter, som insåg faran, sökte henne på allt sätt afböja. För sådant ändamål smickrade han August och sparade icke stora löften. I Februari höllo de ett möte i den lilla staden Birze, på gränsen mellan Kurland och Samogitien. Det varade i många dagar och utmärktes af båda furstarnas gemensamma utsväfningar. Tsaren gjorde derunder allt för att uppmuntra den vankelmodige August och utfäste sig till betydliga understöd både i folk och mynt. Svåraste omständigheten var, att polackarna vägrade allt deltagande i kriget. Tsaren lofvade söka dertill beveka dem. Genom betydliga rysska mutor åt mägtiga riksdagsmän skulle man locka den enskilda egennyttan; och den allmänna likaså genom löfte om Liffland och om ett rysskt understöd af två millioner riksdaler och 20,000 man hjelptroppar. Efter dessa öfverenskommelser, rustade man å ömse sidor till det förestående fälttåget, i hvilket svenskarne skulle med gemensamma vapen krossas. Men oaktadt alla gifna löften, tömda skålar och vexlade handslag, var dock vänskapen mellan båda furstarna föga pålitlig. Hvar och en bland dem lät i hemlighet bjuda Karl enskild fred; varande färdig att lemna dryckes- och förbunds-

brodren i sticket, endast man kunde trygga sig sjelf mot den hotande faran [1]).

Å sin sida rustade Karl till det förestående fälttåget med ovanlig fart. Starka utskrifningar af både penningar och manskap gingo öfver hela fäderneslandet. Sällan torde Sverge haft en så stor och väl försedd här. Den beräknades till 80,492 man. Nära 17,000 stannade hemma i landet till dess betryggande, serdeles på gränsen mot Ryssland; 18,000 voro förlaggda i Bremen och Pommern, för att hota Sachsen och Danmark; och nära 45,000 i Liff-, Est- och Ingermanland, sedan nämligen de sista förstärkningarna hade under våren 1701 dit ankommit.

Af sistnämnde hufvudhär qvarlemnades flera besättningar och en mindre tropp, hvilken under Schlippenbachs befäl skulle mot ryssarna skydda landet. Det öfriga folket blef i Maj månad sammandraget i trakten kring Dorpt. Efter hvarjehanda vapenöfningar uppbröto de på konungens födelsedag, d. v. s. den 17 Juni år 1701, och gingo åt söder öfver Wolmar, Wenden och mot Riga. Under tåget skickades en afdelning på vägen åt Kockenhusen, för att möjligtvis narra sachsarna åt det hållet. Svenska hufvudhären fortsatte sin väg till Riga, dit konungen ankom den 7 Juli.

Att Karl ämnade mellan Riga och Kockenhusen öfvergå Düna-floden, hade sachsarne länge anat, och derföre befästat åtskilliga punkter, isynnerhet dem, som lågo midt emot Riga. Vid ryktet om svenska härens antågande hade ock gent mot nämnde stad hela fiendtliga styrkan församlats. Emedan August ridit omkull och brutit ena armen, kunde han ej sjelf föra befälet. Det öfverlemnades i stället åt Steinau och under honom åt Patkull samt hertigen af Kurland. Hären utgjordes af 10,000 sachsare och 19,000 man ryska hjelptroppar. Dessutom väntades nästan dagligen nya

---

[1]) Riksark. Acta Historica. Palmquists bref från Paris i Mars och Aug. 1701.

och betydliga förstärkningar från båda hållen. Men innan dessa hunnit fram, nalkades Karl mot norra Düna-stranden, färdig att våga öfvergången. Villad af konungens låtsade rörelse mot Kockenhusen, hade Steinau gått med några troppar åt den sidan. Befälet midt emot Riga fördes alltså af Patkull och af kurländska hertigen. Desse litade på sitt öfverlägsna antal, på sin fördelaktiga ställning, på sina uppkastade skansar, och på sachsarnes tapperhet. Hertigen mente till och med, att *om der ock vore 300,000 svenskar, skulle de ändå icke kunna framtränga öfver floden* [1]. Båda fältherrarna ville fördenskull icke föra sina troppar nederst till strandbrädden och der hindra landstigningen; utan ställde sig tvärtom ett stycke högre upp, just på det att några tusen svenskar skulle kunna riktigt komma i land; hvarefter man ämnade med hela sin styrka falla öfver och krossa dem. Man hoppades ock, att på samma gång bekomma Karl sjelf till fånga; ty man förmodade, att han skulle med sin vanliga djerfhet åtfölja en af de första landstigningsbåtarne.

Dahlberg hade redan länge varit underrättad om konungens afsigt och derföre under Rigas kanoner samlat en mängd skutor och fartyg. Dessutom hade han låtit göra ett serskildt slags pråmar, så stora, att de kunde bära både kanoner och rytteri, och tillika på framsidan förande höga och tjocka falluckor eller lämmar, ungefär sådana, som brukas på färjor. Dessa skulle vid öfverseglingen vara uppdragna och tjena till skydd för det bakom stående manskapet; men vid framkomsten nedsläppas för att lätta landstigningen. Allt var i det närmaste färdigt, när konungen anlände till Riga.

Karl medförde 14- enligt andra 20,000 man. Strömmen var bred och strid och, på dess andra sida lågo, fast något spridda, 29,000 fiender, försedda med kanoner och skyddade af fältverk. Nästan alla ge-

---

[1]) Brokinds Ark. Bref från Riga d. 9 Juli 1701.

neraler afstyrkte landstigningsförsöket. Stuart ensam rådde dertill, och detta råd följdes.

Dahlberg, Stuart och Stenbock ordnade nu allt, som behöfdes för den tillämnade öfvergången. I en mängd båtar, som skulle begagnas, lade man i förstäfven stora packor af hampa till skydd för det bakom stående folket. Andra båtar lastades med gödsel och fuktad halm. Dessa ämnade man skicka förut och antända i beräkning, att den tjocka derifrån bolmande röken skulle för fienden dölja svenskarnes företag.

SLAGET VID DÜNA.

Dagarne förut voro utmärkta af stormar och regn, hvilka, om de fortfarit, skulle hafva försvårat öfvergången. Konungen utsatte likväl företaget till den 9 Juli. Och se! Den 8 mot qvällen klarnade himmelen och stillades stormen. Man började då genast tropparnas inskeppning. Alla generalerna bådo konungen att i det djerfva företaget icke våga sin egen dyrbara person. Karl lär icke hafva gifvit något bestämdt svar; men när öfverskeppningen började, steg han i en liten båt, åtföljd af Düker, Reutercrantz och Klinckowström och följde med de första farkosterna.

Det var klockan fyra om morgonen, som dessa lade ut från stranden. Skeppens master och stadens vallar och tak voro fulla af folk, som åskådade företaget och beledsagade detsamma med sina hurrarop. Inom några ögonblick var hela floden betäckt af skutor, pråmar och båtar; och främst de med den fuktiga halmen. Denna itändes, och samma lyckliga vind, som påskyndade fartygen, dref ock den tjocka röken mot fienderna, så att dessa icke rätt kunde se, hvad som förehades, innan svenskarne voro halfvägs öfver floden. Men nu började sachsiska kanonerna spela. Förut omtalta falluckor och hampbundtar mottogo likväl de

flesta kulorna och svenska kanonpråmarne gåfvo svar på tal. Efter tre fjerdedels timmes rodd eller seglats, framkom folket, första laddningen, utgörande 7000 till fot och 600 till häst. Platsen var vid Krämershof, en fjerdedels mil nedanför Riga. Gardets grenadierer stego först i land och bland dem konungen med sitt lilla sällskap. *Se så, mina bussar*, sade han, *nu äro vi här, och Gud skall nog hjelpa oss än längre.* Straxt efteråt kommo westmanlänningar, gardet, helsingar, dalkarlar m. fl. Nu tyckte Patkull tiden vara inne att falla öfver den ännu hvarken ordnade eller serdeles manstarka troppen. Hela sachsiska hären ryckte fram och angrep; men konungen hade snart uppställt sitt folk och på de farligaste ställena låtit utlägga en hop medförda spanska ryttare. Striden blef ganska häftig, i synnerhet på ena flygeln, der det sachsiska välberidna rytteriet ville hugga in. Till dess hejdande kunde Karl ej uppställa mer än sina lifdrabanter och en del af lifregementet; ty det andra rytteriet hade ännu icke hunnit ankomma. Men dessa kärntroppar gjorde ett utomordentligt tappert motstånd. Lifregementet under Spens häfdade och stadfästade den ära, det tjugufem år förut under Nils Bielke vunnit på slagfältet vid Lund. Lika, och om möjligt än mer, utmärkte sig drabanterna. Anföraren, Arvid Horn, fick en kula genom knävecket, så att han deraf led hela sin lifstid. Det oaktadt höll han sig qvar i sadeln och anförde sina bussar ända till stridens slut. Äfven fotfolket uppförde sig med mycken tapperhet och aflossade icke musköterna förr, än de sågo hvitögat på fienden. Första salvan blef derföre mycket mördande. Detta och i synnerhet svenska rytteriets hjeltemod afgjorde stundens öde, och sachsarne måste draga sig tillbaka. Vid åsynen deraf flydde hela den ryska hjelptroppen, utan att hafva på något kraftigt sätt deltagit i striden [1]).

---

[1]) Denna berättelse om första anfallet är enligt Nordberg

Men just i detta ögonblick återkom fältmarskalk Steinau från Kockenhusen, der han trott svenskarne ämna öfvergå floden. Han ordnade sachsarne omigen och förde dem till nytt anfall. Men också detta kastades tillbaka. På samma gång samlade hertigen af Kurland en mängd rytteri och angrep dermed svenska högra flygeln. Men drabanter och lifregementets ryttare skyndade också nu till den plats, der faran var störst. Handgemänget blef häftigt. Hertigen sökte på allt sätt lifva de sinas mod. Han fick under sig två hästar skjutna och en svensk soldat skall vid något tillfälle hafva med musköttkolfven slagit honom sanslös till marken. Alla bemödanden voro fåfänga. Hans ryttare veko tillbaka; och äfven detta, det andra anfallet, misslyckades.

Emellertid hade Karl erhållit förstärkning af flere öfverkomna regementer och var således långt svårare att fördrifva än förut. Men det grämde Steinau och Patkull, om de skulle nödgas underkasta sig den nesan att icke hafva kunnat hindra en så djerf och svår landstigning. De förde sina troppar för tredje gången i elden och striden förnyades på fullt allvar. Sachsarne kämpade förtvifladt under ledning af bemälte herrar, hvilka båda två blefvo sårade. Men ingenting kunde numera motstå de segrande svenskarna. Klockan fem började striden; klockan sju var den i hufvudsaken slut. Sachsarne togo flykten; några åt Dü-

---

m. fl. Andra uppgifva förhållandet på följande sätt. Sachsarne kommo redan vid strandbrädden svenskarna till mötes. Dessa, stående i vattnet ända till knät, höllo på att råka i oordning och jagas ned i floden. Men i detsamma anlände en liten båt, ur hvilken man såg Karl hoppa ned i vattnet och skynda in bland sina bussar. Då ropade grenadierer och westmanlänningar om hvarandra: se der är kungen! Kungen är hos oss! Denna syn och dessa ord lifvade sinnena så, att soldaterna trängde framåt, kastade fienden undan och skaffade utrymme för de efterkommande tropparnas landstigning.

namünde; andra och de fleste åt Kobron till. Karl förföljde de sednare. De öfvergåfvo äfven nämnde skans; men antände förut tråden till en hemlig derunder laggd mina i hopp att spränga de efterkommande svenskarna i luften. Dessa strömmade också ditin. Men den ledande svafveltråden brann långsamt; svenskarnes ifver så mycket häftigare. För att jaga efter fienderna hade de allesammans redan lemnat skansen, då ändtiigen minan tändes och det lilla fästet sprang i luften, nästan utan att göra någon skada. På en holme i Düna, straxt bredvid, hade 400 ryssar förskansat sig och kunde numera icke komma undan. Karl ditskickade öfverste Helmersen [1]) med 500 svenskar. Ryssarne ville icke inlåta sig i någon dagtingan, utan kämpade in i döden. Också blef hvarenda en nedhuggen; dock icke ohämnadt. Många svenskar föllo och bland andra nämnde Helmersen. Klockan tio på förmiddagen var alltsammans slutadt, och konungen, som med sitt vanliga mod deltagit i hela striden, samlade hären till bön och tacksägelse.

Svenskarnas förlust räknades till 500 döda och sårade; fiendernas åter till 1000 döda, 1000 [2]) fångna och 1500 sårade, samt artilleri, tross och rika upplag af både mun- och krigsförråder. Sachsarne skulle utan tvifvel mistat än mera folk, om Karl till deras förföljande egt tillräckligt rytteri. Men det, som fanns på stället, var för fåtaligt och uttröttadt af striden, och det öfriga hade ännu icke hunnit öfver floden.

Segrens följder blefvo dock stora. Fruktan för Karl och för svenskarne stegrades än mer. Ryssarna flydde hem i sitt land igen, och sachsarne tordes ej stanna, förr än de kommit in uti Preussen. Hela Kurland stod öppet; dess hufvudstad Mitau eröfrades med ganska betydliga förråder; t. ex. 8000 musköter, 9000 par pistoler, 12,000 alnar kläde och dessutom färdig-

---

[1]) Måhända den förut 17, 331—335 omtalade.
[2]) Några säga 2000 döda, 2000 fångar.

sydda drägter för 7 till 8000 man. Landet öfversvämmades; Kockenhusen återtogs från fienden och vid årets slut likaså det starkt befästade Dünamünde.

Den 25 Juli 1700 gick Karl öfver Öresund och gjorde slut på danska kriget. I Oktober samma år gick han öfver Östersjön och slog den 20 November ryssarne vid Narwa; och den 9 Juli 1701 gick han öfver Düna och slog sachsare och ryssar. Inom loppet af tolf månader hade således tre mägtiga fiender blifvit öfvervunna. En så lysande krigsära, så många och stora segrar inom ett års tid! Något dylikt hade verldshistorien blott sällan, om ens någonsin, företett. Den beundran, som först väcktes af landstigningen på Seland och sedermera utbildades genom slaget vid Narwa, blef genom gången öfver Düna stegrad till tredubbel höjd.

Otaliga verser och skådepenningar utkommo till förherrligande af den unga hjeltemodiga konungen. De krigiska svenskarna blefvo alldeles hänryckta, då de sågo honom till ärans höjd upplyfta skölden med de tre kronorna på samma gång, som han i stoftet nedböjde trenne mot Sverge sammansvurna krönta hufvud. En skådepenning kom ut, som föreställde å ena sidan Karl den tolftes bild med de af honom besegrade furstarna bundna vid fotställningen; och på den andra Herkules med klubban krossande den trehöfdade Cerberus; hvaröfver lästes: *tres uno contudit ictu* [1]). — En annan skådepenning visade samma sinnebild. Öfverskriften var:

Tergeminam superare feram, fuit ultima cura
Alcidis; Caroli primus at ille labor [2]).

Hvad som gaf mycket lif och värma åt dessa tänkesätt, var den afsky, som hvarje redligt sinne kände för

---

[1]) Han krossade tre med ett enda slag.

[2]) Herculis mästerbragd, trehöfdad fiende krossad,
Af nybörjaren Karl gjordes som ungdomsförsök.

hela det mot Karl afslutade förbundet; för trolösheten hos hans fiender; för bakslugheten i deras underhandlingar; för vankelmodet hos August; för den feghet, hvarmed just i farans stund tsar Peter öfvergaf sina ryssar och polackarna öfvergåfvo sin konung. I motsats till sådana ömkligheter framstodo Karl och hans svenskar i det herrligaste ljus, trofast med hvarandra delande försakelserna, farorna, äran. Ur den allmänna förtjusningen framgick ock en ny svärm af segersånger och äredikter, och det på flere europeiska språk [1]). Vi afskrifva derur endast följande lilla dikt:

Zum König August!

Des Czar verliesst sein Volk, dich wird dein Volk verlassen;
Er aus Gewisseno Angst; Dich, weil sie dich selbst hassen.
Denk! Schwedens König traut auf Gott und auf sein Recht.
Drum schlägt sein treues Volk untreuen Herr und Knecht [2]).

Till konung August!

Ryss-tsaren öfvergaf sitt folk. Ditt folk dig öfvergifver.
Han drifs af ångst; men du förrådd af hat och afsky blifver.
På rättvis Gud och rättvis sak kung Karl den unga tröstar;
Ty slå hans trogna svenskar lätt trolösa folk och förstar.

VINTERQVARTERET 1701—1702.

Karl, i sin förbittring mot August, ville nu taga vinterqvarter i Lithauen för att derigenom reta polackarna mot nämnde furste. Men Piper och Rehnskiöld påstodo, att ett sådant inbrott torde snarare reta polackarne mot Karl sjelf och sålunda just förskaffa åt August det understöd, de eljest skulle honom neka. Man

---

[1]) Lund. Mipell. Politic. Uppsal. Palmsk.
[2]) Riksark. Histor. relat. Verser till konung August, rörande Allards berättelse om slaget vid Narwa.

lyckades öfvertyga konungen härom; och han valde i stället Kurland. Också härvid förefunnos ungefär samma betänkligheter; ty nämnde hertigdöme var en länstat under Polen. Men sachsiske tropparna hade fått obehindradt tåga genom samma land och derstädes utkräfva betydliga gerder, hvarföre Karl ansåg sig kunna göra detsamma; och det så mycket mer, som hertigen af Kurland verkligen lemnat fienderna betydlig hjelp och under Düna-slaget kämpat i deras leder. Karl inryckte således i landet, borttog dess fästen och förklarade sig vilja ända till krigets slut behålla alltsammans såsom pant, ställande detsamma under svensk styrelse och Dorpts hofrätt. De gerder, som utpressades, voro ganska dryga, och beräknades för vintren till 60,000 riksdaler, 6000 oxar, 60,000 tunnor svagdricka, 1000 fat bränvin, 20,000 tunnor råg o. s. v.

I slutet af September gingo tropparna i vinterqvarter längs efter gränsen mellan Kurland och Samogitien; ty ej heller detta år fingo de stanna i någon af de stora städerna. Qvarteren voro trånga och man klagade öfver deraf uppkomna sjukdomar; dock på långt när icke så som förra året. Krigstukten var i allmänhet sträng. Väl brändes ett eller annat gods; men detta blott undantagsvis. I öfrigt voro sjelfsvåldiga plundringar förbudna. Morgon- och aftonböner skulle ovillkorligen bevistas. En soldat, som nämnde djefvulens namn, blef strängt straffad, och hos hvar och en inskärptes ovillkorlig lydnad för befälet. Allehanda vapenlekar anställdes; dock tillät konungen aldrig öfning i sådane rörelser, som voro beräknade för återtåg. Sådant fick aldrig komma i fråga. Det hette blott: *raskt bussar, gån på uti Herrans namn!* Till och med genom predikningarna lät Karl inskärpa dessa tänkesätt. Den 20 September, på Fausta-dagen, hvars namn erinrade om lycka och framgångar, hölls en stor och högtidlig Gudstjenst till tacksägelse för vunna och beredelse för kommande segrar. Dertill hade konungen som prediko-ämne föreskrifvit Josua-

bokens 23 kap. 9, 10 och 11 verser, af följande lydelse: »*Så skall Herren fördrifva för eder stor och mägtig folk; och ingen hafver kunnat stå eder emot allt intill denna dag. En bland eder skall jaga tusen; ty Herren eder Gud strider för eder, såsom han eder sagt hafver. Derföre bevarer edra själar granneliga, att i hafven Herran eder Gud kär.*» Orden voro betydelsefulla och tycktes liksom förutsäga den framtid, Karl ämnade sig och sina troppar.

Till ett sådant kämpalif sökte han ock härda både sig sjelf och sina krigare. Ej heller nu förlade han sitt högqvarter i någon stad; t. ex. Riga eller Mitau, utan i ett slott, benämndt Würgen, beläget några mil öster från Libau. Sjelf ville han likväl icke bo derstädes; icke ens i något hus. *Jag skall,* sade han, *genom mitt eget exempel lära både befäl och soldater att icke bortklema sig genom onödig beqvämlighet.* Han beslöt derföre att ännu, det var i Oktober och November månader, bo i tält [1]). Det var farfadrens, den krigiske Karl Gustafs, han för sådant ändamål medfört och begagnade. Detta virades med halm, och om kölden någon gång var för stark, lät Karl dit inbära glödgade kanonkulor för att åstadkomma någon värme. Många voro likväl icke de dagens stunder, som der tillbragtes. Åt regeringsärender, för hvilka Karl också nu visade föga lust, egnades nämligen blott en timme dagligen, och detta vanligtvis i Pipers rum [2]). Den mesta öfriga tiden satt Karl på hästryggen, ridande från det ena ståndqvarteret till det andra och det i oupphörligt fyrsprång. Så snart en häst tröttnat, tog han alltid den närmsta bästa, som kunde öfverkommas, och fortsatte färden. Sällskapet bestod, utom Klinkowström, af en gardeskapten och två drabanter. Ju värre det regnade eller stormade, desto säkrare var det att finna konungen i sadeln; ty han ville sålunda

---

[1]) Längre fram flyttade han till staden Goldingen.
[2]) Fr. minist. br. d. 10 Nov. 1701.

lära folket, att en rätt soldat borde trotsa väder och vind. Då han en gång red öfver en bro, blef hästen ostyrig och störtade med konungen ned i vattnet. Karl, på ögonblicket upphjelpt, men genomvåt, kastade sig på hästen igen och red ännu fem timmar omkring, utan att ömsa kläder [1]); detta i slutet af Oktober månad. Lekarne voro som vanligt krigiska. En dag t. ex. skulle, såsom under en belägring, hertigens af Holstein rum försvaras af honom och af öfverste Dahldorff; men af konungen och Arvid Horn angripas. Då Karl ville inränga genom ett fönster, mötte honom Dahldorff; men blef illa bränd af konungens handgranat. Ehuru förtretad, ville han dock ej kasta sin granat tillbaka på majestätet; utan slängde den i stället midt i ansigtet på Arvid Horn. Denne blef uppbragt och handgemänget mellan båda herrarne tog sådan fart, att konungen och hertigen måste skilja dem åt [2]). Karl roade sig för öfrigt med att stundom höra komedier föreläsas och att deltaga i en hop putslustiga äfventyr. I synnerhet fann han nöje i att om nätterna gå omkring och slå ut rutorna för hertigen af Holstein och för de generaler, han tyckte om, och sedermera skratta åt, huru dessa måste ligga och frysa i den kalla vinterluften. En gång inlemnades derföre till honom en skämtsam skrift, hvari man begärde, att han med det första måtte låta vid högqvarteret anställa en *konglig* glasmästare. I allmänhet märktes dock, att den numera nittonårige konungen icke lät hertigen förleda sig till sådana vidunderliga upptåg, som de hvilka tre år förut hade i Stockholm väckt så obehagligt uppseende [3]).

Men från dessa lekar och krigslekar längtade Karl till det egentliga kriget. Han beslöt göra ett infall i Lithauen och mot Oginsky, som der var en stark an-

---

[1]) Fr. minist. br. d. 10 Nov. 1701.
[2]) Dansk. minist. br. d. 4 Jan. 1702.
[3]) Dansk. minist. br. d. 16 Nov. 1701.

hängare af konung August. Man afrådde företaget, såsom i många hänseenden vådligt, men Karl kunde ej tillbakahållas. Med en styrka af ungefär två, kanske tre tusen man, ryckte han in åt Lithauen, nära fyratio mil från den öfriga hären och utan att med densamma underhålla någon slags förbindelse; varande tvärt om på alla sidor kringsvärmad af Oginskys troppar. Det var ett tåg, fullt af underbara och djerfva äfventyr. Vi hinna ej detsamma utförligare berätta; endast nämna, att konungen framträngde ända till Kowno. Här qvarlemnade han 1800 man under öfverste Hummerhielm och förklarade, att han med blott 50 drabanter ämnade återvända till Kurland. Man föreställde, huru landet var fullt af Oginskys krigare, och huru konungen mellan Kowno och Kurland icke hade en enda svensk tropp att stödja sig på. Men fåfängt. Karl svarade: *om jag blott har nio mina drabanter vid sidan, så skall ingen menniska kunna hindra mig från att framtränga hvart jag vill.* Och med sina 50 man begaf han sig på vägen och blef sannspådd; ty ingen vågade eller mägtade hindra hans ridt.

Svenska högqvarteret sväfvade emellertid i största oro. På flere veckor hade man icke erhållit en enda säker underrättelse om konungen; endast lösa rykten, än att han segrat, än att han blifvit slagen, än att han blifvit skjuten. I ångesten sammankallade slutligen Piper ett krigsråd, hvari man beslöt att utskicka Arvid Horn med drabanter och andra troppar för att leta upp den borttappade. Det skedde och lyckades. Några mil söder om kurländska gränsen mötte Horn konungen och förde honom med sig till högqvarteret, dit han under allmän glädje anlände den 30 December, efter att hafva varit borta en hel månad [1]).

---

[1]) Fr. och Dansk. minist. br. — Riksark. Acta Historica. K. M. Posses bref.

KARL DEN TOLFTES HISTORIA.

TREDJE AFDELNINGEN.

AFSÄTTNINGS-FEJDEN MOT KONUNG AUGUST.

ADERTONDE KAPITLET.

KARLS BESLUT ATT AFSÄTTA KONUNG AUGUST.

Detta beslut utgör en vigtig vändpunkt i Karls historia; till och med den vigtigaste. Hittills hade han både i Europas ögon och i sjelfva verket varit den oskyldigt och orättvist angripne, och derföre åtnjutit varmt deltagande af hvarje ädelt sinne. Men då han nu började tillbakavisa alla förslag om fred med August; — då han mer och mer tydligt uttalade den fasta föresatsen att icke nedlägga sina vapen, förr än August nedlaggt sin krona; — då han snart för vinnande af detta mål började ödelägga Polen och utmatta Sverge och låta dess rikaste landskap ostraffadt härjas af ryssarna; — då började ock tänkesättet hos många undergå en märkbar förändring, och här och der höjdes röster, som anklagade honom för hämndlystnad, oförsonlighet, hårdhet; och detta mer och mer ju längre och envisare han vidhöll nämnde åsigter. Genom beslutet att afsätta August från Polens tron, skakades i månget ädelt hjerta den vördnadens tron, Karl derstädes förut innehaft.

Nämnde beslut vidhöll Karl ända till sin lefnads sista stund; utan att af de förfärligaste olyckor eller de ögonskenligaste omöjligheter kunna derifrån afvändas. Det blef nära nog hans lefnads uppgift och är både orsaken och förklaringen till de flesta dess besynnerliga företeelser och olyckliga följder. Det blef derigenom en vändpunkt äfven i Sverges, i nordens, i Europas historia. Det var nämligen under det sjuåriga jagandet efter detta mål, som Rysslands begge grannstater Sverge och Polen utmattades, och moskowiterna fingo nästan obehindradt tillfälle att framtränga till Östersjön och grundlägga sitt öfvervälde i norden och sitt stora framtida inflytande på hela Europas angelägenheter. — Det är alltså högst angeläget att göra sig noga reda för detta drag i Karl den tolftes lynne och historia.

Först dess orsaker!

Få äro de segerhjeltar, som, hunna till tinnarna af ryktets tempel, icke blifvit fattade af äregirighetens svindel. Efter och i följe af sina lysande framgångar, började den store Gustaf Adolf att frestas af så väl Polens som det tyska kejsaredömets kronor. Efter det lyckade tåget öfver Bält och freden i Roskild lockades Karl den tionde af tanken på att eröfra hela norden. Dessa konungar voro dock båda vid tiden af en sådan hänförelse redan medelålders män. Ynglingen Karl den tolfte hade vid sitt nittonde år haft framgångar och vunnit segrar, mera förvånande, än nämnde store företrädares. Hvad under då, att också han fattades af en lika svindel? Dock blott till storheten lika, ej till arten; ty deri skilde den sig helt och hållet från företrädarnes och nästan från hvarje krigares. Med stark och lefvande rättskänsla, kunde han ej utan vedervilja betrakta den väfnad af lömskhet och förräderi, hvarmed grannarne sökt omspinna och störta hans ungdom. I förtröstan på sitt mod, sina svenskar, sin sak och sin Gud, hade han gått

fienderna och farorna till mötes; och det med en djerfhet, som trotsade alla varningar från så väl erfarna krigare som grånade statsmän. Och hans företag hade dock lyckats, och på det mest förvånande sätt. Allt, till och med vindar och vågor, moln och solsken tycktes gynna hans företag; och svärden och kulorna vika undan för hans person. Folken sågo det och började tro, att han leddes af en egen Guds ingifvelse; att han var af försynen utsedd till verkställare af dess domar; och man ville, såsom vi sett, finna sådant bekräftadt genom drömmar, syner och förebud [1]). Detta inverkade på hans eget sinne; så mycket mer, som det öfverensstämde med hans lifliga rättskänsla, lågande mod och fasta förtröstan. Det tyckes verkligen, som han på fullt allvar trott sig af försynen utkorad till verkställare af dess vilja, och serskildt att utföra dess straffdomar öfver de väldige på jorden, hvilka icke af någon annan magt kunde träffas. General Spens sade: *han tror sig vara en Guds fiskal på jorden, sänd att bestraffa all trolöshet* [2]).

Fullkomligt ren var likväl icke denna känsla. Egenkärleken deri faller genast i ögonen. Dermed parades lystnad efter krig, efter krigsära, och tyvärr någon gång efter hämnd. Se der den blandning af godt och ondt, som oemotståndligt ledde Karl till de fejder, hvilka blodade hela hans regering, störtade hans fädernesland och gåfvo det nordliga Europa ett alldeles förändradt utseende.

Konung August blef första och förnämsta målet för dessa tänkesätt. Orsaken, hvarföre det blef just han, torde ligga i följande omständigheter.

De egenskaper af lättsinne, laster, fåfänga och trolöshet, hvilka i ovanligt hög grad funnos hos August, kunde icke annat än väcka afsky hos Karl, som i allo var en man af motsatt lynne. De andra fien-

---

[1]) Se s. 107.
[2]) Fr. minist. br. d. 6 Apr. 1707.

dernas tadelvärda uppförande hade ock ett sken af ursäkt i nämligen Danmarks behof af att kufva Holstein, och Rysslands behof af hamn vid Östersjön. För August fanns icke något slags skäl. Så mycket mer motbjudande var den bakslughet, hvarmed han bedrog sin granne och frände. I bref till konung Ludvig yttrade den djupt sårade Karl, att detta Augusts beteende var *så skamligt och nedrigt, att det måste ådraga sig Guds hämnd och alla rättsinnigas afsky*. Se der troligtvis de första orsakerna till Karls oförsonliga harm. Den växte år från år genom lumpenheten hos August sjelf och hans lika lättsinniga som samvetslösa uppförande; hvarom mera framdeles.

Många, och i synnerhet fienderna, hafva ock påstått, att Karls ihärdighet i detta beslut kom dels af envis stolthet att aldrig afstå från, hvad han engång begynt; dels ock af lystnad efter krig och för att så länge som möjligt hafva anledning till dess fortsättande.

Vi lemna dessa sednare bevekelsegrunder derhän, och skola nu blott omtala det sätt, hvarpå nämnde beslut framträdde i dagen och inverkade på händelsernas lopp.

Första gången något sådant nämndes, var våren 1700. Svenska rådsherrar framkastade då en dylik lös tanke, för att derigenom locka sig till hjelp af Frankrike, som, trodde man, skulle vilja i stället för August sätta prinsen af Conti till konung i Polen. Men Frankrike lyssnade ej till förslaget; och troligtvis hade rådet med det samma icke något allvar. Hvad del häri, hvad tanke härom Karl då hyste, är okändt. Måhända var likväl detta ord fröet till hans och Sverges framtid.

Första tecknen till en sådan Karls egen mening visade sig hösten 1700, nämligen då han ännu i Sverge undvek, afböjde eller afvisade de förslag till fred med August, hvilka dels främmande magters sändebud,

dels svenska herrar ville framställa. Detta uppträde är redan berättadt [1]).

Andra tecknet var, då Karl, i Oktober 1700 anländ till Pernau, ville i början häldre vända sig mot August, än skynda det betryckta Narwa till hjelp [2]).

Tredje än tydligare tecknet sågs redan några dagar derefter. Förr än Karl aftågade från Revel till Narwa, hade franska sändebudet hunnit efter till Estland och började der göra föreställningar, om omöjligheten att på en gång kämpa mot två så mägtiga fiender som Peter och August, och att Sverge borde derföre göra fred med den sednare. Karl gaf icke på stället något bestämdt svar utan lofvade ett sådant genom Piper. Det blef afslående. Man hade vid samma tid fått veta, att polska staten vägrat deltaga i det krig, August börjat. Detta jemnte segren vid Narwa gjorde Karl än mera obeveklig [3]).

Vid samma tid började icke blott de omgifvande herrarna utan ock den i Sverge qvarlemnade regeringen att mer och mer ana till och med genomskåda dessa Karls tänkesätt och afsigter. Från enkedrottningen, från rådet, från landskapernas befolkning skickades fördenskull redan nu och framdeles den ena skriften efter den andra, innehållande trägna och ödmjuka böner, att konungen täcktes sluta fred med August för att sedermera kunna ostörd vända sig mot tsaren; men förgäfves. Dessa beskickningar skola utförligare omtalas, när vi komma till berättelsen om Sverge och svenskarne under konungens frånvaro. Här vilja vi blott anföra, hvad som tilldrog sig omkring hans egen person.

Segren vid Narwa skrämde August till nya fredsförslag; men stålsatte å andra sidan Karls sinne än

---

[1]) Sid. 108.

[2]) Sid. 110.

[3]) Fr. minist. br. d. 15 Nov. och 8 Dec. 1700.

mera [1]). Han afslog icke ovillkorligt all fred; men framställde som ett oeftergifligt villkor [2]), att August borde förut återlemna Dünamünde och Kockenhusen, och att det först sedermera kunde blifva fråga om freds-underhandlingars öppnande [3]). Franska sändebudet visade orimligheten eller åtminstone ovanligheten af en sådan fordran [4]). Dock fåfängt; och i bref till Sverge uttalade Piper sin oro och sin sorg öfver konungens omedgörlighet i detta fall [5]). Karls vedervilja för August ökades än mer derigenom, att man samtidigt med dessa åt Sverge gjorda fredsanbud uppsnappade några till tsar Peter ämnade bref, i hvilka August uppgjorde ytterligare planer för krigets fortsättande mot samma Sverge [6]).

Holland, England och Frankrike arbetade emellertid fortfarande på nämnde fred. Understödd af Rehnskiöld, Piper och Otto Vellingk gjorde franska sändebudet i Januari 1701 åtskilliga försök och föreställde bland annat, *huru, under krig mot på engång tsaren och konung August, man kunde hvarje ögonblick be-*

---

[1]) Thorsjö Ark. M. Stenbock till B. Oxenstierna d. 24 Dec. 1700.
Fr. minist. br. d. 5 Jan. 1701.

[2]) Detta tyckes han ha fordrat redan före afresan från Sverge.

[3]) Dansk. minist. br. d. 2 Jan. 1701.
Fr. minist. br. d. 13 Apr. 1701.

[4]) En sägen är, att August begärt få behålla Dünamünde för alltid och att bekomma Liffland, ifall Karl doge utan manliga arfvingar*). Ett sådant anspråk har kanske varit framkastadt i början af kriget. Nu och mot den redan segrande Karl har August visserligen icke vågat någonting dylikt. — Ett annat rykte är, att August slutligen i ångesten bifallit Karls ofvannämnde fordringar om fästningarnas utlemnande i förväg; men äfven detta är mindre troligt.

*) Fr. minist. br. d. 4 Maj 1701.

[5]) Fr. minist. br. d. 13 Apr. 1701.

[6]) Fr. minist. br. d. 26 Jan 1701.

fara ett anfall från Danmark, kanske ock från Preussen [1]). Fåfängt! Karl förklarade, *att han aldrig kunde tro den menedaren August, och således aldrig med honom afsluta någon fred.* I Januari 1701 afskickade Dahlberg från Riga superintendenten Lange med anhållan å borgerskapets vägnar, att Karl täcktes förlika sig med samme August [2]); men lika fåfängt. Statsmännerna ogillade tämligen allmänt detta uppförande. Rådspensionären Heinsius i Holland uttalade inför dervarande svenska sändebudet Lillieroth både sina egna och Englands tankar härom. *Jag kan ej begripa,* sade han, *annat, än att den föreslagna förlikningen skulle vara för Sverge mycket nyttig. Genom den skulle eder herre kunna nu genast erhålla lika mycket, som genom ett långvarigt och blodigt krig. Om han ock mot konung August vinner tio fältslag, kan han likväl vid den blifvande freden icke bekomma mer, än hvad som redan nu bjudes. Genom ett fortsatt krig skall han deremot gagnlöst offra sitt folk på slagtbänken och förlora tillfället att vidga sina gränsor på Rysslands bekostnad. Det är väl sannt; man kan ej visa någon vänskap för konung August, som uppfört sig så lättfärdigt och bedrägligt. Men eder herre bör väl icke för personlig oviljas skull spilla sitt rikes och sina undersåters bästa* [3]). Men fåfängt; och fåfängt hade Piper och hertigen af Holstein under vinterqvarterstiden i Lais arbetat för samma ändamål. *Sverge,* skref franska sändebudet, *borde väl af alla skäl önska fred med konung August; men jag har ju redan omförmält, att här rättar man sig icke efter skäl och förnuft. Man tänker icke på någonting annat, än krig. Konungen vill nödvändigt slåss; men*

---

[1]) Fr. minist. br. d. 18 Jan. 1701.
Riksark. Acta Histor. Lillieroths br. d. 6 Apr. 1701.

[2]) Dansk. minist. br. d. 28 Febr. 1701.

[3]) Riksark. Act. Histor. Lillieroths br. d. 27 Apr. 1701.

vet ännu ej rätt, hur han skall komma dertill. Man har visat honom penningebristen i Sverge och eländet bland hans härvarande soldater; likaså, att, om han vänder sig mot tsaren, så kommer August och faller honom i ryggen; och om han vänder sig mot August, så kommer tsaren och tager bort Ingermanland. Men förgäfves! [1]. Mer och mer växte missnöjet i franska sändebudets sinne och bitterheten i hans ord. *Konung August,* sade han, *har föreslagit villkor, så fördelaktiga, som man kan vänta; men konung Karl vill icke fred, han vill icke ens underhandla; och jag kan här ingenting mer uträtta* [2]. — *Jag tror,* skref han en annan gång, *att svenska konungen fruktar att icke få några fiender mer att bekämpa, ifall han skulle göra fred med konung August. Endast den bittraste erfarenhet skall en gång kunna skingra hans fördomar* [3]. Holländska ministrarne dömde ungefär på samma sätt, om ock i mildare ordalag. Karl ledsnade slutligen att höra dessa föreställningar; och fram på våren 1701 visade han bort alla främmande sändebud från sitt läger och befallde dem att med fredsunderhandlingarna vända sig till rådet i Stockholm. Detta var detsamma som ett afslag; ty en hvar visste, att de hemmavarande rådsherrarne icke hade minsta magt att afgöra sådana ärender.

Personer saknades ej, som af öfvertygelse eller lycksökeri understödde konungens tänkesätt. Som sådane omtalades en hop yngre officerare [4]; men bland de äldre statsmännerna blott Maurits Vellingk [5], hvilken brann af hat mot August för det sätt, hvarpå denne narrat Vellingk, såsom vi nyligen omtalat [6]. Spår

---

[1]) Fr. minist. br. d. 13 Maj 1701.
[2]) S. st. d. 16 Maj 1701.
[3]) S. st. d. 1 Juni 1701.
[4]) Fr. minist. br. d. 21 Mars 1701.
[5]) Fr. minist. br. d. 25 Okt. 1701.
[6]) Sid. 142.

finnes ock, att Frankrike fram på sommaren 1701 ändrade tänkesätt; emedan det började frukta, det Karl skulle, efter vunnen fred, förena sig med Holland och England. Frankrike skall derföre till krigets fortsättande hafva uppeggat både Peter och August; dock så hemligt, att kanske icke ens dess eget hos Karl varande sändebud haft aning derom.

De egentliga orsakerna, hvarföre Karl icke ville ingå någon förlikning med August, hafva vi redan omtalat. De grunder, Karl sjelf inför verlden åberopade, har han ingenstädes omständligare uttalat, än i en skrifvelse till svenska rådsherrarne, våren 1701. Dessa hade yrkat på fred med Polen, dels för att genom Lifflands lugnande återfå den indrägtiga Riga-tullen; dels för att kunna med så mycket större eftertryck vända sig mot ryssen. Karls svar innehöll följande rader: *Kongl. maj:t finner sig svårt förolämpad af konungen i Polen, hvilken under höga försäkringar om framtida grannsämja och benägenhet till närmare förbund, likväl trolöst brutit freden och infallit i Liffland. Fastän han nu låtsar vara om freden ganska angelägen, söker han dock på samma gång förbinda sig med tsaren och tillika mot Sverge uppreta än flera fiender. Kongl. maj:t har derföre hitintills icke velat lyssna till något förslag om fred med samme konung August; ty sedan denne en gång tillåtit sig ett dylikt bedrägeri, kan kongl. maj:t icke sätta någon lit till hans ord, ehvad han ock säger; utan måste anse dem som opålitliga och trolösa. Hans majestät aktar alltså för sig och sin ära förklenligt att ingå den ringaste afhandling med en person, som sig så vanhedrat och utskämt* [1]).

Sedan alla fredsförslag misslyckats, rustade båda parterna till stridens fortsättning, och det var nu, som Karl gick öfver Düna och slog de på andra sidan stående sachsare och ryssar. Efter denna seger blef

[1]) Rådsprot. d. 13 Apr. 1701.

Karl än stelare, August än mjukare; ända derhän, att han bjöd sin förre kronmedtäflare, Jakob Sobiesky, 200,000 riksdaler, om denne kunde förmå Karl till fred [1]. En annan gång föreslog han Karl icke blott fred, utan tillika ett förbund, som borde riktas mot Augusts förra bundsförvandt Preussen i afsigt att eröfra Hinter-Pommern åt Sverge och Ost-Preussen åt August [2]. En tredje gång förde han deremot högt språk och förklarade, att han icke ämnade tigga någon fred, *ty*, heter det, *han vill häldre dö, än lefva utan ära.* Det oaktadt sökte han snart återigen förlikning; men Karl fästade nu än mindre uppmärksamhet vid hans ord och framställningar.

I följe af allt detta drogo sig utrikes magterna något tillbaka från de fåfänga medlingsförsöken. Holland befallte sitt sändebud att icke mera arbeta derpå; *emedan man såg, att det icke var konungen behagligt* [3].

Af hvad vi berättat, kan tydligen begripas, att Karl redan nu inom sig beslutat konung Augusts afsättning; ehuru han ännu icke uttryckligen eller offentligen tillkännagifvit denna sin föresats.

NITTONDE KAPITLET.

KARLS UNDERHANDLINGAR 1701 MED POLACKARNA.

Ofvanstående beslut hade Karl näppeligen kunnat med något hopp om framgång fatta, så framt ej omständigheterna i Polen öppnat några utsigter för verkställigheten. Innan vi gå längre fram med vår berät-

---

[1]) Riksark. Act. Histor. Bref från en spion med lånnamnet Kreon d. 22 Dec. 1701.
[2]) Fr. minist. br. d. 15 Sept. 1701.
[3]) Riksark. Act. Histor. Lillieroths bref d. 24 Aug. 1701.

telse, är alltså nödigt göra sig något hemmastadd med nämnde lands inre partier och förhållanden.

PRINS JAKOB SOBIESKY.

Förra konungen i Polen, den ryktbare segerhjelten Johan Sobiesky, hade under sista regeringsåren kommit i spändt förhållande till sina undersåtare. Hans efterlemnade enkedrottning var dem verkligen förhatlig, och äldste sonen, tillämnade tronföljaren, ofvannämnde prins Jakob, hade ej heller lyckats vinna något förtroende. Efter fadrens död 1697 egde han derföre blott några få vänner att lita på för det blifvande konungavalet. Han sökte väl bistånd af Sverge, utdelade derstädes något penningar [1]) och lyckades för sin sak vinna Hedvig Eleonora och Bengt Oxenstierna. Han skall ock hafva erbjudit Kurland och till och med Samogitien. Men då varande svenska styrelse ville ej blanda sig i saken. Hans liksom Contis bemödanden misslyckades, och kurfursten August valdes till Polens konung.

Prins Jakob kunde aldrig glömma hvarken detta nederlag, ej heller sina tronföljareplaner. Knappt fick han spaning om Karls ovilja mot August, förr än han redan i Oktober 1700 började med allahanda skrifvelser fjeska kring Karl, anbefalla sig i dess nåd, lyckönska till dess segrar, lofva biträda till dess framtida planer o. s. v. Redan i Lais hade också fråga blifvit väckt, om att låta välja honom till Polens konung efter den, som man hoppades, snart afsatta August. Under loppet af 1701 deltog Sobiesky nitiskt i alla svenskarnas bemödanden, att locka polska folket till ogenhet mot August; och i Oktober samma år var en hans handsekreterare skickad till Karl för att öfverlägga om

[1]) Fr. minist. br. d. 7 Aug. 1697.

deras gemensamma angelägenheter [1]). Till en tid tycktes dock denne sednare hafva tvekat i valet af den nya konung, han skulle upphöja på Polens tron. I September 1701 hörde han sig före, huruvida ej franska hofvet ville se den nyss förbigångne prinsen af Conti dit befordrad och för detta ändamål bidraga till Augusts afsättning. Men Ludvig den fjortonde, sysselsatt med spanska arftagarefrågan, ville ej blanda sig så djupt in i dessa nordiska angelägenheter; och prinsen af Conti var så förtretad öfver det sätt, hvarpå polackarna förra gången mottogo hans penningar och sedermera sveko sina löften, att han ej ville höra talas om hvarken dem eller deras krona. Förslaget föll [2]). Karl teg väl, som vanligt, med sina afsigter; dock tyckes han under hela tiden från hösten 1701 till vintren 1704 hafva ämnat prins Jakob Sobiesky till Polens blifvande konung. Prins Jakob var för öfrigt en i allo obetydlig person; växten missbildad, själsgåfvorna under medelmåttan, det hela ingalunda passande för en konung.

SAPIEHA.

Så hette en serdeles både stor och mägtig slägt i Lithauen; då för tiden utmärkt genom rikedomar och ett oroligt och sjelfrådigt lynne, hafvande bland annat slagit under sig de fleste landets bättre sysslor

---

[1]) Riksark. Act. Histor. Sobieskys bref i Okt. 1700, d. 1 Febr. och d. 9 Mars 1701
Upps. Fants Var. hist. 14, 3.
Dansk. minist. br. d 12 Okt. 1701.

[2]) Riksark. Act. Histor. Bref fr. Palmqvist i Paris d. 6 Sept 1701.
Enligt andra uppgifter har likväl Conti längre fram förehaft åtskilliga stämplingar för att efter August blifva utvald till konung.

och lägenheter. Detta, jemnte det egennyttiga och öfvermodiga sätt, hvarpå samma sysslor förvaltades, hade mer och mer uppretat hela den lägre adeln. Slägten hade äfven främjat lutherska läran [1]), hvilket bidrog att skaffa den fiender bland de ifriga katolikerna. Af allt detta följde tvister, först enskildt, sedan inför konungen, slutligen inför riksdagen. Småadeln sökte den så kallade *eqvation,* d. v. s., att de bästa lithauiska sysslorna icke skulle uteslutande tillhöra slägten Sapieha, utan äfven komma de andra till godo. I spetsen för detta parti uppträdde en vid namn Oginsky, och snart utbröt mellan honom och Sapieherna ett inbördes och blodigt krig. Småadeln under Oginsky skall dervid hafva erbjudit August större magt, om denne endast ville hjelpa dem qväsa Sapiehernas öfvermod. Det var ett litet motstycke till den spänning mellan låg- och högadel, som också i Sverge tvistade om magt och inkomster, och som slutade dermed, att lågadeln uppdrog enväldet åt Karl den elfte. August tog parti för Oginsky. Sapieherna råkade i trångmål och höllo på att förlora både gods och ämbeten. I förtviflan vände de sig till Karl, anropade hans beskydd och lofvade slutligen att biträda till konung Augusts afsättning.

MIKAEL RADZIEJOWSKY.

Han var son af den i Kristinas och Karl Gustafs tid ryktbare polske fosterlandsförrädaren Hieronymus Radziejowsky. Storväxt, skön, slug, rik, högättad, lärd, vältalig, djerf och tilltagsen; se der hans egenskaper, både många och stora; dock saknades deribland ihärdighet, oegennytta och ärlighet. Genom sina många lysande egenskaper hade han uppstigit till rikets hög-

[1]) Fr. minist. br. d. 30 Jan. 1697.

sta plats, näst den konungsliga; nämligen till värdigheten af erkebiskop i Gnesen och af polska rikets primas; hvartill slutligen kom den af påfven förlänade kardinalshatten.

Sällan träffas en man, om hvilken så skilda omdömen blifvit fällda, och som i sig sjelf är så svår att genomskåda; antingen nu detta kom af medfödt vankelmod och obeslutsamhet; eller af en beräkning, som girigt snappade efter hvarje stundens vinning, än åt ena, än åt andra sidan; eller ock af den ombytlighet i tänkesätt, som tillhörde hela polska folket. Vanligtvis anses han hafva varit en fiende till August. Men det är stundom svårt att säga, hvilkendera han mest eller minst gynnade, honom eller Karl. Måhända hade han aldrig ens för sig sjelf fullt utredt, hvad han ville.

Han hade gillat det anfall, August gjorde mot Liffland och hållit tacksägelser för eröfringen af Dünamünde. Men när bladet vände sig, och Karl segrat vid Narwa och vid Düna, då vände sig ock tänkesättet hos Radziejowsky och hos en stor mängd polska herrar. De ville nu icke vidkännas sitt en gång gifna bifall till liffländska kriget, utan påstodo, att August börjat detsamma helt och hållet af sig sjelf och utan polackarnes medgifvande, hvarföre dessa sednare icke borde deri inblandas o. s. v. Härom började Radziejowsky en brefvexling med Karl den tolfte och lärer ock hafva hemligen underhandlat med svenska i Warschau varande sändebudet Wachslager samt med prins Jakob Sobiesky [1]). Fortgången af dessa stämplingar skola vi framdeles omtala.

---

[1]) Riksark. Act. Histor. Wachslagers bref d. 26 Mars 1701.

POLSKA FOLKET OCH RIKSDAGEN

blefvo också föremål för Karls och Pipers behandling. Der fanns mycket missnöje mot August; först hos de partier, som velat hafva Conti eller Sobiesky till konung; sedermera hos dem, som afskydde Augusts utsväfvande lefnadssätt och trolösa lynne; slutligen hos dem, hvilka ogillade så väl angreppet mot Liffland, såsom ock sachsiska regementers införande i Polen, i hvilken sistnämnde åtgerd man ville se en förberedelse till envåldet. Från några dessa missnöjda kom redan i Januari 1701 en skrifvelse till Karl, om att afsätta August och insätta Jabob Sobiesky i stället [1]. Karl begagnade denna sinnesstämning och lät till riksdagen och till Warschau skrifva åtskilliga bref, i hvilka polska folket dels smickrades, dels upphetsades mot August. Ehuru sjelf enväldig konung, lät dock Karl beständigt för polackarne med mörka färger utmåla de försök, August påstods göra för vinnande af samma envälde; hvarjemnte följde uppmaningar att vaka för bibehållandet af den gamla polska friheten o. s. v. Svenska sändebudet i Warschau, Wachslager, var en serdeles slug man, som noga kände alla polska förhållanden. Understödd af Sobiesky och Radziejowsky höll han hemliga och uppeggande öfverläggningar med de missnöjde [2]. Då polska riksdagen vid en gynnsam vändning tycktes vilja understödja August, efterskrefs en summa svenska penningar för att dermed muta något polskt landtbåd att sönderbryta mötet [3]. August kom under fund med dessa stämplingar och befallte Wachslager lemna Warschau. Denne svarade,

---

[1]) Fr. minist. br. d. 19 Jan. 1701.
[2]) Riksark. Act. Histor. Wachslagers bref d. 7 Sept. 1701.
[3]) S. st. Bref från en svensk styrelsens spion i Polen med det antagna namnet Kreon.

att han vore sändebud icke ensamt hos konungen, utan ock hos polska republiken, hvilken vore Sverges vän. Under detta svepskäl blef han ock af Radziejowsky någon tid skyddad, tills han slutligen, efter förnyad befallning, nödgades lemna staden och landet. Emellertid hade han lyckats der utså eller uppdrifva en mängd oenighetsfrön. Flere landtdagar skingrades under inbördes slagsmål och öfver hela riket flögo en mängd mot August riktade smygskrifter, flutna dels ur polska, dels ur svenska pennor.

TJUGONDE KAPITLET.

KARL UTTALAR OFFENTLIGT SITT BESLUT ATT AFSÄTTA AUGUST.

Just då sinnena blifvit sålunda förberedda, inträffade slaget vid Düna. Genom så väl denna seger, som ofvannämnde polska förhållanden, fick Karl mod att offentligen uttala, hvad han länge burit på hjertat. Radziejowsky hade allvarligen uppmanat honom att icke inbryta i Polen; emedan detta land ville bibehålla freden. Karl svarade i ett bref af den 30 Juli 1701. Det innehöll allahanda beskyllningar mot August i afseende på dess uppförande både emot Sverge och Polen. I sistnämnde hänsigt skref Karl: *jag anser ovedersägligt, att eder konung velat försvaga polska rikets innevånare, och småningom utplåna deras rättigheter, nedbryta och tillintetgöra deras allmänna friheter och slutligen, med republikens öfverändakastande, tillrycka sig högsta magten, ja sjelfva enväldet. Detta hans djerfva förehafvande är väl genom vår sista seger temligen dämpadt. Men emedan han nu en gång satt sig sådant i sinnet, lärer han icke lemna någonting dertill oförsökt. Till att i tid förekomma en dylik olycka, finnes näppeligen något bättre medel, än att*

afsätta honom från tronen, hvilken han ock gjort sig ovärdig, genom att hafva brutit så många dyrt besvurna löften. Härpå beror både Polens och Sverges lugn; hvarföre vi böra med all ifver bringa ett sådant förslag till verkställighet.

Vid underrättelsen om detta bref vardt August högligen bestört och bad Radziejowsky hålla det hemligt. Men det var försent, häldst Karl äfven till polska riksdagen afsändt en dylik skrifvelse [1]). August betraktade nu saken från en annan sida och hoppades, att polackarnas stolthet skulle uppretas vid tanken på, att en främmande furste ville afsätta deras konung. Så gick det ock. De flesta förbittrades i hög grad, och en skara smygskrifter utkommo både mot svenskarna och mot Karl, hvilken sednare man beskyllde för krigslystnad, våldsamhet, oförsonlighet m. m., men i synnerhet för det högmodet *att vilja sätta konungar af och till, hvilket likväl endast tillkom konungarnas konung* o. s. v. I alla Europas stater blef nämnde bref föremål för uppmärksamhet, tal och tadel. Äfven svenskarna voro dermed mycket missnöjda. Karl lät dock detta icke bekomma sig. Då polackarne gång på gång och med mycken häftighet förklarade, att de icke kunde på sådant sätt underkasta sig en främmande konungs godtycke, svarade Karl mot slutet af året med ett bref till Radziejowsky, hvari han lät förstå, att han var sinnad på egen hand afsätta August, äfven om polska republikens krafter icke för sådant ändamål vore tillräckliga.

---

[1]) Riksark. Act. Histor. Wachslagers bref d. 7 Sept. 1701.

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

KRIGSRÖRELSERNAS UTBROTT I POLEN.

Det hittills mot August förda kriget skulle egentligen betraktas som en fejd mot honom i egenskap af Sachsens kurfurste, icke af Polens konung. Den polska s. k. republiken påstod, att den icke egde dermed någonting att beställa, utan att den hade och ville hafva fred med Sverge. Men snart blef förhållandet mer och mer inveckladt, mer och mer fiendtligt. Hvems var orsaken? Utan tvifvel låg den ursprungligen hos polackarne. Många deras högsta ämbetsmän hade gillat kriget i dess början. Polackarna hade ock med verk, om icke med ord, tillåtit sachsiska regementerna genomtåga landet för att angripa svenskarna. De hade under samma tåg gifvit dem qvarter och underhåll. De läto sedermera öfver hela Polen högtidligen fira de små framgångar sachsarne hade mot svenskarne haft. Polackarnas sinnesstämning och handlingssätt voro således ursprungligen och uppendagligen fiendtliga. Men de fruktade å ena hållet sin konungs hotande envälde, å det andra svenskarnes vapen, och å det tredje krigets kostnader och ovisshet. Derföre höllo de sig overksamma och läto August med sachsarne ensam kämpa för återeröfrande af detta Liffland, som likväl förut tillhört Polen. Otvifvelaktigt är dock, att om August fått öfverhanden, hade polackarne fattat mod och deltagit i striden mot svenskarne och då velat åt sig tillegna samma Liffland. Men efter Karls segrar affärdade de det ena budet efter det andra och förklarade Polens oskuld i det började kriget, dess lifliga åstundan att få lefva i fred med Sverge, dess allvarliga hotelser, i fall svenskarna beträdde Polens landamären o. s. v.

I Karls ögon gällde likväl polackarna icke stort mer än deras konung; och hvarken deras böner eller hotelser kunde på honom något inverka. Den midt emot Riga liggande södra stranden af Düna-floden hörde till Kurland, och Kurland var ett ärftligt län under Polen. I och med detsamma Karl gick öfver nämnde flod, hade han således gjort ett infall också inom Polens gränsor. Utan att akta på kurländares och polackars insagor, förföljde han ock sedermera sachsarne genom hela nämnde land, tog slutligen der sitt vinterqvarter samt utskref betydliga gerder. Hans enkla och tillfyllestgörande skäl äro redan omtalda; och polackarna läto dervid bero.

Men, hotade de ytterligare, *om svenskarne nu beträda sjelfva den polska republikens gränsor, då måste vi anse det som ett fredsbrott och skola med väpnad hand träda upp att försvara vårt land och vår frihet.* Karl lyssnade till dessa ord, och det dröjde verkligen några månader, innan han skickade sina troppar öfver det af polackarne förbjudna råmärket. Måhända studsade han något tillbaka vid tanken på att ådraga sig en ny fiende, och säkert är, att hans förnämsta generaler [1]) och rådgifvare afstyrkte företaget och ville, att han i stället skulle vända sig mot Ryssland. Måhända kom ock dröjsmålet från någon önskan, att åt Wachslager och polska anhängare skaffa rådrum och tid att ytterligare reta och söndra sinnena och derigenom förlama hela landets motståndskraft.

Emellertid längtade han sjelf efter krigsbragder och efter tillfälle att så snart som möjligt få lyfta kronan från Augusts hufvud. Dessa känslor eggades af några hans generaler, en Meijerfelt, Hummerhielm och Lagercrona; likaså af Wachslager, som försäkra-

[1]) Några säga, att Rehnskiöld afrådt; andra att han tillstyrkt.

de, att oenighet, oordningar och sjelfsvåld skulle ofelbart hindra polackarne från hvarje kraftigare motstånd. Äfven Sapieherna gjorde, hvad de kunde. Så många och stora frestelser kunde Karl ej motstå. Han beslöt att med väpnad hand blanda sig i Polens inre angelägenheter och skickade till Lithauen flere serskilda troppar. Dessa hade i uppdrag att mot Oginskys härjningar skydda Sapiehernas gods; men skulle icke få angripa polackarna. Ställningen blef dock härvid så invecklad, att fiendtligheter svårligen kunde undvikas. Sådana yppades ock genast; och det är svårt att säga, hvem som egentligen var första angriparen. Karl och Oginsky anklagade hvarandra ömsesidigt. Det är fara värdt, att historien kommer att anklaga dem båda.

Sedan fiendtligheterna sålunda utbrutit, var det, som Karl 1701 företog den af oss redan omtalade stora December-ridten från Kurland till Kowno och tillbaka igen, under hvilket tåg flere blodiga skärmytslingar föreföllo mellan honom och Oginskys troppar.

Utan att akta förbemälte hotelser, hade Karl sålunda öfverträdt polska republikens egna gränsor och börjat strida mot dess innevånare. Polska statsmännen hade lofvat i sådant fall gripa till vapen. De höllo ej ord, utan beslöto i stället affärda en beskickning, som skulle dels öfvertala honom att lemna deras land; dels framställa nya hotelser, så framt han icke ville detta efterkomma; om hvilket allt mera framdeles.

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

FREDSUNDERHANDLINGAR.

Vid samma tid, som svenskarna sålunda inbröto öfver Polens norra gräns, var i Warschau en riksdag

församlad. August uppmanade derunder polackarna att med väpnad hand bortdrifva den inom deras landamären infallne svenske konungen. Men förslaget mötte hvarjehanda hinder och slutligen blef riksdagen sönderbruten genom lithauiske landtbådet Pac, hvilken ville sålunda hämnas en uteblifven befordran. Måhända verkade ock andra skäl. Vi minnas, huru Wachslager begärt svenska penningar till mutor åt dem, som skulle sönderspränga polackarnas riksmöten.

Sålunda öfvergifven af ständerna, vände sig August till polska rådet och föreställde, huru både heder och fördel ålade dem att försvara eget land. Han lofvade sjelf åt deras kronohär betala ett halft års sold och tillika sända 12,000 sachsare till hjelp. Men man svarade med bittra förebråelser; t. ex. att han förolämpat väl förtjenta personer, föraktat polackarna, begynt ett orättmätigt krig emot Sverge o. s. v. Hans åt kronohären erbjudna sold ville de icke mottaga, ej heller hans 12,000 sachsare; ty man önskade bibehålla fred med Sverge och undvika all oenighet inom riket. Tillika beslöt man, enligt riksdagens önskan, att affärda den beskickning, som skulle uppmana Karl att lemna landet och tillkännagifva, att han i annan händelse skulle få polska republiken till fiende; en hotelse, som redan förut blifvit framställd, men hittills af Karl föraktad.

AURORA KÖNIGSMARCKS BESKICKNING.

Sålunda tillbakavisad äfven af rådsherrarna, beslöt August på egen hand söka fred med Sverge och det på hvad villkor, som häldst. Det tyckes verkligen, som han af förbittring mot polackarne varit färdig att dervid offra en icke obetydlig del af deras länder. Men det var fråga om, hvar man skulle finna en underhandlare, för ämnet nog skicklig, och tillika nog

tystlåten, i synnerhet om det gällde att på Polens bekostnad vinna den önskade freden.

Vid denna tid lefde den mycket beryktade Maria Aurora Königsmarck, sondotter till Hans Kristofer och brorsdotter till Otto Wilhelm. Hon var öfver hela Europa berömd för skönhet, kunskaper, qvickhet till och med snille; dock ej för sedlighet. Bland annat hade hon en tid varit nära nog offentlig frilla åt konung August. Hon blef dock snart af denne ombytlige furste öfvergifven, och uppehöll sig derefter i Tyskland, vanligtvis i Qvedlinburg; varande nu omkring trettio år gammal, men ännu ganska skön och behaglig. Hon beslöt vid ifrågavarande tid besöka den nittonårige Karl den tolfte, der denne låg i vinterqvarter vid det ensamma Würgen, långt bort i Kurland. Det var dock allmänt bekant, att han längesedan ur lägret bortvisat alla främmande sändebud och i synnerhet, att han så mycket möjligt undvek fruntimmer. Och likväl beslöt den sköna Aurora fara dit; som hon sade för att utverka dels förlåtelse åt sin svåger, Lewenhaupt, som var i sachsisk tjenst; dels lindring i de domar, reduktionen fällt öfver henne och hennes slägt. Allmänheten gissade naturligtvis på andra bevekelsegrunder, och hennes syster, grefvinnan Lewenhaupt, ogillade mycket hela färden.

Aurora lät sig dock af ingenting hindras. På resan åt norden kom hon till Warschau, hvarest August för tillfället uppehöll sig. Han föll då på den tanken att genom henne bedrifva nyssnämnde fredsunderhandling [1]). Aurora mottog uppdraget. Hvari detta egentligen bestått, och hurudana villkor genom henne erbjödos, känner man icke bestämdt. Man vet dock, att hon, befullmäktigad från August, medförde bref till Piper och till konungen, innehållande försäkringar om vänskapliga tänkesätt och löften om fördelaktiga vill-

---

[1]) Så berättas saken. Troligt är dock, att resan varit förut emellan båda öfverenskommen.

kor; t. ex. som man tror, att Sverge skulle bekomma hela Kurland och kanske än mera. Brefvet till Karl var skrifvet i höfliga till och med ödmjuka ordalag, ända derhän, att August erböd sig sjelf resa till svenska konungen och närmare uppgöra villkoren.

Grefvinnan tog från Warschau vägen genom Ost-Preussen och anlände vid nyårstiden 1702 till högqvarteret Würgen. Beskickningen, fast den skulle hållas hemlig, förorsakade mycket uppseende, åtlöje, speord, och hos de flesta tvifvel om utgången. *Jag tror knappt,* skref franska sändebudet, *att en underhandlare i fontange kan hos svenska konungen något uträtta* [1]).

Vid ankomsten till Würgen blef Aurora Königsmarck af Piper väl mottagen och erhöll passande rum och uppvaktning. Under afbidan på företräde hos konungen, vände hon sig till hans omgifning och sökte för sitt förslag vinna de inflytelserikaste herrarna. Detta gick naturligtvis ganska lätt; ty fred med August var just, hvad de sjelfva önskade. Vid samma tid kommo dessutom bref om några ryssarnes framsteg i Liffland, och huru de vid Erastfer tillfogat svenskarna ett betydligt nederlag. Man hoppades, att underrättelsen härom skulle beveka Karl till förlikning med August och vända hans sinne och vapen mot tsaren.

Men man bedrog sig. Karl var och förblef obeveklig. Hvad grefvinnan Königsmarck angick, vägrade han bestämdt att gifva henne företräde. Hon var envis och skref några mycket smickrande verser; slutligen också ett bref, som omtalade, *hur hon väl högeligen åstundade att få kyssa Karls konungsliga hand; men än mer att få framställa de serdeles vigtiga förslag, som blifvit henne anförtrodda, och hvilka det icke var tillåtet att för någon annan yppa.* Hon bad tillika, att, om konungen äfven afsloge hennes begäran, han likväl icke måtte åt densamma gifva nå-

[1]) Fr. minist. br. d. 26 Jan. 1702.

gon ofördelaktig tydning. Men Karl fortfor att vägra. Hon vände sig då ytterligare till Piper, Rehnskiöld och Düben och bad och besvor dem i bevekliga ordalag att skaffa henne företräde; bedyrande derjemnte, att hennes uppdrag var af allra största vigt för hela norden, och att om nämnde herrar icke främjade hennes underhandling, skulle de en gång ansvara för allt det blod, som genom en sådan deras uraktlåtenhet komme att framdeles utgjutas. Men, antingen de nu efterföljde hennes uppmaning eller ej; Karl var och förblef lika obeveklig. Grefvinnan beslöt då försöka, hvad hon i egen person kunde uträtta. Hon ställde så till, att hennes vagn en gång mötte konungen under en bland dennes vanliga spatserridter. Då han nalkades, lät hon åkdonet hålla, steg sjelf ur och gjorde en djup nigning för konungen, i hopp att derigenom tvinga honom till samtal. Lika fåfängt. Med artig bugning lyftade Karl på hatten, men sporrade i detsamma sin häst och ilade bort, utan att säga, ens höra ett enda ord [1]). Kort derefter, det var i medlet af Januari 1702, uppbröt hären ur vinterqvarteren. Grefvinnan måste då äfven begifva sig derifrån, utan att hafva någonting vunnit.

Det misslyckade försöket gaf anledning till en mängd gäckerier, spottdikter; bland annat ock till en smädlig skådepenning. På ena sidan sågs en prydligt putsad Delila, som gjorde en inbjudande åtbörd åt den framför stående svenske Simson. Denne föreställdes med bortvändt ansigte, sägande: *icke här, men på andra sidan.* På andra sidan sågs samme Simson krossa hela svärmar af Filistéer. Deröfver lästes orden: *här skall jag visa mig som en Simson.*

Ett par veckor sednare lät Karl anställa jagt efter en hop lösa och lösaktiga qvinnor, som innästlat sig

---

[1]) Berättelsen om ett annat möte och om konungens der fällda ord: du är vacker ändå, din stygga! saknar historiskt bevis och tycks helt och hållet vara en dikt.

i hären. De blefvo samt och synnerligen tvungna att, stående på knä, öfvervara en hel Gudstjenst och sedermera skymfligt drifna ur lägret. Många ansågo det som en betydelsefull vink åt den sköna Aurora, hvilken ännu från Preussen envisades med att få företräde.

Det är ganska möjligt, till och med troligt, att fåfänga och kanske än sämre afsigter bidragit till Aurora Königsmarcks nu omtalade resa. Andra och vigtigare bevekelsegrunder tyckas likväl derjemnte hafva förefunnits. Karl hade på ett nästan förolämpande sätt stött henne ifrån sig. Efter detta uppträde och sedan han i medlet af Januari tågat in åt Lithauen och hon begifvit sig åt Ost-Preussen, kunde ej gerna några personliga beräkningar mer komma i fråga. Likväl har hon ända till slutet af Mars stannat dels i Tilsit, dels i Königsberg, och derifrån med Piper, Rehnskiöld och Düben underhållit en liflig brefvexling, besvärjande dem vid allt, hvad heligt var, att skaffa henne tillfälle för konungen framställa sitt lika vigtiga som hemliga uppdrag.

Hvari bestod då detta uppdrag, då det var så hemligt, att det icke ens kunde meddelas åt en Piper? Var det blott en förevändning för behagsjuka? Knappast! Eller var det sannt, hvad den tiden hviskades, nämligen att August ville afstå åt Karl en mindre del af Polen och göra sig enväldig i den andra?

VITZTHUMS BESKICKNING.

August var vid denna tid så angelägen om fred, att han ville grunda sina förhoppningar derom icke blott på Aurora Königsmarcks skönhet och öfvertalningsförmåga, utan ock på andra och mer vanliga underhandlingar. Medan ännu nämnde grefvinna dröjde i Tilsit, skickade han sachsiska kammarherren Vitzthum

för att arbeta på samma sak. Denne medförde till Karl och dess förnämsta herrar bref af ungefär lika innehåll, som grefvinnan Königsmarcks. Men han medförde ock tämligen betydliga penningevexlar för att med dem söka muta Klinckowström, Düben, Piper, Rehnskiöld och Lagercrona [1]). För att inverka på Karl sjelf, tyckes han haft i uppdrag att erbjuda icke blott krigskostnadernas betalning, utan ock Kurland och, som några säga, äfven Lithauen ända till Niemen [2]).

Vitzthum ankom till svenska hären först sedan den inryckt i Lithauen. Enligt erhållen föreskrift från både August och grefvinnan Königsmarck, vände han sig nu till bemälte gunstlingar och i synnerhet till Piper. Men då han ville åt denne sednare öfverlemna brefvet från August till Karl, förklarade Piper sig icke kunna detsamma mottaga, såsom icke varande dertill bemyndigad. I stället anmälde Piper saken för konungen. Denne blef förtörnad, och lät ställa vakt för Vitzthums dörr och borttaga hans papper. Som orsak härtill har man å Karls och svenskarnas sida anfört, att Vitzthum skymfat konungen derigenom, att han rest till lägret, utan att förut hafva begärt lof dertill; att Vitzthum derföre vore en spejare; och att hans s. k. fredsförslag endast vore låtsade i ändamål att dermed fördröja Karls anfall och gifva August tid till bättre rustningar. Andra sidan påstod deremot, att verkliga orsaken till fängslandet låg uti Karls lystnad efter krig, och att han derföre ville redan i början afbryta eller rättare sagdt förekomma all fredsunderhandling, för att icke genom densamma och genom de goda villkor, som möjligtvis erbjödes, blifva hindrad från att förfölja sin fiende.

---

[1]) Riksark. Act. Histor. C M. Posses bref. Fr. minist. br. d. 30 Mars och 20 Apr. 1702.

[2]) Uppsal. Rosenh. saml. № 12 Quarto misc. Carol. XII. Anon. br. d. 17 Maj 1702.

Emellertid öppnades de från Vitzthum tagna brefven och främst det från August till Karl. Detta befanns skrifvet i undfallande ordalag och inneböll löften om full ersättning och framtida säkerhet m. m. Men Karl bevärdigade icke August med något svar [1]; och ett föga troligt rykte ville veta, att denne sednare i ett anfall af vrede deröfver utmanat Karl till envig [2]. Bland de tagna papperen funnos ock de vexlar, som voro ämnade åt Karls gunstlingar och närmaste omgifning. De återlemnades alla åt Vitzthum, när denne slutligen fick vända tillbaka till sin konung.

Karl hade emellertid af dessa papper fått se, huru hans gunstlingar och förnämsta ämbetsmän voro, eller ansågos vara fala för penningar. Redan förut mycket förbehållsam och misstrogen, blef han det hädanefter än mer; så att man förvånades öfver att finna dessa egenskaper till så hög grad utbildade hos en blott nittonårig yngling. Hans omgifning blef ock genom detta allt så uppskrämd, att de icke på länge vågade yttra ett ord mot kriget, af fruktan att anses vara af August bestuckna [3].

I samma papper funnos äfven åtskilliga anledningar att misstänka, det August ämnat åt Karl afträda några delar af Polens rike. Der lästes ock några af grefvinnan Königsmarck fällda uttryck, som voro skymfliga för Polens folk. Allt detta lät Karl sedermera framlägga för polska riksombuden i afsigt att än mer uppreta dem mot August. Denne tillgrep då sin vanliga utväg och påstod, att alltsammans var en dikt af svenskarne. Hela uppträdet gjorde på Karl djupt intryck. Han såg, huru August, för att vinna sitt ändamål, förnedrade sig till dels tvetydiga, dels föraktliga medel; t. ex. grefvinnan Königsmarck och hennes qvinliga behag; — förslaget att stycka det

---

[1]) Fr. minist. br. Febr. 1702.
[2]) Fr. minist. br. d. 23 Mars 1702.
[3]) Fr. minist. br. d. 20 Apr. 1702.

rike, som valt honom till konung och beskyddare; — försöket att vinna Karls omgifning genom mutor, och honom sjelf genom en ödmjukhet, som var ovärdig majestätet; — och slutligen huru, när allt misslyckades, August fräckt förnekade hela företaget. Dessa låga drag ökade om möjligt än mera Karls ovilja och förakt. Han ansåg en dylik furste ovärdig att bära konungakrona. och tyckte det vara sin pligt att rycka henne från den föraktliges hufvud.

FREDSUNDERHANDLINGAR MED POLSKA STÄNDERNA.

Polska ständerna sökte, som förbemäldt är, att med hänsyn till närvarande oroligheter uppdraga en noga skilnad mellan sig och sin konung. Det hette, att August hade krig, men Polen fred med Sverge, och att det ville bibehålla denna fred; hvilket allt skulle genom deras sändebud tillkännagifvas. Ehuru Karl redan förut visat mycken likgilltighet, ja till och med förakt för deras hotelser, antog dock polska riksdagen en hög ton och inbillade sig kunna föreskrifva villkor för båda konungarna. Dess beskickning fick derföre i uppdrag att föreställa, *det Karl borde för det började kriget söka skade-ersättning af kurfursten i Sachsen, icke af konungen i Polen; ty detta sednare land hade med saken ingenting att göra. Ej heller skulle Karl fordra någon tronafsättning; ty han borde veta, att en bland polackarnes största dygder vore trohet mot deras konungar. I stället för krig, erbjöd sig nu polska republiken att medla fred mellan sin egen konung och Sverges. Men som villkor för en sådan underhandling, fordrade polackarna, att Karl skulle i förväg och nu genast med sin här utrymma icke blott Polen, utan äfven Kurland; samt återbetala alla de gerder, han utskrifvit, och gälda all den skada, hans troppar förorsakat i dessa länder.*

Sådana villkor hade varit passande, om polackarne redan tillkämpat sig betydliga fördelar. Nu vittnade ett dylikt språk om förblindelse och öfvermod och väckte hos Karl och svenskarne blott hån och förakt. Dessa känslor framstucko då och då tämligen tydligt. Till Rosienne sammankallades Samogitiens adel för att mottaga underrättelse om de gerder, Karl fordrade. Bemälte herrar fingo då ej framträda enligt vana med svärd vid sidan, utan blott som bönfallande med käpp i hand. Om deras egen konung fordrat något dylikt, hade svaret blifvit ett uppror. För den främmande måste de ödmjuka sig och lyda. Hvad polska sändebudens fredsvilkor beträffar, så tillkännagaf Karl redan i förväg sitt beslut om deras förkastande; och det sätt, hvarpå han behandlade sändebuden sjelfva, ådagalade tydligt hans djupa missaktning för hela polska staten.

Dess beskickning mötte honom nämligen högt uppe i Samogitien redan i Mars månad och begärde då företräde. Karl sade sig hoppas kunna lemna ett sådant, när han kommit till staden Kowno. Väntande, följde nu sändebuden krigshären till grannskapet af nämnde stad. Men då förklarade sig Karl icke hafva tid till deras mottagande. Sändebuden anförde hos Piper häftiga klagomål. *Menskligheten*, sade de, *fordrar att genast gifva företräde åt sändebud, som vilja hämma krigets eländen. Vi hafva kommit för att stifta fred och afböja svenska härens infall i vårt rike; men eder konung vill ej höra oss, utan tågar tvärtom mer och mer in i landet.* Karl var dock obeveklig. Han ville vinna tid för att närma sig Warschau; och Hummerhielms nu inträffade nederlag både retade och gaf honom svepskäl till ytterligare uppskof. Han lofvade dock att vid ankomsten till Grodno lemna det begärda företrädet. Sändebuden måste gifva sig till tåls och återigen följa konungen i släpet. Men när det kom allt omkring, begaf sig denne ingen gång till Grodno, utan tågade vid sidan om nämnde stad och liksom

hela tiden mer och mer in i landet. Under fulla fem veckor hade nu polska sändebuden följt hären och ändå icke kunnat få ett enda företräde; ehuru ett sådant fordrade blott en eller par immar. De blefvo mycket uppbragta, och några svenska herrar, som velat, men hittills icke vågat göra föreställningar [1]), grepo sig ändtligen an och lyckades öfvertala konungen att nu bevilja det lofvade samtalet. Mötet hölls under krigisk ståt; men med obilliga anspråk å ömse sidor kunde naturligtvis ingen öfverenskommelse träffas. Polackarnas ordförande, Lipski, leddes både af polskt öfvermod och tillika af fosterländsk harm. I sin ifver tillgrep han derföre någon gång så skarpa ordalag, att de retade Karl och lade nya hinder i vägen för förlikningen. Mellan sändebuden sjelfva utbrusto ock oenighet och trätor, stundom så häftiga, att sablarne drogos; genom hvilket allt de än mera hos svenskarne nedsatte sig och sitt anseende. Karl utnämnde visserligen några herrar att sköta denna underhandling; men, då ingenting kunde uträttas, sade han: *jag skall gifva polackarna svar, när jag anländt till Warschau.* Derpå, och utan att taga afsked, reste han tvärhastigt från sändebuden och till en aflägsnare del af sin här. Polackarna gjorde ännu ett par försök, men förgäfves. Mot medlet af Maj återvände de till Warschau, efter nära två månaders fruktlösa bemödanden.

Från svenska sidan försummades emellertid ingenting att vinna Karls åsyftade mål, och att i sådan riktning bearbeta sinnena. Man utspridde ytterligare bland polackarne rykten om, huru August hade medelst Vitzthum och Aurora Königsmarck erbjudit enskild fred och det på Polens bekostnad. Karl utfärdade ock en allmän kungörelse, i hvilken han, enligt den redan förut anslagna tonen, uppmanade polackarna att mottaga honom såsom en vän, *den der kommit blott för att skydda republiken, stödja dess vacklande frihet, upp-*

---

[1]) Fr. minist. br. d. 20 Apr. 1702.

rätthålla dess statsförfattning och rättigheter, samt tillintetgöra de stämplingar efter envälde, som August tvärtemot sin konungaförsäkran förehaft o. s. v.

Talet om bruten konungaförsäkran och om envåldets förderflighet klingade emellertid eget nog i munnen på Karl den tolfte, som sjelf icke velat aflägga någon konungaförsäkran och hvars far tillintetgjort Sverges frihet och laggt dess folk under enväldet. Många polackar funnos ock, som insågo och påpekade dessa motsägelser. I deras skrifter förekommo skarpa anmärkningar i sådan anda. *Dessa svenskar*, sade de, *som i sitt hem och i sig sjelfva äro trälar under en enväldig herres nycker; de komma nu hit för att, som de säga, försvara vår frihet. Men de hafva icke kunnat försvara sin egen. Sjelfva slafvar, vilja de göra oss till slafvar under sig och tala ändå om att upprätthålla vår frihet*, o. s. v.

Båda konungarnes uppförande är i sjelfva verket ganska lärorikt att betrakta.

Karl icke blott upprätthöll, utan vidgade så mycket möjligt den envåldsmagt, han i Sverge ärft, och han tillät der icke minsta skymt af folkfrihet. Men i Polen framställde han sig beständigt såsom den der älskade den medborgerliga friheten och hatade enväldet.

Å andra sidan konung August! I Sachsen var han och i Polen ville han blifva enväldig. Men när det gällde att locka lifflänningarna, skref och talade han beständigt om sin innerliga åstundan att befria dem från det afskyvärda svenska enväldet och återförskaffa dem deras medborgerliga fri- och rättigheter.

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

FÄLTTÅGET I POLEN 1702.

De infall, svenskarna under loppet af 1701 gjort inom Lithauens gränsor, inneburo i sjelfva verket ett krigsangrepp mot Polen. Möjligtvis kunde de likväl utmålas som blotta enskilda bemödanden att skydda Sapieherna mot den enskilde mannen Oginskys våldsamheter, och freden med Polen sålunda anses som ännu i Januari 1702 obruten.

Kurland var emellertid alldeles utsuget och kunde ej längre nära svenskarna. Derföre uppbröt Karl med hela sin här kring medlet af Januari 1702 från Kurland och inträngde i Samogitien. Köld och hunger försvårade svenskarnas tåg, och först den 17 Februari hunno de fram till staden Rossienne, i hvars omgifningar nya vinterqvarter togos, och tropparna fingo hvila ut; hvarunder Karl omsorgsfullt red omkring och såg efter, att soldaterna fingo så god vård som möjligt. Sjelf tog han högqvarter icke i någon stad utan på slottet Bielowice.

I och med detta tåg mot Rosienne var emellertid kriget i stort utbrutet, fast ännu hvarken Karl eller polackarna ville det riktigt erkänna.

HUMMERHIELMS OLYCKA.

När Karl återvände från lithauiska Decembertåget år 1701, qvarlemnade han i Kowno, som sagdt är, öfverste Hummerhielm i spetsen för 1800 svenskar. Med 30 till 40 mils afstånd från hufvudhären var dessas belägenhet ganska vådlig; men Karl den tolftes

soldater hade redan lärt sig förakta hvarje fara, och Hummerhielm var en bland Sverges mest oförvägna krigare. Måhända att läsaren erinrar sig hans ungdomsbragder såsom Karl den elftes ryktbaraste partigängare under skånska fälttågen från 1676 till 1679 [1]). Han blef nu snart i Kowno omgifven af många tusende lithauer, under befäl af Wiecnowiecki, en tapper och ädelsinnad polack, som August satt till anförare för sina dervarande vänner. Med mera försigtighet torde Hummerhielm det oaktadt hafva kunnat försvara sig; men han bibehöll ännu en ynglings hetta och djerfhet. Under ett lyckligt ströftåg hade han tagit tio fiendens kanoner; men för brist på hästar ej kunnat till Kowno återföra mer än fyra deribland. För att hämta de öfriga företog han några dagar efteråt ett nytt ströftåg, i spetsen för 100 gardessoldater under kapten Siegroth och 130 ryttare under den förres bror, major Siegroth. Gardisterna voro inskeppade på tvänne prämar, hvilka fördes på floden Niemen för att hämta besagde kanoner; Hummerhielm med rytteriet följde på stranden. Så fortgick tåget i två dagar. På den tredje förlorade Hummerhielm tålamodet och skyndade med sina ryttare ett långt stycke förut. Wiecnowiecki, som med flere tusen lithauer svärmat omkring, passade på tillfället och omringade ett tu tre svenska ryttaretroppen. Hummerhielm red fram för att undersöka ställningen, men förvågade sig och blef fången. Nu störtade fienderna från alla håll mot den lilla svenska hopen. Men ryttarne lofvade hvarandra, att som bröder kämpa i lif och död och att på sådant sätt söka slå sig igenom. Det höll på att lyckas; ty svenska rytteriet var den tiden nästan oemotståndligt. Men vid genombrytningsförsöket råkade de olyckligtvis på en sumpig trakt, der hästarne sjönko ned i gyttjan och alla rörelser hindrades. Striden blef blodig. Slut-

---

[1]) Se **15**, 178.

ligen hade alla officerare och 110 ryttare blifvit nedhuggna. Bland de öfriga fanns ingen utan sår. Allt motstånd var förgäfves, och de tjugu återstående hjeltarne måste gifva sig tillfånga. Två bland dem störtade dock med sina hästar i Niemen och summo öfver. Den ene blef ihjelslagen af lithaniska bönder; den andre kom undan och till Kowno, der han berättade olyckshändelsen.

Wiecnowiecki vände sig emellertid mot de 100 gardisterna under kapten Siegroth; måhända den samme, som vid landstigningen på Seland var en bland de allraförsta, som sprungo i vattnet. När denne nu såg fienden nalkas, sökte han medelst pråmarna komma öfver till motsatt strand; men farkosterna stötte genast på grund och kunde ej lossas. Gardisterna beslöto dock försvara sig i det yttersta. Wiecnowiecki låt uppställa sina sex kanoner så, att de med korseld skulle rensopa pråmarna. Men polackarna förforo dervid så klumpigt, att deras kulor gjorde föga verkan. Svenska gardisterna deremot handterade sina gevär så skickligt, att alla polackar, som nalkades, blefvo genomborrade. Wiecnowiecki lät då ända till flodbrädden neddraga en kanon för att med densamma skjuta pråmarne alldeles i sank. Men svenska gardisterna sköto i stället ned hvarenda man, som nalkades samma kanon, så att denne blef stående ensam och onyttig. Wiecnowiecki lät då genom trumpetstötar uppmana den lilla troppen till dagtingan. Han skickade dessutom en öfverste, som upplyste om Hummerhielms olycka och att från denne intet understöd var att förvänta. Kapten Siegroth svarade, att han i alla fall ämnade försvara sig till sista man, och att han dessutom hoppades på hjelp från det närbelägna Kowno. Wiecnowiecki befarade någon ting sådant och erbjöd fritt aftåg. Emedan svenskarne bortskjutit nästan allt sitt krut, mottog Siegroth anbudet och återkom sålunda

lyckligt till Kowno efter en förlust af blott 6 döda och 9 sårade.

Lithauerne behandlade sina svenska fångar med mycken grymhet. Hummerhielm fick rida den så kallade *polska bocken;* d. v. s. man hopband hans fjettrade armar nedanom de tillsammanböjda benen och trädde sedermera en stör öfver armarne och under knävecken och vräkte honom så in i en ladugård, der han måhända förgåtts af hunger och vanvård, om ej en jesuit förbarmat sig. De andra fångarna blefvo i den närbelägna småstaden Dorfsnicki afklädda och derpå erbarmligt piskade af dervarande qvinnor, så unga som gamla.

Vid underrättelsen om detta nederlag, bröt Karl upp ur sitt vinterqvarter vid Rosienne, lik en ur idet retad björn. Hummerhielms olycka inträffade den 14 Mars. Kort derefter kom Karl tågande till Kowno och utkräfde allestädes på vägen dryga brandskatter. Den 30 anlände han till Dorfsnicki och besåg noga hela det lilla slagtfältet, låtande berätta sig alla skärmytslingens bragder. De fallne svenskarne hade af fienden blifvit hopkastade och begrafna i tvänne stora jordhögar bredvid vägen, likasom i afsigt att för hvarje förbifarande visa ett minnesmärke af den vunna framgången. Karl lät uppgräfva de blott löst nedmyllade hjeltarna, derpå ikläda hvart soldatlik ett rent linne och hvar officer en enkel sorgdrägt och sedermera lägga dem i ordentliga kistor, hvilka slutligen högtidligt jordfästades i närvaro af konungen och af flere generaler, samt under aflossande af hederssalvor. Man liknade alltsammans vid det uppträde, då Germanicus, tågande genom Tysklands ödeskogar, der uppsökte och lät högtidligen begrafva lemningarna efter Varilegioner.

Just vid samma tid kom elden händelsevis lös i det närbelägna Dorfsnicki. Karl ditskickade soldater för att hjelpa till vid brandens släckning, och detta menskliga uppdrag var nästan fullbragt, när han fick underrättelse om det skymfliga sätt, hvarpå samma

stads innevånare behandlat de fångna svenskarne. Då vände sig Karls sinne till lågande hämnd. Han befallte genast sina soldater att icke släcka, utan tvärtom i alla fyra hörnen antända besagde Dorfsnicki. Det skedde, och staden lades i aska [1]).

Straxt bredvid låg en annan småstad vid namn Puniz, dit en liten svensk ströftropp framträngt. Polska prester på stället underrättade sina landsmän om svenskarnas ankomst. Dessa sednare blefvo också öfverraskade och ledo några förluster; men hämnades derigenom, att de uppbrände hela staden.

TÅGET TILL WARSCHAU.

Med ingången af April månad blefvo vägarne mer farbara och konungen beslöt tåga till Warschau för att genomdrifva den omtalade tronafsättningen. Han egde vid denna tid ungefär 24,000 man. Deraf qvarlemnades 8000 för att under Mörner och Stenbock skydda Lithauen och det närbelägna Riga. Med de öfriga ämnade Karl sjelf gå mot Warschau till trots af både sachsare och polackar. Rehnskiöld, Liewen och Stenbock afrådde företaget såsom alltför vådligt; och den sednare satte äfven dess rättvisa i fråga [2]). Det var också vid denna tid, som den gamle döende Bengt Oxenstierna skref till Karl sitt långa, bekanta och afrådande bref, om hvilken skrifvelse mera framdeles. Men inga invändningar hjelpte; och man sade, att Karl hoppades, det ryssarna skulle på sin sida blifva sysselsatta genom turkiska och tartariska anfall [3]). Han

---

[1]) Begrafningen skedde den 31 Mars; men Kaggs dagbok säger, att Dorfsnicki icke brändes före den 2 April. En källa säger, att Karl ej brände staden, utan att den räddades.

[2]) Dansk. minist. br. d. 8 Apr. 1702.

[3]) S. st.

gick alltså i början af April ifrån Lithauen och anlände den 14 Maj utanför Warschau. På hela vägen hade han mött blott föga motstånd. Något sådant gjordes ej heller vid polackarnas nämnde hufvudstad. Svenskarne tågade ditin och höllo på slottsborggården offentlig Gudstjenst, hvarvid Karl sjelf liksom hela hären på knä aflade tacksägelse för den vunna framgången.

Karls första göra var att utanför staden bese de fält, på hvilka hans farfar vunnit det beryktade tredagars slaget år 1656. Sonsonen hade nu i förväg studerat detsamma så noga, att han för sina generaler kunde på stället utvisa, hvar tropparna stått och de hårdaste sammandrabbningarna egt rum. Han gjorde ock ett besök i Johan Sobieskis hus och visade stor vördnad för denne krigshjeltes minne. Dess enka och slägt blefvo, liksom stadens kloster, skonade från brandskatter. Sådana utkräfdes ännu till ett jemnförelsevis ringa belopp; t. ex. af Warschau blott 30,000 riksdaler [1]. Något måste dock betalas; *ty*, sade Karl, *svenskarne kunna ej lefva af väder och vind, och de böra betalas af polackarna; emedan*, hette det, *dessa hafva sjelfve inkallat dem.* I allmänna kungörelser fortsatte han det vanliga talet om sitt nit för polska ständernas frihet och sin afsigt att skydda dem mot August och dennes envåldsplaner. För öfrigt höll han i staden god krigstukt, långt bättre än innevånarne voro vanda vid af sina egna landsmän. Sjelf lefde han på sitt vanliga, tarfliga sätt, bebodde ett enkelt otapetseradt rum i förstaden Praga och red gång på gång med föga betäckning ut i nejden. Allmänt berättades dock, att fiendtliga partier af flere hundra man smögo kring staden för att under sådane ridter bortsnappa honom eller hvem häldst, som kunde öfverkommas. Någon varnade för dylika faror. *Jag tackar er*, svarade Karl, *men*, tillade han med sin

---

[1]) Andra säga 20,000 ecus.

vanliga anmärkning: *om jag har med mig blott tio mina drabanter, så fruktar jag icke dessa buskkrypare, om de ock vore till ett antal af hundra.* Då varningen en annan gång förnyades, svarade han: *jag har vakt nog; ty jag har Gud med mig.* Detta både hans och härens uppförande väckte hos polska folket en förundran, som snart öfvergick till beundran. Konungens ungdom, tarflighet, mod samt rena och manliga seder, soldaternas krigstukt och ordning, allas utomordentliga tapperhet och Gudsfruktan ingaf polackarna om Karl och hans svenskar en så hög tanke, att den ej litet bidrog till dessas sednare framgångar [1]).

I Warschau öppnades nya underhandlingar, förnämligast med kardinal Radziejowsky. Dennes parti önskade visserligen, att August måtte qväsas och hans envåldsförsök tillintetgöras; men afsättningen var en sak, som de antingen icke ville eller icke vågade befatta sig med. Understödd af hertigen af Holstein och flere svenska herrar, sökte Radziejowsky att derifrån afvända Karls sinne. Han visade, huru blotta förslaget derom vore en förolämpning mot polackarna och skulle till August och till dess parti drifva äfven dem, som förut varit samma konungs ovänner. Han försäkrade ock, att August på fullt allvar önskade fred. Men Karl svarade med ovanlig ifver och utförlighet, *att han aldrig kunde lita på August och dess löften.* Rafael Leczinsky invände: *men om kriget kommer att fortsättas, lär konung August undvika hvarje öppen strid mot svenskarna; och i stället genom ströftroppar och landets förhärjande utmatta dem. Sådant har man sett förr, och jag ber eders majestät vara öfvertygad om, att våra nu afgifna råd äro försigtiga! — Men också fega!* inföll Karl. *Och,* tillade han, *hur August än må härja i landet, skall jag nog finna föda åt*

---

[1]) Upps. Rosenh. № 12. Qu. Miscel. Carol XII. Bref fr. Warschau i Maj 1702.

mitt folk; och jag litar dessutom på rättvis sak och på Gud, som hjelpt mig ur större faror, och lär ock- så hjelpa mig ur denna. Karl sökte ytterligare öfvertala polackarna till deltagande i afsättningsplanen; men fåfängt. Radziejowsky svarade: *hur ock ett sådant företag må aflöpa, så förblifver eders maj:t ändå alltid Sverges konung. Men om jag och mina vänner ingå deri och det misslyckas, då är det ohjelpligen förbi med oss.* Ingendera kunde öfvertala den andra, och underhandlingen afbröts.

TÅGET TILL KLISSOW.

Konung August hade uppmanat sitt rikes adel att stiga till häst och hjelpa honom fördrifva svenskarna. Några landskap lydde; de fleste tvekade, ett och annat till och med nekade. Polackarne hade fått tämligen allmänt i hufvudet den misstanken, att det mellan Karl och August fanns ett hemligt genom Vitzthum och Aurora Königsmarck afslutadt förbund af innehåll, att August skulle åt Karl lemna ena delen af Polen, och Karl deremot hjelpa August till enväldet i den andra. Denna tro inverkade mycket på sakernas gång. Polackarna, äfven de, som hörde till Augusts parti, ville icke tillåta honom att i Polen hafva mer sachsiska troppar än 6000 man. Den stora polska kronohären, illa rustad och utan behöfliga förråd, ville ej heller understödja sin konungs sak. Slutligen lyckades denne väl att besegra motsträfvigheten; dock blott på det sätt, att han lät bland nämnde troppar utdela en betydlig summa penningar. På dylikt sätt såg sig August i spetsen för en talrik här af troligen 24 eller 30,000 man.

Karl hade för tillfället blott 12,000 svenskar. Med dem skulle han på en gång tygla Warschau med dess 60,000 innevånare och tillika möta den vida man-

starkare August. Sådant var dock en omöjlighet. Han befallde derföre Nils Gyllenstierna att med en betydlig tropp ila från Pommern till hjelp. Stenbock och Mörner, som med 8000 stannat i Lithauen, befalldes ock att der qvarlemna blott ungefär 2000 och med de öfriga skynda nedåt Polen och till den stundande kampen. Karl gaf sig likväl icke tid att i Warschau invänta dessa förstärkningar, utan gick genast söderut, för att uppsöka August och dess här. Till detta tåg valde man dock för det mesta nattens timmar; som det säges, på det att fienden icke skulle komma under fund med, huru ringa svenska styrkan var. Som vi sett, väntade ock Karl stundeligen ankomsten af förstärkningen från Lithauen. Men det tjuguåriga blodet kunde ej dervid gifva sig länge till tåls. Han red bort för att sjelf höra efter, hur snart dessa troppar skulle komma; och mötte dem flere mil derifrån, befallde tåget påskyndas och ilade åter före dem tillbaka till hufvudhären.

Denne hade emellertid nu den 7 Juli om aftonen anländt till grannskapet af polsk-sachsiska hären, hvilken var mycket öfverlägsen och innehade en fördelaktig ställning. Karl ville dock genast angripa, ehuru ingen af förstärkningarna ännu hunnit ankomma. Nästan alla generalerna afstyrkte och rådde att invänta, om ej Gyllenstierna, åtminstone Mörner och Stenbock, hvilka voro knappt en dagsled borta. Men dessa föreställningar blefvo förgäfves. Karl ville icke höra talas om uppskof, och tviflade icke ett ögonblick om segern. Då fick Piper ett lyckligt infall. *I öfvermorgon,* sade han, *är den 9 Juli, årsdagen af slaget vid Düna. Det vore både ovanligt och ärorikt att med två segrar förherrliga en och samma dag, om det nämligen ginge an, att tills i öfvermorgon uppskjuta striden.* Detta skäl verkade och Karl gaf efter. Dagen derpå, den 8 Juli, ankommo Stenbock och Mörner med sina troppar. Folket var dock af brådskandet så medtaget, att generalerna fordrade en eller

två dagars hvila, innan det borde ledas till någon kraftfordrande strid. Men nu var det omöjligt att längre tala med Karl om uppskof. Anfallet bestämdes till den 9 Juli.

SLAGET VID KLISSOW.

Konung August hade åt sitt folk valt en ganska fördelaktig ställning. Polska kronohären under Lubomirski och Siniawski stod längst åt höger på en långsträckt kulle; på en annan och i midten sågs hela sachsiska artilleriet och till venster derom sachsiska hären under August, fältmarskalken Steinau, general Schulenburg m. fl., hafvande framför sig en bäck med omgifvande otillgängliga moras. I denna ställning väntade han sin fiende.

Medan svenska hären under föregående natt hade lägrat sig till hvila, »väntande slaget i gryningens timma», kunde den unga konungen af eld och kämpalust icke få en blund i sina ögon. Klockan sex om morgonen ordnades manskapet och började tåga framåt. Högra armen fördes af Karl, Rehnskiöld, Mörner, Horn och Spens; den venstra af holsteinska hertigen med Düker samt generalerna Vellingk, Stromberg och Nieroth; bröstet af Liewen, Magnus Stenbock och Posse. För att kunna öfverraska sin fiende, begagnade Karl den tolfte samma list, som Karl den elfte 1676 vid Halmstad. Folket befalltes sänka fanor, standarer och gevär, för att så länge som möjligt dölja sitt antågande. Så snart man började få sigte på de fiendtliga tropparna, visade Karl utomordentlig glädje och stridslust. Men det var honom omöjligt komma öfver det djupa mötande moraset. Han drog sig derföre åt öster för att detsamma kringgå och taga sachsarna i sidan samt afskära förbindelsen mellan dem och polackarna. Men August lät på andra sidan sitt folk göra en

Siffrornas förklaring.

1. *Bäck och träsk mellan båda härarna.*
2. *Svenska härens första ställning.*
3. *Dess andra ställning, då striden begynte.*
4. *Sachsiska härens första ställning.*
5. *Sachsiska artilleriet.*
6. *Polska hären.*
7. *Sachsiska härens andra ställning, då striden begynte.*
8. *Svenska venstra flygeln, som bortjagar polakarna.*
9. *Väg, som sachsare under Steinau gå för att taga svenska högra flygeln i ryggen.*
10. *Sachsarnas anfall mot svenska högra flygeln.*
11. *Svenska högra flygeln som drifver sachsarna tillbaka.*
12. *Polackarnas flykt.*
13. *Sachsarnas flykt.*

motsvarande rörelse och mötte Karl öster om moraset, nedanför den kulle, på hvilken sachsiska artilleriet var uppställdt. I skydd af detta sednare, ordnade August sina troppar på en, som det tyckes, än fördelaktigare plats, hafvande på östra sidan polska kronohären, på den vestra morasbäcken och på höjden bakom sig ett starkt artilleri, och på slätten framför sig ett annat fast mindre träsk. Mellan och emot dessa naturhinder och en öfverlägsen fiende skulle svenskarne tränga fram. I händelse af olycka hade de alla varit förlorade. Det oaktadt vågade Karl försöket. Han visste, hvad folk, han hade att strida *med* och att strida *mot*.

Längst bort åt öster till stod på sin kulle den polska kronohären, utstyrd med svajande fjedrar, prydliga drägter och glänsande vapen. August hade nyligen uppmanat dem till trohet och tapperhet och till svar erhållit stora löften. Men tänkesätten svarade icke deremot. Såsom vi berättat, hade en mängd polackar fått den inbillningen, att konungarne Karl och August hade sinsemellan ett hemligt förbund emot Polens både enhet och frihet. Polackarna fruktade hvarje stund att få se detta gå i verkställighet och kastade äfven i detta ögonblick misstrogna blickar på de bredvid stående sachsarna, hvilka besvarade dem på samma sätt. Måhända var detta orsaken, hvarföre båda folken fingo tvänne från hvarandra så helt och hållet afskilda platser i striden.

Detta förhållande var ingen hemlighet för Karl, och han riktade derföre sitt första anfall mot polackarna. Svenska venstra flygeln, anförd af holsteinska hertigen samt af Vellingk och understödd af något fotfolk, skyndade i sådan riktning framåt. Genast vid första angreppet föll hertigen, sårad till döds. Svenskarne fortsatte dock i god ordning och med orubbadt mod sitt anfall; — och polackarne! — de uthärdade icke mer än andra, somliga säga icke mer än första, salvan, förr än de togo till flykten efter den ringa förlu-

sten af blott 60 man. Svenskarna jagade efter och skingrade snart hela svärmen.

I sin berättelse om slaget påstod sedermera polackarnas anförare Lubomirski, att hans folk drog sig i god ordning tillbaka, sedan de sett, huru sachsarne hals öfver hufvud flytt ifrån fältet.

Sanna förhållandet var, att sachsarne stannade på fältet och kämpade tappert i flere timmar, sedan polackarna redan flytt. Genom dessas bortvikande blef likväl sachsarnas högra flygel blottad och efter en hård strid tvungen att draga sig tillbaka. — På samma sätt gick det med fotfolket under Schulenburg. De kämpade länge mot Liewen och Stenbock; men svenskarne och i synnerhet gardesregementet voro oemotståndliga. Konung August blottställde sig sjelf i striden och uppmanade sitt folk till tapperhet och den skicklige Schulenburg gjorde allt, hvad på honom berodde. Sachsarne måste dock slutligen också här draga sig baklänges. — Svårare blef striden på svenskarnas högra flygel. Med tillhjelp af en mängd risknippen lyckades Steinau att i spetsen för en hop sachsiskt manskap gå öfver den först omtalade träskbäcken. Derpå ryckte han fram och tog svenskarna dels i sidan, dels i ryggen, och det med öfverlägsen styrka. Man berättade för konungen denna hotande rörelse. *Låt dem komma*, sade han, *jag skall snart skicka dem samma väg tillbaka igen.* Svenska härens läge var dock i detta ögonblick ganska vådlig. Till Karls lycka stodo på hans högra flygel sådane kärntroppar, som Östgöta ryttare, lifdragonerna, lifregementet till häst och främst och framför alla drabanterna, och detta under sådane anförare som Rehnskiöld, Spens och Horn. För att motstå Steinaus första och öfverlägsna anfall, slöto sig dessa ryttare tillhopa i fyrkanter, ett stridssätt, som sällan användes annat än af fotfolk. På sådant sätt lyckades de hejda fiendens anfall. Men länge nöjde sig icke svenskarne med ett blott försvar. De bröto sjelfva gång på gång

ut ur sin tätt slutna ställning och nedhöggo de närgångnaste fienderna och Spens med lifregementet kastade undan de sachsare, som ville gripa dem i ryggen. Slutligen såg man drabanterna upplösa sin fyrkant, och utan att lossa något skott blott med de långa huggvärjorna i hand störta mot fienden och kullkasta dess hopar, den ena efter den andra, Exemplet följdes af de andra svenskarna, och slutligen nödgades sachsarne gifva vika och, enligt Karls spådom, draga sig tillbaka samma väg, de kommit, nämligen öfver träsket; hvarvid dock ganska många tillsatte lifvet. — På andra sidan af samma träsk sökte de ordna och förena sig med de öfriga tillbakavikna sachsarna, och nu uppstod den sista och kanske allra hårdaste striden. Slutligen måste dock hela fiendtliga hären taga till flykten.

Slaget hade varat tre till fyra timmar. Under detsamma såg man Karl allestädes i största faran, ledande och uppmuntrande folket; likväl utan att egentligen deltaga i sjelfva handgemänget. En gång hade han ridit så djupt ned i ett moras, att det var endast med möda, som stallmästaren Reutercrantz kunde draga honom upp igen [1].

Klockan mellan fyra och fem på aftonen voro fienderna alldeles försvunna från fältet. Karl inryckte i deras läger, lossade fröjdeskott och anställde högtidlig tacksägelse. Dagen derpå blefvo de fallna svenskarne, vid pass 300, ordentligt jordfästade och de sårade, vid pass 800 [2]), öfverlemnade åt så god vård, som anskaffas kunde. Största förlusten hade träffat gardet till fots, hvilket jemnte drabanterna denna dag gjort under af tapperhet. Äfven lifregementet till häst kämpade med stor utmärkelse och stor förlust. Straxt efter slaget skänkte dem Magnus Stenbock sextio hä-

---

[1]) Riksark. Act. Histor. Ber. om slaget vid Klissow.
[2]) Några uppgifva större summor.

star, på det de snart återigen skulle komma i stånd att tjena sin tappre konung.

Sachsarne förlorade 48 kanoner med tillbehör, samt vid pass 700 fångna, 2000 döda; tillika läger, tross, fanor, silfver, krigskassa, rysska sändebudens vagnar m. m. Dessutom togos icke mindre än fem hundra i lägret varande qvinnor, bland hvilka många blefvo under flykten jagade i ett träsk, der vattnet stod dem nästan till halsen. Några voro af högre samhällsklasser och blefvo förda till Karl. *Jag har,* sade han till dem, *här hvarken musik eller skådespel för att kunna skaffa eder några angenäma tidsfördrif. Fruntimmerna torde derföre tillåta, att jag med säker vakt skickar dem till Krakau;* hvilket ock skedde.

Man säger, att Patkull hade skyndat till Klissow för att få bevittna slaget och, såsom han hoppades, äfven svenskarnas nederlag. Några timmar efter stridens slut såg man honom flyktig och barhufvad irra omkring i nejdens träskiga skogar [1]).

Efter denna svenskarnas medgång, började åtskilliga ovänner af konung August att med mera djerfhet utkasta sina framtida planer. Detta var ock segrens nästan enda följd. Svenskarne voro så fåtaliga och uttröttade, att de icke kunde jaga den skingrade fienden och tillfoga honom den manspillan, som vanligtvis blifver följden af ett lidet nederlag.

Några veckor härefter hemskickade Karl till Sverge en hop genom sår eller sjuklighet mindre brukbara soldater och förärade dervid hvar och en bland dem en gåfva af tjugu riksdaler.

---

[1]) Dansk. minist. br. d. 6 Aug. 1702. Lettres d'un ministre de Dresden.

KRAKAU INTAGES.

Efter slaget drog sig August så hastigt tillbaka, att svenskarne omöjligen kunde honom upphinna. Men deremot funno de vägen öppen till Krakau och begagnade den, ehuru några lätta troppar här och der kringsvärmade. En gång voro dessa likväl nära, att bortsnappa Karl sjelf. I sällskap med Stenbock och vid pass 20 officerare hade han ridit ut i nejden och dervid blifvit angripen af en skara fiender, man säger ända till 500. Efter tappert fäktande måste Karl vika tillbaka och var nog lycklig att rädda sig öfver en på återvägen varande bro. Då polackarne ville jaga efter, beslöto några bland svenskarna att med egen lifsfara trygga konungens återtåg. De voro öfverste Dahldorff, gardeskaptenen Nils Rosenstierna, kammarpagen Klinckowström och lifknekten Halling. Dessa fyra fattade stånd på den smala bron och lyckades att hejda fienden så länge, tills konungen hunnit komma i säkerhet. Men i detsamma sjönko de ock alla fyra nästan till döds sårade i sitt blod och blefvo tillfångatagna.

Den 31 Júli anlände Karl till Krakau. Staden var illa befäst, än sämre bevakad. Stenbock kom utan motstånd in i förstaden Kazimierz och ända till sjelfva stadsporten. Det var en yttre dörr af träd och en inre af jern. Stenbock klappade på och befallde i svenska konungens namn, att porten skulle öppnas och staden uppgifvas. Man svarade, att nycklarne vore borttappade. Stenbock begärde då få tala vid borghöfdingen sjelf och denne kom straxt till inre sidan af porten. Stenbock föreställde honom, att kriget fördes endast emellan båda konungarna; men att emellan Sverge och Polen vore vänskap, och att man derföre borde öppna porten. Borghöfdingen vägrade. Då hotade Stenbock, att, i händelse af motstånd. skulle hela besättningen blifva nedhuggen. I detsamma kom Karl

sjelf till stället och ropade på fransyska: *ouvrez la porte!* [1]). Polacken hörde, att det var en annan röst, och nyfiken att få veta, från hvem den befallande stämman kom, öppnade han dörren på glänt. Men i detsamma fick han ett piskslag i ansigtet [2]) och Karl och Stenbock stötte upp porten, trängde med sitt sällskap derigenom och trakterade med värja och käpp den innanför stående vakten så, att den lade ner gevär. En polsk löjtnant ville affyra en kanon; men Karl sjelf ryckte honom luntan ur handen. Äfven svenskarne förbjödos skjuta för att icke till stället locka den stora i staden varande besättningen. Borghöfdingen flydde till slottet i afsigt att der försvara sig. Men Karl med en liten tropp svenskar följde så nära i hälarne, att han trängde på samma gång in genom slottsporten och bekom sålunda äfven detta, stadens sista fäste. Krakau var eröfradt, innan dess innevånare eller besättning visste derom. Magnus Stenbock förordnades till borghöfding och ganska betydliga gerder lades på staden och på den kringliggande trakten.

FREDSUNDERHANDLINGAR.

Slaget vid Klissow visade, att August äfven med polsk hjelp icke förmådde hejda sin fiende. Man beslöt derföre omigen söka förlikning; och hoppades numera finna Karl dertill benägnare, sedan stoltheten och ärelystnaden blifvit, som man trodde, tillfredsställda genom den nya segern. De förslag, som framställdes, utgingo från flere olika håll.

---

[1]) Öppna porten!

[2]) Andra källor omtala hvarken piskslaget, eller att borghöfdingen sjelf öppnade porten; utan säga, att svenskarne med våld bröto igenom träddörren och trängde in i staden, förrän polackarne kommo sig före att stänga den inre jernporten.

Betraktom först polackarnas! De blefvo af August ånyo sammankallade till en riksdag i Sendomir. Man såg der de vanliga företeelserna, tvister, vilda trätor och slagsmål; ända derhän, att en bland de förnämsta herrarne, ofvannämnde Lipski, blef midt i församlingen af sitt motparti våldsamt angripen med så många och svåra sabelhugg, att han kort derefter afled; detta derföre, att han ansågs vara en vän af konung August och, mente man, alltså en förrädare mot republiken. Sednare häfdatecknare påstå dock, att han menat ärligt med sitt fosterland. — På denna riksdag uppmanade August sitt folk omigen *att med vapen i hand fördrifva svenskarna och skydda sitt land och sin frihet*, hvarjemnte betydliga ryska penningesummor genom Patkull bland landtbåden utdelades. Dessas svar inneböll många kraftord, *om svenska konungens bedrägliga löften och orättvisa anfall; likaså om polackarnes eget beslut att tillintetgöra hans nesliga förslag om tronafsättningen* m. m. De förbundo sig ock genom formlig ed, *att med yttersta magt och med vedervågande af gods, blod och lif kämpa för landets trosbekännelse, frihet och närvarande konung; likaså att som fosterlandsfiende behandla en hvar, som toge svenskarnas parti* o. s. v. Man väntade nu, att hela polska folket skulle rusta till försvar för konung och land. Men nej! De misstänkte August för envåldsplaner, och ansågo enligt gammal vana ett sannt frihetssinne bestå just uti att motarbeta sin konung. För öfrigt trodde de sig ännu både kunna och böra undvika öppet krig. Egennyttan ville i det längsta slippa dermed förenade uppoffringar; och högmodet trodde sig än en gång kunna med blotta ord skrämma bort Karl den tolfte. De beslöto derföre icke krig, utan en ny beskickning. Många talade visserligen häftigt deremot, påminnande om, *huru svenskarne redan förut snöpligt afvisat en dylik, och nu nära trefjerdedels år våldgästat landet; — det vore derföre polska republiken ovärdigt längre tåla ett sådant förakt; — det vore hög tid att*

kämpa icke med ord, utan med vapen, o. s. v. Men fåfängt. Flertalet ville af ofvannämnde skäl undvika kriget, och detta tänkesätt iklädde man följande drägt. *Af kristligt sinnelag,* skrefvo de, *vilja vi i det längsta söka förlikning. Vi affärda derföre till konungen i Sverge icke en här, väpnad med gevär; utan fredliga underhandlare, väpnade med skäl och bevis för rättvisan af vår önskan.* Men de villkor, polackarne föreslogo, vittnade mindre om fredskärlek, än om öfvermod och om den fruktan, de ännu inbillade sig kunna injaga. De fordrade nämligen omigen, *att Karl skulle i förväg och genast utrymma hela Polen, Lithauen och Kurland, återlemna tagna kanoner,* o. s. v. — Karls tankar om dylika anspråk kunna lätt gissas; fast de icke öppet uttalades. Han ville nämligen icke allt för tvärt stöta polackarna för hufvudet. Det hette derföre ena gången, att han icke kunde mottaga sändebuden, emedan dessa icke voro befullmägtigade af hela landet; några woiwodskaper i Stor-Polen, hvilka hörde till Karls parti, hade nämligen icke deri deltagit. En annan gång hette det, att, emedan polackarne vore sinsemellan oeniga, kunde Karl icke med dem öppna någon underhandling. En tredje gång, att alldenstund polska troppar hade i slaget vid Klissow hjelpt August, kunde polackarne ej mer anses opartiska och således ej heller godkännas som medlare. Slutet blef, att Karl vägrade mottaga sändebuden; likaså, att han återigen gaf tillkänna sin orubbliga föresats att afsätta konung August; *emedan,* hette det omigen, *Karl aldrig kunde hafva någon trygghet för Liffland, så länge August sutte på polska tronen.* Polackarne erbjödo sig väl att gå i borgen för August, och att han ej mer skulle oroa Sverge. Men Karl godkände ej denna säkerhet, påstående, att visad partiskhet gjort dem lika oskickliga till löftesmän som till medlare. Det enda villkor, hvarpå han kunde medgifva dem fred och vänskap, var, att de alldeles skilde sin sak från nämnde konungs, och icke vidare understödde dess krigsföretag. Detta

skrämde verkligen polackarna så, att de förbödo sina landsmän deltaga i något ströftåg mot svenskarna. För öfrigt uppspädde Karl sina hotelser med allahanda smicker och lockande löften. Han påminte om, *huru deras förfäder, de gamle poler, hade flere gånger afvärjt sine konungars obilliga företag, ja till och med drifvit dylika furstar från tronen; ty folkets väl vore alltings högsta lag. Nu hade konung August brutit sina försäkringar, derföre kunde också polackarne bryta sin trohetsed. Konungen i Sverge ville icke göra något intrång i deras valfrihet; ej heller sjelf taga någonting från deras land, utan blott trygga Sverges besittningar och polska folkets fri- och rättigheter*, m. m. I samma anda författades och kringspriddes några smygskrifter, för det mesta af Olof Hermelin, hvars snille, fyndighet och skickliga penna gjorde dem mycket lästa. Också lyckades det Karl att på detta sätt hålla polackarna i ett ständigt vacklande mellan krig och fred; så att han sjelf å ena sidan icke oroades af några deras större troppsamlingar; och å andra sidan hade i åtskilliga deras smärre ströftåg ett slags skäl, för att besätta deras land och lefva på deras bekostnad.

Den andra underhandlingen utgick från konung August och hans bundsförvandter. Denne furste började blifva mer och mer trött vid kriget. Genast efter slaget vid Klissow skickade han några fredsförslag; men de blefvo icke emottagna. Bundsförvandterna yrkade likväl ett nytt försök. Österrikes sändebud i Dresden öfvertalade derföre August till, som det säges, ganska stora medgifvanden. Dessa nya villkor jemnte ett förlikningsbref från August blefvo af en annan österrikisk minister, vid namn Zinzendorff, sedermera framförda till svenska lägret i början af Juli. Men Karl blef missnöjd och befallde Zinzendorff lemna hären och i Krakau afbida den stund, då konungen finge tid att gifva honom företräde. Detta skedde först efter

fyra, några säga sex, veckors dröjsmål. När det ändtligen beviljades, framställde Zinzendorff, huru August uppdragit honom att på för Sverge billiga villkor underhandla om förlikning [1]. Karls svar talade väl också om fredskärlek m. m.; men ville likväl icke veta af någon fred, så länge August sutte på polska tronen. — Innehållet af Augusts ofvannämnde villkor känna vi icke säkert; men ungefär vid denna tid har Radziejowski, ovisst om å egna eller Augusts vägnar, framställt följande förslag. August skulle: 1:o genast åt sin son afträda kurfurstendömet Sachsen; 2:o åt Sverge skaffa besittningen af Kurland och betala sex millioner i krigskostnad; 3:o sjelf jemnte polska republiken nästa vår förklara krig mot Ryssland; 4:o ånyo besvärja polska folkets fri- och rättigheter, och 5:o återinsätta Sapieherna i dessas gods och ämbeten; och 6:o bortskicka alla sachsiska rådgifvare och troppar o. s. v. Också denna framställning lärer hafva varit gjord i ödmjuka ordalag. Karl svarade med att upprepa de vanliga skälen om Augusts opålitlighet, m. m. Man berättar ock, att ju ödmjukare August blef, desto mer växte Karl den tolftes ovilja och förakt. August skall en gång hafva till och med erbjudit sig att utlemna sin trogne anhängare Oginsky, hvilken var den, som i Lithauen först öppnade striden mot svenskarna; men att Karl skall hafva blifvit i högsta grad uppretad öfver nedrigheten af ett sådant anbud [2].

Nästan mer än alla andra längtade svenskarne efter slut på polska kriget, för att sedan få vända sig mot Ryssland. Denna åsigt hystes af Piper, Rehnskiöld [3], Arvid Horn, Magnus Stenbock, ja nästan af

---

[1] Fr minist. br. d. 11 Okt. 1702.

[2] Fr. minist. br. d. 29 Jan. 1703

[3] Man ser stundom påstås, att Rehnskiöld var ibland dem, som eggade Karl till afsättningsfejden. Vi känna icke något säkert bevis för, men några mot detta påstående.

alla de förnämsta i lägret. Stenbock skref till Hedvig Sofia, konungens mest älskade syster, och bad henne för dylikt ändamål använda sitt inflytande. Hon gjorde så; men förgäfves. Ändtligen beslöt Piper våga ett allvarligt försök. I Krakau inlemnade han den 28 Augusti till Karl en skrift, af ungefär följande innehåll. *Såsom konungen i Polen ånyo anhåller om fred, lofvar ersättning för det framfarna och säkerhet för det tillkommande och tillika antagandet af de villkor, eders majestät sjelf behagar föreskrifva; alltså framställas här i underdånighet skälen, huruvida eders majestät bör lyssna till dessa förslag eller fullfölja sitt beslut om tronafsättningen. — Först synes då, som denna tronafsättning vore omöjlig; ty oaktadt alla föreställningar om nämnde konungs begångna olagligheter, hafva polackarne ännu icke, och komma troligen aldrig att gå in på en dylik afsättning; så skymflig för deras ära, kränkande för deras frihet, störande för deras framtida lugn. Ty om också någon annan vågar mottaga polska kronan, skall denne sedermera ständigt oroas af August, som dervid kommer att understödjas af sachsare, katoliker, ryssar, polska anhängare, och ej mindst af polska vankelmodet. Utan eders majestäts troppar skall den nya konungen omöjligen kunna upprätthållas.*

Tronafsättningen tyckes ock vara för eders majestät sjelf skadlig; 1:o *emedan den hindrar eders maj:t från att annorstädes inlägga ära och beröm;* 2:o *emedan eders maj:t lofvat polackarne, att, om de välja ny konung, icke borttaga någon del af deras rike. Vårt eget kära fädernesland bekommer på sådant sätt ingen ting för sina stora uppoffringar af manskap och medel, ingen ersättning för de svåra sköflingar, åtskilliga dess landskap undergått;* 3:o *svenska hären skall småningom mattas och minskas, hvaraf kan föranledas någon olycka, till fiendernas fägnad och till minskande af eders maj:ts förvärfvade beröm;* 4:o *under tiden löper Liffland fara att falla i*

ryssarnes, kanske ock Pommern och Skåne i andra grannars händer; 5:o *genom att vända sina vapen mot ryssarne, skulle eders maj:t hindra dem från, att, såsom nu sker, ur Liffland bortföra många tusen menniskor och sälja dem åt turkar och hedningar, der de utsättas för frestelsen att glömma eller öfvergifva sin kristendom;* 6:o *såsom en gudfruktig herre vet ock eders maj:t ganska väl, hvad Kristus lärer om försonlighet mot våra fiender. Nu är konung August så vida bragt, att han anhåller om fred och tillbjuder skadestånd och säkerhet. Ett afslag härå skulle öfver eders maj:t samka mångas hat och eftertal. Men om anbudet mottages och all vidare blodsutgjutelse förekommes, då har eders maj:t hedern af att på sätt och vis hafva åt August skänkt dess krona; och eders maj:ts redan förut ärorika namn blifver så genom Guds välsignelse än högre och herrligare,* o. s. v. Karls svar blef ganska kort. Hufvudinnehållet var: *om jag sluter fred med August och går mot Ryssland, så tar han straxt penningar af tsaren ock faller mig i ryggen; och den sista villan blir värre än den första — Hvad Liffland angår, så kunna dess lidanden med Guds hjelp, och när fred blifver, läkas genom friheter och hvarjehanda fördelar.* — Just i dessa dagar kom underrättelse om, att ryssarne hade i Liffland slagit den svagare Schlippenbach och på det ohyggligaste sätt härjat en del af landet; snart ock, att de ämnade till och med belägra Nöteborg. Detta förorsakade stor oro i svenska hären. Krigarne hörde med hvilket mod, men ock med hvilken oundviklig olycka deras kamrater fäktat mot den öfverlägsna fienden; ena gången 7000 svenskar mot 80,000 ryssar; en annan gång 4,500 mot 40,000; en tredje 5000 mot 50,000 o. s. v., allt efter som ryktet utmålade saken. Det harmade krigsmännen, att deras vänner och bröder skulle utsättas för så svår och ojemn strid, och offra sitt ädla blod på så ändamålslöst sätt; och ej minst, att detta skedde mot en fiende, som icke

visste värdera hjeltemodet, utan på det ohyggligaste sätt handterade de fångna svenskarna. En stor del af Lifflands sköflade gods tillhörde ock sådane slägter, hvilkas söner eller vänner tjenstgjorde under Karls fanor i närvarande polska krig. Man kan föreställa sig, med hvilka känslor dessa herrar skulle strida för afsättandet af konung August, under det deras eller deras anhörigas hemvist strafflöst härjades af ryssarna. Missnöjet blef både stort och högljudt. Man förbannade hertigen af Holstein, som först lockat konungen i danska kriget; och sedermera Sapieha och Otto Vellingk, som eggade honom till fortsättandet af det polska. Hela hären längtade efter att få lemna Polen och angripa ryssarna. Vid ett krigsråd blef denna önskan på generalernas vägnar framställd. Men Karl svarade genast: *min heder, mitt samvete och mitt rikes trygghet tillåta mig icke att bifalla edra önskningar* [1]. Enligt andra rykten skall han hafva sagt: *om jag ock skulle stanna 50 år i Polen, så går jag likväl icke ur landet, förr än jag fått August ned från tronen.* Öfverhofpredikanten Thingwall höll en allvarlig predikan öfver *oförsonlighet mot fiender* [2]) Men fåfängt. Kort derefter afled den aktade prestmannen. Karl besökte honom under sjukdomen och, som man säger, gret vid hans bår; men förblef i afseende på kriget obeveklig. — Alla bemödanden voro således fruktlösa. Man ville till och med märka, huru några herrar, som ofta talade för fred, t. ex. Stenbock, blefvo mindre väl anskrifna; men att konungen med så mycket större ynnest omfattade andra sidans män, Otto Vellingk och Lagercrona. I slika förhållanden var

---

[1]) Fr. min. br. d. 6 Jan. 1703.
Enligt andra berättelser, skall Karl hafva i krigsrådet ligande nedskrifvit detta sitt svar på en framföre liggande tafla och sedermera lemnat den åt generalerna.

[2]) Riksark. Svenske mäns bref; en berättelse af Piper.

ej mer någonting att göra, utan svenskarne fogade sig med undergifvenhet efter konungens vilja.

Ofvannämnde föreställningar jemnte underrättelserna från Liffland måtte dock hafva gjort djupt intryck på Karls sinne, ehuru han icke låtsade något derom. Han tycks hafva känt, huru tadelvärdt det var att lemna sina undersåtare i Liff-, Est- och Ingermanland till nästan värnlösa rof för en grym fiende. Han ville gerna frälsa dem; men likväl alldeles icke för sådant ändamål afstå från sin plan mot August. Häldre sökte han fred med ryssen. Han lät derom öppna underhandlingar genom Jakob Sobieskys biktfader. Huru angelägen han var om saken, inses i synnerhet deraf, att han nedlät sig begära biträde af, ja till och med att smeka den eljest hatade Patkull. *Om*, skref biktfadren till den sistnämnde, *om eders excellens kan öfvertala tsaren till enskild fred eller åtminstone till stillestånd utefter liffländska gränsen, så lofvar hans majestät konungen af Sverge icke blott upphäfvandet och ogillandet af alla mot eders excellens anställda anklagelser, utan ock åtnjutandet af all nåd. Hans majestät vet väl, att eders excellens har genom utgifna skrifter* [1] *tydligen ådagalaggt sin oskuld* [2]; *men att äfven med denna sin oskuld eders excellens icke skall hafva någon säkerhet till sitt lif. Om nu eders excellens, efter att hafva genomdrifvit denna fred, icke vill stanna i ryssk tjenst, så lofvar hans majestät af Sverge att skaffa eders excellens anställning antingen i Österrike eller vid svenska enkedrottningens lifgeding* [3] o. s. v. Underhandlingen, om någon sådan verkligen varit å bana [4], strandade antingen mot den stele Patkulls hämndlystnad, eller ock mot den vanliga klippan,

---

[1]) De blefvo i Stockholm brända under kåken.

[2]) Detta erkännande torde ej hafva kommit från Karl; utan blifvit af biktfadern på eget beväg tillaggdt.

[3]) Arendas matris reginæ?

[4]) Biktfadrens bref finnes i Zaluski Epistol. III. 289.

nämligen frågan om en östersjöhamn, hvilken tsaren ville nödvändigt hafva, men Karl alldeles icke medgifva.

Många funnos, som af hvarjehanda skäl understödde och eggade Karls afsättningsplaner. Frankrike hade i början velat stifta fred mellan konungarna, i hopp att af den ene eller kanske af begge få hjelp i det stundande spanska tronföljarekriget. Sedermera ändrades förhållandena mycket. Karl och hans rådgifvare visade i allmänhet mindre benägenhet för än mot Frankrike, och August öfvergick öppet på Österrikes sida. Naturligtvis önskade derföre Ludvig den fjortonde, att striden mellan August och Karl måtte fortgå så länge och så häftigt, som ske kunde, på det ingendera skulle kunna verksamt uppträda mot Frankrike. En sådan beräkning låg hädanefter till grund för alla konung Ludvigs åtgerder. För att skaffa Karl fria händer mot August, sökte han medla fred mellan Sverge och Ryssland. Men fåfängt. Lyckligare blef hans bemödande att egga Karl emot August. För sådant ändamål värfvades åtskilliga personer i svenska lägret, i synnerhet Sapieherna och Otto Vellingk, hvilken sednare tyckes hafva varit helt och hållet i Frankrikes sold [1]. För att oroa sinnena utspriddes, att Karl verkligen ingått förbund med Frankrike och lofvat lyfta prinsen af Conti på polska tronen. Frankrike ämnade ock genom betydliga underhållspenningar än mer uppmuntra Karl till fortsättning af polska kriget [2]. *Men,* skref sedermera franska sändebudet, *jag tror nästan, att svenska konungen kommer att af egen drift fortsätta samma fejd, och det så länge han förmår; och att vi således icke behöfva med några penningar honom dertill uppegga* [3]. Detta Frankrikes spel drefs af dess båda sändebud, Du Heron hos August och

---

[1]) Fr. min. br. 1702.
[2]) S. st. Juni 1702.
[3]) S. st.

Bonnac hos Karl. Bägge konungarne upptäckte snart förhållandet. August vredgades och befallte Heron resa från Warschau. Denne svarade, liksom svensken Wachslager förut gjort, att han var sändebud, icke blott hos konung August, utan ock hos polska republiken, och att han derföre icke ville resa förr, än han fått befallning af båda statsmagterna. August, än mera förbittrad, lät öfverraska och tillfångataga honom, och Oginsky gjorde detsamma med Bonnac. De medel, Frankrike sedermera använde för nämnde ändamål, skola framdeles beskrifvas.

Nu omtalade fredsunderhandlingar kommo då för tiden naturligtvis icke till den stora allmänhetens kännedom. Denna bibehöll sålunda alldeles orubbad sin tro på rättvisan af Karls sak och på renheten i hans tänkesätt. Konung August med sin allmänt kända trolöshet fick i hopens tänkesätt ensam bära skulden för krigets fortsättning. Statsmän och högre befäl började dock mer och mer genomskåda förhållandet. och i samma mån minskades den förra oinskränkta vördnaden för Karl. Man ser, huru djupt det smärtade fordna beundrare, att finna fläckar i den förut ovanligt rena hjeltebilden. Några bland dessa herrar uttryckte sig derom på följande sätt. *Svenska konungen tyckes ännu och alltför mycket tänka på hämnd. Hvarje tapper bragd, hvarje vunnen framgång ökar dessutom lusten efter mer af samma slag. En hjelte, så öfvertygad om rättvisan af sin sak, och tillika så krönt af segrar, lägger icke lätt ned sina vapen. Han förblandar egen krigslystnad med sakens rättvisa och tycker sig sålunda vara utan fläck, utan förebråelse. Men hjeltar, likaså väl som andra menniskor, äro villfarelser underkastade. Mod och lycka förblända; också sker, att hvad man med rättvisa börjat, det fortsätter man af blott lust och lidelse. O! huru önskvärdt vore det icke, om den svenske konungen ville fatta behag för den sanna äran. Om denne unge krigsgud kunde uppoffra sin hämndlystnad och be-*

tvinga sitt hjerta! Det vore en seger, som skulle sätta kronan på hans lysande bragder och gjuta öfver dem en ny och än herrligare glans [1]).

KARLS BENBROTT.

Svenskarnas tunga rytteri var mindre passande att kämpa mot de lätt beridna polackarna. För att kunna möta lika med lika, fick Stenbock derföre inrätta en serskild tropp så kallade *Towarscher*, bestående af fattiga polska adelsmän, hörande till Karls parti. Sedan de erhållit någon öfning, ville Stenbock för konungen visa dem och deras stridssätt, medelst ett blindt anfall mot svenska lägret. De kommo således i fyrspràng och under höga skrik inrusande mellan tältraderna. Karl, som just skulle börja aftonmåltiden, sprang ut, kastade sig på hästen och skyndade för att efterse, hvad som var å färde. Men i brådskan red han för nära tälten, så att hästen snafvade på ett band snörena och föll öfveända. Konungen sårades i ansigtet och nacken och fick venstra lårbenet afbrutet straxt ofvanför knäet. Bestörtningen blef allmän, utom hos Karl sjelf. *Lappri*, sade han, *sådant blir snart läkt.* Drabanterna buro honom till general-major Mörners tält, som var straxt bredvid, och der förbindningen genast anlades. Karl visade derunder icke minsta tecken till smärta, och lät sedermera bära sig genom lägret, på det soldater och andra skulle få se, det ingen fara var å färde. Emellertid fortfor blodet länge att flyta och öfver hela Europa berättades den unge nordiske hjeltens död, och man lämpade redan på honom Martialis vers:

Dum numerat palmas credidit esse senem [2]).

---

[1]) Fr. och Dansk. min. br.

[2]) Efter bedrifternes antal bedömd, var han redan en gubbe.

Hitintills hade Karl, liksom hela hären, legat i tält utanför Krakau. Nu buro honom drabanterna in i förstaden. Han ville det ej och fordrade att genast komma ut till lägret igen. Men läkarne nekade, påstående, att sårets skötsel fordrade jemnare värme, än i tält kunde åstadkommas. Karl måste foga sig. Men han ville ej njuta denna beqvämlighet ensam, utan lät först drabanterna och sedermera den öfriga hären inflytta i staden.

Man fruktade i början sårfeber och andra olägenheter. Men Karls ungdom, rena blod och sparade hälsa förekommo alla sjukdomar och påskyndade läkningen. Snart var han så återställd, att hären fick fortsätta sitt tåg utefter Weichseln. Till erhållande af mera beqvämlighet och hvila, ämnade man, att konungen skulle dervid begagna färja eller annan farkost. Han ville det ej, utan lät förfärdiga en bår, på hvilken han följde med i sina kära soldaters leder. Fyrtioåtta valda gardister skulle bära honom, åtta i hvar omgång. Redan 14 dagar efter benbrottet, kunde han på sådant sätt låta sig föras omkring bland tropparna. Efter icke fulla fem veckor lät han lyfta sig i sadeln och red några steg, måste dock den gången afstå från försöket. På sjette veckan gick han med krycka; på den nionde red han i galopp; på den tolfte eller julaftonen [1]) lade han bort kryckan och förklarades alldeles återställd. En lätt haltning qvarblef dock, såsom ett minne af det lyckligt öfverstånda äfventyret.

STENBOCKS TÅG TILL RÖD-RYSSLAND [2]).

Vid första inryckandet i Polen hade Karl lofvat icke utskrifva större gerder, än nödvändigt var för

---

[1]) Enligt andra på Luciæ-dagen.
[2]) Så kallades det polska landskap, som bestod af woiwodskapen Chelm, Belz och Lemberg.

härens underhåll; likaså, att kyrkorna skulle skonas från plundring och adelsgårdarne från inqvartering. Löftet hölls tämligen väl under de första tre månaderna, och det var denna ordning, denna måtta, som förvärfvade Karl och svenskarna den stora aktning och tillgifvenhet, de då för tiden åtnjöto. Men efter slaget vid Klissow vände sig bladet. Klagomål öfver nöd och penningebrist i Sverge ledde konungen på den tanken att till lättnad för fäderneslandet fylla härens behof, så vidt möjligt var, på polackarnas bekostnad. Han tyckte sig ock berättigad dertill, sedan dessa med åtta tusen man hade i besagde strid understödt August. Penningegerderna blefvo derföre ökade, mångdubblade; likaså de förråd af foder och lifsmedel, som utkräfdes. De. som prutade emot, straffades hårdt; staden Novomiasto t. ex. med en brand, som lade den helt och hållet i aska; och detta föga mer än en månad efter slaget vid Klissow. Den fordna krigstukten försvagades. Man begynte klaga öfver svenskarnes våldsamheter. Vännen Radziejowskys egendomar skonades väl; men eljest blef hela trakten underkastad hårda utpressningar, och Krakau ensamt måste erlägga 60,000 rdlr i brandskatt; hvarjemnte mångenstädes kyrksilfret bortroffades. Bidragande orsaker härtill voro dels ovilja öfver det beslut, polackarne hade i Sendomir fattat till försvar för August; dels den omständigheten, att dessa trakter voro mer än andra samma konung tillgifna och skulle derföre utsugas och straffas.

I anseende till konungens benbrott måste hären några veckor bortåt hålla sig mer stilla än vanligt. För att dock begagna mellantiden, skickade konungen Stenbock med 2,500 man till Röd-Ryssland och Wolhynien. Han skulle der indrifva penningar och förråder samt tvinga innevånarne att förklara sig mot August. Till det sednare tycktes de i början icke vara serdeles obenägna; häldst Stenbock i präktiga tal beskref, huru svenska konungen ämnade skydda deras frihet mot den lagbrytande och envåldsstämplande Au-

gust o. s. v. Men när Stenbock tillika började fordra dryga gerder, då drogo sig de polska herrarne tillbaka och sade *nej!* till både det ena och det andra. Stenbock använde lockelser, hotelser, slutligen våld; i synnerhet mot dem, som ansågos vara August tillgifna. Dessa fingo sina gods nästan helt och hållet förhärjade; t. ex. Oginsky och Lubomirski, hvilka båda hade kämpat mot svenskarna, den ene i Lithauen, den andre vid Klissow. Under detta tåg befriades ock de fångar, Dahldorff, Rosenstierna och Klinckowström, hvilka kort efter slaget vid Klissow hade, såsom omtaladt är, räddat Karl ur faran att blifva tagen af fienden.

Det var enligt Karls egna föreskrifter, som Stenbock sökte med plundringar och brand tvinga ifrågavarande trakter att öfvergifva August. I konungens bref till Stenbock lästes t. ex. följande ord: *jag märker, att i redan begynt husera med polackarna der borta, som en liten gast. Det skadar dem icke. De må icke släppas förr, än de göra allt, hvad man vill. De skola antingen fiendtligen förstöras eller ock följa med oss.* En annan gång: *jag hoppas, att i snart ock återigen kunnen klappa ur polackarna en braf summa penningar till härens underhåll.* En annan gång: *alla polackar, som i kunnen räcka, skolen i tvinga att godvilligt eller motvilligt följa med oss; eller ock förstöra dem så, att de minnas, det Måns Bock varit der. I måsten göra eder bästa flit att utpressa, klå och skrapa ihop det mesta i kunnen.* När konungen talade i denna ton, så kan man deraf dömma, hvad befälhafvare och soldater skulle tillåta sig. Dock tyckes Stenbock hafva förfarit mindre våldsamt, än konungens bref kunnat föranleda. Hvad han utpressade, var dock ganska mycket. Inom åtta veckors tid hade han från nämnde trakter anskaffat 60,000 riksdaler i penningar, 30,000 i guld och silfver; derjemte 15 à 16,000 alnar blått kläde och en stor mängd skjortor, strumpor m. m. En sådan förning blef i hög grad välkommen

för både konungen och de många tusen afslitna soldaterna.

Efter dylik behandling är det naturligt, att innevånarnes sinnen vändes mot svenskarna. Men så stor var fruktan för dessas vapen, att betydliga delar af ifrågavarande nejder lemnade sig med åtminstone skenbar undergifvenhet i Karls skydd. Det var en tropp af 2.500 svenskar, som sålunda brandskattade och betvingade ett polskt landskap, som säkerligen hade till sitt försvar kunnat uppställa ett mångdubbelt antal krigare.

Emellertid led hösten till ända och tropparna lades i vinterqvarter. Karl valde dertill trakterna kring Sendomir och Kazimierz; emedan dessa voro August tillgifna och derföre borde framför andra utsugas. Sjelf uppehöll han sig icke i någon bland städerna, utan för det mesta på slottet Jakobowice, som låg bredvid Sendomir och tillhörde Lubomirski [1]).

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

FÄLTTÅGET 1703.

Under första månaderna hvilade kriget; men redan i Mars bröt Karl upp från sitt vinterqvarter och tågade nästan utan motstånd till Warschau, dit hären anlände i början af April. Årets första betydliga händelser var

TRÄFFNINGEN VID PULTUSK.

August hade under tiden samlat en icke obetydlig här, bestående af dels sachsare, dels lithauer, hvilka

---

[1]) Fr. och Dansk. min. br.

sednare voro honom i allmänhet mer tillgifna än de egentliga polackarne. Dessa troppar hade satt sig vid staden Pultusk, hvarifrån de oroade svenskarne och uppmuntrade motpartiet. Karl beslöt jaga dem undan; men det tycktes vara svårt. Pultusk låg på en ö i Narew-floden, och på vägen dit funnos åtskilliga vattendrag att öfvergå. Karl red sjelf till trakten för att undersöka läget. Derpå grep han saken oförfäradt an, uttågade från Warschau med en dryg del af svenska hären, gick på prâmar och bryggor öfver Bugfloden, sprängde dervid sjelf främst ned i vågorna och jagade undan de på andra sidan väntande fienderna. Men ännu återstodo andra strömmar, öfver hvilka inga bryggor funnos; icke ens virke till några dylika. Karl lemnade derföre fotfolket efter och red med rytteriet framåt genom träsk och skogar, kastade undan här och der mötande tiender, satte öfver de återstående vattnen, dels simmande, dels vadande, alltid sjelf i spetsen; och anlände så den 21 April tidigt om morgonen till Pultusk. Han lyckades på sådant sätt öfverraska fienderna. Dessas anförare Steinau anade icke Karls styrka, utan mente först, att det gällde blott en mindre skärmytsling. Men i detsamma visade sig hela svenska rytteriet. Steinau trodde väl då, att motsvarande antal fotfolk följde efter, och befallde derföre sitt manskap genast inrycka i Pultusk, der de kunde vara skyddade genom den mellanliggande norra armen af Narew-floden. Karl såg rörelsen, förstod afsigten och beslöt förekomma den. Han befallde genast öfverste Buchwald, att med de s. k. prest-dragonerna skynda efter och antingen afskära de flyende, eller åtminstone på samma gång med dem tränga in i staden och bemägtiga sig bryggan. Det sednare lyckades, och inom kort anlände också Karl sjelf i spetsen för drabanterna och lifregementet, och de störtade med dragna värjor in i staden. Lithauer och sachsare flydde nästan utan motstånd. När en del af dem kommit öfver andra' flodarmens brygga, den nämligen,

som var på södra sidan om staden, upprefvo de densamma för att skydda sig mot svenskarnas häftiga förföljande. Deras återstående kamrater blefvo dergenom afskurna och dels fångna, dels nedhuggna, dels jagade i floden. Fältmarskalken Steinau lyckades rädda sig undan; men sachsiska general-löjtnanten von Beust jemnte en hop officerare kunde icke komma öfver. De gömde sig derföre i en på floden liggande qvarn och afskuro dess landfästen, så att byggnaden skulle flyta nedåt med strömdraget, hvarunder de hoppades kunna obemärkte komma i land och undslippa svenskarna. Men Karl anade genast oråd och lät draga qvarnhuset till stranden, hvarefter han i egen person, dock utan att vara känd, framletade och tillfångatog von Beust med dess sällskap. Emellertid lagades bron öfver södra flodarmen, och svenskarne förföljde den flyende fienden. Segern var vunnen. Karl hade den kostat blott en officer och 11 man. Fienden förlorade flere hundra, dels slagna, dels drunknade, jemnte 700 fångna. Dessutom togo svenskarne en stor hop hästar, standarer och munförråd; äfven en liten fältkassa, hvilken dock Karl genast utdelade mellan sina trogna ryttare.

Just samma dag lät konung August, som då vistades i Marienburg, åt hof och borgerskap gifva ett skådespel. Deri föreställdes bland annat en träffning mellan svenskar och sachsare, i hvilken de förra blefvo slagna och jagade på flygten. Man berättade det sedermera för Karl. Denne sade då: *jag unnar August gerna den glädjen att få segra på skådebanan, blott jag får segra på slagtfältet.*

LILLA PRINSEN.

Vid denna tid anlände till konungens läger prins Max eller den s. k. *lilla prinsen.* Rätta namnet var Maximilian Emanuel af Würtemberg. Han var född

1689. Slägten och i synnerhet hans bröder hade med förkärlek egnat sig åt krigsmannayrket. Prins Max likaså. Han hade derjemte fattat så stor tillgifvenhet för Karl den tolfte, att han, ehuru blott 14 år gammal, ville nödvändigt komma i den beundrade hjeltens tjenst. Slägten biföll, och prinsen anlände till svenska lägret kort före träffningen vid Pultusk, samt förklarade sin önskan att få deltaga i fälttågen och öfva sig i krigskonsten. *Godt*, svarade Karl, *jag skall uppfostra er efter mitt sinne;* och lät honom också, ehuru uttröttad af resan, genast stiga till häst och med konungen göra en lång ridt genom svenska quarteren. Prinsen höll tappert ut och Karl fattade för honom mycket tycke. Würtembergska sändebudet anmärkte, att en så ung herre borde väl hafva en egen hofmästare, som skulle vårda och se honom till godo. Karl svarade leende: *det behöfs ej. Jag vill sjelf vara hans hofmästare.* Också egnade han alltsedermera åt prinsen mer omsorg, än han vanligtvis plägade ådagalägga för någon enskild person. I hären fick den nykomne fursten namn af *lilla prinsen,* och blef snart af alla soldaterna känd och älskad.

I träffningen vid Pultusk fick han aflägga sitt första vapenprof. Han var en bland de främsta, som trängde in uti staden, der han begynte jaga efter en fiendtlig dragon. När denne såg sin förföljare vara endast en yngling, nära nog blott en gosse, vände han sig om och sade: *hvad, unga pojke, vill också du redan begynna mörda menniskor.* Prinsen svarade med ett angrepp. Striden blef häftig. Prinsen fick ett sting genom rocken, ett annat i stöfveln; men lyckades slutligen ränna värjan genom sin motståndare. Derpå red han till konungen och erhöll mycket beröm för sitt ådagalaggda mod.

I följe af den långa föregående ridten och vadandet genom floderna hade emellertid den ännu ovana prinsens fötter så svällt upp, att man måste efter stridens slut skära honom stöflorna från benen.

Några veckor derefter hände sig, att konungen och prinsen under en nattlig ridt nedstörtade i en djup grop, prinsen under och konungen ofvanpå, så att den förre blef ganska illa klämd. Om några dagar återvann han dock sina krafter och sågs omigen i sadeln och vid sidan af sin konungslige vän. Sådan var början till det krigiska fostbrödralag, som från denna tid knöts mellan den tjuguett-årige konungen och den fjorton-årige prinsen; ett förbund, rikt på ömsesidig tillgifvenhet och gemensamt delade faror och meddelade vänskapsprof.

FREDSUNDERHANDLINGAR.

Fred emellan Karl och August var en allmän, gemensam och liflig önskan i Sverge, Polen, Sachsen, Österrike, Holland och England. Den måste således snart återigen blifva föremål för nya och ifriga bemödanden.

Polackarne voro äfven detta år sig tämligen lika. Ett par möten eller riksdagar höllos under trätor och oenighet mellan ständerna inbördes samt mellan dem och konung August. Der hördes ock de vanliga bittra klagomålen öfver Karl, och man beslöt ånyo *att mot honom våga lif och blod.* — Men besynnerligt nog beslöt man dock att omigen söka genom sändebud uppgöra förlikning. Några ville väl åt nämnde fredsförslag gifva mera vigt, genom att uppbåda hela landets beväring. Men detta blef länge motsagdt och hindradt; och när det slutligen skulle gå i verkställighet, kommo så få af de uppbådade tillstädes, att ingenting hufvudsakligt kunde uträttas. Hela det krig, hvarmed polackarne ville skrämma Karl, stannade vid några lumpna skärmytslingar, hvilka icke tjenade till annat än till nya skäl för svenskarna att än hårdare

handtera landet. Några ärliga polackar uppmanade visserligen sina landsmän till enighet, och biskop Zaluski bad på det bevekligaste Sapieherna afstå från deras fosterlandsförderfvande stämplingar; men fåfängt. De flesta tänkte en hvar på sig, sina nycker och fördelar; men få på fäderneslandet. Till och med de sjelfva liknade sitt samhällstillstånd vid den babyloniska förbistringen. De blefvo handterade derefter. Landet led otroligt af djerft fram- och tillbakatågande svenskar och sachsare; snart också ryssar; och likväl kunde polackarna icke förmå sig att genom någon enhällig och kraftfull åtgerd göra slut på detta elände.

Enligt riksmötets föreskrift, skickade de emellertid omigen sina fredsmäklare till Karl. Med hänsyn till dennes farhågor för Augusts opålitlighet och ränker erbödo de nu följande säkerhet. *Ingen konung i Polen skulle få sluta förbund med utländsk furste utan republikens vetskap och vilja; — ej heller genom landet föra hvarken eget eller värfvadt folk mot Sverges landskap; — ej heller med troppar, penningar eller förråder understödja någon Sverges fiende;* och slutligen lofvade polska ständerna, *att med samlad och väpnad hand angripa en hvar, som ville bryta mot dessa löften.* De gåfvo derjemnte anledning till det hopp, att om fred afslutades, skulle polackarne följa Karl i striden mot Ryssland, hvars öfvermagt de redan började frukta mer än Sverges. Genom Piper aflät Karl ett långt med stor skicklighet uppställdt svar, i hvilket dock underhandlingen afböjdes och säkerheten ogillades, hufvudsakligen med anförande af samma skäl som förra gångerna, nämligen, att man aldrig kunde tro August, och ej heller polackarna, så länge dessa för sin nuvarande konung visade så mycken partiskhet som hittills.

I ett och det ganska märkligt hänseende ändrade likväl Karl tonen i sitt framställningssätt. Hans anhängare Rafaël Leczinski hade nämligen vid ett hem-

ligt samtal föreställt Karl, att *denne icke borde så öppet och rakt fram som hittills fordra, det polackarne skulle afsätta August; emedan ett sådant påstående vore både för våldsamt och skymfligt och tjenade endast att uppreta deras stolthet och väcka deltagande för samme August. Eders majestät,* sade Leczinski, *bör ej mer tala om en sådan sin afsigt, utan helt enkelt gång på gång angripa och slå konung August och jaga honom ur landet; hvarefter polackarne nog skola sjelfmant afsätta honom* [1]. Karl lydde rådet. I öppna bref och skrifter under loppet af detta år undvek han så mycket möjligt allt tal om tronafsättning. I stället åberopade han *de förr gjorda fredsförslagen,* eller *den redan ofta anvisade vägen till förlikning och säkerhet,* hvilka ords mening icke närmare uttalades, men kunde tydas efter hvars och ens behag. Tronafsättning var visserligen deras egentliga syfte. Men den stora flygtigt läsande hopen gjorde sig icke närmare reda för saken; och bland folken utbredde sig verkligen det tal, att Karl afstått från nämnde sin fordran; ett rykte, som skaffade honom många vänner och anhängare. Han bibehöll ock denna förklädnad ända till dess Stor-Polens konfederation var i full fart och dymedelst utsigt öppnad att genomdrifva den *alltid* och orubbligt fasthållna innersta tanken.

August längtade efter fred och erbjöd underhandling derom på ett sätt, som för svenskarna syntes mycket lofvande. Han understöddes också nu af Holland, England och Österrike. England hade i Sverge ett sändebud vid namn Robinson, som varit der ganska länge och sålunda noga kände alla förhållanden. Denne måste midt i vintren resa från Stockholm till Polen med uppdrag att tydligt och fullständigt för konungen framställa den nöd och det missnöje, som började herrska i Sverge. Man trodde nämligen, att Karl icke hade tillräcklig kännedom deraf, emedan han

[1] Säfstaholms ark. Miscel. hist. Pol. Nordbergs tillägg.

icke fästade mera afseende dervid [1]). Ankommen till Polen, kunde Robinson ej på länge få något samtal med konungen. Slutligen lyckades han att midt på landsvägen halft med godo, halft med öfverraskning tillocka sig ett sådant. Det var våren 1703. Men hvarken han eller hans kamrater från Holland och Österrike kunde något uträtta; och när Robinson begärde nytt företräde, fick han afslag, som man sade, i följe af franska sändebudets stämplingar [2]). Vid samma tid lät Karl genom Piper i tysthet säga den förtrogne Radziejowski, att tronafsättningen var och förblef ett oeftergifligt villkor för freden. — Piper gjorde dock än en gång och i slutet af Maj ett allvarligt försök till konungens bevekande. Skälen voro ungefär desamma som förra gången; blott att Piper nu med än starkare ord påpekade, huru ryssarne redan *borttagit Ingermanland och skaffat sig hamn vid Östersjön,* ty just i samma dagar lades första grundstenen till S:t Petersburg. *Dessa förhållanden,* sade Piper, *äro för Sverge långt vigtigare, än hvem som sitter på Polens tron.* Men Karl var obeveklig. Då sade Piper: *dixi et salvavi animam meam* [3]).

Frampå sommaren ingicks mellan Sverge och Holland ett förbund, enligt hvilket Karl skulle efter erhållen fred lemna Holland hjelptroppar i den pågående striden mot Frankrike. Holland och dess bundsförvandter voro således mycket angelägna om, att polska freden måtte komma till stånd. Österrike sökte genom anbud af riksfurstelig värdighet vinna de hos Karl mägtiga Sapieherna, och vid ett härens tillfälliga penningebehof förskjöt engelsmannen Robinson en betydlig

---

[1]) Rådsprot. d. 11 Nov. 1702.
[2]) Fr. min. br.
[3]) Jag har sagt min mening och frälsat min själ. Riksark. Sv. mäns bref. Kort inneh. af det samtal, jag hade med K. i Thorn d. 29 Maj 1703.

summa. Det var också just vid denna tid, som polackarne erbjödo Karl ofvannämnde säkerhet mot framtida anfall af konung August. De tre förbundna magternas ombud skickade, rörande dessa ärender, ett bref till Piper af den 1 Augusti 1703. Dess innehåll var ungefärligen följande. *Svenska konungens förnämsta skäl emot fred med konung August är, att han säger sig icke kunna erhålla tillräcklig trygghet mot nämnde furstes framtida angrepp. Nu hafva de tre magterna tillhopa med polska republikens sändebud öfvervägat denna sak och erbjuda följande säkerhet. Polen lofvar heligt att icke på något sätt hvarken sjelft oroa eller låta sin konung oroa Sverge. Polen lofvar ock, att skaffa Sverge fullt skadestånd, för hvad det lidit. Polen, Österrike, England och Holland lofva gemensamt arbeta för anskaffandet af ett sådant skadestånd. Polen lofvar ock medgifva de billiga fordringar, Sverge dessutom kan framställa. Österrike, England och Holland anse dessa förslag billiga och för Sverge nyttiga och ärorika. De bedja således Piper framlägga dem för konungen. Slutligen,* heter det, *hoppas vi, att hans majestät konungen af Sverge skall nu inför hela verlden visa, att nämnde öfverklagade och af oss nu häfda o s ä k e r h e t varit verkliga orsaken och ej blott ett svepskäl till de krig, som utsugit både Polen och Sverge och oroat hela Europa. Polen har nu i eftergifter gått så långt, att ingenting mer kan skäligen begäras. Det beror således på hans majestät, konungen af Sverge, att göra slut på den stora blodsutgjutelsen, att förekomma allt vidare elände och alla hädanefter flytande tårar och att på samma gång bevaka sitt rikes sanna fördel och befästa sin egen sanna ära* o. s. v. Om några dagar kom Karls svar. Det var undvikande samt innehöll, att Piper visat honom de tre magternas skrifvelse; men att han icke kunde derpå gifva något bestämdt *svar förr, än han fått veta, på hvad sätt polackarne ämnade åter upp-*

råtta den fordna vänskapen rikena emellan [1]). Att förmå honom till någon fredsunderhandling, i följe af hvilken August skulle också hädanefter förblifva konung i Polen, detta var och förblef en omöjlighet.

Om många önskade fred, så funnos ock några, som önskade krigets fortsättning. Danmark såg med glädje, att Sverge år efter år bortslösade sina krafter utan att dervid kunna någonting vinna; och hofvet i Köpenhamn affärdade sändebud att uppegga polackarna och August till envist motstånd. — Sådana voro ock Rysslands tänkesätt och åtgerder. Medan Karl sysselsatte sig och sina troppar i Polen, hade tsaren haft fritt spelrum och redan bemägtigat sig den länge eftersträfvade östersjöhamnen. Han fruktade emellertid, att August, sig sjelf lemnad, kunde tröttna och gå in på den af Karl fordrade tronafsägelsen. Under loppet af 1703 började derföre tsaren att, mycket ifrigare och kraftigare än förr, uppmuntra August och lofva honom verksamt biträde. — Äfven Frankrike fortfor att motarbeta freden. Dess ombud gjorde allt för att hindra engelsmannen Robinsons företräde hos konungen, eller åtminstone hvarje verkan deraf [2]). För att vinna Sapieherna, gaf Ludvig åt den anseddaste bland dem en ganska betydlig årspenning [3]); och icke mindre än 50,000 livres anslogos att dermed muta Karls omgifning. Stora summor erbjödos åt Piper, Hermelin och Stenbock; men dessa vägrade. Cederhielm och Otto Vellingk togo emot, och äfven en Düker tycks hafva hört till franska ligan [4]). För att kunna än bättre drifva dessa stämplingar, ville franska sändebudet uppehålla

---

[1]) Engestr. Handl. till Karl XII:s historia. Österrik. Engelska och Holländska ministrarne till Piper. Warschau den 2 Augusti 1703 och Pipers svar från Thorn den 7 Aug. s. å.

[2]) Fr. min. br. d. 23 Febr. 1703.

[3]) S. st. d. 24 Febr. s. å.

[4]) S. st. den 22 Okt., 1 och 29 Dec. 1703 och 9 Febr. 1704.

sig i lägret. Men detta var så honom som andra dylika herrar af Karl förbjudet. Man tillgrep då ett annat medel. Till hären skickades från Paris en Erik Sparre, som verkligen var i fransk tjenst, och som nu åtog sig de personliga underhandlingar, som det egentliga franska sändebudet icke fick lägenhet utföra. Afsigten skulle döljas under föregifvande af att söka svensk krigstjenst. Afsigten anades dock, och ehuru Sparre verkligen erhöll plats i hären, kunde han likväl ingenting betydligt uträtta; emedan hans steg blefvo på alla sidor noga bevakade. Han återvände derföre snart till Paris; men hade förut vunnit en öfverste Lenck, som skulle verka för Frankrike och leda och löna de herrar, som åtogo sig att egga Karl till tronafsättningen. Uppdraget var dock lätt nog; ty desse soldtagare erkände sjelfve, *att efter all anledning var det endast döden, som kunde hindra Karl från utförandet af ofvannämnde beslut.*

En magt, som serskildt ville fiska i det grumliga vattnet, var Preussen. Det lät i hemlighet föreslå Karl, att man borde begagna polska villervallan och oenigheten; Preussen skulle taga det s. k. Vest-Preussen, Sverge deremot polska Liffland och en del af Lithauen; till hvilken plans utförande Preussen ville bidraga med 20,000 man. Deremot borde man icke vidare yrka på afsättandet af konung August, utan gerna låta polackarna behålla honom qvar [1]). Planen öfverensstämde på intet sätt med Karls åsigter, hvarföre underhandlingen genast afbröts.

BELÄGRINGEN AF THORN.

Efter träffningen vid Pultusk, voro Augusts troppar så försvagade och uppskrämda, att de ej kunde

[1]) Riksark. Acta Histor. Lillieroths bref till Karl d. 26 Nov. och 2 Dec. 1703.

på öppna fältet möta svenskarna. De inneslöto sig derföre i Thorn, en bland de få någorlunda dugliga fästningar, som i Polen förefunnos. Karl skyndade efter för att tillintetgöra äfven denna sista lemning af sachsiska hären, detta sista skydd för konung Augusts krona. Redan i medlet af Maj stod han framför staden. Men besättningen utgjorde 4 till 6,000 man; svenskarna ej mer än 10,000, och dessa försedda med blott smärre fältkanoner. En riktig belägring kunde således ännu icke komma i fråga. Staden blef endast kringränd, hvarunder dock sachsarne afbrände förstäderna och upphjelpte fästningsverken. Karl å sin sida befallde, att man från Riga och Karlskrona skulle till Danzig öfverföra en hop groft artilleri för att vid belägringen användas och tillika 4000 nyss i Sverge utskrifna soldater. Hvad konungen begärt, anlände fram i Juli och Augusti månader och landsattes utanför Danzig och fördes af Stenbock till lägret. Betäckningen var dervid ganska liten och de nyutskrifna soldaterna illa beväpnade. Men de fingo utan hinder fortsätta och sluta sitt vådliga tåg. Efter deras framkomst började den egentliga belägringen med löpgrafvar och bombardering, så att delar af staden snart råkade i brand, och borgarne ville tvinga befälhafvaren till dagtingan.

Hvad gjorde emellertid polackarne? Jo, se här! På en sammankallad riksdag beslöto de krig mot svenska konungen, — så framt denne ej genast ville antaga deras villkor. Karl gjorde det ej. Då skulle, enligt riksdagsbeslutet, Polens allmänna beväring stiga i sadeln; men endast få ställde sig detta beslut till efterrättelse. De fleste stannade hemma af fruktan, tröghet, egennytta eller förräderi. Men utom detta allmänna uppbåd hade August att påräkna en sachsisk tropp af 5000 man under Steinau, polska kronohären af 4000 under Lubomirski och den lithauiska af 6000 under Wiecnowiecki, allt ungefärliga summor. Dessa troppar samlades i trakten kring Pultusk och skulle

tåga Weichseln nedefter för att undsätta Thorn. Men anförarne voro oeniga, serdeles polackarne. August kallade derföre till sig Lubomirski och Wiecnowiecki, hvarvid han och biskop Zaluski uppmanade dem till enighet och kraftfulla beslut. Efter mycken möda lyckades man öfvertala Lubomirski att bifalla till tåget. Men, redan vintren förut hade Karl låtit bland polska kronhären utdela penningar och, som man säger, mutat Lubomirski med 50,000 riksdaler. Sistnämnde herre var ock missnöjd öfver det förtroende, August visade Wiecnowiecki, och hade derföre öppnat hemliga stämplingar med Radziejowski. Han lofvade nu visserligen att tåga till Thorns undsättning; men förklarade, att han icke ämnade gå på samma sida om Weichseln som lithauerne; *emedan*, sade han, *dessa troppar vore så oordentliga, att han ej ville bära ansvaret för deras plundringar.* Det blef derföre afgjordt, att polackarne borde gå på ena och lithauerna på andra sidan om floden. Men när detta skulle verkställas, förklarade Lubomirski, att han ville för sig behålla den sida af Weichseln, som förut var ämnad åt Wiecnowiecki. Genom detta och andra svepskäl fördröjde han tåget och blef till och med stående overksam. Med tårar bad honom biskop Zaluski betänka fäderneslandets nöd och rycka fram emot fienden; men fåfängt. Lubomirskis åsigter hade ock mycket medhåll inom sjelfva kronohären; ty många sinnen voro dels vunna genom svenska penningar, dels skrämda af svenska hotelser. Karl hade nämligen tillkännagifvit, att så framt polska kronohären uppträdde till försvar för August, skulle Karl låta svenskarne behandla hela Polen såsom fiendtligt land. Följden blef, att Lubomirski och kronohären ingenting uträttade, utan förblefvo overksamma åskådare af Thorns belägring och fall. — Nu återstodo Wiecnowiecki med lithauerna och Steinau med sachsarna. Wiecnowiecki föreslog, att de skulle gemensamt tåga emot svenskarna. Men Steinau förklarade, *att han kände lithauerna; och att dessa väl kunde*

göra gagn, när det kom an på att jaga en slagen eller angripa en mycket underlägsen fiende; men att de i allvarsam strid plägade genast gripa till flykten och lemna sina bundsförvandter i sticket. Han ville derföre icke i något slags kamratskap med dem våga sina sachsiska troppar mot svenskarna. Sachsarna rörde sig derföre på egen hand; och mest uti ströftåg. Således återstod blott Wiecnowiecki och 6000 lithauer. Han ville också med denna lilla styrka oroa Karl. Men en bland hans underbefälhafvare, den ofvan- och oftanämnde Oginski, hade nu blifvit missnöjd med August; emedan denne åt en annan person gifvit en syssla, till hvilken Oginski trott sig berättigad. Denne sednare gick derföre omkring bland tropparna och förde allahanda uppproriskt tal samt hindrade sin öfverfältherres rörelser. August blidkade honom visserligen medelst en summa penningar; men detta kom för sent. Det gynnande tillfället var förbi; Stenbock hade obehindradt fört svenska förstärkningen från Danzig till Thorn, och på sistnämnde ställe hade Karl hunnit få fast fot samt öppna belägringen.

Det var vid denna tid, som Karls redan förut utomordentliga mod började än mer öfvergå till det slags öfvermod, som utan minsta behof eller gagn och endast för ro skull trotsar farorna. Han lät icke uppkasta minsta förskansning mot de anfall, hvarmed polackar och sachsare hotade; ehuru hans läger var öppet och vidsträckt, och hans styrka ringa i förhållande till fiendernas. Då man föreställde vådorna häraf, svarade han: *att förskansningar kring en här visserligen kallades försigtighet; men i sjelfva verket vore ingenting annat än feghet.* — Esomoftast såg man honom sjelf vid löpgrafvarna midt i den fiendtliga elden. En gång kom en kanonkula och ryckte honom ur handen en risknippa, som han ville använda vid förskansningen. En annan gång stod han vid en med jord fylld skanskorg, då en kula kastade både honom och korgen öfveränds, så att han blef alldeles nedmyllad. Hvarje

dag red han rundt omkring fästningen och det med flit inom kanonhåll. Fienderna förstodo snart, hvem det var, och riktade sina stycken efter den lilla kungliga troppen, men nästan alltid förgäfves. Kulorna flögo kring ryttrarnas hufvud och hästarnas ben; men blott sällan blef någon skadad. Folket såg det med förvåning och befästades mer och mer i den tro, att en osynlig magt vakade öfver deras hjeltemodige konung. Sjelf tycktes han blifva mer och mer intagen af en sådan föreställning. Fåfänga voro alla varningar mot de nämnde ridterna. Då ville generalerna inskicka till Thorn en förklaring, att, *om man fortfore med att skjuta efter konungens person, skulle vid stadens eröfring hvarken borghöfding eller besättning skonas.* Men Karl förbjöd det. *Sachsarne,* sade han, *hafva rätt, i hvad de göra. Det är jag, som förer kriget mot dem. Kunna de skjuta mig, så är det slut på hela fejden;* hvarefter han fortfor att som förut rida kring staden. Sitt eget och sin närmaste omgifnings tält lät han uppslå så nära vallarna, att fiendens kulor stundom flögo derigenom. En och annan gång blefvo personer der skjutna; men Karl ville ändå icke låta tälten undanflyttas. Man föreslog då att framför desamma uppkasta skyddande jordvallar; men Karl förbjöd också detta. Då lät Piper en gång i konungens frånvaro upplägga några stora höstackar, så att tälten derigenom skulle tryggas. Men vid sin återkomst märkte Karl afsigten. Han lät då ligga qvar det hö, som skyddade dels lilla prinsen, dels några dragoner, hvilkas hästar ofta förut blifvit bortskjutna. Men de stackar, som blifvit laggda framför hans eget tält, lät han genast föra undan, så att detta sednare stod för fiendens kulor lika öppet som förut. En natt ville han företaga en ganska vågad och vådlig stormning. Generaler och öfverstar bådo honom afstå derifrån och föreställde, att han blott skulle föra sig och sina tappra soldater till slagtbänken; men fåfängt. Då sade en af dem: *om ers majestät verkställer detta sitt beslut,*

då skola också vi alla springa blindvis mot murarna och låta nedskjuta oss på samma gång som vår konung. Karl studsade, och dessa motsägelser fördröjde tiden så, att dagen började gry och den föreslagna stormningen måste inställas.

Fastän de ofvannämnde polska härarna icke anlände till Thorns undsättning, kringsvärmades dock svenskarna af många ströftroppar, anförda af den skicklige partigängaren general Brandt. Här utfördes en mängd bragder, hvilka vi icke hinna omtala. De dervid utmärktaste hjeltarna voro, en öfverstelöjtnant Hans Mörner, en öfverste Granatenhielm; och i synnerhet Karl Gustaf Creutz, då varande major vid lifregementet till häst, sedermera dess öfverste och generalmajor. Med 400 man af denna kämpatropp genombröt han en styrka af icke mindre än 7000 fiender och lyckades rädda största delen af de sina. Det var ock under denna tid, som den tappre generalen Bernhard Otto von Liewen blef skjuten, hvarom mera framdeles.

Emellertid fortgick belägringen, och staden kom mer och mer i trångmål. Karl ville icke veta af någon annan dagtingan, än att sachsarne skulle gifva sig på nåd och onåd. Ändtligen i början af Oktober måste dessa villkor antagas. Svenskarne erhöllo ganska rikt byte; 96 kanoner, 9 mörsare, 30 fältslangor, 800 [1]) centner krut, 8000 musköter, 276,000 musköttkulor, stora förråder, en brandskatt af 100,000 riksdaler och dessutom allt silfver, som från kringliggande trakter blifvit infördt till staden, för att, såsom man trodde, der vara i säkerhet. Äfven kyrkornas klockor bortskänktes åt svenska öfverbefälet, ur hvars hand staden måste återlösa dem, så att dess utgifter utom brandskatten stego till 60,000 riksdaler. Dessutom blefvo vallar och torn nedrifna eller sprängda, för att ej mer kunna användas till försvar mot svenskarna. Flere tusen fångar togos. De blefvo väl behandlade,

[1]) Andra säga 2000.

serdeles öfverbefälet; och åt borghöfdingen Reubel skänkte konungen icke mindre än 2000 ecus. Hela den fångna gemenskapen skulle öfverföras till Sverge. På samma gång medföljde många genom år, sår och sjukdom oanvändbara, nu rikt belönta svenska krigare. Häftiga höststormar skingrade dock flottan. Några fartyg förgingos; andra kastades till aflägsna östersjöhamnar; blott få kommo lyckligt öfver till svenska kusten.

Eröfringen af Thorn kostade ganska litet manskap, men så mycket mera tid; nämligen ungefär fyra och en half månad. Den lyckliga utgången blef dock af stor vigt för Karls planer. Man började nämligen mer och mer anse honom som oemotståndlig. Det ena landskapet, den ena staden efter den andra öfvergick till svenska partiet; och rika gerder och brandskatter inflöto från alla håll. Danzig betalte 100,000 och det lilla Elbing till och med 260,000 riksdaler; detta sednare till straff för den ogenhet, som staden nyss förut visat svenskarna.

VINTERQVARTERET 1703—1704.

Först några dagar före jul lät konungen hären gå i vinterqvarter. Dessa togos i polska Preussen och i synnerhet uti biskopsstiftet Ermeland, hvilka nejder voro hitintills af kriget för det mesta orörda, och derföre lemnade åt soldaterna riklig bergning och åt krigskassan goda inkomster. Konungen sjelf inqvarterade sig i biskopens slott i Heilsberg och lät sina drabanter hvila ut i sjelfva staden. Det var första gången som han, sedan krigets början, medgaf åt sig och dem en sådan beqvämlighet. Lefnadssättet blef också något olika de fordna vinterqvarterens. Konungen tog om nätterna längre hvila och om dagarne mera vård om inrikes regeringsärender än förut. Högtidligheter,

baler och nöjen förekommo icke sällan, och en skådespelaretropp hemtades från Stockholm för att under vinterqvällarne roa det krigiska hofvet.

Esomoftast red dock Karl enligt gammal vana omkring för att bese soldaternas qvarter. Dessa färder voro stundom både långa och vådliga. En gång, det var i November, begaf han sig, endast åtföljd af sex till åtta personer, från trakten af Thorn söder ut till Rehnskiölds i Stor-Polen stående troppar. Så snart hästen blef trött, tog han i närmsta bondgård mot dubbel betalning en annan, och så fortgick det i tvänne dagar, utan hvila eller afbrott. Åtföljande drabanter och officerare sackade af, den ene efter den andre; och vid hans sida återstod vid ankomsten till Rehnskiöld ingen mer än Klinckowström. Ridten hade gått midt igenom ett land, som var uppfylldt af fiendtliga ströftroppar. Dagen derpå ville han återvända. Rehnskiöld föreställde nödvändigheten af starkare betäckning; men fåfängt. Då affärdade Rehnskiöld hemligt och i förväg tvänne partier att rensa och trygga vägen. Karl begaf sig återigen på resan, och efter en lika ridt som den förra, kom han till sitt högqvarter igen, sedan på sådant sätt 34 mil blifvit tillryggalaggda.

Under denna tid förehades allvarsamma planer på Danzig, för att genom dess eröfrande vinna rika tillgångar, säker vapenplats och tryggad förbindelse med Sverge. Men England och Holland samt de andra staterna lade sig ifrigt emot hvarje sådan tanke. Karl tyckes ock hafva fästat mindre vigt vid denna plan, än vid Augusts afsättning. Ty Danzig slapp undan med att utbetala en tämlig brandskatt och en fordran, som Gyllenstiernska slägten ansåg sig sedan Karl den åttondes tid hafva hos staden; men måste deremot formligen uppsäga August all tro och lydnad.

Det var i dessa vinterqvarter, som olyckan med Axel Hård inträffade. Mannen är redan flere gånger omtalad. Han var yngre broder till Karl den elftes

stallmästare Gustaf Hård; sjelf hos Karl den tolfte kammarherre och deltagare i dess vådliga lekar och företag. Det var han, som under de halsbrytande kälkåkningarna på Kungsör blef en gång vid Karls sida illa skadad [1]). Det var han, som vid Narwa hjelpte Karl upp ur moraset [2]). Vid öfvergången af Düna blef han sårad, och var i allmänhet en bland konungens närmaste och trognaste följeslagare. Under vinterqvarteren i Heilsberg roade sig han och konungen med att hvardera i spetsen för sin hop angripa och med löst krut skjuta på hvarandra. Hård trängde igenom Karls tropp och kom sedermera bakom konungen, färdig att taga denne till fånga. Hård utropade då: *om jag nu vore fiende, hvad skulle då ers majestät göra?* — *Jo,* svarade Karl, *så här!* hvarpå han vände sig och mot Hård afsköt sin nyss laddade pistol [3]). Men i brådskan hade han glömt uttaga laddstocken. Den genomborrade Hård sönk i sitt blod. Såret var svårt, dödligt, och Karl utom sig af sorg. Hård afled två dagar derefter, sedan han, tålig och undergifven, sökt trösta den qvidande konungen. Vid nästa nattvardsgång flödade under bikten tårarna från Karls ögon; och länge efteråt förblef han mer än vanligt sluten och dyster. Man ville till och med märka, att han sedermera fastade hvarje årsdag af denna olyckshändelse.

Vid ifrågavarande tid började kriget antaga ett än vildare skaplynne. Ryssarnas förfärliga framfart har redan blifvit och skall framdeles på sitt rum blifva omtalad. Äfven svenskarnas händer blefvo allt mer hårda och blodiga. *Polackarne,* skrifver Hermelin, *kunna ej unna oss något godt, emedan vi taga från dem det sista, de äga.* Karls egna föreskrifter i denna

---

[1]) Se sid. 38.
[2]) Se sid. 124.
[3]) Link. Bibl. Ark. Memoires pour servir a l'histoire de Charles XII.

väg voro stundom omenskliga, såsom man ser af hans bref till Rehnskiöld. *I skolen,* sade han, *i edra qvarter taga ut, tills icke det bittersta mer är igen; och de, som man har någon orsak att näpsa, böra antingen med brand- förstöras, eller ock med pålagor så öfverhopas, att icke det ringaste blifver qvar.* En annan gång skref han: *de persedlar, som tagas för penningar, böra uppskattas under sitt värde, på det gerden må stiga så mycket högre. De, som i ringaste mån äro tröga eller sig förbryta, måste hårdligen och utan nåd straffas och deras gårdar brännas. Säga de, att polackarne redan förut borttagit deras förråd, så måste de tvingas att betala på nytt och mer än dubbelt. Den ort, der något anfall göres mot svenskarna, måste brännas; innevånarne må vara skyldiga eller ej.* Af sådan orsak lade Karl sjelf staden Nitschava i aska, derföre att en svensk tropp der blifvit af polackarna med borgerskapets tillhjelp öfverfallen och nedhuggen. En annan gång hade samma olycka träffat en bland Rehnskiölds ströftroppar. Karl skref derom till generalen på följande sätt: *nederlaget gör litet till saken, blott våra karlar hållit sig väl och bevarat sin ära till sista man. Men den orten, der våra blifvit slagna, måste brännas upp och allt deromkring; och de innevånare, hvilka i ringaste mån äro misstänkta för att hafva visat oss någon otrohet, böra straxt och på halfva bevis hängas, så att de må med fruktan besinna, att om man begynner leken med dem, så skonas ej barnet i vaggan. Vill- fienden icke lemna eder i fred, så är bäst att härja och bränna landet vidt och bredt omkring och göra det så öde, att ingen kan komma till eder. Eljest hafva vi intet stort att berätta, utan vi må allt braf och låta också bränna hvarje ort, der fienden visar sig. Nyligen har jag sålunda bränt upp en hel stad och hängt borgrarna o. s. v.* — Orsaken, hvarföre polackarna så behandlades, var, att de icke ville på Karls befallning öfvergifva sin lagliga konung.

Genom dylika medel erhöllo svenska tropparna emellertid rik förplägning och krigskassan så stora tillskott, att flere nya regementen värfvades och de gamla uppkläddes. Först i slutet af Maj 1704 uppbröt hären från dessa vinterqvarter. Den utgjorde då 17,700 till fot, 9,500 till häst och 4000 dragoner, allesammans i förträffligt skick.

TJUGONDEFEMTE KAPITLET.

AF- OCH TILLSÄTTNING AF KONUNG I POLEN ÅR 1704.

Vi ha förut sett, huru Karl fattade och orubbligt vidhöll sitt beslut att ej nedlägga vapen förr, än konung August blifvit afsatt. Vi skola nu se, på hvad sätt detta slutligen gick i verkställighet.

KÄRNAN AF SVENSK-POLSKA PARTIET.

Vid Karls första infall i Polen fanns der utom Sapieherna ingen, som på allvar understödde hans plan att afsätta konung August. Nämnde herrar brunno af så bitter hämndlystnad, att de för dess tillfredsställande icke drogo i betänkande störta sitt fädernesland i alla de olyckor, all den förnedring, som en dylik åtgerd nödvändigt måste medföra. De voro emellertid, och serdeles i sin hembygd Lithauen, så hatade, att de icke förmådde mycket bidraga till den ifrågavarande planens genomdrifvande.

Af större vigt var rikserkebiskopen, kardinal Radziejowski. Vi hafva förut berättat orsakerna till hans hat mot August. Det fortfor oafbrutet. Stundom tyckes han hafva skyggat tillbaka för tanken att verkli-

gen afsätta sin konung; stundom öfverlemnade han sig deråt, och var då ett ganska godt och mägtigt stöd för svenska konungens afsigt.

Tredje mannen i förbundet, Svienicki, biskop af Posen, var vigtig genom sin innehafda plats; men någon begifvenhet på starka drycker minskade dock hans inflytande.

Den fjerde var sjelfva kronofältherren Lubomirski. Denne vacklade likväl i sina åsigter fram och tillbaka och bestämdes ena gången af egen ärelystnad; en annan gång af mutor, än svenska, än ryska, än sachsiska.

Den femte och serdeles inflytelserike medhjelparen var polska storskattmästaren Rafaël Leczinski, en man, utrustad med stora själsegenskaper och af flere beskrifven såsom en redlig och sann fosterlandsvän. Han hade utmärkt sig genom att ifrigt drifva på Wiens befrielse från turkarna 1683 och i allmänhet genom dygder och duglighet uppstigit till den höga plats, han innehade. Orsaken hvarföre denne i sig sjelf aktningsvärde man öfvergick till sitt fäderneslands fiender, är svår att gissa. Derom berättas likväl följande, ehuru icke fullt bekräftade, sägen. Rafaël Leczinski, lik hela den slägten, älskade af själ och hjerta Polens fria statsförfattning och trodde sina landsmäns lycka dermed oupplösligen förenad. För dessa tänkesätt hade en och annan bland ätten erhållit tillnamnet *Publicola,* d. v. s. *folkvännen.* Omkring år 1700 fick nu bemälte Rafaël spaning om, att August sökte genom förbund med lithauiska småadeln öfverändakasta regeringssättet och tillskansa sig enväldet, och att detta redan var så långt gånget, att en konungens kammartjenare, vid namn Anton, hade på åtskilliga i dylik anda uppsatta skrifter erhållit en mängd namn. Leczinski beslöt utforska förhållandet. Han gaf sig i sällskap med besagde Anton, berusade honom med smicker och drycker och låtsade vilja af allt hjerta deltaga i saken. Listen lyckades. Anton gaf Leczinski del af

skriften, hvarmed denne genast smög bort och framlade inför Stor-Polens adel alltsammans, såsom ett tydligt bevis på deras konungs förrädiska afsigter [1]).

Den sjette i ledet var hans son Stanislaus Leczinski, woiwod af Posen, en vacker, kunnig och mild herre, som troligen först af sin fader indrogs i denna liga. Kort derefter dog nämnde hans far hastigt och oförmodadt; och nästan på samma gång försvann ock den ofvan omtalade kammartjenaren Anton. Allehanda svåra rykten och misstankar uppkommo [2]), hvilka måhända bidragit till det hat, hvarmed den eljest fromsinnade Stanislaus uppträdde mot sin konung.

Dessa herrar byggde sina förhoppningar på polackarnas vanliga benägenhet för missnöje och uppror, hvilka tänkesätt fått för tillfället mycken näring genom de många trolösheter, August sig tillåtit.

KONFEDERATIONEN I STOR-POLEN.

I Stor-Polen voro belägna Gnesen, der Radziejowski var erkebiskop; — Posen der Stanislaus Leczinski var woiwod, och Swienicki biskop; — likaså slägten Leczinski's mesta gods. Det var också i detta landskap och genom dessa herrar, som först utbildade sig det parti, genom hvars tillhjelp Karl slutligen lyckades störta August.

Den storpolska adelns djupare missnöje grundlades, då Rafaël Leczinski för dem framtedde ofvannämnde bevis om August's envåldsplaner. Förbittringen blef ganska stor, och efter slaget vid Klissow ansåg man

---

[1]) Säfstaholms Ark. Tilläggen till G. Nordbergs hist. om Karl 12:e.

[2]) Säfstaholms Ark. S. st. Men Zaluski säger, att Raf. Leczinski dog på en resa, företagen i afsigt att försonas med August.

sig icke längre behöfva dölja den. Man vägrade skicka de understöd för kronobären, som August begärde; och när i Juli 1702 Stor-Polen skulle välja ombud till riksdagen i Sendomir, lyckades Rafaël och hans son Stanislaus Leczinski att detsamma förhindra.

Detta allt var dock hos den stora hopen ännu blott ovilja mot August, icke benägenhet för svenskarna. Tvärt om tadlade man här som öfverallt dessas infall i riket och svåra utpressningar m. m. Stenbock hade visserligen dels lockat, dels skrämt några delar af Röd-Ryssland och Volhynien att förklara sig för Karls parti; men så snart Stenbocks troppar lemnat landet, utbröt oviljan mot svenskarna, och folket återgick genast till konung August. Under sådana förhållanden slutade året 1702.

I början af år 1703 utlyste August en allmän riksdag i Lublin. När ombud dertill skulle från Stor-Polen utses, ställde Stanislaus Leczinski och hans vänner så till, att landtdagen derom sönderrefs och intet ombud blef valdt. Några herrar från nämnde landskap reste dock af sig sjelfva till riksmötet; men blefvo der icke mottagna, dels emedan de saknade fullmagt, dels emedan August och hans vänner voro förbittrade mot det, som man sade, upproriska Stor-Polen. De ankomna herrarna fingo alltså icke deltaga i riksdagsgöromålen; ej heller i de dryga ryska och sachsiska penningesummor, som der vankades; utan måste resa hem igen, men med hat och hämnd uti hjertat. Sak samma med kardinal Radziejowski, hvilken på nämnde riksdag blef mycket skymfad af konung Augusts parti. Dessa hemkomna herrar och deras tal uppretade än mer den redan förut i gäsning varande landsorten. Karls nya seger vid Pultusk ingaf de missnöjda mod att öppet visa sina känslor. Det var med stöd af dessa förhållanden och denna sinnesstämning, som Radziejowski och Stanislaus Leczinski sommaren 1703 lyckades att i woiwodskaperna Posen och Kalisch bilda en så kallad konfederation, det vill rätteligen

säga en slags halflaglig sammansvärjning. Så framträdde först i dagen det polska parti, som sedermera verkställde konung Augusts afsättning.

KARL SKYDDAR KONFEDERATIONEN I STOR-POLEN.

Uppbragt öfver sådana stämplingar, lät August sina troppar härja en mängd egendomar, tillhöriga Radziejowski och dess vänner. Deraf blef fiendskapen än mera oförsonlig. Kardinalen uppsökte Karl och höll med denne ett tre timmars långt samtal. Följden blef, att dagen derpå skickades Rehnskiöld med en betydlig styrka för att skydda Stor-Polens konfederation. Uppdraget verkställdes med framgång. Rehnskiöld bortjagade både sachsare och lithauer och eröfrade slutligen landskapets förnämsta stad och fästning Posen, hvilket gaf åt hela partiet sammanhållning och ökad styrka. Men han utmärkte sig icke blott som krigare, utan äfven som underhandlare. Han bemötte Stor-Polens innevånare med så mycket klokhet och oegennytta, att han vann allas sinnen; häldst han derjemnte var i sitt uppförande angenäm och glad samt deltog på det trefligaste sätt i deras sällskaper och gästabud. Alla, äfven motpartiet, talade med aktning om hans person och uppförande. För att göra sig qvitt en så farlig motståndare, säges ock sachsiska regeringen hafva legt två lönnmördare, hvilka dock blefvo upptäckta och straffade [1]). Till hjelp i dessa underhandlingar hade Karl gifvit honom den bekante Wachslager, hvilken af lång erfarenhet visste, huru polackarna borde behandlas. Slutligen utfärdade Karl sjelf en kungörelse, medelst hvilken han tog Stor-Polens konfederation i försvar; och likaså alla andra landskap, som ville med samma förbund bidraga *till*

[1]) Fr. min. br. d. 1 Sept. 1704.

den polska frihetens återupprättande, såsom det kallades. Motsatta partiet och dess gods hotades med stränga hemsökelser.

Ännu hade August på sin sida den ojemnförligt största delen af polska folket; detta icke af kärlek för hans person, utan af ovilja och harm vid den tanken, att en främmande magt ville påtruga landet ny konung. Troligtvis hade ock många blifvit för August vunna genom de stora sachsiska och ryska penningesummor, hvilka utdelades. Medelst klokt begagnande af dessa förhållanden, hade August bort lätt nog kunna tillintetgöra Karls planer. Men hans egen personlighet förstörde alltsammans. Hans utsväfvande lefnadssätt ingaf förakt. Hans prålande hof-fester förstörde en god del af de medel, som hans undersåtare hopskrapat till kriget. Mot dryga underhållspenningar sålde han sina krigare åt främmande magter: men en stor del af det så influtna guldet användes till inköp af juvelhattband och dylikt prål; eller ock till underhåll och riktande af hans många förnäma skökor och hans flere hundrade oäkta barn. Hans utomordentliga trolöshet var allmänt känd och afskydd. Man fick veta, att han lät på postkontoren hemligt öppna, afskrifva och sedermera försegla de bref, som vexlades mellan Karl och flere utrikes magter; — likaså att han, polackarna ovetande, lofvat tsaren några liffländska hamnar; — likaså att han, tvärtemot sin konungsliga ed, ville än tillintetgöra Polens frihet, än i hemliga fördrag skifta dess länder, ena gången med Sverge, andra gången med Ryssland. Mellan honom och hans undersåtare kunde inbördes aktning eller förtroende omöjligen finnas. Af låg egennytta hade dessa åt honom sålt krona och land; och af låg egennytta ville sedermera han sjelf åt främlingar dela eller sälja samma deras land. En sådan konung och ett sådant folk voro icke egnade att motstå Karl den tolfte och hans svenskar.

Hösten 1703 utmärktes af flere betydliga fördelar, som dessa sednare tillkämpade sig. Rehnskiöld eröfrade Posen och skaffade derigenom fast fot åt Stor-Polens konfederation. Karl eröfrade Thorn, landets förnämsta fästning, och tillintetgjorde på samma gång sista lemningen af den sachsiska här, som hittills försvarat August och dess krona. Preussen afslöt med Sverge ett förbund, hvari det lofvade uppträda mot de polackar, som angrepo Karl. Dessa framgångar, samt den ihärdiga kraften hos Karl och den vacklande svagheten hos August. inverkade mycket på allmänna sinnesstämningen. Kort efter eröfringen af Posen och Thorn, såg man flere woiwodskaper, dels i Stor-Polen, dels i Mazovien och Vest-Preussen, förena sig med Leczinskiska konfederationen. Andra gåfvo tillkänna samma afsigt, endast Karl ville försäkra dem om motsvarande fördelar. Sådana anbud gjordes af Potocki, Oginski; till och med af kronohärens ledare, hvilka erbjödo sig öfvergifva August och förena sig med konfederationen, endast Karl ville *lofva dem några skänker.* Karl svarade: *jag är öfvertygad om, att kronohären också utan sådana skänker vill bidraga till sitt fäderneslands välfärd. Men icke desto mindre skall jag komma dess medlemmar serskildt ihåg, om jag får se några bevis på deras trohet och beständighet.* Det säges ock, att Magnus Stenbock har vid denna tid besökt några inflytelserika polackar och dervid medfört en upplånad summa af 200,000 ecus i afsigt att såmedelst vinna deras biträde [1]). Dylika framgångar lifvade Karls mod, och i slutet af året började han återigen att oförtäckt omtala, huru August borde afsättas. I öppet bref till republiken af den 13 Decem-

---

[1]) Fr. min. br. d. 17 Nov. 1703.

Riksark. Statskontorets till Karl lemnade redovisning i Jan 1704, Bil. 7, visar, att Karl detta år åt sig till Polen uttagit en vexel på 200,000 d. s. m.; utan att uppgifva, hvartill summan skulle användas.

ber 1703 föreslog han uttryckligen *prins Jakob Sobieski till Polens blifvande konung och lofvade att, om denne valdes, med all sin magt bistå och skydda honom, tills han komme i lugn besittning af Polens tron.*

Detta djerfva steg uppskrämde sjömagterna och Österrike. De gjorde omigen några försök att öfvertala Karl till eftergift. Vackra latinska verser blefvo i sådan afsigt införda i allmänt lästa blad, och drottning Anna af England tillskref honom egenhändigt; men fåfängt. Engelska sändebudet Robinson tog sig då friheten göra några föreställningar i samma väg. *Troligen,* sade han, *kommer det att för många synas både hårdt och orättvist att tvinga polackarna afsätta en konung, som de sjelfve valt och vilja behålla; helst när denne är en så nära anförvandt till eders majestät sjelf. Men icke nog härmed. Det är ett i alla hänseenden betänkligt exempel, att ett folk får tillfälle afsätta sin konung.* När Robinson talat ut, svarade Karl helt lugn: *det förvånar mig att höra sådant af sändebudet från en stat, som drifvit djerfheten ända derhän att halshugga sin egen konung. Detta har England tillåtit sig, och ändå vill nu dess sändebud räkna mig till last, att jag låter afsätta en furste, som på alla möjliga sätt gjort sig af detta straff förtjent* [1]. England och Holland vågade ej drifva saken längre af fruktan, att Karl skulle retas och öfvergå till Frankrikes parti.

Å sin sida fortfor sistnämnde stat att äfven detta år hemligen egga Karl till fortsättande af kriget mot August. Penningar blefvo i sådan afsigt utdelade åt några bland konungens närmaste omgifning. Detta hemliga spel drefs af den förut nämnde öfverste Lenck. Han behöfde likväl icke göra sig mycket besvär; ty Karls egna tänkesätt gingo i samma rigtning. *Jag*

---

[1]) Fr. min. br. d. 19 Mars 1704.

försäkrar, skref Lenck till fransmännen, *att, så vidt mitt svaga förstånd kan bedöma svenska konungens sinnelag, kommer han att fortsätta detta krig ända, tills han alldeles förstört sitt eget konungarike. Om han ej ändrar lynne och tänkesätt, skall han fortfara att kriga, så länge han lefver* [1]).

KONUNG AUGUST BLIFVER AF STOR-POLENS KONFEDERATION FÖRKLARAD AFSATT.

I Januari 1704 sammankallade Radziejowski ett riksmöte i Warschau, som han sade, *för att skaffa fred med konungen i Sverge, hvilken förklarat sig icke vilja underhandla med August, utan blott med republiken Polen.* Detta svepskäl skulle dölja egentliga mot August rigtade afsigten, och tillika tjena till ursäkt för den oformlighet, att man, konungen ohörd, sammankallade ett dylikt möte. Man började detsamma till och med under de mest bindande och rörande trohetsförsäkringar mot samme August. Hvad hemliga afsigten var, kunde dock anas af de förnämsta ledande personerna: Radziejowski, Stanislaus Leczinski, Sapieherna, starosten Bronitz, biskopen Swienicki af Posen m. fl., bland hvilka nästan alla uppenbart tagit svenskarnas parti och några, som man sade, äfven deras penningar. Flere anmälde sig att få del i samma skörd; men Karl förbjöd Horn att numera utdela dylika gåfvor åt andra än dem, som medelst *trogna* och vigtiga tjenster redan förvärfvat anspråk derå.

Arvid Horn var nämligen den, som utkorades, att med hjelp af Wachslager öfvervara det Warschauska

[1]) Fr. min. br. Lenck till Bonnac (?) den 17 Jan. 1704. Längre fram blefvo Lencks stämplingar röjda och han måste rymma; men Karl vidhöll dock sitt en gång fattade beslut.

mötet och der bevaka svenska konungens bästa. För att äfven i yttre måtto inverka på sinnena, fick Horn en ganska praktfull och lysande utrustning. Tillika medskickades en betydlig vapenstyrka, för att dels skydda konfederationen, dels framtvinga de mått och steg, som Karl önskade. Många bland de ankomna polska ombuden blefvo ock snart nog missnöjda med ärendernas gång och ville undandraga sig allt deltagande. För sådant ändamål började den ene efter den andre att under hvarjehanda förevändningar lemna staden. Knappt märkte Radziejowski afsigten, förr än han och Horn satte vid alla tullar svenska vakter, hvilka hindrade hvarje dylikt rymningsförsök.

Vid sådan sinnesstämning måste dock någon kraftåtgerd tillgripas för att inverka på de tvekande och skrämma de motsträfviga. Den 2 Februari inlemnade derföre Horn till mötet en skrift, hvari han förklarade, *att svenska konungen icke ansåg sig kunna tryggeligen underhandla med polska staten, förr än dennas frihet vore fullkomligt återställd, så att nuvarande Warschauiska riksmöte icke berodde af någon annan, hvem det ock vara måtte. Framför allt måste således August afsättas. Karl hoppades, att mötet skulle göra detta så mycket heldre, som man kunde med ovedersägliga bevis styrka, att samme August hade mot polska staten hyst ganska förderfliga afsigter.* Riksmötet begärde nu få se dessa bevis. Dagen derpå eller den 3 Februari inlemnade alltså Horn några utdrag ur de bref, som svenskarna vintern 1702 tagit från Vitzthum, vid dennes ofvan omtalade beskickningsresa. Dessa innehöllo visserligen inga ovillkorligt fördömande bevis mot August; men åtskilligt, som nödvändigt skulle djupt reta sinnena, t ex. att *polska folket vore opålitligt, trolöst och begifvet på dryckenskap* o. s. v.; derjemnte åtskilliga halfqvädna visor om möjliga planer till Polens styckning. Dessa utdrag blefvo nu i församlingen upplästa och af kardinalen och dess parti till det värsta uttydda. Alla närvarande råkade i häf-

tig förbittring, och man beslöt på stället uppsäga August tro och lydnad. En utförlig skrift härom blef författad och den 6 Februari underskrifven.

Förbittringen ökades derigenom, att konung August lät vid samma tid fängsla prins Jakob Sobieski. Vi hafva förut talat om denne furstes afsigter på polska tronen. Han var i sig sjelf icke någon berömlig herre. När polackarne gingo honom förbi och valde August till konung, sökte denne sednare på fullt allvar försona sig med furstarna Sobieski [1]. Men prins Jakob kunde ej smälta sin lidna motgång. Redan år 1700 började han underblåsa Karls beslut om afsättningen, naturligtvis i hopp att sjelf blifva efterträdare. August och österrikiska kejsaren hade afrådt honom från dessa stämplingar; men fåfängt. Så vidt medlen medgåfvo, antog han tvärtom en liten hofstat och lät ganska tydligt påskina sina förhoppningar. Han ansågs farlig äfven på annat sätt, August och Patkull trodde nämligen, att han ville medelst lönnmord röja den förstnämnde ur vägen. Patkull rådde derföre, att öfverraska och tillfångataga ofvannämnde prins och derigenom tillintetgöra alla de planer, som svenska konungen och polska upproret hade vid honom fästat. Rådet följdes. Prinsen, som äfven å sin sida fruktat försåt, hade för säkerhets skull uppehållit sig i Schlesien, som hörde under kejsaren af Österrike. Men August aktade icke den främmande magtens gränsor, utan inskickade en tropp sachsare, hvilka lyckades öfverraska och tillfångataga prins Jakob jemnte dess yngsta broder, Konstantin. Båda furstarna sattes i fängsligt förvar, först i Leipzig och sedermera på Königsstein.

Denna våldsbragd retade polackarna än mer och upptogs som nytt skäl mot August. Men sedan första ifvern gått öfver, började de flesta deltagarne finna

---

[1] Några påstå dock, att August härvid bedragit prinsen, hvilket ej är otroligt.

sitt afsättningsbeslut ganska vådligt. De, som fattade och underskrefvo detsamma, voro nämligen blott 10 rådsherrar och ungefär 70 ombud. Man visste deremot, att största delen af Polen ogillade åtgerden, såsom både till form och innehåll olaglig. Kort derefter utskref ock konung August ett annat möte i Seudomir. Der fattades af 36 rådsherrar och 134 ombud ett helt olika beslut; nämligen, att August borde försvaras, och Radziejowski med anhängare förklaras för fosterlandsförrädare. Detta möte hade otvifvelaktigt större delen af landet på sin sida. Vid så förevetande omständigheter blefvo herrarna af Radziejowskis parti tvehogsna. Afsättningsbeslutets offentliga förkunnande uppsköts derföre vecka efter vecka. Karl blef otålig, missnöjd, harmsen. Han fordrade, att polska tronen skulle högtidligen förklaras ledig och hotade med brandskatter och brand dem, som sträfvade emot. Han lät tillkännagifva, att först sedan tronledigheten blifvit förkunnad och ny konung antagen; först då kunde fred med Sverge erhållas, och då skulle han ock understödja polackarna med 500,000 riksdaler[1]. Derjemnte blef svenska besättningen i Warschau betydligen förstärkt, för att skydda eller skrämma det derstädes församlade mötet. Slutligen och med sådana skäl dref Horn konungens vilja igenom. Mötet utfärdade i slutet af April en offentlig kungörelse, hvilken tillkännagaf, att August vore afsatt, och att ny konung skulle med det första utväljas.

PERSONER FÖRESLAGNA TILL EFTERTRÄDARE ÅT KONUNG AUGUST.

Först och främst ville väl konung August blifva sin egen efterträdare; d. v. s. han ville ingen gång

---

[1]) Andra säga daler.

nedstiga från tronen, ehvad ock Stor-Polens konfederation derom beslutat. Han var svag för prakt, för ytlig utmärkelse samt för konunganamn och konungakrona. För dessas vinnande hade han uppoffrat sina arfländers fred och tillgångar, sitt eget lugn och sin sanna ära. Nu höll den så dyrt köpta kronan på att ryckas honom från hufvudet. Ej underligt, att stoltheten sträfvade emot ett så skymfligt slut på så stora bemödanden. Men de ständigt fortfarande olyckorna tillstyrkte å andra sidan att af nöden göra en dygd. Dessutom var han ytterst ledsen på polackarna och hela deras väsende och på allt det besvär och obehag, han bland dem och af dem måst utstå. Man finner, att han vid denna tid allvarligen tänkt på att nedlägga deras krona och söka lugnet i Sachsen, sitt ärfda, rika och fredliga kurfurstendöme. *Jag är,* sade han, *trött på att, hela verlden till spektakel, jagas fram och tillbaka, från det ena hörnet af Polen till det andra.* Men detta öfverensstämde ingalunda med afsigterna hos Karls fiender; icke hos Danmark, som gerna såg Sverge försvagas genom det långvariga kriget; ej heller hos Ryssland, som fruktade att efter August's afsättning få emot sig Sverges styrka odelad; ej heller hos Patkull, som törstade efter hämnd. Alla dessa uppmuntrade derföre August till fortfarande motstånd och förespeglade honom allahanda bjelp och understöd. Lockad af sådana löften och af egen stolthet spjernade han i det längsta mot udden; men blef hela våren 1704 oupphörligt förföljd af Rehnskiöld, varande stundom nära att i egen person tillfångatagas. Ändtligen fram på sommaren erhöll han en del af de lofvade förstärkningarna och genom dem mera trygghet och bättre utsigter.

När man för Karl berättade, att prinsarne Sobiesky blifvit tagna och bortförda, studsade han väl något; men sade genast: *det gör ingenting. Vi skola nog skaffa Polen en annan konung.* Han utsåg nu dertill Alexander, den medlerste bland prinsarna Sobie-

ski, en aktad och välsinnad herre, som åtnjöt mycket förtroende hos polackarna. Men samme prins hyste hvarken för dem något förtroende tillbaka, ej heller för egen person någon serdeles äregirighet. Äfven hans närmaste afstyrkte det vådliga förslaget. Karl och polackarna bådo honom flere gånger mottaga anbudet; men han vägrade envist och reste slutligen till Breslau, för att än tydligare tillkännagifva, det han icke ville komma ifråga vid det förestående konungavalet.

Nu voro Karl och hans vänner åter i val och villrådighet. Många både polska och främmande herrar omtalades. Det tyckes ha varit nu, eller kort förut, som prinsen af Conti åter kände sig frestad af något begär efter Polens krona; men underhandlingarna derom afstannade snart.

Enligt ett mindre sannolikt rykte, skall Piper hafva föreslagit, *att Karl borde låta utropa sig sjelf till Polens konung, och medelst en svensk här upprätthålla sitt välde, samt vinna folket genom att afskaffa lifegenskapen och att införa lutherska läran, ungefär så som Gustaf Wasa gjort*, o. s. v. Karl säges hafva svarat: *jag vill häldre bortskänka konungariken åt andra, än att vinna dem åt mig sjelf. — Men,* tillade han leende, *i skullen just passa till minister hos en italiensk prins.*

Snart lät Karl tillkännagifva, att ingen främmande furste, utan en inländsk herre borde koras. Han begärde af Radziejowski förslag på dem, hvilka främst kunde komma i fråga. Kardinalen nämnde då kronofältherren Lubomirski som den mägtigaste, Karl Radziwill som den rikaste, Johan Pieniozere som den klokaste, och Stanislaus Leczinski som den hederligaste. Karl svarade: *i spetsen för elefanterna går alltid den störste; och det rike är lyckligt, der den bäste tillika är den störste. Derföre,* tillade han, *vill jag till Polens konung hafva Stanislaus Leczinski.*

Det berättas, att Arvid Horn och några polska herrar förut och redan i Mars 1704 kastat sina blic-

kar på samme Stanislaus, såsom det bland polackarna mest lämpliga konungaämnet, och derföre ställt så till, att han blef, under svepskäl af en beskickning, affärdad till Karl, för att få tillfälle göra sig af denne mera känd och omtyckt. Planen lyckades. Stanislaus var i sina bästa år, behaglig till växt och utseende, dertill godsint, redlig, belefvad, kunskapsrik, ifrig, dock mer att inleda än genomdrifva ett företag; ty kraft och ihärdighet felades. Jagt och tobakspipa utgjorde förnämsta nöjet. Till gemål hade han en Opalinska, troligtvis en slägtinge till den Opalinski, som 1655 förrådde sitt fädernesland och sin krigshär åt Karl den tionde Gustaf [1]).

Slägten Leczinski var hvarken bland de äldsta eller rikaste inom Polen. Att en dess ättling skulle blifva landets konung, väckte alltså mångenstädes afund och missnöje. Radziejowski, som i början tycktes gynna Stanislaus, vände sig snart på annan bog och, som man säger, af följande anledning. Den mägtige kronofältherren Lubomirski ville sjelf blifva konung. Han gifte i dessa dagar sin dotter med en polsk ädling Towianski, hvars mor utöfvade på Radziejowski stort inflytande, grundadt, som man hviskade, på icke berömvärda förhållanden. Detta fruntimmer understödde Lubomirskis plan; också i den beräkning, att hennes son skulle, sedan Lubomirski blifvit konung, efter denne sin svärfar erhålla kronofältherreplatsen. För samma åsigter vann hon snart kardinalen sjelf, så att denne började motarbeta den förut gynnade Stanislaus. En gång, så förtäljer ett löst rykte, frågade Karl, hvad kardinalen egentligen hade mot Leczinski. Radziejowski svarade: *han är för ung att blifva konung.* — *Och likväl,* inföll Karl, *är han lika gammal med mig, som dock i många år burit krona.* Härtill kunde kardinalen icke finna något svar, och Karl befallte Arvid

---

[1]) Se **II**, 406, 415.

Horn att på allt möjligt sätt understödja valet af samme Stanislaus.

STANISLAUS VÄLJES AF STOR-POLENS KONFEDERATION TILL KONUNG.

Karl sökte så väl med godo locka som med ondo tvinga polackarna till fullgörande af sin vilja. Både genom Arvid Horn och genom Stanislaus sjelf blefvo bland de väljande utdelade penningar och löften. Om de, nämligen enligt Karls önskan, ville skrida till nytt konungaval, förband han sig, *att icke på något sätt inskränka deras valfrihet; — att genast efter fullgjordt val sluta fred med Polen och att dervid icke fordra någon landvinning, någon fördel; — ytterligare att låna dem 500,000 daler s. m. till polska kronohärens aflöning; — att återlemna alla polska fångar; — att från gerder och inqvarteringar lätta eller befria de personer, som rättade sig efter konungens afsigter*, o. s. v. Å andra sidan hotades de motsträfvige med dryga inqvarteringar, med ökade gerder, med eld och brand. Dessa blodiga löften höllos. En Klas Bonde härjade och förbrände flere landsträckor, tillhörande sådana personer, som icke ville öfvergifva konung August. Än värre huserade Lagercrona i stiftet Ermeland, hvilket lydde under den mot August trogne biskop Zaluski. När denne herre icke kunde med hotelser skrämmas, blefvo af Lagercrona tvänne hans slott och 118 större byar uppbrända med spanmål, kreatur och allt.

Detta förfaringssätt bidrog lika mycket att reta som att skrämma sinnena, och förbittringen mot svenska partiet blef så stark, att Sapieha någon tid icke vågade visa sig på Warschaus gator utan skydd af svenska soldater. Äfven Sverges verkliga vänner, eller rättare sagt fienderna af konung August, fruktade, att

man spände bågen alltför högt. Man visste, att hos sistnämnde konung var församlad största delen af rikets ombud. Det syntes derföre icke blott olagligt, utan ock djerft och vådligt, att medverka till ett konungaval, som skulle företagas af ett jemnförelsevis obetydligt antal riksdagsmän. I händelse af svenskarnas nederlag, skulle otvifvelaktigt stränga efterräkningar blifva hållna med hela den stor-polska konfederationen. Slutligen kände enhvar också bland dem ganska djupt, huru skymfligt det vore, att af- och tillsätta konung efter befallning från en främmande furste. Detta inverkade på allas sinnen, och äfven de häftigaste motståndarne af konung August började söka undflykter och gång på gång uppskjuta valet. Arvid Horn talade och bannade allt, hvad han förmådde; men fåfängt. Då beslöt Karl att i egen person och med vapenmagt drifva saken igenom. Han hade nyss fått från Sverge en betydlig förstärkning, och hans här utgjorde öfver 30,000 man, hvilka i de rika preussiska vinterqvarteren blifvit uthvilade och väl uppklädda. Med drygaste delen af denna styrka tågade han till grannskapet af Warschau och valfältet, för att sjelf med löften och med nya än kraftigare hotelser genomdrifva sin vilja. Men Radziejowski var envis. Stanislaus sökte i egen person beveka honom och likaså att med penningar muta hans väninna woiwoden Towianskis gemål; men fåfängt. Radziejowski, Lubomirski och nästan all den högadel, som hörde till Stor-Polens konfederation, sträfvade emot och ville icke skrida till nytt konungaval. Småadeln deremot, anförd af en grefve Gembicki, var mera beredvillig att efterkomma Karls vilja.

Valet hade ändtligen blifvit utsatt till den 2 Juli. Enligt lag och häfd borde rikserkebiskopen, kardinal Radziejowski dervid föra ordet. Men denne sökte också nu allahanda undflykter. På förmiddagen höll Arvid Horn ett sammanträde med honom, Lubomirski och

några andra bland högadeln. Dessa fordrade, att Karl skulle gifva en formlig förbindelse rörande de friheter och fördelar, som han ville tillförsäkra polackarna i händelse af nytt konungaval. Den skrift, som Arvid Horn i sådan väg redan framlaggt, tyckes hafva varit undertecknad af blott tvänne sekreterare och icke uppsatt i någon rätt bindande form. Polackarne voro med densamma mindre nöjda. Horn blef slutligen så uppbragt, att de för ett ögonblick fruktade, det han skulle kasta dem i fängelse. Men han lugnade sig något; och för att lugna äfven dem, satte han sitt eget namn under förbindelsen. När detta skett, sade han: *i eftermiddag blir konungaval. Vi hafva derföre icke längre tid att tvista härom. Men ifall deras excellenser icke äro nöjda med den nu ställda säkerheten, har hans majestät konungen af Sverge befallt mig återtaga alla de löften, han gifvit.* Med dessa ord lemnade han tvärt rummet. Biskopen af Posen sade då: *hvad viljen i mer fordra af svenska konungen? Den säkerhet, han redan gifvit, är ju tillräcklig?* Men de andra ville ingalunda gifva efter, utan fordrade envist, att valet skulle uppskjutas i tvänne dagar; det vill säga till den 4 Juli, inom hvilken tid man hoppades att få flere ombud tillstädes, eller ock att någon anledning till nytt dröjsmål skulle yppas.

Men svenska partiet ville icke veta af något slags uppskof. Genast efter middagsmåltiden, emellan 3 och 4, begåfvo de sig ut till valfältet, som var beläget straxt vester om Warschau, och landtmarskalken Bronitz öppnade sammankomsten med ett tjenligt tal. Stora svärmar menniskor funnos på stället; men den egentliga valberättigade församlingen bestod af blott några kastellaner samt några tjog småadel, hvaribland i synnerhet utmärkte sig grefve Gembicki, hvilken synes hafva varit en något äfventyrlig person, och för tillfället ställd i spetsen för en tropp af ungefär 40 Stanislai anhängare. För öfrigt fanns der ingen enda woiwod; ingen biskop utom den från Posen; ingen

högre ämbetsman utom lithauiske storskattmästaren Sapieha. Deremot sågos 300 dragoner och 500 man till fot, allt svenska troppar och uppställda vid sidan af valfältet. På detsamma hade dessutom infunnit sig Arvid Horn och Wachslager, åtföljde af en stor skara svenska officerare och dessas tjenare. Landtmarskalken Bronitz ansåg det orätt att under sådana omständigheter skrida till val, helst i den närbelägna staden funnos rikserkebiskopen Radziejowski, kronofältherren Lubomirski samt Stanislaus Leczinski och flere andra woiwoder. Horn deremot påstod, att valet sådant oaktadt skulle genast företagas. Samlingen beslöt dock att genom en beskickning inbjuda nämnde polska herrar till den nu pågående valförrättningen. Det säges, att Radziejowski ville först efterkomma kallelsen; men att woiwodinnan Towianski med böner och tårar hindrat. Han, Lubomirski och nästan alla de i Warschau varande woiwoderna vägrade under allahanda förevändningar. Den ene sade sig sjuk; en annan ville, att åtskilliga punkter skulle före valet afgöras, o. s. v. De fleste lofvade att infinna sig, om man, enligt Radziejowskis önskan, uppsköte valet till den 4 Juli. Den ende woiwod, som kom, var Stanislaus Leczinski, åtföljd af en mängd slägtingar, vänner och underhafvande. Landtmarskalken förklarade nu och omigen, att under sådana omständigheter borde intet val komma i fråga. Men då utbröt Gembicki i häftiga ordalag mot Radziejowski och de så kallade höga herrarna, och påstod, att *då dessa icke aktade menige adelns bästa, så borde menige adeln ej heller akta dem, utan skrida till val, deras personer förutan.*

Horn hade hela tiden sökt med lock eller pock förmå den ene efter den andre att gå in på Karls afsigter, dock ofta förgäfves; och man såg honom ena stunden förargad och förlägen bita sig i naglarna; andra stunden betydelsefullt uppteckna namnet på dem, som ville hindra valet. När nu från Warschau underrättelse kom, att hvarken Radziejowski eller dess vän-

ner ämnade infinna sig, utbröt han i hotande ord. *Kardinalen*, sade han, *är oss ständigt emot; men jag skall med det första och kanske redan denna natt betala honom för alla hans stämplingar.* Nu och i följe af beskickningen till Warschau infunno sig dock några ombud från landskapet Podlachien, och i spetsen för dem en vid namn Jeruzalski. Vid ankomsten märkte dessa herrar, huru en hop svenska drabanter stodo inom den för polackarne bestämda valkretsen. Jeruzalski bortvisade dem genast och red fram till Sapieha, sägande: *kan man kalla detta ett fritt val, då det skall ske under svenska vapen. Vår stat och vi sjelfve blifva derigenom olyckliga, men blott för en kort tid. Men i och edert hus, som tillställt all denna nesa, borde blifva det för alltid.* Horn och Wachslager redo genast dit och sökte genom hotelser inverka på nämnde ombud; men fåfängt. Under oupphörliga tvister framled aftonen och solen gick ned; hvarefter intet val borde få företagas. Men Stanislai parti började nu ropa på biskopen af Posen, och att denne skulle i stället för rikserkebiskopen skrida till utnämnandet af ny konung. Jeruzalski med vänner ropade å sin sida: *nej, nej, herr biskop! Vi förklara ogilltigt hvarje val, hvarje konunga-utnämning!* Landtmarskalken sökte bibehålla ordning och skaffa sig ljud och stötte derunder gång på gång så hårdt i jorden, att stafven bröts utaf. Han gillade Jeruzalskis åsigt och ville uppskjuta valet; men i vredesmode yttrade Horn, *att valet skulle ske, om man ock måste stanna hela natten qvar på fältet.* Stanislai parti stormade och ropade omigen, att biskopen skulle skrida till utnämning. Då höjde Jeruzalski ånyo sin stämma och sade: *lagen föreskrifver, att ett konungaval bör vara fritt. Men här vill man tvinga oss att af främmande furste mottaga vår konung. Lagen föreskrifver, att ingen krigsmagt bör bevista ett konungaval; här finnes dock en sådan och den till och med bestående af främmande troppar; der står den, midt framför våra ögon. Lagen föreskrif-*

ver, att våra högsta ämbetsmän böra öfvervara och leda ett konungaval; men ingen[1] *bland dem finnes här tillstädes. Lagen föreskrifver å andra sidan, att ingen bland dem, som äro i fråga till konung, bör valet bevista. Här ser jag dock bland oss just den person, som ett mägtigt parti vill utkora. Jag aktar honom ganska högt, till och med värdig att, när tid blir, erhålla äfven min röst. Men för närvarande fordrar jag, att allting skall ske enligt lag och vederbörlig ordning, och att vi icke skola åt våra efterkommande lemna det nesliga exemplet af ett polskt konungaval, framtvunget af en främmande furste och af dess vilja och vapen.* De andra sändebuden från Podlachien instämde häri; men Horn red emot dem med hotande ord och åtbörder och tycktes vilja till deras bortdrifvande framkalla de vid sidan stående svenska soldaterna. Men Jeruzalski och hans vänner ropade deremot: *här är just rätta stället att försvara vår lag och vår frihet. Hugg oss gerna i stycken! Det skall blifva oss en evig ära att dö för vår bekännelse och för vårt land.* Biskopen af Posen sökte öfvertala dem; men i detsamma hördes en af Stanislai parti, benämnd Bronikowski, höja sin röst och säga: *de stora krigsgerderna äro oss alldeles odrägliga; men de upphöra ej förr, än konungavalet blir fullbordadt. Hvarföre dröja vi då? I hela Stor-Polens namn utnämner jag för min del woiwoden Stanislaus Leczinski till konung öfver Polen.* Vid dessa ord hördes höga rop af *hurrah!* och *lefve konungen!* Ombuden från Podlachien ropade deremot: *nej, nej! vi protestera!* Två eller tre gånger fordrade biskopen af Posen deras bifall. Men fåfängt. De ropade gång på gång: *vi protestera!* så att Horn slutligen utbrast: *låtom oss köra bort dessa protestanter!* Men utan att längre akta på deras invändningar, afkunnade nu biskopen af Posen mötets beslut,

[1]) En, Sapieha fanns dock; men denne var en lithauisk, icke polsk riksämbetsman.

utropande: *det är den högborne herre Stanislaus den förste, som blifvit utvald till konung öfver Polen.* Härvid instämde återigen den stora hopen med högljudda *hurrah!* och *lefve!* samt kastade mössorna i vädret; och svenska krigsfolket aflossade en glädjesalva. Men ombuden från Podlachien vägrade ännu en gång, hvarefter de aflägsnade sig; och Bronitz bortkastade den brutna landtmarskalksstafven, utropande: *friheten är förlorad! Gifve Gud, att jag aldrig burit denna staf!*

Den nyvalde konungen blef af sina anhängare hissad och satt på en grannt utstyrd häst, hvarefter hopen vid skenet af facklor återvände till hufvudstaden. Man tågade till domkyrkan, der biskopen af Posen uttalade öfver Stanislaus en invigande välsignelse. Vid dess slut, och i stället för ordentlig riksbärold, uppträdde en domherre och utropade: *lefve hans majestät, Stanislaus den förste, konung af Polen!* Den omgifvande myckenheten och deribland många svenskar, svarade med höga *lefve*-rop; och svenska tropparne, stående vid kyrkan, aflossade sina glädjesalvor.

I samma ögonblick Stanislaus blifvit på valfältet utropad, ilade Klinckowström med denna underrättelse till Karl, som stod ett stycke väg derifrån eller i Blonnie [1]. Dagen derpå redo båda konungarne hvarandra till mötes och höllo i Sapiehas och Pipers närvaro ett långt samtal.

Ny konung hade väl sålunda blifvit utkorad; men likväl återstodo många och stora betänkligheter. I valet hade nämligen blott deltagit en biskop, en woiwod, 5 till 6 kastellaner och 50 till 60 ombud. Att göra ett sådant val giltigt och gällande, dertill fordrades en Karl den tolftes vilja och vapen. Dessa användes ock. Han lät genast för Radziejowski borttaga

---

[1]) Så berättar Nordberg och de svenska källorna. Några andra författare säga deremot, att Karl under förklädnad bevistade valet och var den förste, som vid Stanislai utnämning ropade sitt lefve.

flere lastade spanmålsfartyg. För öfrigt kunde hvarken denne eller någon annan bland de motsträfviga herrarna komma från Warschau, der de voro i svenskarnas hand. Detta jemnte andra hotelser verkade. Om några dagar blef valets gilltighet och Stanislai konungadöme erkändt af Radziejowski, Lubomirski och af de i Warschau varande woiwoderna.

TJUGONDESJETTE KAPITLET.

FÄLTTÅGET 1704.

Beslutet om Augusts afsättning och nytt konungaval hade nu ändtligen på sitt vis gått i verkställighet. Många bland svenskarna hoppades derföre, att Karl skulle numera öfvergifva Polen och vända sig mot ryssarna, för att befria Liff-, Est- och Ingermanland. Man bedrog sig. Karl hade nämligen lofvat stödja den nyvalde konungen, tills dennes besittning af tronen blifvit fullkomligen tryggad. Men dertill visade sig för närvarande föga utsigt. Sjelfva det nyss slutade konungavalet var i sig sjelft så olagligt och för polska folket så skymfligt, att det öfverallt väckte bitter ovilja, till och med i det eljest mot August illasinnade Stor-Polen. Ehuru föga aktad sistnämnde herre var, såg man dock en stor del af riket förena sig kring honom och högljudt fördöma utkorandet af Stanislaus.

Dessa tänkesätt begagnades och bearbetades af Ryssland. Tsaren följde sin vanliga beräkning. Så länge August mägtade sjelf någorlunda försvara sig, erhöll denne blott föga hjelp; emedan tsaren då för egen räkning använde sina krafter på eröfringar i Karelen och Ingermanland. Men nu såg det ut, som skulle August blifva helt och hållet öfverväldigad och tvingad till fred; och Karl sålunda snart fri och ledig att vän-

da sig mot Ryssland. För att afböja en sådan riksfara, ansträngde Peter alla sina krafter. Till Danmark skickades Patkull med 100,000 rubel, för att genom mutor och öfvertalningar förmå nämnde hof bryta löst mot Sverge. Dervarande konungs frilla, grefvinnan Viereck, mottog också penningar och lofvade biträde; men afled just vid samma tid, hvarefter konung Fredrik beslöt tills vidare hålla sig stilla. Genom samme Patkull blefvo ock ryska penningar utdelade åt sachsiske ministrar, på det dessa skulle uppmana August till krigets fortsättande. Till polska folket utfärdade tsaren åtskilliga bref med lifliga förmaningar till trohet mot deras rättmätige konung och till kraftigt försvar mot svenskarna. För att åt sig och August vinna enskilda anhängare, lät han ånyo ryska penningar utdelas bland riksdagens inflytelserikare medlemmar. För att vinna hela folket, återlemnade han en af ryssarna eröfrad stad vid namn Niemirow samt lofvade ytterligare att åt Polen förskaffa hela Liffland och tillika sända betydliga hjelptroppar. Peters egentliga tankar härvid torde hafva varit desamma, som honom af Patkull förestafvades i ett vid denna tid skrifvet bref, hvari läses följande ord: *i dag hålla polackarna med konung Karl, i morgon med konung August och i öfvermorgon veta de icke med hvem. Ingen kan af dem vänta något stöd. Eders maj:t bör derföre icke fästa sig vid dem annorlunda än för att genom skenet af ett sådant förbund gifva åt vårt krig utseendet af att vara fördt för deras egen skuld. Men derunder böra vi oförmärkt så utsuga dem, att de aldrig mer kunna återhemta sina krafter och blifva för eders maj:t eller för konung August farliga.*

Det understöd, Peter gaf, bidrog emellertid till krigets fortsättande, och August såg sig hastigt i spetsen för en här af 23,000 man sachsare, ryssar och kosacker; hvarförutan han väl kunde vänta någon hjelp af polackarna sjelfva. Till honom öfvergingo också inom kort Lubomirski och flere andra herrar,

hvilka förut, lockade eller tvungna af svenskarna, godkänt Stanislai val.

Men, som sagdt är, Karl hade lofvat skydda den nya konungen, och han höll ord. Stanislai gods voro i sig sjelfva icke serdeles betydliga och nu dertill af motståndarna så förhärjade, att de gåfvo föga afkastning. Emedan största delen af landet ännu följde August, kunde Stanislaus ej heller af dess inkomster eller af dess krigare bekomma mer än ett ganska ringa understöd. Han saknade således alla medel att upprätthålla både sin konungavärdighet och sin konungamagt. Tyngden häraf föll på Karl. Denne förordnade åt Stanislaus en lifvakt, bestående af 600 ryttare och 600 knektar. Af egna medel, svenska skatter eller polska krigsgerder, anslog han ock behöfligt underhåll för det nya hofvet; och man finner, att han i Juli 1704 har från Sverge begärt 600,000 daler s. m., uttryckligen för att, enligt löfte, dermed understödja Stanislaus, ehuru detta skulle hållas hemligt [1]). På andra ställen säges, att Karl lofvat honom till och med tre millioner, i fall en dylik summa skulle behöfvas.

Till att hjelpa hvar och en sin polska konung, använde för öfrigt Karl och Peter ett gemensamt medel, nämligen gerder och härjningar. Peter hotade, att förstöra alla gods och länder, som tillhörde Stanislai vänner; Karls likaså i afseende på Augusts. Båda höllo ord. Landet ödelades; men dess innevånare, det

---

[1]) Rådsprot. d. 15 Sept. 1704.

Nästan alla källor säga, att Karl lofvat polska kronohären 500,000 riksdaler, andra säga daler silfvermynt. Ett par källor berätta, att Karl blott utbetalt 200,000; och att Stanislaus fått af egna medel fylla bristen. Ofvannämnde källa omtalar utskickandet af 600,000 daler s. m., det vill säga 300,000 riksdaler. Månne icke dessa uppgifter kunna förenas på så sätt, att de sistnämnde 600,000 dal s. m. skulle fylla den ofvannämnde brist, som Stanislaus säges hafva lofvat, men måhända icke kunnat betala?

polska folket, kunde icke sansa, icke förena, icke besluta sig till något kraftfullt steg mot den ene eller den andre af dessa våldsgäster.

TÅGET TILL LEMBERG.

De landskap, i hvilka August hade sina mesta anhängare, voro utom Lithauen förnämligast Lill-Polen, Röd-Ryssland och Volhynien. I dessa nejder stod han också nu med sin ofvannämnde här. Karl beslöt derföre göra honom och dem ett besök. I Juli tågade han med en stark krigshär nedåt berörde landskap. August vek öfverallt undan och Karl framträngde ända till Jaroslaw, för svenskarna ryktbart genom Karl Gustafs misslyckade tåg år 1656 [1]). Härifrån affärdade han till Lemberg ett bud med begäran om brandskatt. Men höfvidsman derstädes var samme Galecki, som August före krigets utbrott hade skickat till Sverge för att med falska vänskapsförsäkringar föra Karl bakom ljuset [2]). Samme man hade ock i Danzig talat ganska illa om Stenbock och i Röd-Ryssland spottat och trampat på dennes år 1702 ditskickade kungörelse. Nu uppmanade han Lemberg att på Karls framställning gifva ett vägrande svar. Staden var efter ortens sed väl befästad, ehuru för det mesta blott genom timrade vallar. Den hade ock motstått åtskilliga belägringar. Dessutom väntade man snar hjelp af Mazeppa och dess kosacker. Uppmuntrade af sådana omständigheter, förklarade stadsboerne, att de icke ville utbetala den fordrade summan.

Karl blef mycket uppbragt mot både Galecki och Lemberg. Man hade väntat, att han skulle förfölja August, som nu återigen tågat mot Warschau. Men

---

[1]) Se **II**, 145–148.

[2]) Se sid. 142.

Karl brydde sig icke derom, utan gick rakt på Lemberg, dit lockad af egen lystnad efter bragder och af krigarnes lystnad efter byten. För att om möjligt öfverrumpla fienden, lemnade Karl fotfolk och artilleri efter och skyndade förut med rytteriet. Inemot staden råkade han en natt gå vilse och komma in i en stor skog. Mörkret blef slutligen så tjockt, att man knappt kunde se handen framför sig; och skogen dessutom så tät, att en mängd drabanter och officerare mot dess qvistar förlorade hattar och peruker. Derjemnte utbröt så förfärligt åskväder, att vid ljungeldarnes sken allt tycktes stå i ljus låga, och detta under ett oupphörligt flödande hällregn. Ändtligen påträffade Karl inuti skogen en liten öppen plats. Här blef, så godt ske kunde, eld uppgjord. Då befanns, att konungen hade hos sig icke ens hälften af sina drabanter. Han lät röra trumman, så att det i skogen kringirrande folket skulle, med ledning af dess ljud och af eldens sken, åter församlas. Sjelf insvept i sin våta kappa, lade han sig på den blöta marken med hufvudet i knä på en bland sina öfverstar. Bredvid honom låg likaledes Lilla Prinsen. Under det fortfarande regnet sofvo båda på detta sätt i några timmar rätt godt och lugnt och uppstodo utan att af det fuktiga nattlägret känna några obehagliga följder.

Ehuru tropparne voro genomvåta och genomkylda och dertill bestodo endast af rytteri, ämnade dock Karl att med desamma följande dag storma staden. Man kunde likväl icke hinna få alla förberedelserna i ordning och hindrades dessutom af fortfarande regn. Karl gick emellertid omkring bland sina dragoner och uppmuntrade dem. Ganska många voro nyss utskrifna och hade föga krigisk öfning. Med dessa sysselsatte han sig företrädesvis och lärde dem, huru de skulle sköta handgranaterna och bära sig åt vid den förestående stormningen. Hela sista natten tillbragte han bland tropparna, dels under sådana öfningar, dels för att efterse, det allt sattes i vederbörlig ordning. Tidigt

morgonen derpå, eller den 27 Augusti, anordnades stormen. Den verkställdes af tre regementen dragoner, hvilka sutto af och på gifvet tecken sprungo mot vallarna. Polackarne ville göra motstånd, men deras flesta skott flögo svenskarna öfver hufvudet. Dessa, så mycket mer modiga, rusade framåt, hoppade ned i den torra grafven och började på dess andra sida klättra uppför vallarna. När dessa voro för höga, såg man den ene svensken klifva upp på den andres skuldror, för att sålunda kunna räcka öfver bröstvärnet. Här slungade de sina granater mot de ofvantill stående polackarna, och dessa — låto på sådant sätt jaga sig undan. I detsamma fick Düker se konungen och Lilla Prinsen midt i handgemänget. *Jag ber,* sade Düker, *ers majestät aflägsna sig härifrån. Jag skall redligen se till, att alla göra sin skyldighet.* Karl svarade: *nej, jag vill vara hos mitt folk! Om i viljen bevaka svenska tropparnas ära, så tillkommer sådant än mera mig, som är deras konung.* Andra befälhafvare framställde samma bön; men Karl svarade: *det är min pligt att stanna hos mina gossar, och jag kan icke göra annorlunda.* Dragonerna hörde dessa ord. Eldade af beundran och kärlek, störtade de uppför vallarna, Karl och Lilla Prinsen varande bland de första. Polackarne ville öfver en brygga draga sig tillbaka in i staden; men Karl förstod genast afsigten. Med en hop dragoner ilade han på ögonblicket dit och öfver den till hälften sönderbrutna bryggan trängde han på samma gång som polackarna in i staden. Hela stormningen varade blott en fjerdedels timme, och kostade svenskarna, som det påstås, ej mer än 30 man.

Karl hade förut lofvat sina troppar 24 timmars plundring. Men när nu innevånarne under tårar och böner ropade om nåd, återtog han nämnde löfte och befallde upphörandet af plundringen. Svenskarna, som dermed redan voro i full fart, lydde dock genast och uppställde sig till polackarnas förvåning på torget, lemnande innevånarne alldeles ostörda. Bytet blef gan-

ska stort; 140 andra säga 170 kanoner och rika förråd af allahanda slag. Man talar ock om många med guld och silfver fyllda kistor, som blefvo utburna till svenska lägret. I brandskatt fordrade Karl 300,000 riksdaler; men hälften deraf blef på Stanislai förbön efterskänkt.

I staden funnos en mängd turkiska och tartariska fångar. Karl gaf dem friheten och tillstånd att återvända hvar till sitt fädernesland. De gjorde det och utbredde öfver allt talet om den svenske konungens hjeltebragder och ädelmod. Detta bidrog ej litet till de höga tankar och den serdeles vördnad, hvarmed nämnde österländska folk betraktade och sedermera i nödens stund honom mottogo.

En bland fångarne var ofvannämnde Galecki. Han hade gömt sig i ett kloster [1]), men blef af drabanten Silfverhielm påträffad. Han bjöd denne 1000 dukater för att få slippa undan; emedan han visste, huru svenskarne voro honom gramse. Men Silfverhielm afslog gåfvan och framlemnade mannen. Vid dennes åsyn uppblossade Stenbocks vrede och han utropade: *aha! träffas vi här, min gubbe!* Derpå gaf han Galecki ett par duktiga örfilar, sägande: *det skall du ha för det sätt, hvarpå du handterade min kungörelse!* Karl fick veta uppträdet och ogillade högt en sådan behandling af den olycklige fången.

Sedan stadens eröfring blifvit tryggad, lägrade sig Karl med tropparna utanför densamma, för att icke af dess beqvämligheter förvekligas. Här tillbragtes någon tid, medan folket hvilade ut efter det ansträngda tåget.

---

[1]) Enligt andra uppgifter blef han tillfångatagen, under det han tappert deltog i vallarnas försvar.

AUGUST ÅTERTAGER WARSCHAU.

När Karl, såsom berättadt är, vände sig från Jaroslaw till Lemberg, beslöt August iakttaga tillfället att öfverrumpla och återeröfra sin hufvudstad Warschau. Planen var med klokhet både uttänkt och utförd. Genom en låtsad rörelse åt öster inbillade han sina motståndare, att tåget gällde Breszc; men helt hastigt vände han om och kastade sig mot Warschau. Här lågo qvar den nyvalde konungen samt dess anhängare. Till dessas försvar hade Karl förordnat i Stor-Polen Mejerfelt med några tusen man, och i Warschau Arvid Horn med 675 [1]) svenskar och Lubomirski med 6000 polackar. Horn trodde denna anordning något betänklig; men Karl lofvade då att aldrig släppa August ur sigte, utan genast, så snart det behöfdes, ila till Warschaus undsättning. På sådane villkor åtog sig Horn det vådliga befälet.

När nu August oförmodadt visade sig i Warschaus grannskap, voro svenskarna derpå föga beredda, och en förtropp under Lejonhielms befäl blef efter tappert motstånd fången och sedan af kosackerna mot gifvet löfte till stor del nedhuggen. Nu ville Horn och Stanislaus med förenade krafter rycka ut mot fienden. Men Lubomirski vägrade att dertill lemna sina 6000 polackar, föregifvande, att han icke kunde lita på mer än en ganska ringa del af dem. Kort derefter gick han ock, såsom berättadt är, öfver till August. De flesta polska anhängare af Stanislaus veko undan och lemnade honom i sticket. Hans mor, gemål och barn måste fly ur staden, så hals öfver hufvud, att ena dottren höll på att glömmas i en krubba i ett vanligt häststall. Det var den sedermera blifvande drottning Maria af Frankrike, konung Ludvig den femtondes ge-

[1]) Andra säga 1500.

mål. Äfven Radziejowski var ganska nära att blifva tillfångatagen.

De enda, som gjorde motstånd, voro Arvid Horn och svenskarne. Dessa inneslöto sig på slottet och beslöto att dyrt sälja lif och frihet. De voro numera blott 480 man. August deremot hade 20- kanske 30,000 man polackar, ryssar och sachsare. Byggnaden var icke någon egentlig fästning; men svenskarne med sitt mod och sin krigsvana beslöto försvara den. August lät ett par dagar beskjuta sin konungaborg, så att eld på flere ställen tändes. Den blef dock snart släckt, dels genom starkt regn, dels genom svenskarnas goda anstalter. August uppmanade då Horn till dagtingan och hotade att eljest löpa till storms. Horn genmälte, *att svenskarna ämnade försvara, hvad deras konung dem anförtrott, och att de dessutom hoppades på snar undsättning.* Horn hade ock på slottet fyra fältstycken, hvilka spelade mot polackarna och gjorde dem mycket afbräck. August lät då afskära vattenrören till slottet och utanför dess murar samla en hop tjära och andra brännbara ämnen, för att åter sätta detsamma i brand. Horn insåg omöjligheten af ett längre motstånd. Han föreslog derföre åt polska generalen Brant ett envig i stort. *De skulle nämligen rycka ut emot hvarandra på fria fältet, hvarvid Brant skulle få mot hvarje svensk soldat taga trenne af sina krigare. Utgången skulle afgöra tvisten.* Detta afslogs. Horn hade nu ingen undflykt mer, utan måste den 26 Augusti gifva sig tillfånga. Han blef dock af August med mycken aktning behandlad.

Sistnämnde furste lät nu i Warschau plundra palats och förråder för alla dem, som voro Stanislai anhängare. Ensamt i Radziejowskis källare skall man hafva funnit Tokayervin för 50,000 riksdaler. Sedermera förenade sig August med Schulenburg och inföll i Stor-Polen, hvarest hans troppar likaledes härjade allt, som hörde till Stanislai parti. Dervarande sven-

skar under Mejerfelt voro för svaga och drogo sig undan till det befästade Posen.

KARL ÅTERTAGER WARSCHAU OCH JAGAR AUGUST UR POLEN.

Karl hade ämnat från Lemberg tränga längre ned åt Volhynien och eröfra Kaminiec, då han midt i detta sitt segerlopp blef afbruten genom tvänne mycket oroande underrättelser.

Den ena var, att ryssarna åter öfversvämmat Liffland samt eröfrat först Dorpt och derpå sjelfva Narwa, — detta Narwa, första eller största vittnet till Karls underbara krigsbragder, och hvars namn tycktes vara med hans eget genom en ovansklig segerkrans för evigt sammanflätadt. Nu var detta Narwa af tsar Peter med storm intaget. Underrättelsen härom grep Karl djupt. Enligt vana teg han och gaf icke sin smärta till pris för någons nyfikenhet; men den qväfda harmen säges hafva förorsakat några dagars feber [1]. Många väntade, att så smärtsamt budskap skulle förmå honom öfvergifva Polen och vända sig mot Ryssland; men förgäfves. De tvister, som härom föreföllo mellan honom och regeringen i Stockholm, skola framdeles på sitt rum omtalas.

Den andra oangenäma nyheten var, att August åter bemägtigat sig Warschau och jagat bort den nyvalde Stanislaus. Detta var väl harmligt; men Karl yttrade blott, *att Augusts glädje icke skulle blifva långvarig, och att Karl ingalunda ämnade öfvergifva sitt en gång påbegynta verk.* Måhända var det just denna motgång, detta hinder, som ånyo eggade både stoltheten och hatet mot August, och å andra sidan förslöade

---

[1]) Dansk. min. br. d. 22 Okt. 1704.

känslorna för de lidanden, Karls egna undersåtare nödgades utstå.

Sedan tropparna något öfver två veckor hvilat ut i trakten kring Lemberg, uppbröt Karl derifrån ungefär i medlet af September och vände sig mot Warschau. Under detta tåg lät han i sin vrede härja och afbränna stora landsträckor, tillhörande vännerna af August. Ingen tordes göra motstånd. Då han anlände till Warschau, vek August undan och satte i spetsen för sin här den skicklige general Schulenburg. Men denne vågade ej heller på öppna fältet framträda mot den retade Karl och de segrande svenskarna; utan sökte genom Stor-Polen komma undan till Tyskland. Karl jagade efter med en brådska och häftighet, som nästan saknar exempel. Under många dygn blefvo hästarna aldrig afsadlade, och många nätter låg Karl oafklädd på en tapp hö framför någon vakteld. Ordentlig mat kunde icke lagas, utan konungen lefde af groft bröd och hvad för tillfället i soldat-renslarna fanns. På sådant sätt gick det brådstörtande framåt. Patkull, som med några ryska troppar belägrade Posen, hastade derifrån och förenade sig med Schulenburg. Men Karl kom dem allt närmare på hälarna. I slutet af Oktober upphanns en tropp af ungefär 2000 ryssar. De fäktade tappert; men 900 blefvo af de mer vapenvana svenskarna nedhuggna. De andra drogo sig tillbaka och fattade stånd i en större by. Här blefvo de dagen derpå af svenskarna under Otto Vellingk [1]) omigen anfallna; men försvarade hvarje hus, hvarje gata. Svenskarne erbjödo dagtingan och hotade att i annat fall antända byn; men ryssarne förkastade hvarje sådan öfverenskommelse och förklarade sig vilja kämpa till sista man. Det gjorde de ock. Svenskarne antände byn, och nästan hvarenda ryss blef innebränd eller skjuten. Här fick Karls egen här

---

[1]) Linköp. Biblioth. Th. G. Bielkes memoirer.

för första gången erfara, huru stor skilnad det var mellan ryska krigarne år 1700 och år 1704.

Som förklaring af ofvanstående uppträde, nödgas vi ock anföra en berättelse, som förekommer hos åtskilliga författare; men som vi önska måtte vara ogrundad. Några säga nämligen, att vid denna tid hafva svenskarna på en hop ryska fångar afskurit öron och näsor; och att de en annan gång på 45 sådana olyckliga afhöggo de tvänne främsta fingrarna på högra handen, för att dymedelst göra dem oskickliga till krigstjenst. Tsar Peter tog sedermera noga vara på alla dessa stympade soldater och fördelade dem så, att hvart och ett ryskt regemente fick en sådan i sina leder. Afsigten var naturligtvis, att genom framteendet af en dylik misshandlad krigare ingifva de andra ett tänkesätt, som hellre valde döden, än svensk fångenskap. Om berättelsen är sann, så har ock beräkningen lyckats, såsom vi af ofvanstående sett.

I samma dagar hade Karl vid Punitz, nära schlesiska gränsen, upphunnit Schulenburg och en del af dennes troppar. De utgjorde ungefär 5000 man, både rytteri och fotfolk. Karl deremot hade blott fyra regementen dragoner, hvilkas hästar voro af det långvariga och häftiga jagandet alldeles uttröttade. Sådant oaktadt, och ehuru solen höll på att gå ned, angrep han sachsarna, bortjagade genast deras rytteri och råkade i häftigt handgemäng med fotfolket. Detta fäktade tappert, och Schulenburg ådagalade sitt vanliga mod, sin vanliga skicklighet. Han fick sjelf flere sår, och nästan alla hans adjutanter blefvo skjutna. Slutligen erhöllo svenskarne förstärkning; men i detsamma inbröt mörkret och afbröt striden. Genom en skicklig rörelse lyckades Schulenburg att under natten rädda sina troppar inom schlesiska gränsen. Dagen derpå begärde han utbekomma de fallna sachsiska officerarnes lik för att skaffa dem anständig begrafning. Karl afslog det som en onödighet, och säges hafva tillaggt: *jag har föreskrifvit, att, om jag sjelf skulle stupa mot*

fienden, skall min kropp begrafvas på samma ställe, der den fallit.

På vanligt sätt hade Karl också efter denna träffning ilat framför alla andra och tagit nära gränsen nattqvarter i en bondstuga under bevakning af blott sex man. Tvänne bönder kommo med underrättelse härom till Schulenburg. Generalen ville då i egen person skynda dit och söka öfverraska och tillfångataga konungen; men han ansåg sig dertill behöfva 30 man. Han tillkännagaf sin afsigt och frågade, hvilka som frivilligt önskade deltaga i den djerfva bragden. Men ingen erbjöd sig; så stor var deras trötthet, eller fruktan, eller ock vördnad. Man finner nämligen flere exempel på, huru Karls stora egenskaper och förvånande mod inverkade äfven på de fiendtliga knektarna, och ända derhän, att de skyggde tillbaka från hvarje försök mot hans egen person. Ingen högsinnt soldat hade hjerta att fälla den störste och utmärktaste krigare, som de någonsin sett eller hört omtalas. Kort förut hade också Karl sjelf föregått med exemplet af sådant ädelmod. En hans lifknekt smög bakom några stenar på ena Weichsel-stranden, lurande efter tillfälle att få skicka en kula efter August, som, utan att ana någon fara, red omkring på den andra. Karl märkte afsigten, och hotade låta skjuta knekten, om denne aflossade ett enda skott, det måtte nu träffa eller ej.

Alla voro ej så samvetsgranna, hvilket ses af följande. Under jagten efter Schulenburg anlände svenskarna också till Kalisch, hvars besättning måste gifva sig. En bland dem aflossade dock efter slutad dagtingan ett förrädiskt skott. Det träffade midt i bröstet Karls gunstling Klinckowström, hvilken utanför vallarna satt vid Dükers sida och af lönnmördaren måhända togs för Karl sjelf[1]). Den unge mannen störtade genast död till marken. Han hade från barndomen städse och troget tjenat konungen, deltagit i alla dennes nöjen,

---

[1]) Linköp. Bibl. Th. G. Bielkes memoirer.

mödor och faror och till och med räddat dess lif. Karl sörjde mycket. Liket fördes med hären, tills man fick lägenhet öfver Pommern skicka det till Sverge. Det trolösa lönnmordet retade sinnena så, att Düker lät genast och på eget bevåg nedskjuta tio af de nyss fångna sachsarna, såsom försoningsoffer åt Klinckowströms skugga.

VINTERQVARTERET I RAVIZ 1704—1705.

Efter det utomordentligt påskyndade tåget behöfde svenska tropparna hvila och förfriskning. Redan i början af November fingo de ock lägga sig i vinterqvarter. Karl valde dertill Stor-Polen närmast schlesiska gränsen; dels emedan der ännu funnos välbyggda städer och byar, dels emedan hären der låg liksom på vakt mot hvarje anfall från Sachsen. Kanske ville han ock vara färdig, att sjelf när som helst kunna dit intåga. Sådana planer voro verkligen flere gånger å bana; men afstyrdes af Piper och af flere främmande magter.

Till högqvarter valdes staden Raviz, bebodd af tyskar, som bekände lutherska läran. Hit förlades kansliet och generalitetet. Enligt vana ville dock Karl sjelf icke stanna inom staden, utan bodde i ett straxt utanför portarna liggande hus. Lilla prinsen, åt hvilken man anvisat goda och beqväma rum inne i Raviz, öfvergaf dem och flyttade ut i en betjentkammare, endast för att vara vid Karls sida. För öfrigt säges konungen hafva under loppet af detta långa vinterqvarter ifrigt arbetat med sitt rikes inre angelägenheter; dock emellanåt utridande för att besöka soldaternas ståndqvarter. Härvid iakttog han inga försigtighetsmått och hade af en djerf partigängare lätt nog kunnat bortsnappas. Polacken Smigielski försökte något sådant. Han gömde sig och 1,200 ryttare i en

närbelägen skog. Karl, beledsagad af blott trenne personer, kom ridande förbi, utan att ana faran. Alldeles mot sin vana färdades konungen likväl icke i sporrstreck, utan blott i sakta skridt. Smigielski såg honom; men trodde af nyssnämnde orsak, att det icke var Karl, och höll sig derföre stilla, så att denne kom lyckligt undan. När förhållandet sedermera blef upptäckt, harmades Smigielski högeligen. Svenskarne deremot bådo återigen och på det enträgnaste, att Karl måtte, till skyddande af sin person, iakttaga flere försigtighetsmått. Men fåfängt. *Jag hoppas,* sade han, *att Gud skall bevara mig. Och för öfrigt; komme hvad, som komma vill! ingen skall dock få mig lefvande i sin hand.*

Frampå våren 1705 uppstod en eldsvåda i bemälte Raviz. Konungen, åtföljd af några sina gardister, skyndade upp på vinden af det brinnande huset, för att dels arbeta med släckningen, dels afkasta taket. Emellertid rasade elden i nedra våningen, och man väntade hvarje ögonblick, att huset skulle störta tillsammans. Soldaterna bådo konungen skynda sig undan; men fåfängt. Då såg man lilla prinsen midt igenom rök och lågor ila trappan uppföre. Honom lyckades det att förmå konungen följa med ned på gatan. Knappt hade de lemnat husets port, förr än detta störtade tillsammans i lågorna. En brandstege ramlade dervid ned och slog Karl till jorden. Man trodde honom död, men han sprang genast upp och sade: *lappri! lappri!* Dock såg man, att han bleknat af vid den ögonskenliga faran eller kanske rättare för det hårda slaget. Man ville sedermera veta, att i huset midt emot hade lejda lönnmördare varit gömda, i afsigt att derifrån skicka honom en kula; men att de i sjelfva utförandets ögonblick grepos af en ångest, som hindrade företaget. Andra säga, att August tingat en fransos, som tillställt eldsvådan i beräkning, att konungen skulle komma dit, och att fransmannen skulle då lyckas i villervallan tränga sig till hans sida och

vid ett obevakadt ögonblick stöta honom en knif i hjertat; men att just i det afgörande ögonblicket hade en öfvernaturlig magt hållit mördarens arm tillbaka. Drifven af samvetsångest skulle fransmannen någon tid derefter hafva sjelf anmält sig och inför Karl bekännt förhållandet; men af denne blifvit behandlad som vansinnig — och släppt på fri fot igen.

Vinterqvarteret i Raviz var icke serdeles aflägset från Pommern. En stor mängd svenska fruntimmer kommo af sådan anledning ditöfver för att besöka sina i kriget sysselsatta herrar. I grannskapet låg ock Stanislai prägtiga slott, hvarest han någontid under vintern höll sitt hof. Af dessa orsaker blef vinterqvarteret i Raviz utmärkt för sina nöjen, gästabud, baler och högtidligheter. Här firades ock bröllopet mellan Arvid Horn, som blifvit ur fångenskapen utvexlad, och Karl Pipers svägerska, Inga Törnflycht.

Båda prinsessorna Hedvig Sofia och Ulrika Eleonora tillkännagåfvo sin önskan att vid denna gynnande lägenhet få träffa sin konungslige broder, hvilken de nu icke på fem år hade sett. De föreslogo alltså ett möte i Pommern. Under många försäkringar om slägtkärlek och längtan efter systrarna, afböjde dock Karl resan, förebärande, att han vore med soldatväsendet så sysselsatt, att ingen tid till en sådan färd återstode. »*Och*», skrifver han, »*denna besvärliga resa,* »*som mina hjertans systrar äro så nådiga och påta-* »*ga sig, är jag mycket rädder, att det lärer finnas* »*stora svårigheter vid, och näppeligen kunna denna* »*årstiden ske eller försiggå utan stor fara, hvilket vore* »*alltför ängsligt att befara; och jag förnimmer nu* »*också dertill, att vår kära syster Ulrika blifvit sjuk i* »*stora mässlingen och ängslar det mig mycket.*» — En sägen är, att denna resa var tillställd af Stenbock för att med hjelp af prinsessorna utverka nåd åt Nils Bielke och störta Piper; men att denne sednare anade afsigten och visste hos Karl hindra hela färden.

TJUGONDESJUNDE KAPITLET.

ÅRET 1705.

Under dessa mångåriga krig, hade i Polen uppstått ett litet parti, som sade sig icke hålla med hvarken August å ena eller Karl och Stanislaus å andra sidan, utan söka fäderneslandets frälsning från båda. Att i stället plundra allas gods tyckes dock från början hafva varit förnämsta afsigten. Denna sjelfrådiga tropp kom dock sedermera under ledning af Smigielski, en bland de få polackar, som denna tid utmärkte sig för trohet, duglighet och sann fosterlandskärlek. Utan att gilla August, följde han dock dess fanor; ty de tillhörde fäderneslandets konung. Med stor högaktning för Karls personlighet, bekämpade han dock ihärdigt dess vapen; ty de ville lägga nesliga bojor på Smigielskis landsmän. I afseende på mod, förmåga och krigssätt liknade han mycket den under Karl Gustafs tid ryktbare polske härföraren Czarnecki. Genom sluga, djerfva och ofta lyckliga ströftåg gjorde han svenskarna otroligt mycken skada, än nedhuggande, än tillfångatagande det ena hundratalet efter det andra. Ofta öfverraskade han till och med betydligare städer såsom Marienburg och Krakau. I synnerhet var han både nitisk och lycklig i fråga om att öfverfalla och skingra de landtdagar, som höllos i afsigt att förbereda eller trygga Stanislai konungadöme.

Men äfven å sin sida vunno svenskarne under dessa ströftåg många och rika lagrar. Till det otroliga gränsar den tapperhet och ofta den lycka, hvarmed 20, 30 till 50 svenskar motstodo mångdubbelt större skaror polackar. Dessa verkligt underbara bragder skulle gifva ämnen till en ny samling hänförande *»sägner»;* anledning till den högsta beundran för svenska soldaterna och för deras anförare; en löjtnant

Pistol, en löjtnant Schmiedberg med sina kronobergare, en kapten Olof Oxehufvud med sina Jönköpingsgossar, en kapten Elfsberg vid Kruses dragoner m. fl. Den tacksamma efterverlden skall känna och upprepa hjeltarnas namn, fast den icke hinner förtälja deras bragder.

TRÄFFNINGEN VID WARSCHAU.

Kriget skulle ock föras i stort. August utpressade åter från sina sachsare en hop troppar och penningar. Hans polska anhängare lofvade på samma sätt bidraga. Mest var dock att räkna på tsar Peter. Denne hade lofvat August 12,000 man hjelptroppar samt 200,000 rubel årligen till polackarnas besoldande. Serskildt tyckes han hafva åt polska kronohären gifvit 40,000 rubel, för att återföra densamma till August's fanor.

Förnämsta afsigten med dessa rustningar var att hindra Stanislai tillämnade kröning. Sachsiske generalen Paikull i spetsen för 4000 sachsare och 6000 polackar tågade i sådan afsigt mot Warschau, der man förberedde sig till nämnde högtidlighet. Mot honom stod general-löjtnant Nieroth, som hade blott tre regementen rytteri och af fotfolk endast 60 knektar under en kapten Kafle, utgörande tillsammans ungefär 2000 man. Paikull med femdubbel styrka och visshet om segern, kastade sig den 21 Juli öfver den lilla svenska troppen. Men denne försvarade sig tappert. Paikulls 6000 polackar flydde deremot genast och så snart svenskarne med värjan i hand gingo dem på lifvet. Sachsarne ensamma voro dock ännu dubbelt öfverlägsna och kämpade för segern. Men svenskarnas ihärdighet, krigsvana och skickliga vändningar segrade slutligen. Paikull sjelf med flere sina officerare blef tillfångatagen, och sachsarne förjagade, efter en förlust

af 2000 man sårade eller döda. Medan träffningen påstod, begagnade en hop warschauer-boar tillfället och plundrade den sachsiska trossen; men blefvo sedermera af svenskarna tvungna att åt dem utlemna bytet. Denna vigtiga seger gaf mycken styrka åt Stanislai parti och tryggade hans snart stundande kröning.

STANISLAI KRÖNING.

Stanislaus hade visserligen af sitt parti blifvit vald till konung; men allting visade, huru ringa hans magt var, och huru den helt och hållet berodde af svenskarna. Dessa voro det, som dels med lock dels med pock tvingade åtskilliga nästgränsande landskap att öfvergå på Stanislai sida. Dessa voro det ock, som bortdrefvo Paikull och den här, med hvilken August ville skingra kröningsriksdagen. Till och med Stanislai hof sades ännu lefva på Sverges bekostnad. Enligt några berättelser fick han af Karl till taffelpenningar 1000 ecus i månaden; enligt andra 1500 riksdaler i veckan [1]. Likaså omtalades, att Karl lofvat bestrida utgifterna för kröningen, och man påstod, att han lät på sin bekostnad dertill förfärdiga nya regalier, krona, spira och riksäpple; likaså drägterna och en hop annat tillbehör. Det var ock svenska generaler, som från de nästgränsande landskaperna kallade, rättare sagdt, föste en mängd polska ombud till den utlysta kröningen. Stanislaus ville, att denna, enligt lag och häfd, skulle förrättas i Krakau. Men sistnämnde stad var för långt aflägsen för svenska tropparna. Karl genomdref derföre, att högtidligheten skulle firas i Warschau. Enligt lag borde sjelfva kröningen verkställas af rikserkebiskopen, kardinal Radziejowski. Men för sina stämplingar mot August hade denne blifvit af

[1]) Dansk. min. br. d. 8 Nov. 1705.

påfven förklarad afsatt. Han var således icke lagligen bemyndigad till en sådan förrättning och ville måhända sjelf undandraga sig. Man öfvertalade dertill i stället erkebiskopen i Lemberg. Stanislaus och polackarna önskade dock, att kröningen måtte uppskjutas, tills alla fiender blifvit fördrifna och fred med Sverge afslutad. Karl åter brann af otålighet att se kronan på Stanislai hufvud, och ville icke medgifva hvarken fred eller vapenhjelp förr, än detta skett. Polackarna måste också i denna punkt gifva efter. Den 23 September aflät Stanislaus sin konungaförsäkran, och dagen derpå skedde kröningen under vanliga högtidligheter. Det för oss märkvärdigaste dervid är det sätt, hvarpå svenskarne öfverallt framträdde. Svenska ombudens uppvaktning sågos bland dem, som öppnade tåget. Både i slottet och vid kyrkan bestriddes vakten till betydlig del af svenskar. Den hedern att leda drottningen i och ur kyrkan, uppdrogs åt en svensk, och det icke åt svenska konungen, utan åt svenske undersåten Arvid Horn; och vid kröningsmåltiden voro de tre svenska ombuden Horn, Palmenberg och Wachslager de enda, som fingo äta vid samma bord, som den nykrönte konungen och drottningen. Polens riksämbetsmän och rådsherrar måste spisa vid ett annat och lägre. Från ett fenster eller en läktare inuti kyrkan hade Karl, åtföljd af Lilla Prinsen jemnte flere svenska herrar, åskådat högtidligheten. En öfver densamma slagen skådepenning visade polska riksskeppet; men vid styret stod götiska lejonet och på flaggan deröfver lästes orden: *Under så mägtig ledare.* Motståndarne slogo ett annat skådemynt. På ena sidan sågs Stanislai bröstbild med omskrift: *Stanislaus med Guds nåde Polens konung;* och på den andra en skådespelare med krona, spira och kungamantel, hvarvid lästes: *konung, så länge skådespelet varar.* — Tsar Peter, för att häna alltsammans, lät vid en tillställd lustbarhet under mycken och löjlig ståt kröna sin hofnarr till konung i Sverge.

Kort härefter sjuknade Radziejowski af sorg öfver misslyckade planer och öfver allmänhetens ovilja. Han dog inom kort. Karl och Stanislaus läto genast till efterträdare nämna besagde erkebiskop af Lemberg.

Sedan nu Karl tvungit polackarna att välja och kröna ny konung, blef ändtligen den efterlängtade freden mellan Sverge och Polen afslutad hösten 1705. Karl fordrade dervid Sapiehernas återställande samt några fördelar åt protestanterna och åt svenska handeln. Men för alla de uppoffringar, Sverge under detta krig gjort, begärde han icke ringaste ersättning, hvarken i penning eller landvinning. Det var med löfte om dylikt ädelmod, som han redan från början sökt locka polackarna. Man hade icke på länge velat sätta tro till en sådan oegennytta, till ett sådant löfte. Men Karl höll det till allas förvåning, och under högljudda loford af många dåtidens författare. Svenskarnas tänkesätt i ämnet skola framdeles omtalas.

HÖSTTÅGET 1705.

Man hade slutat fred, men det blef ingen fred af. Ty största delen af Polen erkände hvarken freden eller deras myndighet, som densamma undertecknat. Öfverallt kringströfvade troppar, som ännu hyllade August. Den nykrönte Stanislai belägenhet ansågs äfven så betänklig, till och med så vådlig, att hans drottning icke tordes stanna i Polen, utan reste, jemnt en månad efter sin kröning, till svenska Pommern för att der lefva i mera trygghet. Tsar Peter gjorde ock allt, hvad han kunde, för att uppegga August och polackarna. Frampå hösten höll han i sådan afsigt ett möte med August. Det var nu, som den sednare stiftade eller, enligt andras uppgift, förnyade polska hvita-örns orden, för att genom dylik belöning lifva sina undersåtare till ansträngningar för fäderneslandet.

För att hålla löftet om den nyvalde konungens beskyddande, hade Karl således ännu många och svåra strider att utkämpa. Det var egentligen blott Stor-Polen, som frivilligt hyllat Stanislaus. Vest-Preussen, Mazovien, Lill-Polen, m. fl., hade mer eller mindre blifvit tvungna dertill. Ännu återstodo dock Lithauen, Polesien och betydliga delar af Volhynien, m. fl., i hvilka August och ryssarna ännu ohindradt herrskade. Dessa landskap måste således uppsökas, genomtågas och kufvas, innan August kunde anses vara i verkligheten afsatt och den nye konungen tryggad. Karl beslöt ock fullborda sitt verk och företaga en dylik polsk eriksgata. Men han höll afsigten derom så hemlig, att icke ens närmaste omgifningen mägtade densamma utgrunda. Sjelf stannade han med sin här hela hösten igenom nästan orörlig vid Blonnie, straxt norr om Warschau. Tropparna fingo likväl icke inqvarteras i staden, icke ens i byarna, utan måste ligga i tält, fastän senhösten blef ovanligt stormig och kall. Konungen sjelf hade det icke bättre; och när köiden blef alltför stark, återtog han det förra bruket, att genom glödgade kulor sprida någon värma i tältet. Köket var så aflägset, att när maten skulle derifrån bäras till konungen, hände, att den under vägen stelnade eller stundom till och med betäcktes af lätt rimfrost. Från konungens läppar hördes dock ej ett ord af klagan, och hvilken annan i hären skulle då våga höja sin röst. Så tillbragte Karl och hans svenskar de sista månaderna af året 1705.

Detta år är för öfrigt märkvärdigt såsom det minst bragdrika, Karl under sina fälttåg hittills upplefvat. De sju första månaderna deraf låg han stilla i vinterqvarteret vid Raviz; de tre sista likaledes i höstqvarteret kring Blonnie; och de två mellanliggande användes till Stanislai kröning. Draget har sin märkvärdighet. Man återfinner det stundom i Karl den tolftes lefnad. Det har en viss likhet med svenska naturen, som ena tiden

utvecklar en förvånande verksamhet, men dessemellan ligger försänkt i lång och djup dvala.

Också en annan sak bör härvid märkas. Hittills hade Karl låtit på vanligt sätt sina troppar hvila under de hårdaste vintermånaderna. Från denna tid ändrade han krigssätt, låg ofta stilla långa tider af våren, sommaren eller hösten; men anställde deremot sina djerfvaste företag just under den oblidaste, svåraste årstiden. Denna egenhet återfinner man under alla hans sednare fälttåg, nämligen 1706, 1708, 1709, 1716 och 1718. Den förorsakade stora förluster icke blott för fienden utan ock för svenskarna, i synnerhet som dessa alltid befunno sig i främmande och fiendtligt land. Orsaken till detta krigssätt var svårligen någon annan än Karls lust till så ovanliga och äfventyrliga bragder, att ingen annan vågade dylika företaga.

TJUGONDEÅTTONDE KAPITLET.

FÄLTTÅGET 1706.

Sista dagarna af år 1705 gick Karl öfver Weichseln och de straxt öster om liggande floderna, alltid med möda och besvär, stundom med fara för eget lif. På den ännu ej nog starka isen måste man breda halm och slå vatten, för att medelst en sådan hvarftals tillfrusen brygga komma öfver. Ej sällan förlorades hästar, menniskor, kanoner. En gång voro Karl och Lilla Prinsen nära att drunkna, men blefvo räddade.

Ännu visste ingen, hvad Karl tillämnade, antingen Lifflands undsättning eller ett angrepp mot den i Grodno förenade polska och rysska magten. Emellertid tågade han österut, och snart började hären omgifvas af de stora skogar, som skilja Lithauen ifrån Polen, och der man ofta stötte på elgar och uroxar, hvilka

hade sina tillhåll i dessa vidsträckta ödemarker. Nu började svenskarna inse och ana, att tåget gällde icke Liffland utan Lithauen. Karl gick nämligen mer och mer åt öster. Tropparna ledo otroligt. Blott en ytterst ringa del kunde få tak öfver hufvudet; hela den öfriga hären måste tillbringa den ena kalla Januarinatten efter den andra ute i snödrifvorna; och hästarne blefvo snart så slöskodda, att de blott med möda kunde begagnas. Den 15 Januari kom man ändtligen fram till floden Niemen. Den var visserligen tillfrusen; men motsatta stranden brant och besatt af en betydlig ryssk tropp. Karl i spetsen för sitt garde tågade öfver floden, uppför branten och kastade de mångdubbelt starkare ryssarna undan. Nu stod vägen öppen till det närbelägna Grodno, hvarest August uppehöll sig jemnte en här af några tusen sachsare och polackar samtaf ungefär 20,000 ryssar under Ogilvi. Karl erbjöd en slagtning på fria fältet; men ryssarne drogo sig tillbaka; ty tsaren hade strängeligen förbjudit hvarje sådant försök. Karl tänkte då på att storma eller belägra Grodno. Men dess förstäder voro afbrända, dess murar iståndsatta och dess besättning ganska stark; hvarförutan den stränga vintren försvårade uppkastandet af löpgrafvar och anställandet af ordentlig belägring. Karl afstod från alla dylika förslag och beslöt i stället inspärra staden. Ryssarne inom densamma hade ej nog hvarken bränsle, utrymme eller munförråd och borde således ej länge kunna derstädes försvara sig. Karl förlade svenskarna i den kringliggande nejden för att dels hvila, dels stänga all tillförsel från den sålunda inspärrade fienden.

SLAGET VID FRAUSTADT.

När August såg, att svenskarne på ofvannämnde sätt afbröto sitt angrepp, uppgjorde han följande plan.

Utom den i Lithauen stående hären hade Karl inom Polens gränser ingen betydlig tropp mer än 10- eller 12,000 man, hvilka voro under Rehnskiöld qvarlemnade till beskydd för Stor-Polen och Warschau. August beslöt nu låta Karl, i strid mot Grodnos murar, Rysslands skaror och Lithauens vinter, matta eller förstöra sin hufvudhär. Sjelf med 2000 sachsare lemnade han den 18 Januari Grodno och gick på sidan om svenska hären vesterut, förenade med sig den ene polske anhängaren efter den andre, så att hans här slutligen uppgick till 14 eller 15,000 man. Med denna styrka tågade han österifrån mot Rehnskiöld. Tillika befallte han Schulenburg att med det nyutskrifna sachsiska folket samt 6000 man i trakten varande ryska hjelptroppar tåga från Tyskland inåt Stor-Polen och således från vestra sidan angripa samme Rehnskiöld. Innestängd mellan två betydligt öfverlägsna härar, skulle, så hoppades man, denne fältherre lätt kunna tillintetgöras. Sachsarne voro så förvissade om seger, att Fleming reste till Berlin för att öfvertala preussiska konungen att icke inom sina gränsor mottaga de flyktingar, hvilka skulle komma från den, som man mente, snart upprifna Rehnskiöldska hären.

Planen utfördes med tämlig noggrannhet. Helt oförmodadt fick Rehnskiöld underrättelse om, huru mot honom fienderna ryckte an, August från öster och Schulenburg från vester. På en gång angripen af båda, hade han varit ohjelpligen förlorad. Enda räddningen bestod i, att möjligtvis få strida först mot den ene och derpå mot den andre. Med sådan afsigt gick han oförtöfvadt mot Schulenburg. Men denne ville ej inlåta sig i någon drabbning förr, än August ankommit. Derföre lät Rehnskiöld utsprida det rykte, att svenska hären, för att undvika de hotande farorna, ämnade söka skydd inom fästningen Posens murar. Han gjorde ock en tillbakagående rörelse i sådan rigtning, och sachsarne fingo dervid lägenhet tillfoga hans eftertropp någon skada. Nu trodde de flesta, att han verkligen ämnade

vika undan och innesluta sig i Posen. Schulenburg sjelf tvekade; men många generaler och i synnerhet ryssen Wustromirski yrkade, *att man icke borde låta den flyende fienden undkomma; Schulenburg hade ju 32 fältstycken och 20,000 man; Rehnskiöld deremot blott 10 till 12,000 och icke en enda kanon.* Utgången, tyckte man, kunde icke vara oviss. Schulenburg sjelf öfvergick slutligen till denna åsigt och skyndade efter svenskarna.

När Rehnskiöld såg, att hans beräkning lyckats, vände han tvärhastigt om och stod snart så nära fienden, att fältslag ej mer kunde undvikas. Äfven Schulenburg var glad deråt. *Om*, sade han, *mina troppar kunna blott första fjerdedels timmen uthärda svenskarnas anfall, så skall segern otvifvelaktigt höra oss till.* Vid Fraustadt uppställde han sitt folk i förträfflig ordning, och framför dem lades sammankedjade spanska ryttare för att dymedelst hejda svenskarnas första angrepp. Bland sina troppar litade han minst på ryssarna; ehuru de serskildt lofvade att fäkta tappert mot den gemensamma fienden. Han fruktade, att Rehnskiöld skulle, med kännedom om förhållandet, först angripa dessa hopar, för att genom deras lätta upprifvande skrämma de öfriga. Att förekomma sådant, använde Schulenburg följande list. Rysska krigsdrägten var grön [1], den sachsiska röd, så att de kunde äfven på afstånd lätt skiljas från hvarandra. Men ryssarne hade rödt foder i sina rockar. Schulenburg befallde nu dessa vändas ut och in, så att Rehnskiöld icke skulle kunna veta, hvar ryssarne stodo, utan tro hela hären bestående af rödklädda sachsare. Efter dessa anordningar utdelade Schulenburg förtröstansfullt sitt fältrop: *machet Alles nieder!* [2]).

---

[1]) Enligt de flesta uppgifter; men enligt Schulenburgs Denkwürdigheiter hvit.

[2]) Hugg ned hela hopen!

Rehnskiöld insåg klart, att endast ett djerft och öfverraskande angrepp kunde gifva seger, och att hans troppar icke skulle kunna uthärda en längre strid mot den öfverlägsna fienden och mot dess många fältstycken. I synnerhet fruktade han dessa sednare, hafvande till deras besvarande sjelf icke en enda kanon. Han sade derföre till sina ryttare: *Gossar! för menskliga ögon äro vi förlorade, och icke en enda bland oss kan komma undan; om vi ej hurtigt och i första anfallet slå fienden. Men låtom oss lita på Guds hjelp! och när jag ropar: fall! så hoppen af edra hästar och springen framåt och tagen fiendens kanoner* [1]. Derpå gjordes bön, och hären sjöng: *Vår Gud är oss en väldig borg;* hvarpå fältropet: *med Guds hjelp!* utdelades.

Nu, det var den 3 Februari, tågade svenskarna framåt. När rytteriet kommit inom skotthåll för sachsiska kanonerna, såg Rehnskiöld, huru fiendens artillerister började blåsa på lundtorna. Just som de skulle affyra sina kanoner, ropade han: *fall gossar!* och i detsamma kanonerna aflossades hade svenskarna hoppat af sina hästar, så att de flesta kulorna gingo dem öfver hufvudet. Sachsarne sågo hela hästleder utan ryttare, men kunde för krutröken ej urskilja rätta förhållandet. De trodde dock svenska rytteriet vara genom denna salva tillintetgjordt och hunno ej sansa eller ytterligare förbereda sig, innan svenskarne störtade fram ur krutröken, nedhöggo eller jagade undan de bestörta artilleristerna och vände kanonerna mot sachsarna sjelfva. Genom en öfverlöpare hade ock Rehnskiöld fått veta, hvar Schulenburgs ryssar stodo och rigtade sitt anfall ditåt och med väntad framgång. Sjelfva sachsarna utgjordes ock till största delen af

---

[1]) Uppgiften om detta Rehnskiölds tal och den deri anvisade rörelsen, saknas i de flesta berättelser om slaget och torde måhända vara mindre tillförlitlig.

nyntskrifvet, föga öfvadt folk. Rytteriet på båda flyglarna tog genast flykten, ehuru general Dünewald gjorde allt för att hålla dem tillbaka. Fotfolket stannade ännu qvar. Men svenskarne framträngde med oemotståndlig fart, sleto de spanska ryttrarna från hvarandra, vräkte dem åt sidan och kastade sig öfver det bakom stående sachsiska fotfolket. Detta kom genast i oordning. Förtviflade störtade Schulenburg och några andra generaler midt in i stridshvimlet för att hejda soldaterna, men fåfängt. Liksom förtrollade af fruktan för svenskarna, bortkastade de pistoler och gevär, och togo till fötterna. Inom två timmar var hela striden slut. Schulenburg förlorade omkring 7000 döda, 7000 fångar, 29 kanoner och all trossen. Man säges hafva på fältet upptagit flere tusen laddade gevär, som de skrämda fienderna kastat ifrån sig, innan de hunnit någon gång afskjutas. Svenskarna förlorade 400 döda och 1000 sårade.

Rehnskiöld vann genom denna bragd utomordentligt stort anseende. Konungen nämnde honom till fältmarskalk; och till minne af segern slogs en skådepenning, som hade synnerlig vigt derå, att det var från *Schulenburg*, som de derunder tecknade sachsiska vapnen blifvit tagna. Rehnskiöld stod nu i glansen af sin krigsäras middagssol.

Men äfven denna hade sina fläckar. När sachsiska rytteriet i stridens början flydde från fältet, blef det ofvannämnde ryska fotfolket lemnadt åt sig sjelft [1]). Det tog visserligen genast till flykten; men blef snart af svenska rytteriet upphunnet. Förvirrade och skrämda kastade nu ryssarna från sig gevären och bådo om qvarter. Men svenskarna vägrade eller svarade med sabeln och verkliggjorde så motståndarens fältrop: *Hugg ned hela hopen!* Ryssarna sökte återigen fly undan, men förföljdes af ryttrarna med skott och hugg. Omkring 4000 blefvo på sådant sätt nästan försvars-

---

[1]) Några säga, att ryssarna flydde först.

löst nedgjorda och lågo vägen utefter under en längd af nära en half mil. En stor skara bland dem, seende omöjligheten af att komma undan, kastade sig omkull och låtsade vara döda. Men när natten inbröt, kröpo de återigen upp och smögo bort från slagfältet. På detta och annat sätt säges, att vidpass 1,500 ryssar räddat sitt lif och kommit undan inåt Tyskland.

Genast efter slaget berättade och erkände svenskarne sjelfva denna blodsbragd [1]). Snart började de dock att för densamma blygas och söka framställa uppträdet i annan dager. Ena gången nekade man till sjelfva gerningen. En annan gång skyllde man på stridens häftighet och förbittring, hvilken likväl icke hindrade från att gifva qvarter åt 7000 andra fiender. En tredje gång uppgaf man som orsak omöjligheten att bevaka ett alltför stort antal fångar. Dessa hade ock, ifall ryssarna blifvit skonade, stigit till ungefär 12,000 man, eller lika mycket, som hela svenska hären. En sak bör dock anmärkas. De ryttare, som anställde blodbadet, voro, så vidt vi kunnat finna, allesammans värfvade. Intet bland de egentliga svenska indelta regementerna fläckade sin hand deri [2]).

Uppträdet gaf emellertid fienden anledning till flere förolämpande beskyllningar; t. ex. att svenskarna med rusdrycker skaffat sig mod till striden; — att förklädda ryssar blefvo ur sachsiska raderna framletade och skjutna; — att flere ryssar lades ofvanpå hvarandra och blefvo så med ett enda styng genomborrade; — att nedsablandet icke skedde förr än sex timmar efter slagets slut, och emedan man vid nattens inbrytande icke såg sig kunna bevaka de många fångarna; — att Karl den tolfte sjelf befallt ett sådant förfarande, o. s. v.

---

[1]) I flere tryckta och otryckta skrifter finnes från svenskar bref, som erkänna förhållandet, sådant vi tecknat det.

[2]) Uppsal. Palmsk.

Också i ett annat hänseende blef slaget vid Fraustadt en vändpunkt för Rehnskiöld. Han kunde ej bära den lysande framgången, utan blef öfvermodig och sjelfkär, sådan hans bild från det sista fälttåget gått till efterverlden. — Ännu en sak. Segren vid Fraustadt hade vunnits utan kanoner. Rehnskiöld började derföre anse artilleri som en öfverflödsvara; och denna åsigt blef, som man påstår, af stort inflytande på sednare händelser, och i synnerhet på slaget vid Pultava.

August med en styrka af vid pass 12 eller 15,000 man stod icke långt borta från slagfältet. Ett angrepp mot Rehnskiöld, som var mycket underlägsen och dessutom hade 7000 fångar att bevaka, skulle måhända helt och hållet omvändt bladet. Men August var ingen Karl och hans polackar voro inga svenskar. Skrämd af slaget vid Fraustadt, vände August om, skickade en del af sina troppar till Grodno och kastade sig sjelf in uti Krakau.

KARLS TÅG GENOM LITHAUEN, POLESIEN OCH VOLHYNIEN.

Under loppet af Februari och Mars månader låg Karl för det mesta stilla i trakten af Grodno, kringskickande än åt ena, än åt andra hållet ströftroppar, dels för att skaffa förråder, dels för att tvinga andra partiets anhängare att hylla Stanislaus. De motsträfvigas slott och gårdar blefvo till hundradetal utplundrade och afbrända. Skrämd häraf, öfvergick största delen bland det närbelägna Lithauens småadel och borgerskap till Stanislai parti. Härtill bidrog äfven hatet mot August's försvarare, ryssarna; hvilka öfver allt, äfven hos dem, som skulle vara August's och tsarens vänner, förforo lika, ja mycket mera våldsamt än svenskarna. Fasansfulla voro de bragder, som berättades; i synnerhet efter de vilda kosackerna. Utom krigets

vanligare grymheter omtalas, huru de uppskuro magen på sina olyckliga offer och sedan dit instucko lefvande kattor och höllo derpå magen tillhopa och roade sig åt att se de arma menniskornas rysliga plågor, under det djuren refvo och sleto sönder inelfvorna.

Redan före svenskarnas ankomst var fördenskull landet af polackar och ryssar tämligen utplundradt. Det lilla, som återstod, hade innevånarne till största delen gömt undan och enligt gammal vana nedgräft i jorden, dels hemma kring stugorna, dels ute i skogen. Svenskarne förvärfvade dock snart stor skicklighet i att uppsöka sådane hemliga visthus. På misstänkta ställen stucko de svärd eller spjut ned i jorden för att utransaka dess innandömen. Men när marken var snöhöljd och hopfrusen, kunde sådant icke användas. Då utgrundades ett annat medel. Man märkte, att, så snart töväder inträffade, smälte snön eller rimfrostet allra först på de ställen, der underjordiska förråd voro gömda. Med ledning häraf upptäckte och erhöll man mycket lifsmedel. Nöden var dock mången gång stor och förorsakade svåra sjukdomar, i synnerhet som soldaterna ledo mycket först under det ansträngande vintertåget från Weichseln till Grodno och sedermera genom både trånga, fattiga och ohälsosamma qvarter. Antalet af sjuka steg högre än under något annat Karls fälttåg. Han sjelf hade efter vanligheten sitt högqvarter icke i någon stad, utan i klostret Zaludeck. Äfven för hans och Stanislai hofhållning blef bristen rätt kännbar, och vid matlagningen måste man ofta, i stället för smör, använda olja eller fläsk. På slutet hade konungen sjelf stundom ej annat att tillgripa än samma grofva bröd, hvarmed soldaterna måste lifnära sig.

Tillståndet bland ryssarna i Grodno var än sämre. De hade väl erhållit någon tillförsel, men på långt när icke tillräcklig. Trängsel, köld och hungersnöd alstrade snart härjande farsoter, och folket började dö hundratals. Ogilvi sökte dölja sina förluster, och högar

af ryska soldatlik nedgömdes i husens källare. Men vid infallande töväder förråddes de af stanken. Ogilvi lät då nattetid kasta kropparna ned i floden. Men slutligen kunde eländet ej längre hvarken döljas eller fördragas. Snart kom underrättelse om den afgörande seger, svenskarne vunnit vid Fraustadt. Nu förlorade ryssarne mod och lust till ytterligare motstånd. Ogilvi lät hemligt i Niemen nedsänka krut, kulor och 80 sina största kanoner; hvarjemnte 4000 sjuka och sårade sändes till Tykoczin. Af hans fordna 20,000 ryssar återstodo nu blott 10,000. Med dessa beslöt han skynda hem till Ryssland. Genaste vägen rakt åt öster kunde likväl icke tagas; emedan denna nejd var besatt af svenskarna. Han måste derföre göra en omväg och tåga först till Tykoczin och Brzesc, och sedermera Bugfloden uppefter till Volhynien och slutligen genom detta landskap till Kiow; allt med så mycken brådska som möjligt.

Karl hade måhända kunnat genskjuta dem vid Brzesc. Men olyckligtvis blef bron öfver Niemen genom den häftiga islossningen samma dag sönderbruten, så att ryssarne fingo ett afgörande försprång. Karl tyckes hafva velat genom östra Polesien än en gång upphinna och hindra deras återtåg. Den 4 April uppbröt han från vinterqvarteren, lemnade Creutz med några troppar qvar i Lithauen och tågade sjelf rakt åt söder. Vid Rozana kom han till gränsen af Polesien och dess stora skogar och träsk. Redan förut hade vägarna varit ganska djupa och för tåget hindersamma. Nu och hädanefter blefvo de än värre. Passen vid Sielce och Bereza voro nästan ointagliga. Blott några få man kunde i bredd framgå mellan träsken. Broarna voro uppkastade och vägarna stängda genom förhuggningar, och bakom allt detta stod en hop ryska troppar. Med otrolig möda och genom sitt mångpröfvade gardes ihärdighet lyckades konungen att komma sjelf till stranden och att dit låta framsläpa ett par kanoner. Dessa begynte spela mot fienden på

andra sidan; och emedan broarna, som sagdt är, voro borta, företog sig konungen att vada genom moraset, åtföljd af lilla prinsen, Mejerfelt, en hop officerare och soldater. Vattnet gick dem ofta upp under armarna och de måste oupphörligt med pikar känna sig före, huruvida det ej vid nästa steg skulle gå dem öfver hufvudet. Det hade varit lätt att döda eller åtminstone drifva dem tillbaka. Men sedan några ryssar fallit för svenskarnas kanonkulor, och när de öfriga sågo den mycket omtalade oöfvervinnerlige kung Karl och hans bussar komma djerft tågande emot sig, förlorade de all besinning och flydde från sina halffärdiga fästningsverk. Naturens och landskapets hinder voro svårare att besegra; men äfven dessa måste vika för Karl den tolfte och svenskarna, och den 24 April inryckte han i Pinsk, östra Polesiens hufvudstad. Här anträffades betydliga förråder och tropparna fingo någon tid hvila ut efter det mödosamma tåget.

Många trodde, att konungen skulle härifrån vända sig mot Ryssland och angripa sin andra fiende tsar Peter. Denne lärer hafva fruktat något sådant och befallt bränna Kiow, i fall svenskarne nalkades [1]. Men ett dylikt tåg hade många betänkligheter. Östra Polesien bestod så att säga blott af träsk med mellanliggande små skogsbevuxna öar och åsar. På dessa lefde innevånarne nästan uteslutande af det villebråd, som der i ymnighet förefanns. För att kunna komma åt detsamma, hade de erhållit tillstånd bära eldgevär, hvilket vanligtvis var i Polen bönderna förbjudet. Här utgjorde det deras näringsmedel och behandlades derföre med mycken färdighet. När någon fiende eller när deras egen öfverhet sökte intränga i nejden, rodde folket på sina små ekstockar undan från den ena holmen till den andra; och det var och förblef omöjligt få reda på dem, emedan det så beskaffade landskapet utgjorde en sträcka af omkring 60 mil i längd och 16

---

[1]) Dansk. min. br. d. 12 Juni 1706.

i bredd. Också hade man aldrig förut hört omtalas, att någon egentlig krigshär besökt denna nejd; och att Karl, det nordiska lejonet, nu kommit dit, väckte så mycket mer uppseende. För att sjelf taga saken i ögnasigte, uppsteg han en dag i det högsta af stadstornen. Åt öster utbredde sig då för hans blickar de oöfverskådliga morasen och dessas öar, nu under vårfloden liknande en omätlig skärgård. Karl lät den medförda jesuiter-rektorn under ett två timmars långt samtal redovisa för landets och vägarnas läge och beskaffenhet. Slutligen och med blicken utåt det stora träskhafvet, skall han leende hafva sagt: *här ser jag att mitt non plus ultra* [1]) *står skrifvet.* Derpå beredde han sig till aftåg och lät nedsmälta eller förstöra de kanoner, eldgevär och krigsförnödenheter, som icke kunde medföras. Några dagar härefter och sedan tropparne erhållit en månads hvila, uppbröt han den 23 Maj ifrån Pinsk och gick ytterligare söderut. Den 1 Juni lemnade han Polesiens träsk och kom in i Volhynien, bland dess leende ängar, rika gärden och herrliga natur. Folket derstädes hade ännu aldrig sett en krigshär framkomma ur den polesiska ödemarken. De betraktade uppträdet som ett underverk, ett nytt bevis på, huru oemotståndliga hjelten och hjeltarna från norden voro. Allt böjde sig för Karls magt, och den 9 Juni tog han sitt högqvarter i slottet Jareslawice, beläget emellan städerna Dubno och Luck. I denna rika nejd fingo tropparna återigen några veckors hvila och förfriskning. Emellanåt anställdes dock lyckliga ströftåg. En ryttmästare Bråkenhielm t. ex. framträngde med ett sådant ända inemot ryska gränsen. — I öfrigt förfor Karl här på samma sätt som i Lithauen och Polesien. Han sökte bland det kringboende folket förmå så många som möjligt att hylla Stanislaus. För dem, som vägrade eller tjenade under August, blefvo

[1]) Hitintill skall du gå; men ej längre.

städer, slott, gårdar och underlydande bondebyar laggda i aska, och det till ett ganska stort antal.

ENSKILDA BRAGDER UNDER VÅRFÄLTTÅGET 1706.

Bland alla Karl den tolftes fälttåg är knappt något så rikt på enskilda bragder och ridderliga äfventyr, som det vi nu berättat, nämligen första hälften af året 1706. Vi vilja anföra ett och annat bland de mest ryktbara och för våra landsmän ärorika dragen.

I Februari befallde Karl några bland Stanislai polska troppar gå på ströftåg ut emot ryssarna. Men företaget var i polackarnas ögon så vådligt, att de vägrade, i fall ej något svenskt manskap medskickades. Karl beviljade slutligen deras önskan, och öfverste Düker fick befallning att med 1000 dragoner åtfölja tåget. Snart stötte man på en fiendtlig styrka af 4000 ryssar och 3000 lithauer, hvilka, under rop af: *intet qvarter!* genast angrepo de i spetsen gående svenskarna, och det icke en utan tre serskilda gånger. Men Dükers dragoner gjorde med värja i hand ett kraftigt och ihärdigt motstånd och lyckades efter långvarig kamp drifva den sjufallt öfverlägsna fienden tillbaka. Hittills hade deras polska krigskamrater hållit sig undan; men nu efter vunnen seger kommo de fram och hjelpte till att jaga den slagna fienden; hvarvid Düker eröfrade staden Wilna med dervarande stora förråder. Hans polska stridskamrater voro dock så begifna på oordningar och plundring, att Düker bad konungen blifva befriad från sällskapet. Detta beviljades äfven; ehuru polackarna högst ogerna ville öfverlemnas åt eget mod och egna krafter.

En annan gång skulle Potocki med några polska troppar angripa ryssarna. Bland hans regementer var en hop dragoner, som hade blå drägt, så att de på afstånd kunde tagas för svenskar. Dessa lät Potocki

sitta af hästarna och tåga i spetsen, så att ryssarna i början endast sågo det blåklädda manskapet. Beräkningen lyckades. Ryssarne trodde, att det var svenskt fotfolk och begåfvo sig genast på flykten. Då fattade också de andra polackarna mod och satte efter med lössläppta tyglar. 500 ryssar blefvo nedhuggna och 200 tagna, jemnte 3 kanoner, 7 fanor och 3 kameler, lastade med 20,000 riksdaler klingande mynt.

En annan gång blef öfverstlöjtnant Trautwetter med 4 till 500 dragoner utskickad på ströftåg mot den befästade staden Nieswiez, der nära 2000 kosacker voro förlaggda. Svenska dragonerna trängde öfver vallarna in i staden. Kosackerna sökte försvara sig; men trehundrade bland dem blefvo genast på gatorna nedhuggna; femhundrade gömde sig i ett närbeläget kloster; de öfriga dolde sig i husen och sköto derifrån på svenskarna. Man erbjöd qvarter; men ryssarne vägrade och ville fäkta till sista man. Då antände svenskarna staden, och 5 till 600 ryssar låto sig häldre innebrännas, än fångas. Etthundrade åttatio blefvo dock omringade och tagna, jemnte 4 kanoner, 4 fanor och åtskillig tross.

I början af Mars hade konungen ridit ut för att besigtiga en brygga, som han höll på att låta uppföra öfver Niemen. Han gick dervid ned på floden; men isen brast, och konungen föll i vattnet ända till halsen. Lyckligtvis fick han med tåspetsarna något fotfäste i bottnen, och sökte tillika med armarna ofvanpå isen hålla sig fast. Det starka strömdraget hotade dock att hvarje ögonblick föra honom bort och under isen. Med yttersta förskräckelse sprungo de närvarande svenskarna ned till stranden. Lilla Prinsen, en ung grefve Hans Wachtmeister och öfverstlöjtnant Siegroth lade sig på magen utåt den svaga isen för att kunna hjelpa upp konungen. Ytterst låg Lilla Prinsen, hvilken det lyckades fatta Karl i handen. Stenbock jemnte en hop andra officerare, som sprungo till stranden, bleknade, när de sågo detta uppträde och fruktade, att isen

skulle brista också under Lilla Prinsen, hvarigenom både denne och konungen varit förlorade. Lyckligtvis bar den, och man fick ändtligen Karl upp utur vattnet, dock med mycken både möda och fara. Stenbock bad honom gå in i ett närbeläget hus och ömsa kläder; ty vattnet strömmade af hvarje tråd och uppfyllde de stora ryttareställorna. Men Karl svarade: *det gör ingenting,* och genomvåt, som han var, svängde han sig upp i sadeln och fortsatte sin ridt. En liten stund derefter störtade hästen och konungen fick dervid ett så hårdt slag, att han låg nästan sanslös och utan att kunna draga andan. Om några ögonblick hämtade han sig likväl, steg ånyo till häst och fortsatte ridten till högqvarteret; utan att af dessa anstötar erfara minsta olägenhet.

En annan gång hade den i Lithauen qvarlemnade öfversten vid lifregementet, Karl Gustaf Creutz, med ungefär 1,500 ryttare tågat mot Lachovitz, der 2000 kosacker voro förlaggda. Ryssarne märkte det och samlade i den närbelägna staden Kleck 5000 kosacker och 4000 ryska knektar. Då delade Creutz sin styrka. Han skickade nyssnämnde öfverstlöjtnant Trautwetter med 400 ryttare mot Lachovitz, det var en man mot fem. Sjelf tågade han med den öfriga styrkan mot Kleck; det var en man mot åtta. Sistnämnde stad var på den sidan omgifven af ett moras, öfver hvilket man kunde komma endast på en ganska lång kafvelbro, hvilken dock försvarades af 1000 kosacker. Tidigt om morgonen den 20 April angrepos de af svenskarna, som icke aktade fiendens mängd eller kulor, utan med värjan i hand trängde fram på bron, kastade undan alla hinder och alla kosacker och inträngde i staden. Här hade de för sig den mångdubbelt starkare fienden; men svenskarna angrepo likväl med det mest oförfärade mod. Kosackerna blefvo lätt skingrade och slagna. Något svårare var det med de ryska soldaterna, hvilka börjat lära sig att då och då skåda döden och svenskarna i anletet. Dock jagades

de slutligen undan och förföljdes utåt fältet, under ett förfärligt blodbad. För att kunna springa så mycket lättare, hade nämligen ryska knektarne bortkastat icke blott gevären, utan äfven kläderna, så att stora skaror i bara skjortan sprungo öfver åkrarna. De blefvo dock snart upphunna och värnlöst nedhuggna af efterilande svenska dragoner och polska walacker. Hela fältet, en half mil utåt, låg fullströdt med döda kroppar. — För att skynda till Trautwetters hjelp, kallade nu Creutz sina ryttare tillbaka. Men på återvägen märkte dessa, att bland ryska liken lågo en mängd karlar, hvilka i förskräckelsen kastat sig till jorden och låtsat vara döda, för att slippa blifva det i verkligheten. Vid denna upptäckt hejdade svenskarne sitt tåg och anställde en mönstringsridt öfver fältet, hvarunder de genomborrade eller nedsköto alla, som ännu funnos vid lif. Antalet af de ryssar, som vid dessa tillfällen blefvo dels nedhuggna, dels jagade i träsken, säges hafva uppgått till nära 5000; svenskarnas förlust deremot till blott 15 döda och 19 sårade. — Efter denna bragd vände sig Creutz till Lachovitz. Dervarande kosacker hade mot Trautwetter gjort flere utfall; men alltid blifvit tillbakaslagna. Straxt derefter ankom Creutz i början blott med en liten förtropp. Ryska besättningen såg det och trodde. att han vid Kleck blifvit slagen och var nu stadd på återtåg. De anställde derföre med pukor, trumpeter och fröjdeskott allahanda glädjebetygelser. Men en timma derefter anlände de öfriga svenskarna och uppställde framför staden och besättningens ögon sina från ryssarna tagna fångar, kanoner och fanor. Vid denna syn ville tyska och lithauiska soldaterna uppgifva fästningen; men kosackerna vägrade. En inbördes strid höll på att yppas, så att borghöfdingen slutligen öppnade porten och släppte svenskarna in. Här togos 9 fanor och 7 kanoner jemnte krut, kulor, munförråd och 1,800 fångar, deribland 1,500 kosacker. Dessa sednare afväpnades och omgåfvos af en svensk vakt med dragna sablar och laddade gevär.

Vid en sådan syn trodde kosackerna, att svenskarna ämnade nedhugga dem allesammans. De föllo hvarandra i armarna och togo under tårar och jemmerrop inbördes afsked, fullkomligt troende sin sista stund vara kommen. Men Creutz sjelf red dit, lofvade förskoning och utdelade bland dem mat, tobak och brännvin. Deras förvåning och glädje blef nu lika stor, som förskräckelsen förut. De kastade sig för Creutz's fötter och kallade honom sin herre, sin frälsare och sin fader. Detta var ena sidan af den ära, Creutz på ifrågavarande tåg inlade. Den andra var, att han med 1,500 svenska ryttare nedgjort 5000 och tillfångatagit nära 2000 fiender och derjemnte eröfrat 11 kanoner och 25 fanor samt icke obetydliga förråder. Konungen utnämnde honom genast till generalmajor.

Under detta tåg afled den unge hoppgifvande Karl Gustaf Oxenstierna, sonsons son och sista manliga ättlingen af den store rikskansleren.

Den innerliga tillgifvenhet, som rådde mellan Karl och Lilla Prinsen hafva vi redan förut omtalat och med flere bevis styrkt. Se här ännu ett par dylika. Nämnde herrar ville gerna och alltid följas åt. När Karl någon gång ensam ridit ut, gaf sig prinsen ingen ro, förr än han uppsökt sin konungslige vän. Nästan på samma sätt var det med Karl sjelf. Under vistelsen i Pinsk hade de så stundom irrat kring landet hela dygn igenom för att leta efter hvarandra. Serdeles bekant blef följande deras gemensamma ridt. Karl kände i Pinsk en viss oro för den i Lithauen qvarlemnade Creutz. En qväll sade han till Lilla Prinsen: *skola vi i morgon bittida rida till öfverste Creutz?* Prinsen jakade, hvarpå konungen tillade: *laga att ni är tidigt i ordning! ja, redan klockan två! Men tag en god häst; ty innan i morgon middag vill jag hafva tillryggalaggt tjugu mil. Och tig för all del! ty jag ämnar smyga mig ur rummet, så att vi få rida ensamma.* Prinsen tackade för konungens nåd, att gifva honom en sådan underrättelse. *Jag måste det väl,* sva-

rade Karl, *ty eljest skulle ni få hela tiden rida omkring för att leta efter mig. Hädanefter skall jag alltid låta eder veta, när jag ämnar tåga ut, i fall ni vill följa med.* Prinsen gick och lade sig sofva i kläderna. Morgonen derpå redo han och konungen bort utan något sällskap [1]. De kommo lyckligt till Lachovitz, hvarest Karl fick närmare underrättelse om de förvånande segrar, Creutz vunnit der och vid Kleck. Han lät visa sig båda valplatserna och huru allt tillgått, samt utnämnde Creutz derpå, som sagdt är, till generalmajor. Sedermera tågade de mot den lilla befästade staden Nieswiez [2]. Den 200 man starka besättningen ville göra motstånd. Då lät Karl förkunna dem, att om sådant skedde, och om han nödgades mot vallarna afskjuta en enda kanonkula, skulle han låta, efter fästets eröfring, hänga borghöfdingen och hela dess besättning. Hotelsen verkade och svenskarne fingo tåga in. Alla krigsförråd, som icke kunde medtagas, förstördes, och fästningsverken sprängdes i luften. Bönder och judar fingo rädda sin egendom; men allt det öfriga blef jemnte staden, utom kyrkor och kloster, laggdt i aska, ty orten tillhörde furst Radzivill, en anhängare af konung August. — Slutligen begaf sig Karl på återvägen till Pinsk. Nu medförde han ett större sällskap. Men ridten gick så hastigt, att nästan alla blefvo efter. Endast Lilla Prinsen, general Mejerfelt och två ridknektar mägtade följa med. Under denna färd kommo de bland polesiska träsken till en ganska stor sjö, som afskar vägen. Med möda kunde en båt uppsökas. Karl satte sig till styret, Mejerfelt och knektarne vid åran och Lilla Prinsen

---

[1]) Enligt Adlerfeld och Max Emanuel von S. Scott. Nordberg säger, att konungen medförde 50 dragoner.

[2]) Månne Adlerfelds och Nordbergs två olika berättelser om eröfringen af en stad med detta namn, kan afse blott en och samma händelse? Eller funnos der två fästningar med samma namn?

förde vid tygeln hästarna, som skulle simma. Men när dessa kommo ett stycke ut på sjön, blefvo de rädda och ville vända om, ryckande dervid så häftigt på tyglarna, att båten flere gånger var nära, att kantra. Det var endast med möda, man kunde hålla dem i ordning, tills de fingo ögonen på andra stranden, hvarefter de åter blefvo lugna och summo framåt. Efter detta och andra äfventyr anlände konungen slutligen den 14 Maj till Pinsk.

När Karl, vid första inbrottet i Polesien, hade på förut beskrifvet sätt eröfrat passet vid Sielce, påträffade han der bland de sårade ryssarna en kapten af fransk börd vid namn Busanville. En kula hade inträngt i venstra sidan och en annan borttagit venstra armen. Karl stannade vid denna syn och frågade, om den sårade trodde räddning möjlig. Busanville, som tyckte sig enligt beskrifning igenkänna konungen, svarade icke på detta spörsmål, utan frågade de kringstående, *om ej svenska konungen varit med i skärmytslingen.* Man jakade. *Ack,* sade Busanville, *jag skulle gerna dö, om jag blott förut finge se denna konung.* Lilla Prinsen pekade då på Karl och denne svarade sjelf: *här är jag.* Ett drag af tillfredsställelse och glädje flög öfver den döendes ansigte. Han lyfte sin högra, sin enda återstående hand och sade: *jag har länge önskat komma uti eders majestäts tjenst; men har haft det missödet att i stället nödgas strida mot en så tapper furste. Nu förmår jag ej tala mer, utan önskar blott, att Gud måtte välsigna eders majestät i alla dess vägar och företag.* Kort derefter afled han med ett uttryck af glädje och lugn, som förvånade alla. Karl lät gifva honom en krigisk och hedrande begrafning.

TJUGONDENIONDE KAPITLET.

FÄLTTÅGET MOT SACHSEN.

Redan 1702 och efter slaget vid Klissow hördes en och annan påstå, det Karl borde infalla i Augusts arfland Sachsen och dymedelst framtvinga den tronafsägelse, som åstundades. Enligt hvad vi berättat, var det i synnerhet Frankrike, som dref denna åsigt. Ludvig den fjortondes beräkning var, att Karl skulle sålunda råka i krig också mot Augusts bundsförvandter, Österrike, England och Holland; sådant till stor lättnad för Frankrike, som hade nästan ensamt måst kämpa mot dessa förenade magter. Från Frankrike kom måhända ock en smygskrift, som dref samma sats och derjemnte, att Karl borde afsätta August icke blott från konungadömet i Polen, utan ock från kurfurstendömet i Sachsen; hvilket sednare Karl borde gifva åt sin vapenbroder, prinsen af Sachsen-Gotha, hvilken var en ättling af den äldre sachsiska s. k. Ernestinska grenen, och derföre hade till kurfurstehatten större rättighet än August o. s. v. [1]).

Också en mängd svenskar önskade af allt hjerta, att konungen måtte företaga detta infall, ju förr desto hellre. Det var nämligen omöjligt förmå honom att öfvergifva sitt beslut om tronafsättningen. Man ville derföre genom ansträngda bemödanden bringa detsamma till fullbordan så snart möjligt, på det konungen måtte komma ifrån detta fosterlandsförderfliga fast segerrika krig och få tillfälle vända sig mot ryssarna. Dessa åsigter spridde sig inom både hären och fäderneslandet, och uttalades mer och mer öppet af Maurits Vellingk, Karl Gustaf Rehnskiöld och en mängd generaler. Efter träffningen vid Punitz och medan Karl hade

[1]) Fr. min. br. i Nov. 1704.

1705 sitt vinterqvarter i Raviz, nära tyska gränsen, kom förslaget ofta å bana, och flere gånger väntade man få se det gå i verkställighet. Det blef dock ännu till en tid fördröjdt och det genom åtskilliga omständigheter. England, Holland och Österrike gjorde allt, hvad de kunde, för att hindra ett för deras sak så vådligt steg. Piper talade också oupphörligt deremot och ville i stället angripa Ryssland. Slutligen hade Karl sjelf föresatt sig att undvika allt, som kunde inblanda honom i de andra europeiska angelägenheterna, och att i första hand alldeles icke söka något annat mål, än tronafsättningen. Detta mål förföljde han ensamt, uteslutande och oafbrutet ända från 1701 till och med 1706, i hopp att kunna genomdrifva det, endast och allenast genom sina inom Polen fram och tillbaka företagna krigståg. I sådan afsigt hade han nu genomströfvat nästan alla dess landskap. Hvarhelst svenska hären stod, der böjde sig allt för Karls vilja, och man afsvor August och hyllade Stanislaus. Men knappt hade svenskarna aflägsnat sig, förr än en mängd polackar bröto sina eder och hyllade sin August. Deras af Karl framtrugade trohet mot Stanislaus liknade sagans klippa, som af en hjelte uppvältades mot fjellets spets, men alltid halkade ur händerna och rullade ned igen. Detta måste Karl mer och mer tydligt inse. Han stod nu i Volhynien, efter att hafva genomtågat Mazovien, Lithauen och Polesien, och på alla ställen framtvingat hyllningseder åt Stanislaus och bränt städer, byar och slott för anhängarne af August. Men knappt hade han lemnat dessa landskap, förr än de omigen föllo i händerna på motpartiet. Af Karls besök återstod sedermera ingenting annat än de brända städernas grus och de olyckliga innevånarnas förbannelser. Ej underligt om han tröttnade vid ett sådant krig och önskade att genom ett infall i Sachsen kunna detsamma afsluta.

BESLUTET ATT INTÅGA I SACHSEN.

Dessa tankar fingo ökad fart och styrka under konungens vistelse i Volhynien. Här bekom Piper underrättelse om, huru de mot Frankrike förbundna magterna hade vid Ramillies tillkämpat sig en stor och afgörande seger; — huru samma magter hade äfven i Spanien vunnit betydliga fördelar; — och slutligen huru dessa nyheter lifvat modet hos August och dess anhängare så, att dessa numera icke ville veta af någon tronafsägelse. Piper blef häröfver mycket ängslig, till och med så, att han på flere nätter icke kunde sofva. Det såg nämligen ut, som afsättningskriget skulle på detta sätt komma att räcka ännu många år, under hvilka Sverge skulle blifva alldeles utmattadt; men Ryssland få tillfälle trygga och för alltid befästa sig vid kusten af Östersjön. Äfven Karl oroades mycket af de komna nyheterna. *Jag förstår ej*, sade han, *hur franska folket kunnat blifva så hastigt och så helt och hållet förändradt, att det nu låter gång på gång slå sig ur fältet.* Piper svarade: *folket har visst icke blifvit förändradt; men*, tillade han betydelsefullt, *det är lyckan, som blifvit förändrad; och man bör ej för mycket lita på någon ting här i verlden.* Derpå utvecklade han nyheternas betydelse för Sverge och sade sist: *ers majestät torde ändå till slut nödgas göra ett infall i Sachsen; ty eljest tycks det blifva omöjligt att tvinga August till tronafsägelse.* Karl svarade icke ett ord, utan satt länge tyst och tankfull qvar i kanslirummet, utan att taga kännedom af de ärender, för hvilkas skull han ditkommit. Saken gjorde på honom så djupt intryck, att till och med allmänheten märkte, det någonting vigtigt måtte hafva förefallit eller vara i görningen [1]).

---

[1]) Fr. min. br. d. 21 Juli 1706.

Följden blef ock, att Karl öfvergaf hvarje tanke på att nu infalla i Ryssland, om han hyst någon dylik, och beslöt i stället närma sig Sachsens gränsor. August hade visserligen dragit en hop troppar till Lithauen, som man tror, i afsigt att locka Karl tillbaka till dessa ödsliga eller ödelaggda nejder samt till grannskapet af ryska styrkan. Men förgäfves. Efter en månads hvila i Volhynien uppbröto svenskarna i Juni och tågade åt Stor-Polen. Här sammankallade Karl ett krigsråd och framställde frågan, huruvida man borde infalla i Sachsen eller ej. Hos Piper hade de fordna betänkligheterna åter vaknat. Han inlemnade en skrift, hvaruti företaget afstyrktes. *Det kunde,* sade han, *till krig mot oss reta tyska riket och de förbundna magterna, hvilka nu genom segrarna öfver Frankrike blifvit öfvermodiga. I alla händelser skulle det draga svenska konungen än längre bort från sitt rikes östra gränsor och lemna dessa helt och hållet i ryssarnas våld.* Man trodde, att Piper fruktade, det Karl, en gång kommen till Tyskland, skulle snart ryckas in i den stora vest-europeiska striden. Andra återigen talte för motsatta åsigter, t. ex. *att de förbundna icke vore så fruktansvärda; — att de icke skulle våga på en gång reta mot sig både Sverge och Frankrike; — att de snarare, för att slippa vådan af Karls deltagande i striden, skulle öfvertala August att göra fred så fort som möjligt; — slutligen att ett infall i Sachsen vore säkraste ja enda medlet att tvinga August till fullkomlig eftergift; — och att, först sedan det skett, kunde man få fria händer mot ryssarna.* Det lär hafva varit Rehnskiöld, som gått i spetsen för denna åsigt. Sedan Karl hört båda partiernas skäl, afkunnade han utslaget, nämligen, att han ämnade inbryta i Sachsen. Till Polens skydd qvarlemnades general-major Marderfelt med 6000 svenskar och 15,000 polackar.

INBROTTET I SACHSEN.

Den 22 Augusti 1706 gick konungen med en här af omkring 20,000 man öfver gränsen in uti Schlesien samt öfver Oderfloden; sjelf med sina drabanter dels vadande, dels simmande, dock utan att förlora en enda man. På andra, på schlesiska sidan, väntade honom en stor folkmängd. Den bestod af traktens evangeliskt-lutherska innevånare, hvilka utstått mycket samvetstvång af sin katholska landsherre, den österrikiska kejsaren. De väntade nu hjelp och frihet genom Karl den tolfte, såsom de af förfädren hört, att en annan svensk hjeltekonung hade för nära hundra år sedan från påfveläraus tvång frälsat andra tyska protestanter. I och med detsamma konungen red upp ur vattnet, omgåfvo de honom i stora flockar under böner och tårar, lyckönskningar och välsignelser. I synnerhet bemärktes en gammal gråhårsman, som trängde sig fram och fattade med ena handen konungens betsel, med den andra dess stigbygel. *Hvad vill du?* frågade Karl. Gubben svarade: *Gud vare med eder och blifve med eder, och låte våra tårar gälla hos eder! Tänker icke blott på eder sjelf, utan ock på oss, olyckliga menniskor; och när tillfälle blir, så frälsen oss från det samvetsförtryck, vi lida.* Konungen svarade jakande. Gubben upprepade dock sin bön, och ehuru konungen upprepade sitt *ja*, gaf sig bedjaren likväl icke tillfreds, förr än Karl räckte honom handen och sade: *du kan med Guds hjelp fast förlita dig på det löfte, jag nu gifvit.*

Schlesien hörde, som vi sade, under kejsaren. Strängt taget, hade Karl derföre icke rättighet att utan landsherrens tillstånd tåga derigenom. Men August hade med sina sachsare gjort detsamma flere gånger och ostraffadt. Kejsaren, som tillåtit det ena, måste äfven tillåta det andra. Karl skyndade ock genom trakten så fort och med så god krigstukt som möjligt.

Redan på femte dagen inryckte han i Augusts arfländer. Schulenburg med några ringa qvarlefvor af sachsiska hären sökte göra motstånd; men jagades in åt Thüringerskogen. Leipzig öppnade sina portar, och Karl tog högqvarter i Alt-Ranstadt, ett adligt slott, beläget mellan sistnämnde stad och slagfältet vid Lützen.

Detta inbrott väckte i hela Europa mycket uppseende, mycken oro, serdeles hos de mot Frankrike förbundna magterna. Men Karl försäkrade på det kraftigaste, att han alldeles icke ville blanda sig i det pågående spanska arftagarekriget, utan endast och allenast tvinga August att afsluta fred och afsäga sig polska kronan. Man öfvertygades snart om uppriktigheten häraf och gaf sig tillfreds.

Karls ankomst blef emellertid af sachsiska folket betraktad med helt andra ögon, än af de schlesiska protestanterna. I Sachsen lefde nemligen ett förfärande minne af svenskarnas härjningar under trettioåriga kriget: t. ex. om förstöringarna af Würzen [1]) och af Pirna [2]) med flere dylika uppträden. Berggrottan Kuhstall erinrade lifligt om, huru man då för tiden nödgades, undan de nordiska gästerna, gömma sig i ödemarken. I hvarje stad kallade man ännu stormklockan för *die Schweden-Glocke* [3]) och plägade med dess ljud likasom med den bekanta *Schweden-Lied* skrämma barnen. Nu, berättade man, skulle samma svenskar återigen komma in uti landet, och ej ensamma, utan åtföljda af vilda polackar. Vid första underrättelsen om infallet skickade också August till Sachsen en kungörelse, som än mer uppskrämde sinnena. Han beskref svenskarnas framfart på det obyggligaste och rådde undersåtarne att å ena sidan undangömma sin egendom, och å den andra genom tappert försvar jaga bort fienden. Sjelf befallte han, att från Dresden skulle

---

[1]) Se 7, 154.
[2]) Se 7, 173.
[3]) Svensk-klockan.

undanföras de vigtigaste handlingar, dyrbarheter och skatter. Hans mor, en dansk prinsessa, flydde till Holstein; hans gemål med son likaså till sin fader i Baireuth. De fångna prinsarna Sobieski flyttades till fästningen Königstein. Vägarna uppfylldes af flyktingar, som sträfvade till Berlin, Magdeburg, Halberstadt m. m. Alla forbönder hade klingande förtjenst, och det säges, att de ensamt i Leipzig vunno vid detta tillfälle 200,000 daler.

Karl sökte lugna sinnena, dels genom en utfärdad kungörelse, dels genom den stränga ordning, han upprätthöll. Det hände ett par gånger, att han sjelf öfverraskade svenska soldater, som tillåtit sig några våldsamheter. De blefvo genast och utan någon barmhertighet straffade. Man förevisade honom en lång förteckning på sådana smädeskrifter, som under krigets lopp blifvit mot honom i Sachsen utgifna, och man väntade straff öfver författarne. Men Karl sade helt lugnt: *låten dem skrifva, hvad de vilja; men låtom oss göra, hvad vi böra.* Ryktet om detta oväntade uppförande spridde sig snart och bidrog att lugna landets innevånare. Staden Leipzig skulle snart hafva sin stora så kallade *messa* eller marknad. Karl upprätthöll dervid ordningen så kraftigt, att köpmännen sedermera sade sig aldrig hafva i mannaminne haft en så fördelaktig varuomsättning.

TRETTIONDE KAPITLET.

FREDEN I ALTRANSTADT.

Vi hafva sett, huru August redan 1704 började tröttna vid polska icke blott kriget, utan ock konungadömet, och tänka på att befria sig från båda. Han hade framför sig exemplet af flere företrädare, som

nedlaggt eller velat nedlägga den polska törnekronan. I sådant hänseende talades ofta om Johan Kasimir; huru denne blott genom otaliga mödor och uppoffringar kunnat mot Karl Gustaf försvara sin tron; och huru, sedan detta ändtligen lyckats, polackarna sjelfva så förbittrade de återstående åren af hans regering, att han slutade med att frivilligt densamma nedlägga. *Vore det*, sade man, *icke så godt, att August gjorde likaså, och det ju förr desto hellre. Behaget af detta konungadöme svarar ju ingalunda mot dess obehag, äran icke mot förödmjukelserna.* — Tsaren lofvade väl att med kraftig hand upprätthålla August; men ryska beskyddet medförde så mycket nesa, lidande och förtryck, att både August och polackarna voro dervid alldeles uttröttade. — Några trodde sig kunna vänta hjelp från Danmark eller från Augusts bundsförvandter, Österrike, Holland och England. Men ingendera vågade uppträda mot den segrande Karl den tolfte. De tre sistnämnde magterna voro också fullt sysselsatta genom kriget mot Frankrike. — Arflandet Sachsen hade hittills varit bästa och säkraste hjelpkällan. Men sedan oroligheternas början hade nämnde stat offrat 36.648 soldater, 819 kanoner och i penningar 80,800,000 livres [1]), utom hästar och hvarjehanda krigsbehör, hvilket allt försvunnit i polska krigets afgrund. Landet började tröttna, innevånarne knota, och de nyutskrifna soldaterna pruta emot, då det gällde att gå till Polen; den stora sachsaregrafven. August borde ej vara känslolös för de uppoffringar, hans trogna undersåtare gjort för hans skull, icke för landets. Han kunde ej heller vara blind för vådan af att sätta deras trohet på än hårdare prof. Betänkligheterna fingo ökad styrka genom Rehnskiölds afgörande seger vid Fraustadt; — genom Karls framgångar i Lithauen, Polesien och Volhynien; — genom polackarnas trolöshet, ty kronobären, som tog mutor än af Karl, än

[1]) Enligt andra källor blott 8,800,000.

af August, började åter vackla och luta till den förstnämnde; — likaså genom oenigheten emellan Augusts polska anhängare, ty t. ex. Wiecnowiecki och Siniawski tvistade om fältherreplatsen, liksom andra polackar om andra sysslor o. s. v.

Så stodo sakerna, när August fick i Lithauen underrättelse om Karls tåg mot Sachsen. Han beslöt då återigen att söka fred och denna gång så på fullt allvar, att han för densammas erhållande nu ändtligen ville medgifva nedläggandet af polska kronan. Två sachsiska herrar, Pfingsten och Imhof, valdes till ombud och utrustades med förhållningsbref och hvita fullmagter. Detta skedde dock i största hemlighet; ty August var omgifven af ryska troppar, för hvilka han icke vågade röja sitt beslut att bryta förbundet med tsaren och att dymedelst utsätta denne ensam för udden af Karls vrede och svenskarnas vapen.

Bemälte fredsombud ilade till Sachsen och upphunno Karl redan den 1 September vid Bischofswerda, der underhandlingen begynte. Båda parterna ville hålla den ytterst hemlig; sachsarna, som sagdt är, af fruktan för den fara, August kunde vara utsatt för bland ryssarna; Karl åter för att slippa utrikes magters bemedling, hvilka måhända skulle fördröja afgörandet och söka skaffa August bättre villkor, än Karl ämnade. Sorgfälligt dolde man derföre det egentliga öfverläggningsämnet och föregaf, att det blott var fråga om, huru svenskarna skulle kunna i Sachsen inqvarteras med så liten känning för landet som möjligt.

Från svenska sidan nämndes till fredsombud Piper och Hermelin, och i den förres rum öppnades underhandlingarna. Piper började dem med en framställning af det trolösa sätt, hvarpå August år 1699 bedragit svenska konungen och dess sändebud, och att man derföre endast med misstroende kunde emottaga nya förslag från samma håll. Sachsarna svarade, med erkännande af, *att deras konung låtit sig af onda rådgifvare förledas;* men påstodo, *att han numera ångra-*

de sitt fel, och önskade af uppriktigaste hjerta försoning och vänskap med konungen af Sverge o. s. v.

Bland villkoren för en sådan försoning var första och vigtigaste punkten den, *att August åt Stanislaus afstode polska kronan.* Sachsarne prutade emot och framkommo med allahanda jemkningsförslag, t. ex. att Stanislaus skulle nämnas till tronföljare efter August och under tiden njuta betydligt årsanslag; och att tillika Polen och Sverge borde gemensamt vända sina vapen mot Ryssland o. s. v. Detta förkastades. Då föreslogs, att August skulle erhålla Polen, Stanislaus deremot Lithauen; men också dertill sade svenskarna *nej!* och förklarade rent ut, att ingen fred kunde erhållas, med mindre August helt och hållet och ovillkorligen nedlade polska kronan; men att å andra sidan svenska konungen icke för sin räkning fordrade någon fördel, något skadestånd.

En sägen är, att man sökt beveka Karl genom att erbjuda några tyska landvinningar till förstorandet af Bremen; men att han skall hafva svarat: *memini me esse Alexandrum non mercatorem* [1]).

När sachsarnas prutningsförsök berättades för Karl, förestafvade denne genast och inom några ögonblick för Piper och dess penna de villkor, han ovillkorligt fordrade. Dessa voro: 1:o *att August för alltid afstode från polska kronan; — erkände Stanislaus som Polens konung; — och lofvade aldrig mer tänka på återintagandet af polska tronen, icke ens i händelse af Stanislai död;* 2:o *att August afsade sig alla andra förbund och i synnerhet det moskowitiska;* 3:o *att han med vederbörlig hedersbetygelse återgåfve friheten åt prinsarna Sobieski och åt de andra fångar, han kunnat taga;* 4:o *att han utlemnade alla öfverlöpare, som gått från Sverges till hans tjenst och der-*

---

[1]) Kom ihåg, att jag är Alexander och icke en krämare. — Detta anbud och svar anföres af somliga hafva blifvit gjort och gifvet vid ett annat tillfälle.

ibland namneligen Johan Reinhold Patkull; men deremot förläte alla dem, som från hans tjenst öfvergått till Sverges. Dessa punkter voro för August hårda, och hans ombud prutade någon tid häftigt emot. Men de sjelfva och deras sachsiska landsmän längtade efter fred. Piper skall ock hafva förespeglat dem åtskilliga förhoppningar, i synnerhet den, att, om August obetingadt antoge nämnde villkor och dymedelst visade förtroende för svenska konungen, skulle dennes ädelmod bevekas att eftergifva en och annan punkt, som vore för Sverge föga vigtig, men för August deremot ganska obehaglig. Detta skall hafva inverkat i synnerhet på Pfingsten. Tsar Peter påstår dessutom, *att sachsiska fredsombuden blefvo mutade af svenska herrar, hvilka sjelfva voro högst angelägna om freden.* När nu Karl skickade Mejerfelt med betydlig truppstyrka mot Dresden, sachsarnas hufvudstad, då togo deras ombud räddhoga till sig och underskrefvo freden den 14 September. Den hvilade på de grunder, Karl redan i början af underhandlingen förestafvat. Några tillägg må nämnas, t. ex. *att August skulle till sin död få behålla titteln af Polens konung; — att August skulle frisäga polackarna från deras honom gifna trohetsed och tillåta dem att aflägga en sådan åt Stanislaus; — att August icke skulle få sluta förbund eller gifva understöd åt någon magt, som vore i fejd mot Karl eller mot den nye konungen af Polen; — att August skulle utlemna de till Sachsen förda polska regalier och arkiv; — att August skulle för denna fred anskaffa fullständig borgen af kejsaren, England och Holland, och detta om möjligt inom sex månader; — och, emedan detta sista kunde draga på tiden, att August skulle tillåta svenska hären få uti Sachsen taga vinterqvarter jemte sold och underhåll.*

Åt svenska staten och svenska folket betingades icke en enda fördel. I en då utgifven smygskrift, kallad *Spelpartiet,* lades i Sverges mun följande klagan: *jag vinner beständigt, men vinner ändå ingenting.*

Oaktadt alla bemödanden att hålla fredsverket hemligt, hade likväl flere främmande magter fått spaning om saken och ditskickat sändebud för att medla och bevaka eget bästa. Några bland dem anlände till Alt-Ranstadt förmiddagen samma dag, då allt redan var så färdigt, att sjelfva afhandlingen blef på eftermiddagen underteckпad.

Pfingsten skyndade till August att erhålla stadfästelse. De möttes i Petrikau i Stor-Polen. Huru der tillgick, har varit mycken tvist underkastadt. Men säkert är, att August på stället, nämligen i Petrikau, har, ehuru ogerna, dock formligen gillat och bekräftat fredsslutet, och båda konungarnas stadfästelsebref synas kort derefter blifvit utan anmärkning vexlade. August och hans skriftställare hafva dock sedermera berättat saken på andra och sinsemellan afvikande sätt. Det heter ena gången, att Pfingsten har genom anförande af Pipers löften om Karls blifvande eftergifter narrat August till bifall och underskrift; en annan gång, att Pfingsten, August ovetande och på eget bevåg, användt en af sina hvita fullmagter och öfver det i förväg tecknade namnet skrifvit den erforderliga fredsbekräftelsen; en tredje gång, att August visserligen stadfästade freden, men endast i afsigt att narra Karl och dymedelst vinna tid. Så berättas saken af flere bland svenskarna, och stundom af August sjelf. Huru och härmed må förhålla sig, så var dock freden nu ändtligen afslutad och tronafsägelsen skedd. Det hemlighetsfulla sättet gaf likväl anledning till följande besynnerliga uppträden.

SLAGET VID KALISCH.

Medan dessa underhandlingar fortgingo, tågade August från Lithauen vesterut, åtföljd af många polska anhängare och af än flere ryssar. Dertill kommo ock

några sachsiska regementen, så att han blef mycket öfverlägsen den styrka, svensken Marderfelt hade under sitt befäl. Ankommen till Stor-Polen, gaf August, som sagdt är, sin bekräftelse på freden i Alt-Ranstadt; dock så hemligt, att vid hären nästan ingen visste derom. Han afvaktade sedermera första tillfälle, att kunna med sina sachsare komma ifrån både ryssar och polackar. Men detta var icke lätt. Ryssarnas anförare Menschikow hade dessutom kommit underfund med ringheten af Marderfelts här och yrkade derföre ifrigt, att man borde angripa och förstöra den. August, som visste, att fred var ingången, prutade emot och sökte genom allahanda svepskäl afböja förslaget, likaså att varna Marderfelt; men fåfängt, och det af följande orsak.

När Pfingsten reste till August för att erhålla dess stadfästelse på freden, medskickade Karl till Marderfelt ett bref, som innehöll underrättelse om det hemliga fredsslutet och befallning att hädanefter undvika hvarje strid. Denna skrifvelse åtog sig Pfingsten att framskaffa, så snart August stadfästat freden. Men på återresan från Petrikau for Pfingsten ingen gång till Marderfelt. Kanske fruktade han, att genom ett sådant besök väcka misstankar och måhända röja hemligheten; kanske gaf han sig icke tid till dylik omväg. I dess ställe lemnade han brefvet åt en svensk i Breslau varande underhandlare vid namn Beije, som visserligen genast skickade det till Marderfelt; men det kom för sent [1].

Då emellertid Menschikow med fortfarande ifver yrkade på strid, skickade August under åtskilliga förevändningar en trumpetare till svenska lägret. I hemlighet medföljde till Marderfelt ett bref från sachsiska öfverste-marskalken Pflug, i hvilket å Augusts vägnar meddelades underrättelse om den afslutade freden, samt

[1] Några påstå, att Pfingsten ställde med flit så till, att brefvet skulle komma för sent.

om det af ryssarna tillämnade anfallet. Men Marderfelt misstrodde naturligtvis en fiendes ord, och visste derföre ej rätt, hvad han skulle göra. Den polska delen af hans här, anförd af Potocki och Sapieha, yrkade på strid; likaså några svenska öfverstar. Andra tvekade. Men i allmänhet ville svenskarna ej heller vid detta tillfälle vika undan för fienden. Ett par dagar derefter, eller den 17 Oktober, kom återigen en trumpetare med nya hemliga bref af samma innehåll; samt med underrättelse om, huru *August hittills lyckats afböja rysska anfallet, men nu icke längre mägtade göra det; — huru han likväl ville förekomma svenskarnas olycka och derföre bad dem draga sig tillbaka åt Posen; — samt huru han, om dermed dröjdes öfver 48 timmar, ej längre kunde skydda dem.* Men Marderfelt, som icke från sin konung erhållit en enda rad härom, trodde alltsammans vara en krigslist, och beslöt våga striden.

Denna utkämpades den 19 Oktober. Marderfelt ställde sina svenskar i bröstet. Båda armarna stodo under Sapieha och Potocki och utgjordes af polackar, hvilka för tillfället uttryckligen lofvat *fäkta som dugtigt och tappert folk.* August och Menschikow ordnade sina troppar så, att den egentliga till strid ämnade styrkan utgjordes af ryssar på högra och sachsare på venstra sidan. Äfven de hade i sin här polackar; men misstrodde dessas både mod och trohet och ställde dem derföre bakom i andra ledet, der de voro tryggade mot svenskarnas första anfall. Nu drabbade härarne tillsammans. Genast i början flydde de svenska polackar, som anfördes af Potocki, en stund derefter de andra, som anfördes af Sapieha, och nu stodo svenskarna qvar ensamma och angripna af en mångdubbelt starkare fiende. Men de slöto sig tillsammans och kämpade med mycken tapperhet. Serdeles utmärkte sig skånska rytteriet under öfverste Gustaf Horn, hvilken med tre kulor i kroppen likväl i spetsen för sina bussar fortsatte striden. Öfverallt kastade svenskarna

fienden undan. August vek redan tillbaka och Menschikow stod färdig till flykt; men general Brant uppehöll striden och modet, och snart var den lilla svenska styrkan från alla sidor omringad. Öfverste Krassau med en icke obetydlig tropp bröt sig igenom och lyckades vinna fria fältet. De andra slöto sig närmare tillsammans. Fienden vågade icke på nära håll angripa denna kämpakärna, utan hämtade i stället några fältstycken och började på afstånd densamma beskjuta. Då måste svenskarna slutligen gifva sig till fånga. De förlorade på denna dag tillhopa 2,500 man. Det var den första större träffning, August lyckades att mot svenskarna vinna. Den vanns mot hans vilja och sedan freden blifvit afslutad.

Som äfven ryssarna deltagit i denna strid, slogo de till minne deraf en segerpenning. Det skedde i det nu redan tämligen bebyggda Petersburg, och var det första skådemynt, som der preglades.

Vid underrättelsen om Marderfelts nederlag vredgades Karl högligen; ty i början trodde han, att fredsslutet var blott en krigslist, och att Pfingsten med flit underlåtit framlemna den omtalda skrifvelsen. Men snart kommo både från August och från andra personer bref, som upplyste om rätta förhållandet. August ursäktade sig och lofvade till Karl återsända alla svenska både fångar och fanor, hvilket ock sedermera skedde.

Genast kunde det likväl icke ske; ty ännu var August omgifven af polackar och ryssar samt i dessas våld. Han dolde derföre rätta förhållandet och låtsade, som kriget ännu vore i full fart. I Warschau deltog han i fröjdebetygelserna öfver segern och utskref en riksdag, som det hette, för öfverläggningar om framtida rustning. Men rykten om den afslutade freden började också der kringspridas. August utfärdade då en kungörelse, hvari han förklarade alla dylika berättelser för lögner och nidskrifter, *och bedyrade inför Polen och inför hela verlden, att, såsom han*

vore af polackarna lagligt och enhälligt vald och krönt konung, så skulle han ock utan svek för polska republiken offra både lif och blod. Men när några personer, med närmare kännedom om förhållandet, sade honom rent ut, att freden ändå verkligen var afslutad; då medgaf han det, dock blott i hemlighet och med tillägg, att alltsammans skett för att narra svenska konungen och vinna tid till ytterligare rustningar.

På detta sätt lyckades han bedraga och aflägsna Menschikow och dess här. Det var hög tid. Ty att förekomma ytterligare slingringar lät Karl offentligt vid alla hof tillkännagifva fredens afslutande. Saken kunde derföre ej längre döljas, och undan ryssars och polackars ovilja skyndade August tillbaka mot Sachsen. För att låtsa ädelmod oah vinna polsk vänskap, återgaf han då friheten åt Potocki och flera andra svensk-polska herrar, som vid Kalisch blifvit tillfångatagna. Men för att å andra sidan icke härigenom stöta sig med ryssarna, gaf han åt Smiegielski hemlig befallning att med sina ryttare genast sätta efter de lössläppta herrarna. samt åter tillfångataga och utlemna dem åt Menschikow. Efter dessa bragder reste han från Warschau öfver Krakau, Schlesien och Dresden till Leipzig och Alt-Ranstadt, dit han ankom den 7 December.

Misstaget med träffningen vid Kalisch hade redan blifvit fullständigt upplyst, och Karl i så måtto försonad. Mötet mellan båda konungarna aflopp således fredligt, till och med vänskapligt. Karl betraktade sig som värd på stället. Han lemnade derföre August öfverallt högra handen och afstod till och med sin sängkammare, när denne dröjde hos honom öfver natten. Konungarna höllo med hvarandra långa samtal. Besök och motbesök aflades, och det med en artighet, som icke visade något spår af den fordna inbördes förbittringen.

NYA MISSHÄLLIGHETER OCH FREDENS SLUTLIGA VERKSTÄLLANDE.

Men knappt hade August i Petrikau stadfästat det altranstadtska fördraget, förr än han skref till tsaren, berättade freden, klagade öfver villkoren, påstod än att han blifvit bedragen af sina egna ombud, än att han velat sjelf bedraga Karl och vinna tid. Han försäkrade tillika, att *han alldeles icke ämnade hålla bemälte fördrag; utan enligt förbundet med Ryssland nästa år i spetsen för en stor här omigen inbryta i Polen* [1]) o. s. v.

När August kort härefter anlände till Sachsen, visade han Karl i yttre måtto alla möjliga prof af vänskap och förtroende. Prinsarna Sobieski blefvo genast satta i frihet. och man skred till de öfriga villkorens jemnkande och verkställighet. Man hade, som sagdt är, gifvit August den förhoppningen, att han, genom sitt personliga uppträdande, skulle kunna dervid utverka någon lindring. Han gjorde nu ett och annat dylikt försök. Karl svarade i ord höfligt, men i sak obevekligt. Han hade dessutom pålaggt Sachsen tunga gerder och ville ej medgifva någon lättnad, ehuru August bad enständigt derom. Man kan af detta likasom af hela förhållandet lätt begripa det missnöje. hvarmed August skulle inom sig betrakta sin lycklige motståndare.

Dessa tänkesätt blefvo likväl, som sagt är, dolda under en smickrande yta. Men i början af Januari 1707 uppsnappade svenskarna flere af de ofvannämnde bref, som August efter fredens afslutande skickat till tsar Peter, och i hvilka han talade om sin fortfarande vänskap för Ryssland och fiendskap mot Sverge. Skrifvelserna framlemnades till Karl, som läste dem, tigande och tankfull. Några rådde honom, att genast be-

[1]) Fr. min. br. d. 12, 19 och 26 Jan. 1707.

mägtiga sig den förrädiske August; men han vägrade. Snart inskickade Lewenhaupt flere andra bref af dylikt innehåll, hvilka denne låtit vid liffländska gränsen borttaga. Tillika berättades, huru i Polen varande sachsare och ryssar underhöllo med hvarandra ett ganska förtroligt och vänskapligt umgänge [1]). Dessa Augusts nya stämplingar blefvo allmänt bekanta och väckte bland hof och folk bitter ovilja. Han sökte slingra sig från saken. Ena gången nekade han till brefvens verklighet; en annan gång påstod han, att de voro af hans fiende, konungen i Preussen, hopdiktade [2]). Tilllika sökte han med smicker och uppvaktningar återvinna Karls välvilja. Men fåfängt. Hans trolöshet blef ock från ett annat håll ytterligare bekräftad. Sedan nu August formligen afsagt sig Polens krona och erkänt Stanislaus som konung, såg man till denne sednare öfvergå många polackar, och bland andra deras tre förnämsta krigare, Brant, Wiecnowiecki och Smigielski; denne sednare dertill bevekt också af den falskhet, hvarpå han hos August sett så många och motbjudande bevis. Ankommen till Karls läger i Sachsen, framlade han för nämnde konung flere förrädiska bref, som August honom, Smigielski, tillskrifvit. Karls gamla ovilja mot August blef drifven till ytterlig höjd. Han beslöt, att med jernhård stränghet fordra verkställandet af freden och af alla dess villkor, och att icke lemna landet förr, än dessa blifvit till punkt och pricka uppfyllda. För att trygga sig mot framtida svek, beslöt han ock att icke blott kräfva säker borgen för fredens verkställighet, utan ock att under vistandet i Sachsen så utsuga detta land, att det sedermera icke skulle kunna gifva August några medel till nytt krig. Att också för närvarande afböja hvarje sådant försök, vidtogos flera åtgerder. Emedan August

---

[1]) Fr. min. br. S. st.
[2]) S. st.

slingrat sig och ej velat erkänna den i Petrikau gifna fredsstadfästelsen, måste han nu uti Sachsen den 9 Januari återigen och formligen densamma förnya, och med undertecknandet af sitt namn högtidligen förklara ogilltiga och kraftlösa de bref och befallningar, som i hans namn eller å hans vägnar blifvit mot samma fred utfärdade. — August hade ej heller låtit sjelfva fredsslutet genom trycket offentliggöras; man gissade i afsigt att kunna sedermera inför den stora okunniga allmänheten förneka antingen hela freden eller ett och annat dess villkor. Så tog Karl saken, i synnerhet sedan han upptäckt de förrädiska brefven. Han skickade derföre en bland sina kanslister jemnte en hop dragoner in till Leipzig och lät tvinga en der boende boktryckare att göra en stor upplaga af nämnde fredsafhandling, hvilken sedermera genom svenskarnas försorg kringspriddes både i Sachsen och hela Europa. — Med ytterlig stränghet sökte Karl afskrämma sachsarna sjelfva från hvarje fiendtligt försök, och hans kungörelser hotade *att med eld och svärd på det hårdaste och utan förskoning hemsöka dem, som på något sätt visade sig tröga, motvilliga eller fiendtliga.* Det stannade ej vid tomt hot. En småstad vid namn Duisbronn hade tillåtit sig någon våldsamhet mot der förlaggda, som det säges, oordentliga svenskar. Karl blef förtörnad. August bad om skoning; men hans ord verkade numera kanske motsatsen. Staden blef bränd och trettio dess innevånare hängda [1]). — Mot August sjelf började Karl visa stelhet och öppet misstroende. Han spisade icke mer vid dennes bord, som man sade, af fruktan för gift. August lät frampå vintren anställa en stor jagt, hvartill Karl blef inbjuden. Men ryktet sade, att man der ämnade med försåt taga honom till

---

[1]) Fr. min. br. d. 12 Jan. 1707. — Denna berättelse förekommer oss veterligen icke annorstädes, och torde således vara mindre tillförlitlig; helst något Duisbronn icke finnes, hvarken hos Mertens eller Büsching.

fånga eller afdaga. Sannt eller ej, misstänktes dock något sådant; och Karl for icke till jagten, utan skickade i stället några sina herrar. August blef uppbragt, och sådant än mer, när det nu kom till verkställandet af de mest motbjudande fredsvillkoren. August hade t. ex. måst lofva att återlemna polska rikshandlingar och regalier. Karl fordrade nu, att han skulle lemna dem omedelbart till sin medtäflare Stanislaus. Blott med möda kunde man utverka, att de fingo tillställas svenskarna för att sedermera genom dem åt Stanislaus öfverantvardas. — August hade måst lofva att erkänna Stanislaus såsom konung i Polen. Harmsen öfver det upptäckta förräderiet, fordrade nu Karl, att detta erkännande skulle ske på så sätt, att August sjelf hos nämnde Stanislaus aflade ett lyckönskningsbesök. Endast med möda och på den sednares bön kunde August slippa undan denna förödmjukelse; men måste i stället tillskrifva samme Stanislaus ett lyckönskningsbref. Uppsatt den 29 Mars 1707 innehöll det följande. *Vi hade icke trott oss behöfva att med ers majestät öppna någon brefvexling. Men för att göra ett nöje åt hans majestät, konungen af Sverge, hafva vi härmedelst velat önska ers majestät lycka till polska kronan, och att ers majestät måtte finna sina undersåtare mer lydiga och trogna, än de varit mot oss. Hela verlden skall bevittna de välgerningar, vi visat Polens folk, och de outtröttliga omsorger, vi för deras skull burit. Men allt detta har af de flesta blifvit gäldadt med otacksamhet. Vi önska, att ers majestät icke må blifva utsatt för dylika motgångar, och anbefalla eder i Guds mägtiga beskydd.* Stanislaus svarade: *de förbindelser, vi hafva till hans majestät konungen af Sverge, hafva nu blifvit ökade derigenom, att han förskaffat oss nöjet af ett bref från ers majestät. Vi äre, som sig bör, tacksamme för ers majestäts lyckönskan till kronan, och hoppas, att våra undersåtare icke skola föranledas bryta den trohet, de oss svurit; emedan vi å vår sida icke ämna bryta vår ed om upp-*

rätthållandet af deras lag och författning. Båda medtällarne undveko att se hvarandra. Men när den ryktbare Marlborough aflade ett besök hos Karl, blef också August ditbjuden. Han mötte då händelsevis på vägen Stanislaus. Med lätt bugning och lyftad hatt hälsade de på hvarandra, men sade icke ett enda ord. — Svårast bland alla fredsvillkoren var Patkulls utlemnande; och det äfven för rättskänslan och blygseln hos en August. Denne sträfvade länge emot och bad att få slippa; men Karl var obeveklig. Ett rykte gick, att August ämnade låta Patkull hemligen undkomma. Karl fick höra det och hälsade, att, om Patkull sluppe lös, skulle det gäldas af en än högre person. Och Patkull blef verkligen utlemnad.

Harmen öfver allt detta gick hos August slutligen så långt, att han lät fängsla Pfingsten och Imhof, hvilka först antagit de motbjudande villkoren, beskyllande dem för att hafva deruti öfverskridit deras fullmagt; detta nu flere månader efter fredens afslutande, och ehuru August sjelf densamma sedermera två gånger bekräftat. Spänningen gick så långt, att många fruktade utbrottet af nytt krig. Men August vågade ej något sådant. Frampå sommaren sökte han återigen vinna Karls förtroende och erbjöd i dylik afsigt en hop sachsiska hjelptroppar [1]). Men Karl vägrade. Han ville ej mer hafva någonting gemensamt med konung August.

Ett annat fredsvillkor innebar, att svenska tropparna skulle hafva vinterqvarter, sold och underhåll i Sachsen. Ordalagen voro något tvetydiga; men skulle väl egentligen afse endast sjelfva vintermånaderna. Sedan likväl Karl blifvit genom de upptäckta förrädiska brefven retad mot August, skärptes anspråket och tydningen, och Karl beslöt, att svenska hären skulle stanna i Sachsen, tills August anskaffat de fordrade

---

[1]) Fr. min. br. d. 2 Juli 1707.

fredsborgesmännen. Detta dröjde länge; ty Österrike vägrade alldeles, och England och Holland tvekade. Landet led mycket. Karl höll visserligen sträng krigstukt. Hans folk skulle betala allt, hvad de togo, och straffades för hvarje begånget öfvervåld. Men landet fick på annat sätt gälda laget. Efter inhämtad kunskap om dess beskattningssätt, uppgjorde Karl och Stenbock en ordning för krigsgerderna, enligt hvilken dessa månadtligen uppgingo till 625,000 riksdaler. Folket bönföll och föreställde omöjligheten. Karl nedprutade sina anspråk till 500,000 riksdaler; men äfven detta påstods vara ogörligt att utpressa. Karl ville ej ytterligare gifva efter, utan indelade landet emellan sina troppar och utfärdade en taxa, efter hvilken härens förplägning skulle värderas, uppgående till sistnämnde summa. Men härvid öfvades så många oordningar och prejerier, att man beräknat densamma hafva stigit till 824,000 riksdaler i månaden. Många sachsare flyttade af förtviflan ur landet; några till och med afhände sig lifvet. Flere främmande magter tyckte, att Karl både i detta hänseende och genom de skymfliga fredsvillkoren behandlade August och sachsarna alltför hårdt; ehuru man å andra sidan medgaf, att August icke bättre förtjent. För det arma folkets skull bådo dock åtskilliga hof, att Karl skulle våren 1707 tåga derifrån. Sjelfva Stanislaus anhöll derom, och på samma gång om hjelp mot de i Polen huserande ryssarna. *Nej*, svarade Karl, *jag går ej dit förr, än kornet blir moget, så att hästar och folk hafva något att lefva af.* I Leipzig gjorde folket knäfall för August och bådo honom för Guds skull befria dem från svenskarnas gerder och vinterqvarter. August framförde bönerna till Karl; men denne svarade: *nej, icke förr, än jag erhållit den lofvade fredsborgen.* Af medlidande för innevånarna nedsatte han dock sina fordringar flere gånger och ganska betydligt. Det oaktadt beräknas värdet, af hvad han utpressade hafva stigit till 23, andra säga 30 millioner ecus. Han skall

hafva derifrån medfört en krigskassa, som i klingande mynt steg till 20 millioner kronor.

KONUNG STANISLAUS OCH POLEN ÅR 1707.

Kastom en blick på båda!

Först på konungen. Efter svenskarnas nederlag vid Kalisch hade han i Polen intet större parti, ingen vapenstyrka, ingen trygghet. Hans drottning uppehöll sig i Stettin; han sjelf följde Karls här till Sachsen och kunde ej utan densamma återvända till sitt rike. Karl lemnade honom slutligen en summa penningar för att dermed skaffa sig vänner i nämnde land. Detta mynt och fruktan för de snart återvändande svenskarna hjelpte återigen något upp hans parti. Huru mycket han berodde af sin beskyddare, det insågo dock alla; och det kände och erkände han sjelf djupt, mycket djupare än det höfdes konungen öfver ett stort folk. I detta hänseende berättas nästan otroliga saker. Hösten 1707 skall han hafva gjort ett ståtligt gästabud, der alla svenskar sattes vid ett högre, men hans egna landsmän, polackarna, vid ett lägre bord. För de förra och i synnerhet för Rehnskiöld och Piper skall den svage mannen hafva krusat på ett motbjudande sätt; ända derhän, att han ville kyssa de båda gunstlingarnas händer. Rehnskiöld drog sin med ovilja tillbaka, men Piper mottog lugnt den konungsliga handkyssen. Både svenskar och polackar vämjdes vid uppträdet, och i allmänhet kunde Stanislaus icke upprätthålla sitt personliga och än mindre sitt konungsliga anseende [1]).

---

[1]) Fr. min. br. d. 5 Nov. 1707. Måhända har denne blifvit bedragen af något vanrykte, som Stanislai fiender utspridt.

Betraktom nu polska folket!

I slutet af 1706 fanns ännu ett stort parti, som gynnade August. Men när hans tronafsägelse och dervid bedrifna falska spel blef bekant, förbyttes den lilla återstående välviljan till harm och hat, så hos polackarna som hos tsaren. En riksdag sammankallades. August förklarades afsatt och nytt konungaval pålystes. Många tronfriare anmälde sig eller anmäldes. August hade hemliga utliggare för att hålla sig qvar. Stanislaus sökte i hemlighet hjelp af Österrike för den händelse, att den vågsamme Karl skulle i någon strid blifva skjuten [1]. Jakob Sobieski, för tillfället öfvergifven af Karl, ville vinna tsar Peters understöd och föreslog derföre ett äktenskap mellan dennes tronarfvinge och sin egen dotter [2]. Tsaren sjelf föreslog ena gången, som några trodde, sin egen son; en annan gång den store krigshjelten prins Eugen; men denne sednare undbad sig. Tsaren gjorde allt möjligt för att kunna få fram en ny konung, på det Karl skulle mot densamma och till försvar för Stanislaus blifva ännu ett eller annat år qvarhållen i Polen. Han slösade för sådant ändamål löften, hotelser och mutor, men förgäfves. Det var omöjligt förmå polackarna till ordning och enhälligt beslut, och snart väntades Karl tillbaka med sin betydligt ökade här. Peter måste då öfvergifva tankarna på en ny polsk konung; men beslöt att ändå *så länge* som möjligt göra Polen sjelft till skådeplats för kriget, och tillika, att *så mycket* som möjligt ödelägga samma land för att derigenom försvaga denna grannstat och försvåra Karls tåg derigenom och mot Ryssland. Det olyckliga Polen hade redan under de förflutna fem krigsåren blifvit till större delen härjadt. Nu fullbordades förstöringen. De förnämsta slotten och i synnerhet det kongliga i Warschau blefvo alldeles utplundrade. Deras bästa prydnader,

---

[1]) Fr. min. br. d. 2 Juli 1707.
[2]) S. st. d. 11 Maj 1707.

husgeråd, taflor m. m. bortfördes till Ryssland. Skaror af yngre menniskor fingo vandra samma väg för att befolka de nejder, som genom krig och knektutskrifningar blifvit öde. Qvarnar, byar och städer uppbrändes. Lissas förstöring är ett motstycke till Magdeburgs och en bland de ohyggligaste, historien vet omtala. Slutligen utbröt pesten bland landets hungrande och husvilla befolkning. Sådant var tillståndet i Polen, när Stanislaus 1707 dit återvände, för att under skydd af svenskarnas bajonetter ånyo intaga sin tron. Sådan blef slutföljden af det krig, som August började för att eröfra Liffland, och som Karl fortsatte för att vinna den äran att hafva flyttat Polens krona från ett hufvud till ett annat.

TRETTIONDEFÖRSTA KAPITLET.

KARL I SACHSEN.

Under vistandet i Sachsen hade Karl, enligt vanan, tagit högqvarter icke i någon bland landets städer, utan på slottet Altranstadt. Konungens egen hofhållning var också här mycket enkel, och man såg tydligt, huru han besvärades af den prakt, som ansågs tillhöra majestätet. Allt sådant blef derföre uppdraget åt Karl Piper, som mot vissa taffelpenningar skulle för ankommande furstar och ministrar hålla öppet bord. Sjelf gick Karl i lefnadssätt och drägt till så mycken tarflighet, att den klandrades såsom någon gång stridande mot snygghetens bud. Bjertare motsats kunde man ej heller se, än när August, i praktfullt broderade och galonerade kläder, besatta med perlor och ädelstenar, uppträdde bredvid Karl den tolfte och dennes nedstänkta kragstöflar, orena skinnbyxor och enkla blåa rock. Personligheten bestämde dock drägtens

värde, och ingaf allmänheten förakt för den uppputsade praktfulle August och högaktning för den stundom nedsmutsade alltid enkelt klädde Karl. En sådan drägt, mente många, anstod en sådan hjelte; och mer än en gång hörde man på honom lämpas det gamla romerska ordspråket:

Forma viros neglecta decet [1]).

Denna Karls hållning anslog i synnerhet lägre folkklasserna. De blefvo förtjusta öfver att se verldens störste krigare frivilligt välja en tarflighet, till och med torftighet, som liknade deras egen. Det såg ut, som han med förakt öfvergåfve de rika, de mägtiga, och ställde sig med flit i de ringares leder, som deras like, deras vän. Till stärkande af dessa tänkesätt bidrog ock följande uppträde. Sachsiska adeln hade åtnjutit stora friheter och i förhållande till sin rikedom föga deltagit i landets bördor. Karl deremot lade nu sin dryga krigsgerd lika på alla stånd. Adelsherrarna anförde klagomål och böner om förskoning, samt åberopade sina fri- och rättigheter, enligt hvilka de icke vore förbundna till andra utlagor än att utrusta sina ryttare. Karl svarade: *hvar äro då edra ryttare? Hade ridderskapet rätt fullgjort denna sin skyldighet, så stode jag icke här. Men när det gäller att vid hofvet lefva lustigt, då infinner sig hvarenda adelsman; men när det gäller att strida för fäderneslandet, då blifva de vackert hemma. Just af eder, i adlige herrar, fordrar jag derföre krigsgerden först och främst.* Sådana ord smickrade ofrälsemännens både rättkänsla och afund. Under första vistelsen i Sachsen var också Karl allmänhetens gunstling. Stora skaror tillströmmade för att se hjelten, den för tapperhet, krigstukt, sedlighet, oegennytta, enkelhet och gudsfruktan beundrade, verldsberyktade. Hvad som ökade förtjusningen, var den djupa vördnad, hvarmed Karl hedrade minnet af Nord-Tysklands båda gunstlingar, ordets

---

[1]) Oprydd drägt är mannaprydnad.

och svärdets hjeltar, Luther och Gustaf Adolf; likaså hans stränga och fortfarande afsky för lasten, äfven under snillets och skönhetens lysande mantel. Se här!

Kort efter ankomsten till Altranstadt, red han en dag ut till Lützen för att bese slagfältet och den plats, der hans store företrädare, den lutherske troshjelten Gustaf Adolf fallit. Karl hade förut noga studerat sig in i förhållandet och kunde nu för åtföljande herrar, Rehnskiöld, Nieroth och Lilla Prinsen, utvisa, hvar tropparna stått, och hur hvarje rörelse blifvit utförd. Vid stället, der Gustaf Adolf stupat, och vid talet om denne konung yttrade Karl slutligen: *jag har sökt lefva som han. Gud skall måhända förläna mig nåden, att få dö på samma ärorika sätt.* Sommaren 1707 erhöll han en skriftlig berättelse om, huru Gustaf Adolf skulle hafva blifvit lönnmördad. Då red han omigen till platsen och undersökte förhållandet; men stannade i den åsigt, att Gustaf Adolf icke fallit för hertigens af Lauenburg hand [1]).

I Februari 1707 begaf sig Karl till Wittenberg, skådeplatsen för den andre troshjeltens, för Luthers verksamhet. Oväntadt och hastigt kom han inridande i staden, klädd i sin vanliga enkla och nu öfverstänkta drägt. Han begärde genast se kyrkan och Luthers graf. Alla professorerna blefvo tillkallade. Konungen mottogs med ett tal; men han besvarade det icke, utan vandrade omkring och tog i ögnasigte alla kyrkans märkvärdigheter. Just vid timman af svenskarnas vanliga aftonbön, kom han till reformatorns hvilorum. Konungen med en bland generalerna steg in i en bänk derbredvid och böjde sina knän till bön. Den närvarande skaran af professorer, ämbetsmän, borgare och krigsbefäl föll på knä i en stor halfcirkel rundt omkring Luthers grafvård, och så förrättades den högtidliga andaktsstunden. Konungen var under sina få

---

[1]) Se 6, 477.

timmars vistelse i staden mer vänlig och nedlåtande, än vanligt. Men inom kort kastade han sig åter på hästryggen och försvann.

Medan Karl hade sitt högqvarter i Altranstadt, vistades den bekanta Aurora Königsmarck någon tid uti Leipzig, der hennes snille, kunskaper, skönhet och lysande lefnadssätt väckte mycket uppseende. Vi hafva omtalat, huru snöpligt hon och hennes verser och artigheter blefvo i Kurland år 1702 af Karl tillbakavisade. Hon förlorade likväl icke modet, utan skref omigen till hans ära och frestelse följande ursprungligen fransyska rader, hvilka hon bad Piper framlemna.

Konung! ditt hjeltemod allt öfvervinner.
Tusende storverk du fullbordat har.
Svekfulla stämplingar afunden spinner.
Än är din ära dock herrlig och klar.
Hvarför dock, konung! så höljd utaf ära,
Finner du sällheten ej på din stråt?
Hvarför, i glansen af krigarens ståt,
Måste du nöje och njutning umbära?

Jo! ty ditt hjerta har ännu ej anat
Kärlekens lycka, så ljuf och så skön.
Ännu ditt forskande öga ej spanat
Efter den högsta, den rikaste lön.
En gång förtjuserskan dock för ditt öga
Framstår, och hänryckt du stammar dess namn.
Hylla då kärlekens Gudom, den höga!
Och tag Gudinnan emot i din famn!

Vi veta ej, hvad Karl svarat på dessa vinkar och versar; men hvad han tänkte om författarinnan kan inhämtas af följande samtidiga händelse. — Till lägret i Altranstadt likasom till det i Raviz, kommo flere svenska fruntimmer för att besöka sina i kriget varande slägtingar och män. Bland många andra högtidligheter firades der ock bröllopet mellan generalmajor Me-

jerfelt och Pipers svägerska, en fröken Törnflycht. Piper var den, som skulle ordna gästabudet. I Leipzig träffade han litet förut Aurora Königsmarck, hvilken då lät förmärka sin önskan att blifva bjuden till högtiden. Piper var deraf ej serdeles smickrad; men höll god min och sade: *jag vet ännu icke, om Mejerfelt vill hafva liten eller stor bjudning; men skall derom snart gifva närmare underrättelse.* Ankommen till Altranstadt, berättade han samtalet för konungen. Karl frågade: *hvarföre fick hon icke genast bifall på sin begäran?* Piper svarade: *jag ämnar utbedja mig den nåden, att ers majestät måtte med sin närvaro hedra brudfolket och mitt ringa hus, och jag kunde derföre icke utan eders maj:ts tillåtelse bjuda också henne till deltagande i sällskapet.* Karl svarade: *gör det gerna för min skull; jag lofvar att ändå komma dit.* Piper tackade för det nådiga svaret; men efter några ögonblicks eftersinnande tillade han: *jag vet ej rätt, hvad plats, jag skall gifva henne bland de öfriga svenska fruntimren. Min hustru, som värdinna, kan väl lemna henne försteget; men svårare blir det med de andra, grefvinnan Rehnskiöld, generalinnan Marderfelt, öfverstinnan Hamilton, hofmarskalken Dübens och envoyéen Friesendorffs fruar.* Konungen svarade: *hon kan icke begära företrädet framför dem; ty hon är en sköka och har som sådan ingen rang. — Men,* sade Piper, *hon härstammar dock från två lysande ätter, Königsmarck och Wrangel, och om hon råkat på afvägar, så har det skett i sällskap med ett krönt hufvud.* Karl svarade: *ett krönt hufvud och en simpel karl äro i det fallet lika. Hon är och blifver en sköka och har ingen rang.* Piper sade: *om hon ej behandlas såsom den der innehar någon rang, så kan hon ej heller komma dit.* Karl svarade: *ja, så kan hon blifva derifrån.* Och hon uteblef; men Karl infann sig på bröllopet och icke det allenast, utan han dansade med bruden, en artighet, till hvilken han numera ganska sällan nedlät sig.

När svenska hären intågade i Sachsen, var den trasig, illa medfaren samt af sjukdomar och kulor mycket utgallrad. Många bland befälet hade icke på två till tre års tid utbekommit lön. Äfven knektarna måste stundom långa tider vänta på solden. Under vistandet i det rika Sachsen, och genom de stora der indrifna gerderna, blef dock snart hela hären på det prydligaste uppklädd och hvarenda krigare fick sin återstående sold utbetald. Med eljest sällspord härmning af fadrens sparsamhets- och reglementeringsbegär, sökte nu Karl att vid hvart regemente inrätta en slags tvungna sparbanker, der soldatens öfverskjutande behållning skulle under befälets vård insättas, och icke uttagas annat än med detta sednares bifall och i mån af soldatens verkliga behof. Det säges, att några regementen på sådant sätt haft 40 ända till 80,000 daler s. m. i sin kassa.

Med öfverflödet och hvilan följde ökad sedeslöshet. Från nästgränsande städer strömmade skaror af glädjeflickor till svenska hären, och de flere sjukhus, som måste upprättas, buro vittne om lösaktigheten.

Vi hafva berättat den stränghet, hvarmed Karl förbjöd plundring. En dag öfverraskade han en soldat, som från sin värd roffat något lifsmedel. Bonden anropade den kommande konungens nåd. *Är det sannt,* sade Karl med uppbragt stämma, *att du plundrat denna man? — Ja, ers majestät,* sade soldaten; *men det är blott en kalkon, som jag tagit från bonden, då ers majestät har tagit en krona från hans herre.* Karl kunde ej komma sig före med någon bestraffning. Han gaf bonden tio dukater för kalkonen, och sade till soldaten: *kom ihåg, min vän! att om jag tagit från konung August ett rike, så har jag derutaf icke behållit någon ting för mig sjelf.*

För det blifvande kriget mot Ryssland behöfde Karl stärka sin försvagade här. Mycket rekryter kommo väl från Sverge, men förslogo ej. Karl lät derföre i Sachsens städer röra värfningstrumman, och så stort

var hans anseende, att tusentals menniskor, högre och lägre, strömmade till, för att under Sverges fanor vinna ära och byten. Slutligen steg hans välrustade här ända till 43 eller 44,000 man.

Karl den tolfte, i spetsen för dylika troppar, var en magt, hvars fiendskap alla fruktade, hvars vänskap alla eftersträfvade. Hans högqvarter besöktes ock af icke mindre än 10 furstar och 30 sändebud från utrikes magter. Ragoczi och de mot Österrike upproriska ungrarna hade icke en utan många gånger anhållit om hans hjelp. I Tyskland funnos en mängd personer, hvilka af verklig känsla för frihet och rätt afskydde Ludvig den fjortondes våldsbragder och hotande verldsvälde, och hvilka derföre uppmanade Karl, att, till skydd för Europas och Tysklands frihet, framträda mot Frankrike, liksom fordom Gustaf Adolf mot Österrike. Många Tysklands utmärktare män och bland andra den store Leibnitz hyste och uttalade öppet sådana tänkesätt. Å andra sidan sökte också Frankrike Karls understöd, och åberopade äfven å sin sida exemplet af Gustaf Adolf och trettioåriga kriget. Ludvig föreslog t. ex., att Karl skulle i Nürnberg möta franska marskalken Villars, och sedermera, såsom fordom, genom svenska och franska vapen, beherrska Tyskland. För att vinna denna afsigt, erböds åt Piper m. fl. betydliga mutor; men förgäfves. Karl vidhöll det engång fattade beslutet och lät sig derifrån hvarken lockas eller retas. Svåraste frestelsen var följande.

TRETTIONDEANDRA KAPITLET.

MISSHÄLLIGHETER MED ÖSTERRIKE.

Under det nu slutade polska kriget hade Österrike åtskilliga gånger sökt hjelpa sin bundsförvandt konung

August, dels genom att låna honom skickliga officerare, dels genom att låta honom öfver det österrikiska landskapet Schlesien föra sina troppar så väl till anfall mot Karl, som till flykt undan densammes vapen. Österrike hade ock inskränkt de schlesiska protestanternas frihet på ett sätt, som ansågs strida mot westfaliska freden. Dessa omständigheter, af Frankrike och af schlesiska protestanterna gång på gång framdragna, hade redan förut ingifvit Karl mindre vänskapliga tänkesätt mot Österrike [1]), och i slutet af 1706 talade man om ett hans förslag, att kejsarevärdigheten borde skiftesvis tillerkännas ena gången en protestantisk, andra gången en katolsk furste. Kejsaren erkände visserligen Stanislaus som konung i Polen; men detta kunde ej försona Karl och flere nya anledningar till missnöje yppade sig. Se här de förnämsta tvistepunkterna! *För det första:* svenska värfvare hade börjat drifva sin rörelse i Breslau, som då lydde under kejsaren. Man ville lägga dem hinder i vägen, och ett slagsmål uppstod, hvarvid en svensk korporal blef dödad. Karl fordrade upprättelse. *För det andra.* En rik kejserlig kammarherre vid namn grefve Zobor, en man med häftigt lynne, var mycket ogynnsamt stämd mot Karl. För att rätt tydligt ådagalägga dessa sina tänkesätt, hade han företagit sig att på gatorna icke hälsa på svenska i Wien varande sändebudet Strahlenheim. En gång voro de likväl bjudna tillsammans på en middag och hade der fått plats midt emot hvarandra. Allahanda samtal och skålar föreföllo. Zobor yttrade dervid, *att det vore tre personer, som störde lugnet i östra Europa, och att han icke ville dricka någonderas skål.* Strahlenheim frågade, *hvilka dessa tre vore?* Zobor sade: *det är Ragoczi, Stanislaus och ännu en tredje.* Han uttalade ej namnet; men enhvar förstod, att han mente Karl den tolfte. Strah-

---

[1]) Fr. min. br. d. 29 Dec. 1706.

lenheim tog eld; men Zobor svarade med hårda ord. Då sträckte sig Strahlenheim tvärt öfver bordet och gaf Zobor en dugtig örfil [1]). Båda sprungo upp och ville draga värjorna; men hindrades af det mellankommande sällskapet. Strahlenheim förklarade, att man skymfat honom och i hans person konungen af Sverge. Han reste genast bort att hos denne sednare öfverklaga förhållandet. Zobor hade förgått sig äfven så tillvida, att han offentligt talat illa om Stanislaus, hvars konungavärdighet likvisst blifvit af kejsaren, Zobors herre, formligen erkänd. Kejsaren ville derföre nedtysta saken, och skickade genast ett ilbud efter Strahlenheim, bad denne komma tillbaka och lofvade upprättelse. Men fåfängt. Kejsaren lät verkligen sätta Zobor i fängelse, och när denne vid tillfället uppförde sig våldsamt, mistade han kammarherrenyckeln och fick sig en formlig rättegång på halsen. Men allt detta kunde icke blidka Karl. Han gillade Strahlenheims uppförande och fordrade ovillkorligen, att Zobor skulle till bestraffning åt Karl utlemnas. Detta ansåg kejsaren stridande mot sin egen höghet, och ville så mycket mindre gå in derpå, som han tyckte äfven Strahlenheim hafva sin andel, sin skuld i det obehagliga uppträdet. Sådan var tvistepunkten. — Se här den *tredje!* Vi minnas, huru från slaget vid Fraustadt år 1706 omkring 1,500 ryssar lyckades undkomma svenskarnes svärd [2]). De flydde genom Schlesien till Sachsen och blefvo der underhållna af konung August, likasom varande i hans tjenst. Men i altranstadterfreden måste denne sednare lofva att till Karl utlemna besagde ryssar. De olycklige fingo spaning derom och

---

[1]) Andra säga, att på skällsorden följde en utmaning; — att Strahlenheim sträckte sig mot Zobor för att med ett handslag antaga utmaningen; men att då han sålunda fattat tag i Zobors högra hand, har han med sin egen venstra gifvit Zobor den omtalade örfilen.

[2]) Se sid. 291.

flydde undan, måhända med Augusts hemliga tillåtelse. De togo vägen vesterut och sedermera genom Böhmen och kejsarens öfriga arfländer åt öster och mot hemlandet. De hade under detta tåg varit nära att förgås af brist och elände; men anlände slutligen till Polen och återfunno der sin herre, tsar Peter. Österrike hade verkligen gynnat flykten. Karl påstod nu, att kejsaren derigenom brutit sin neutralitet och alltså vore ovillkorligen pligtig att åt Karl återställa berörde 1,500 ryssar. Kejsaren deremot påstod dessa anspråk vara i sig sjelfva obilliga och till utförandet overkställbara; emedan ryssarne redan kommit hem i sitt land igen. — Den *fjerde* tvisten var följande. Genom ett dödsfall inom holstein-gottorpska huset, hade biskopsstiftet Eutin blifvit ledigt. Enligt gällande fördrag, borde det tillfalla en furste af holstein-gottorpska huset. Anspråk derå gjordes ock af hertig Kristian August, broder till Karls vid Klissow fallne svåger. Denne Kristian August var ock medförmyndare för Karls systerson, den unge i Stockholm uppväxande hertig Karl Fredrik, samt förvaltade under dess minderårighet hertigdömet och kallades derföre vanligtvis hertigen *administratorn*. För svenskarna och deras historia är besagde Kristian August märkvärdig, dels genom sin förbindelse med Görtz, dels som fader åt konung Adolf Fredrik och således stamfader för holstein-gottorpska konunga-ätten. Denne furste, som då för tiden hade blott en obetydlig arfvedel i Holstein-Gottorp, blef verkligen vid nyssnämnde ledighet vald till biskop af Eutin. Nu som alltid ville dock danska hofvet försvaga det holstein-gottorpska och i dess länder vinna så mycket insteg som möjligt. Konung Fredrik den fjerde i Danmark genomdref derföre ett nytt val, som föll på hans bror, danska prinsen Karl. Österrike hade understödt det sednare, Sverge det förra valet. Karl den tolfte fordrade nu ovillkorligen, att kejsaren skulle stadfästa valet af administratorn

Kristian August. — Den *femte* och i allo vigtigaste punkten angick de evangeliskt lutherska innevånarne i kejserliga landskapet Schlesien. Dessas klagopunkter voro, att Österrike inskränkte deras fria religionsöfning; — vägrade dem att efter behof utvidga sina kyrkor; — tog ifrån dem många, som de förut haft; — förbjöd evangeliska prester besöka sjuka trosbekännare, som vistades i katholska städer eller byar; — hindrade eller förbjöd äktenskap mellan protestanter och katoliker; — hindrade evangeliska godsherrar från att tillsätta prester i sådana församlingar, öfver hvilka de hade patronatsrätt; — ville sjelf tillsätta katolska lärare i evangeliska skolor och katolska förmyndare för evangeliska barn; — ville förbjuda evangeliska trosbekännare, att bekläda statens sysslor och förvärfva jordegendom m. m. Allt detta ansågs strida mot gällande fördrag och hade hitintills ofta blifvit öfverklagadt, men alltid förgäfves. Karl, som mindes, hvad han lofvat vid öfvergången af Oder [1]), fordrade nu rättelse häri och det ovillkorligen. Kejsaren å sin sida ville icke tillåta en främmande furste blanda sig i angelägenheterna mellan honom och hans undersåtare. — Så många och till en del så vigtiga voro tvisteämnena mellan Karl och kejsaren af Österrike.

Karl med sin i Tyskland stående både stora och segervana här liknade vid denna tid ett åskmoln, hvars krossande ljungeldar enhvar fruktade och sökte undvika. Se här ett par exempel på, hvad man i sådan sinnesstämning beqvämade sig till! — En preussisk öfverste vid namn Schlund hade gifvit tsar Peter åtskilliga råd angående vården af dess artilleri. Karl fick underrättelse härom och ansåg det som ett brott mot Preussens vänskapsförbund med Sverge. Han fordrade derföre, att Schlund skulle af sin öfverhet straffas. Inga ursäkter hjelpte. Konungen af Preussen måste till en tid låta insätta bemälte öfverste i fängsligt förvar. —

---

[1]) Se sid. 308.

Se här ett annat exempel! Karl var, som bekant är, ännu vid denna tid en stor fiende till pietisterna och hade mot dem och till försvar för statskyrkan utgifvit några ganska stränga förordningar. Den bekante Dippel lät då i Berlin trycka en skrift, hvari han sade, att dessa förordningar inneburo ett *rått och olagligt samvetstvång.* Vid underrättelsen härom rodnade Karl af vrede ända upp i hvitögat. På hans ovillkorliga begäran hos preussiska styrelsen blef Dippel landsförvist, hans skrift bränd under galgen, boktryckaren dömd till böter och första ministern Danckelman tvungen att utbetala 2000 riksdaler, med hvilka han gått i borgen för Dippels uppförande. — Huru August af Sachsen slutligen måste underkasta sig Karls vilja, hafva vi sett; och huru konungen af Danmark nödgades göra likaledes, skola vi snart få se.

Men kejsaren, Europas förste och förnämste furste, prutade länge emot en dylik förödmjukelse. Spänningen mellan honom och Karl växte med hvarje dag och Frankrike sökte på allt sätt densamma underhålla och öka. Dess utbrott i öppet krig hade för Ludvig varit en ganska stor lycka.

MARLBOROUGHS BESÖK HOS KARL.

Förbundsmagterna bemödade sig deremot på allt sätt att förekomma en dylik brytning, och den store engelske fältherren Marlborough erböd sig att för sådant ändamål sjelf besöka Karl den tolfte. Drottning Anna af England medskickade ett egenhändigt bref och derjemnte stora penningesummor för att, om så behöfdes. besticka Karls omgifning. Men redan på vägen och i synnerhet i Berlin fick Marlborough veta, att Karls håg var redan förut egentligen rigtad emot tsaren, och att de förnämsta svenska ämbetsmännen hyste samma tänkesätt i än högre grad och derföre ifrigt

afrådde honom från hvarje inblandning i Tysklands angelägenheter. Anländ till Altranstadt, kunde Marlborough med skarpsyntheten af en gammal hofman och erfaren krigare snart märka, att Karl ådagalade en viss likgilltighet med hänsyn till vest-europeiska kriget; men att deremot ögat blixtrade och kinden brann, så snart tsar Peter nämndes; likaså, att åtskilliga kartor öfver Ryssland lågo på konungens bord. Han drog häraf den slutsatsen, att inga underhandlingar, inga mutor behöfdes för att öfvertala Karl och dess ministrar att lemna Tyskland och vända svenska vapnen mot tsaren.

Emellertid hade stora menniskoskaror strömmat till Altranstadt för att se mötet mellan de båda verldsbekanta fältherrarna, den svenske och den engelske. Ett par regementen måste tillkallas för att hålla hoparna i ordning. Införd i Karls rum, öppnade Marlborough samtalet. Han bad att få *aflemna ett bref, skrifvet, icke i engelska kansliet, utan af engelska drottningens egen hand och efter dess eget hjertas ingifvelse. Om ej hennes kön hindrat, skulle hon kommit för att sjelf se den furste, som förvärfvat sig hela Europas beundran. Jag*, tillade Marlborough, *jag hennes undersåte är i detta fall lyckligare, och skulle vara det än mer, om jag finge under eders majestäts fana göra ett par fälttåg för att inhämta, hvad mig fattas i krigskonsten.* Karl, synbarligen smickrad af den sista artigheten, besvarade den likväl icke på samma sätt; och utom det enskilda samtalet blef mötet dem emellan kort och fåordigt. De passade ej väl tillsammans. Karl tyckte Marlborough vara mer grann, än det passade en krigare. Marlborough misstänkte Karls tarflighet såsom ett bemödande att väcka uppmärksamhet och beundran hos massorna. I allmänhet ansåg han Karl drifvas mer af personlig utmärkelselystnad, än af verkliga statsmanna-åsigter.

De flesta författare påstå, att Piper vid detta tillfälle tagit mutor; somliga säga af Frankrike, andra af

England. Af det förra skulle han hafva undfått en taffelbetäckning af silfver [1]), värderad till 20,000 ecus; af det sednare än större summor. Man säger, att Marlborough, utom hvad han gaf i handom, lofvat åt Piper en årspenning af 1,500, och åt Hermelin och Cederhielm hvardera en af 500 pund sterling. Många påstå, att summorna stego långt högre [2]).

Att grefvinnan Piper fått en dyrbar juvelring, det erkänner så väl hennes man, som Marlborough. Uppgiften om de serskilda vängåfvorna åt Piper, Hermelin och Cederhielm härröra från Marlborough sjelf och förtjena således stor uppmärksamhet. Men Marlborough var mycket egennyttig och föga samvetsgrann. Man känner exempel på, att han mottagit penningar för att utdela åt andra; men att han sjelf har deraf i tysthet behållit största delen. Måhända har det denna gång skett på samma sätt. Han erkänner sig hafva genomskådat Karl och funnit dennes orubbliga beslut vara att gå mot Ryssland. Det var detta mål, som Marlborough skulle med nämnde penningar vinna. Det var redan förut vunnet, och penningarne behöfdes således ej. Skulle han då hafva utdelat dem? Några säga ock, att förhållandet mellan Marlborough och Piper icke varit serdeles vänskapligt, utan snarare tvärtom. — Hvad Hermelin beträffar, så var, enligt en mängd in- och utrikes vittnesbörd, hans oegennytta och ärlighet allmänt erkänd. Det är föga troligt, att han denna gång tillåtit sig ett undantag derifrån. — Cederhielm var väl icke af någon samvetsgrannhet hindrad, men hade ej heller stort inflytande. Hvad Piper och Hermelin angår, så finner man ock, att de långt förut och beständigt och orubbligt rådt Karl att tåga

---

[1]) Detta rykte är fullkomligen vederlaggdt i Huset Tessin 1, 21, 434—436, der man finner, att servisen var flere år förut af Piper beställd och betald.

[2]) Uppsala. Diplomat. annaler. Vol. I. Palmquist till Cronström år 1709.

tillbaka till sina östanhafsländers försvar. Då en fransk underhandlare just vid denna tid ville locka Karl in i vest-europeiska kriget, svarade honom Hermelin rakt ut: *den svenske man vore antingen en galning eller en fosterlandsförrädare, som rådde konungen inlåta sig i något nytt krig; innan det rysska förut blifvit afslutadt*[1]. En annan fransk minister, som varit länge och djupt invecklad i alla dessa angelägenheter, skref någon tid derefter till sin regering följande märkliga ord: *man säger, att Marlborough har, för att vända svenska konungen mot Ryssland, gifvit stora skänker åt dess ministrar. Kanhända! Men redan före infallet i Sachsen och således långt före Marlboroughs ankomst voro dessa herrar fast beslutna för kriget mot Ryssland; och hafva derutinnan aldrig ändrat språk eller åsigt*[2]. Sjelfva franska utrikesministern Torcy, hvilken borde bättre än någon annan känna alla Europas statsmän, skref någon tid derefter till franska sändebudet Campredon i Stockholm[3]: *Piper har alltid varit trogen mot sin konung och icke förtjent den mot honom framkastade förebråelsen att hafva genom penningar blifvit förledd från sin pligt.* — I sin fångenskap och för sin biktfader och på dennes uttryckliga fråga har också Piper försäkrat sig vara i nämnde punkt alldeles oskyldig.

Med stöd af dessa omständigheter och yttranden har man mycket skäl att tills vidare betvifla den mot Piper allmänt framkastade tillvitelsen.

FÖRLIKNINGEN MELLAN SRERGE OCH ÖSTERRIKE.

Det var i April 1707, som Marlboroughs ofvannämnde besök hos Karl den tolfte aflades. Samma

---

[1]) Fr. min. br. d. 23 Juli 1707.
[2]) S. st. d. 25 Augusti 1708.
[3]) Den 7 Nov. 1709.

tid underhandlade man ock med kejsaren och lyckades, ehuru ej utan svårighet att öfvertala denne till eftergift för några Karls önskningar. I afseende t. ex. på den *första,* måste staden Breslau betala 4000 riksdaler åt den ihjelslagne korporalens enka, hvarmed Karl gaf sig tillfreds. — Med hänsyn till *andra punkten,* måste kejsaren slutligen utlemna grefve Zobor till svenska konungen och till undergående af det vite, denne ville honom ålägga. Så snart Karls stolthet härutinnan blifvit tillfredsställd, var han nöjd och släppte grefven utan ytterligare bestraffning på fri fot igen [1]). — Med hänsyn till *tredje punkten,* lärer kejsaren lofvat utverka, att tsar Peter skulle lösgifva lika många svenska fångar, som de ryssar, hvilka genom österrikiska arfländerna undkommit. — *Fjerde punkten* afgjordes som följer. På administratorns, hertig Kristian Augusts vägnar kom Görtz till Altranstadt och begärde konungens hjelp och var nära att utverka ett dess löfte om 3000 man svenska hjelptroppar för att återtaga Eutin. Med stor möda lyckades Piper att afböja förslaget, och Holland och England, som mycket fruktade följderna af ett emellan Danmark och Sverge utbrustet nytt krig, förbundo sig, att årligen betala drygt underhåll åt danska prinsen Karl, om denne ville afstå de rättigheter, han ansåg sig hafva på biskopsdömet Eutin. Prinsen tog penningarna och lät Eutin fara, och konungen af Danmark måste gifva efter. Så tillvida var den punkten afgjord. Men kejsaren hade godkänt prins Karls val till biskop. Svenska konungen fordrade derföre, att kejsaren skulle återtaga sina ord och i stället erkänna valet af Kristian August; och kejsaren, Europas förnämsta furste, måste slutligen beqväma sig till äfven denna förödmjukelse.

Ofvannämnde fråga om biskopsstiftet Eutin och om protestanterna i Schlesien återstodo ännu, då mot midsommarstiden 1707 en ny och hotande förveckling

---

[1]) Några säga, att Zobor blef utlemnad först längre fram.

inträdde. Förbunds-magterna, som under sista åren gång på gång slagit Frankrikes härar, inföllo nu i landets södra del och hotade borttaga Toulon. I denna nöd skickade Ludvig ett nytt sändebud till Altranstadt. Det skulle göra sitt yttersta för att reta Karl till anfall mot kejsaren. Äfven penningar medfördes att vinna Pipers biträde. Karl, redan förut tillräckligt uppretad mot samme kejsare, blef det än mera. Men han hade flere gånger högtidligen lofvat att i Tyskland iakttaga fullkomlig neutralitet. Detta löfte ville han hålla, men ock å andra sidan frälsa Frankrike från fullkomlig undergång. För Österrikes bundsförvandt, den sluge och mägtige hertig Victor Amadeus den andre af Savoyen, lät derföre Karl i största hemlighet tillkännagifva, att, om hertigen bidroge till eröfrandet af Toulon, ämnade Karl genast angripa Österrike, hvilket torde gifva åt kriget en helt annan vändning och tillintetgöra alla de fördelar, hertigen hittills vunnit. Vinken verkade, och hertigen visste så oförmärkt göra belägringen om intet, Österrike och sina öfriga bundsförvandter till stor harm.

Vi minnas, huru fransmännen i öfvermod år 1679 preglade en skådepenning, som föreställde Sverge skyddadt under tuppens (Galli- Frankrikes) vingars skugga [1]). Nu preglades från svenska sidan en annan minnespenning, som föreställde tuppen (Frankrike) och liljan (franska konungahuset) skyddade af det krönta götiska lejonet.

Vid denna tid började Karl återigen att mot Österrike föra ett så stolt språk, att till och med många hans vänner detsamma ogillade, och andra trodde, att krig skulle utbrista. Karl lät verkligen svenska rådet i Stockholm öfverlägga om, huruvida man ej borde vända sina vapen mot katolikerna i Tyskland; hvilket dock dessa herrar högligen afstyrkte [2]). Å andra si-

---

[1]) Se **15**, 209.
[2]) Fr. min. br. i Maj—Juli 1707.

dan reste sig kejsarens stolthet mot alla ytterligare eftergifter, och äfven han tycktes vilja hällre låta saken gå till fullkomligt fredsbrott. Men Marlborough föreställde lifligt, huru ett dylikt skulle redan i första hand utsuga kejsarens arfländer och sedermera tillintetgöra alla frukterna af det mot Frankrike dittills med ovanlig lycka förda kriget. Kejsaren beqvämade sig derföre att ytterligare gifva efter och skickade sin kansler Wratislaw för sådant ändamål till Karl. Men den stolte konungen ville i början icke lemna honom företräde, och Piper visade sig kall och högdragen. Slutligen lyckades man dock att på ofvannämnde sätt jemnka tillhopa den holstein-eutinska tvisten. Men frågan om de schlesiska protestanterna återstod och var den svåraste att afgöra. Piper, Hermelin, Strahlenheim och nästan alla svenskarna, likaså konung Stanislaus samt England och Holland sökte förmå Karl att icke mot den katolske kejsaren spänna sina protestantiska fordringar alltför högt; men förgäfves. Saken var så mycket vigtigare, som England och Holland icke ville gå i ofvan omtalda borgen för altranstadterfreden, så framt ej Karl förut blifvit försonad med kejsaren. Tsar Peter sökte fiska i det grumliga vattnet och afskräcka England och Holland från all sådan borgesförbindelse, i afsigt naturligtvis att hålla svenskarna qvar i Tyskland så länge som möjligt. Det höll på att lyckas. England och Holland å ena, Österrike å andra och Karl å tredje sidan gjorde sig stela och ville ingendera gifva efter. Karl, uppbragt, hotade att genast angripa det tredskande Österrike, och det såg ut, som ämnade han inom några dagar verkställa sin hotelse. Svenska herrarna sågo med bäfvan de faror, som sålunda stodo öfver hufvudet; nämligen först krig mot kejsaren, troligen ock mot hans bundsförvandter; sedermera den altranstadtska fredens osäkerhet och kanhända snara brytning; och hvad som var värst af allt, det obehindrade tillfälle ryssen skulle således erhålla att fortfarande inkräkta på Sverges östanhafs-

länder och der stadga sin magt. Att förekomma så svåra olyckor, beslöt Piper göra ett kraftigt försök. Han gick en afton in till konungen för att om möjligt förmå denne eftergifva några bland sina fordringar, eller att åtminstone lemna Österrike uppskof och betänketid. Karl hörde honom lugnt och svarade slutligen: *jag har redan af artighet alltför länge väntat på de kejserligas utlåtande. Nu har jag beslutat aftåga i öfvermorgon.* Högeligen oroad, sökte Piper ännu en gång utverka uppskof; men förgäfves. Slutligen kom han ut ur konungens rum, upphettad, förvirrad och orolig i högsta grad. Han fick genast fatt på Hermelin och skickade denne in till konungen igen med uppdrag att göra allt, som göras kunde, för att utverka uppskof och fördröja det befarade anfallet mot Österrike. Hermelin gick in och arbetade med Karl ända till midnatt, men lika fåfängt. De båda statsmännerna råkade i stor oro och fruktade, att kriget skulle kanske inom ett par dagar utbryta. Men under natten hade Karl besinnat sig, hvartill man tror, att tanken på och ifvern mot tsar Peter hufvudsakligen bidragit. Morgonen derpå sade han åt Piper och Hermelin, att det begärda uppskofvet skulle beviljas [1]). Österrike vågade nu icke spänna bågen högre. Inom bestämd tid underskrefvos Karls fordringar rörande de schlesiska protestanterna; och omedelbart derpå förklarade Englands och Hollands ombud, att dessa stater skulle gå i borgen för altranstadtska fredens upprätt-

---

[1]) Vid detta tillfälle och som tacksamhetsgerd för bemödandet att stifta fred, lär kejsaren gifvit Piper en vacker föräring; hvilken denne mottog, som man påstår, med Karls bifall. Måhända är detta källan till ett då gängse rykte, att Piper m. fl blifvit med 600,000 riksdaler mutad för att locka Karl öfvergifva de schlesiska protestanterna. Hvad Piper nu gjorde, var dock af klokhet och fosterlandskärlek föreskrifvet, och hade i det hela blifvit af Piper yrkadt, alltid, orubbligt och redan många år förr, än dessa brytningar inträffade.

hållande. I och med detsamma hade Karl genomdrifvit sina anspråk hos både Sachsen och Österrike och det utan att komma i strid med någon ny fiende. Piper hade icke en, utan många gånger afrådt honom från infallet i Sachsen och förutsagt en deraf följande inveckling i det vest-europeiska kriget. Spådomen hade nu slagit fel. Karl, som eljest aldrig plägade berömma sig, kunde likväl denna gång icke underlåta att påminna Piper om dessa deras olika åsigter. *Ser du*, sade han, *nu hafva vi varit ett helt år i Tyskland. Freden med konung August är afslutad och likaså alla de andra tvisterna; och utan att hafva fått någon ny fiende äro vi färdiga att, efter väl förrättadt ärende, öfvergifva det så mycket fruktade Sachsen* [1]).

TRETTIONDETREDJE KAPITLET.

KARLS AFTÅG UR SACHSEN.

Vid medlet af Augusti lät Karl sina i Sachsen stående troppar hålla en allmän bönedag. De i lägret varande svenska fruntimren fingo ock tillsägelse att lemna detsamma och återvända till fäderneslandet. Man drog häraf den slutsatsen, att Karl ämnade med första bryta upp. Men ännu visste ingen enda menniska hvarken tiden eller rigtningen, antingen det skulle gälla tsaren i Ryssland eller kejsaren i Österrike. Tvisten med denne sednare var nämligen ännu icke afgjord, och Karl ådagalade mot honom en häftig och envis förbittring, såsom vi nyligen berättat. Ändtligen den 21 Augusti gåfvo de kejserliga sändebuden efter. De undertecknade Karls fordringar och lofvade för

---

[1]) Fr. min. br. Maj—Aug. 1707.

visso att inom kort skaffa kejsarens stadfästelse. Karl litade på löftet och utfärdade genast och samma afton befallning om härens uppbrott redan den 23 [1]; och tillika ett strängt påbud, att hvarje krigare skulle åt sitt värdfolk redligt betala allt, hvad han skyldig var, och icke olofligt borttaga minsta deras egendom. Man klagade väl, att svenskarnas stränga krigstukt under de sista månaderna betydligen förslappats; men i allmänhet var den ännu och för den tiden ganska utmärkt, serdeles hos indelta soldaten. Mången sådan lefde med sitt värdfolk i frid och endrägt och hjelpte under lediga stunder gerna till i de landtmannagöromål, som förefölle. Man såg ock sachsiska bönder följa sådane sina svenska vänner långa stycken på vägen och slutligen icke utan tårar taga från dem det sista afskedet.

Aldrig hade Karl den tolfte en här, så stark och, så lysande, som vid detta tillfälle. Den utgjordes af 24,500 man dragoner och ryttare och nära 20,000 fotknektar; alla väl klädda, födda och aflönta, så att många hade stora behållningar på fickan eller i regementets sparbank. Alla möjliga tillbehör för det blifvande och svåra fälttåget voro äfven i bättre ordning, än någonsin förut.

En stor förändring bör dock märkas. Flere bland Karls utmärktaste härförare, t. ex. Arvid Horn, Magnus Stenbock, Nieroth, Burensköld, lemnade vid denna tid hären och återvände till fäderneslandet. Hvarföre? Var det trötthet, missnöje, eller aning om en slutlig och oundviklig olycka?

Emellertid hade konungen qvar många skickliga krigshöfdingar, t. ex. Rehnskiöld, Creutz, Düker, m. fl. och väntade snart till sig Lewenhaupt. Med sådana fältherrar och ofvanbeskrifna här tågade han österut och gick öfver Elbe-floden vid Meissen. Sedermera spisades middag ett stycke längre bort och på vägen

---

[1]) Några säga, att uppbrottet skedde redan den 22.

åt Dresden till. Konungen påskyndade måltiden och företog sedermera en af sina vanliga spatserridter, åtföljd af några officerare, drabanter och lifknektar, tillsammans åtta personer; deribland administratorn af Holstein Kristian August, generalmajor Creutz, öfverste Karl Gustaf Hård och general-adjutanten Gustaf Linroth. Konungen red länge och likasom i djupa tankar vägen utåt, tills man på afstånd fick Dresdens torn i ögonsigte. Då utbrast han: *efter vi nu hafva kommit staden så nära, så låtom oss rida ditin!* Sagdt och gjordt. Vid slagbommen uppgåfvo de sig, konungen att vara en drabant vid namn Karl, hertigen en drabant vid namn Wrangel, Creutz och Linroth likaledes drabanter, men med sina egna namn; de andra utan någon förställning. Man lät dem rida in i staden och de anlände så till torget, hvarest gunstlingen grefve Fleming bodde. Denne kastade ögat genom fönstret och igenkände öfverste Hård samt gick ut för att efterfråga förhållandet. Här igenkände han också konungen och omfattade dess fötter under djupa bugningar. En stor folkskara samlades; men Fleming förde Karl genast upp på slottet. August, som befunnit sig något illamående, bar ännu på eftermiddagen nattrock, men skyndade i samma drägt fram för att mottaga den oförmodade gästen. Efter omfamningar och en half timmas samtal gick August för att kläda om sig[1]), hvarpå besök aflades hos enke-kurfurstinnan, Karls moster. Sedermera följdes båda konungarna åt under en ridt kring fästningsvallarna och ytterligare till tyghuset, stallet och ridbanan, beständigt omgifna af en otalig och jublande folkskara. Slutligen och efter fyra timmars vistande i staden, återvände Karl under kanonsalvor från alla vallarna och af August beledsagad

---

[1]) Några författare säga, att August var i tyghuset, när Karl öfverraskade honom; och att den sednare aldrig gaf den förre tillfälle att med någon af sitt folk obevakad tala ett enda ord, m. m.

en half mil på återvägen. I svenska hären visste man icke det ringaste härom och hade knappt begynt sakna Karl, förr än en sachsare underrättade om dess ankomst till Dresden. Nu uppstod mycken oro; men innan något beslut hann fattas, var den saknade lyckligt återkommen. Dagen efteråt fick man veta, att August hade sammankallat sina rådsherrar, som man trodde, för att öfverlägga om den oförmodade tilldragelsen. Då sade Rehnskiöld [1]: *man skall få se, att de rådslå i dag, om hvad de bort göra i går.*

Från Dresden tågade Karl österut och in i Schlesien. Det var der man lofvat honom kejsarens stadfästelse på den ingångna förlikningen. Om densamma rigtigt aflemnades, hade Karl å sin sida förbundit sig att så fort och med de minsta gerder som möjligt tåga genom landet. För att kunna hålla detta löfte, hade han äfven befallt hvarje ryttare och fotknekt vara försedd med mat för tre veckor. Af innevånarna fordrades blott dricka åt folket och foder åt hästarna, och äfven detta utskrefs icke af svenskarna sjelfva, utan af kejserlige ämbetsmän. Om deremot kejsaren vägrade stadfästelsen, hade Karl hotat inqvartera sig och sina troppar i Schlesien och måhända derifrån tåga mot Österrike. Men kejsaren höll sitt löfte, och den 2 September aflemnades ifrågavarande stadfästelse. För att visa, det han hade allvar med de åt Karl gifna löftena, och att han icke ämnade förhemliga och bortkonstla dem, såsom August ville göra med altranstadter-freden, lät kejsaren samma dag och öfver hela landet tillkännagifva de friheter, han numera beviljat sina evangeliska undersåtare. Öfver 300 [2]) kyrkor blefvo dem återgifna med alla de vigtiga, enligt Karls önskan, beviljade fördelarna. Hela befolkningen samm i ett haf af hänryckning och tacksamhet. Man såg dem på vägar och gator i stora hopar omgifva sven-

---

[1]) Enligt andra, Strahlenheim.
[2]) Några säga blott 117, andra säga 1000.

skarnas tåg, och när Karl kom, befriaren, frälsaren, det nya lejonet från norden, då störtade skarorna till marken, tackande Herran och Herrans Gideon för den samvetsfrihet, de erhållit. Om qvällarna samlade sig svenska tropparna som vanligt till aftonbön. Presten stod i midten och tropparna omkring i fyrkant, och när Herrans bön lästes, böjde de likasom konungen och hela öfverbefälet sina knän. Denna syn hänryckte landets befolkning, som älskat, men på länge icke kunnat fritt utöfva evangelisk gudstjenst. De tillströmmade i stora skaror för att deltaga i svenskarnas aftonböner. Karl såg det och befallte sina fältpredikanter dervid begagna sådane psalmer, som varit bekanta och brukliga äfven bland tyskarna. Så fingo nu dessa höra de gamla välkända sångerna: *Upp min tunga att lofsjunga* [1]), eller: *Allena Gud i himmelrik* [2]), eller Luthers egen Zebaoths-sång: *Vår Gud är oss en väldig borg* [3]). Man kan lätt ana menigheternas känslor och hvart deras blickar med halft afguderi rigtades, när de sjöngo:

Vår egen kraft ej hjelpa kan,
Vi voro snart förströdda;
Men med oss står den rätta man,
Vi stå af honom stödda.

Man kan lätt ana deras känslor och hvart deras blickar med sann Gudsfruktan rigtades, då de sjöngo:

Allena Gud i himmelrik
Må lof och pris tillhöra,
För all den nåd, han kärleksrik
Med oss har velat göra.

---

[1]) Nya Ps. boken № 106.
[2]) S. st № 24.
[3]) S. st. № 124.

Och barnen, som förut sett fädernas samvetstvång, förstulna andaktsstunder och bittra sorgetårar, sågo nu deras enkla, högtidliga och fria gudstjenst och de glädjetårar, som dervid götos. Allt detta gjorde på de späda sinnena djupt intryck. Man såg sedermera och ganska ofta stora barnaskaror frivilligt samla sig och anställa sådana andaktsstunder, som de sett svenskarna göra, uppställa sig i fyrkanter, läsa böner och sjunga de kända psalmerna. Från vidt aflägsna orter samlades folk att betrakta dessa ovanliga uppträden. Slutligen förböd kejsaren dylika sammankomster af fruktan, att de skulle locka alltför många från katolska läran. Men i allmänhet sökte han hålla sina löften. Karl sökte ock å sin sida hålla hand öfver, att de höllos. För sådant ändamål ämnade han först enligt sin vana begagna vapenmagt och i Schlesien qvarlemna ett regemente soldater till de evangeliskas beskydd. Man föreställde honom dock, att sådant skulle anses skymfligt för kejsaren, såsom innebärande å ena sidan någon hans misstro till löften och å den andra ett våldsamt inblandande i hans styrelse [1]). Karl gaf efter; men befallte i stället Strahlenheim stanna der qvar och bevaka trosförvandternas bästa. Det skedde. Sedan Karl aflägsnat sig och kommit långt inåt Polen, gick visserligen protestanternas sak något långsammare; men Strahlenheim försvarade nitiskt och oförfäradt deras rättigheter. Jesuiterna sökte muta honom till någon eftergifvenhet, men fåfängt. Han dref åtminstone för tillfället igenom Karls verk, så vidt ske kunde; och de schlesiska trosbröderna uttalade sin tacksamhet medelst en hederspenning, som de till hans minne läto pregla.

Dessa kejsarens medgifvanden voro för påfven ganska ovälkomna. Han sökte i det längsta motarbeta dem, och sedan detta misslyckats, utfärdade han till kejsar Josef ett bannebref för villfarighet mot de så

[1]) Fr. min br. d. 6 Sept. 1707.

kallade kättarne. Josef skall vid dess mottagande hafva sagt: *hvad jag gjort, det har jag gjort af vigtiga skäl och för att undvika än större olägenhet. Jag är viss på, att, om konungen af Sverge kommit påfven lika nära in på lifvet, som mig, så torde hans helighet sjelf hafva funnit för godt att gifva efter, och till och med att i egen person blifva lutheran, om så hade begärts* [1]). Karl upptog emellertid ganska illa de hinder, påfven nu och tillförne sökt lägga honom i vägen. För att visa, huru litet han fruktade romerska stolen, framkastade han, och som det tycktes åtminstone i några hänseenden på fullt allvar, åtskilliga anspråk på drottning Kristinas qvarlåtenskap; t. ex. på hennes krona och spira, som voro skänkta till kapellet i Loretto; på hennes bildstoder, taflor och dyrbarheter, hvilka hon inköpt för svenska statens penningar. Han fordrade likaså, att påfven skulle åt både Sachsen och Polen gifva skadestånd för allt det lidande, dessa länder måste uthärda under det långa motståndskrig, August fört, och hvartill han af påfven blifvit uppeggad. Karls tåg åt Ukrän jemte olyckan vid Pultava befriade snart påfven från dessa brydsamma fordringar.

Enligt löfte, skyndade nu Karl så fort som möjligt genom Schlesien och inryckte den 9 September i Polen. Här dröjde han i trakten vester om Weichseln under nära tre månaders tid. Det var här och nu, som Karl lät afrätta Patkull, hvarom mera framdeles.

Under denna höst bodde konungen för det mesta i den lilla orten Slupza, under vanligt lefnadssätt och vanliga äfventyr. En dag t. ex. red han ut på en stig, som, helt smal och trång, slingrade fram mellan

---

[1]) Enligt andra, skall Josef hafva sagt: påfven må tacka Gud, att svenska konungen icke fordrade, det jag sjelf skulle blifva lutheran; ty det hade i sanning ej blifvit lätt att neka.

Warta-floden till höger och en brant sandkulle till venster. Det föll honom härunder in att för ro skull söka rida uppför denne sednare. Men sluttningen var för brant och straxt i början tog hästen öfvervigten och kastade sig baklänges med sådan fart, att Karl slungades ut i floden. Här hade han troligen omkommit, så framt ej korporalen vid drabanterna Olof Segerskiöld varit tillstädes och sprungit framföre ned till stranden, der han lyckades, att, när konungen kom med strömmen drifvande, fatta i rockskörtet och dymedelst draga honom upp igen.

Det var under denna tid, som Karl väntade och beredde sig på det stora länge uppskjutna kriget mot Ryssland. Nu mera fanns för dess utförande intet hinder mer. I och med detsamma nämligen altranstadter-freden blifvit af England och Holland som löftesmän betryggad, hade den egentliga afsättningsfejden mot konung August hunnit sitt mål och var för den gången afslutad.

TRETTIONDEFJERDE KAPITLET.

ALLMÄNNA ANMÄRKNINGAR OM POLSKA KRIGET.

Det finnes mellan båda Karlarnas, den tiondes och tolftes, polska fälttåg mycken likhet, t. ex. svenskarnas utomordentliga mod, ordning och krigsduglighet å ena, samt polackarnas motsatta egenskaper å andra sidan: — den lätthet, hvarmed svenskarna båda gångerna tågade fram och tillbaka genom landet och öfverallt föste undan de polska hoparna [1]); — den djerfhet, hvarmed båda konungarna trängde in i riket, ett verkligt öfvermod, om det ej varit beräknadt på

[1]) Se **12**, 179.

och rättfärdigadt af polackarnas eget beteende. *Man behöfver ej akta dem mer än stimmande myggsvärmar,* brukade Karl den tolfte säga.

Men utom denna allmänna öfverensstämmelse funnos flere enskilda jemnförelsepunkter, och dessa så märkvärdiga, att de ej böra med tystnad förbigås.

Under Karl den tiondes tid var Hieronymus Radziejowski en bland dem, som hjelpte till att anstifta och leda det krig, som hemsökte hans fädernesland; och en hans handtlangare dervid hette Jasinski. Under Karl den tolftes krig återfinna vi i samma syssel-sättning två personer af samma slägt fast i yngre led; nämligen kardinalen Mikaël Radziejowski och en hans brefbärare Jasinski. — Under Karl den tionde var det en sammansvärjning i Stor-Polen, som åt honom öfverlemnade landets här och derigenom på det mest verksamma sätt bidrog till hans snabba framgångar. Under Karl den tolfte var det likaledes en konfederation i samma Stor-Polen, som först och förnämligast hjelpte till att genomdrifva svenska konungens afsigter. — Under Karl den tionde leddes Stor-Polens sammansvärjning hufvudsakligen genom woiwoden i Posen, Opalinski. Under Karl den tolfte var förnämsta anföraren för Stor-Polens konfederation en annan woiwod i Posen, Stanislaus Leczinski, och denne gift med en fröken Opalinski, slägtinge till den ofvannämnde. — Under både Karl den tiondes och tolftes krig uppträdde en Grudzinski i svenska lederna för att strida mot sin lagliga konung. — Under Karl den tiondes tid fanns i Lithauen ett parti, som med bröderna Radziwil i spetsen förrådde sitt fädernesland åt svenskarna. Under Karl den tolftes tid upprepades samma sak på samma ställe, men nu under ledning af slägten Sapieha. — Karl den tiondes anfall mot Polen underhjelptes mycket genom de rörelser, som mot samma land anställdes af kosackerna under Chmielnicki. Äfven i början af Karl den tolftes krig oroades polackarna af ett i samma trakt utbrustet kosack-uppror;

dock denna gång utan förbindelse med svenska konungen. — Under Karl den tiondes krig framträdde slutligen Czarnecki, hvilken, harmsen öfver sitt fäderneslands förnedring, kämpade med mod och kraft till dess försvar och detta nästan på eget bevåg och egen hand. Under Karl den tolftes krig uppstod af samma orsaker och på samma sätt den ryktbare Smigielski. — Medan Karl den tionde jagade ena gången efter Polens krona [1]), andra gången efter dess delning, blefvo Sverges östanhafsländer så lamt eller otillräckligt försvarade, att ryssarna fingo tillfälle dem ödelägga. Samma sak, men i vida högre grad, inträffade ock under Karl den tolftes fälttåg i samma Polen. — Karl den tiondes krig drog pestens härjningar öfver både Polen och Sverge; Karl den tolftes slutade på samma olyckliga sätt.

Liksom Turkiet i våra dagar, så var under och omkring sextonhundradetalet Polen den »*sjuka man*», hvars snara aflidande alla väntade och hvars qvarlåtenskap, ostyckad eller delad, grannarna ville tillrycka sig. Detta var ock en bland anledningarna till Karl den tiondes anfall mot Polen 1655, liksom till kejsar Nikolai mot Turkiet 1853. Karl den tiondes eröfrings- eller delningsförsök misslyckades och derigenom slapp hans minne och Sverge undan det tadel, som sistnämnde bragd ådrog de furstar, hvilka etthundradetjugu år sednare lyckades densamma utföra. Båda Karlarnas krig bidrogo dock mycket att öka det sjuka Polens svaghet och upplösning och att förbereda så väl dess fall, som Rysslands stigande öfvermagt. Ty dessa krig utmattade i hög grad så väl Sverge som Polen och minskade beggederas förmåga att sedermera motstå det uppträdande Ryssland. De många stämplingar och partiförbindelser, som både den tionde och tolfte Karl underhöllo bland polackarna, bi-

---

[1]) Att han så gjorde, har blifvit nekadt; men synes tydligt af Pufendorf, Rudawski, Krasinski m. fl.

drogo likaledes att hos nämnde folk utbilda den benägenhet till egennytta, partisinne och oregerlighet, som der länge förefunnits, och som mer och mer förlamade dess motståndskraft och slutade med att lägga det under grannarnas ok. I allmänhet tyckas blott få den tidens statsmän hafva insett, huru angeläget det var, att hafva ett starkt Polen såsom förmur mot Rysslands växande välde.

Vi hafva talat om polackarnas svagheter. Felet låg i synnerhet hos landets högst klandervärda adel; men till en del också hos deras konungar. Johan Kasimir hade föga förmåga att sammanhålla en stat, och August var just rätta mannen att hos sitt folk försvaga och upplösa alla band af rättskänsla, trohet, fosterlandskärlek och Gudsfruktan.

Europas öde var under början af sjuttonhundradetalet i hög grad sorgligt. De flesta länder härjades eller utmattades af svåra och oupphörliga krig. Hvarföre? Jo! Karl den tolfte ville afsätta en konung i Polen, och Ludvig den fjortonde tillsätta en i Spanien; ingendera egentligen för att dermed gagna sina egna eller andra folk, utan blott för att tillfredsställa personliga tycken och afsigter. Följden blef, att hela verldsdelens näringar, handel, bildning och samhällsutveckling afstannade eller gick baklänges, och att råhet, nöd och elände utbreddes öfver många folk; isynnerhet öfver dem, som skulle tillsätta eller mottaga de nya furstarna. Och dessa furstar! För äran af konunganamn, såg man de krönta skyddlingarna nedlåta sig att herrska genom främmande vapen och anlita främmande allmosor och nåd; polska konungarna, Stanislaus på Sverges, August på Rysslands; och spanska konungarna, Filip på Frankrikes och Karl på Hollands och Englands. En hvar bland dem kallade sig dock *med Guds nåde konung.*

NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

P.

R.

T.

U.

V.

W.

Z.

Å.

RÄTTELSER.

Sid. 51, r. 31 står: tyckes läs: tyckas.
» 54, r. 21 » Bewern » Bevern.
» 55, r. 26 » d:o » d:o
» 69, r. 18 » ofta » —
» 77, r. 26 » grannrikena » grannarna.
» 91, r. 6 » möttes » mötte.
» 95, r. 32 » några » —
» 99, r. 24 » bergfint » fint.
» 102, r. 32 » estländska » ingermanländska.
» 104, r. 15 » fjerdedel » tredjedel.
» 112, r. 25 » var » befanns.
» 123, r. 25 » vapenborg » vagnborg.
» 127, r. 30 » fredsbrott » löftesbrott.
» 232, r. 27 » borgarne » borgrarna.
» 241, r. 16 » fanns » funnos.
» — r. 17 » ingen » högst få.
» 337, r. 17, 18 står: holstein-gottorpska huset läs: samma fursteslägt.
» 352, r. 21 står: hans misstro till läs: misstro till hans.
» 357, r. 31 » anlita » att lefva på.

